Hans-Hermann Hoppe

Teoria socialismului şi capitalismului

Traducere din limba engleză de Emanuel-Mihail Socaciu

1. Introducere

2. Proprietate, contract, agresiune, capitalism, socialism

3. Socialismul în stil rus

4. Socialismul în stil social-democrat

5. Socialismul conservatorismului

6. Socialismul ingineriei sociale şi fundamentele analizei economice

7. Justificarea etică a capitalismului şi de ce este socialismul moralmente inacceptabil

8. Fundamentele socio-psihologice ale socialismului sau teoria statului

9. Producţia capitalistă şi problema monopolului

10. Producţia capitalistă şi problema bunurilor publice

[*] Titlul original: *A Theory of Socialism and Capitalism*, Boston, 1989.

1.
INTRODUCERE

Studiul care urmează, axat pe analiza economiei, politicii şi moralei socialismului şi capitalismului, este un tratat sistematic de teorie politică. Interdisciplinar în intenţie, tratatul va discuta problemele centrale ale economiei politice şi filosofiei politice: cum poate fi organizată societatea, astfel încât să fie promovată producerea avuţiei şi să fie eliminată sărăcia, şi cum poate fi structurată aceasta, astfel încât ordinea socială să fie una dreaptă.

Dar, în cursul acestui demers, voi atinge în mod

constant şi voi aduce în atenţie probleme politice şi sociale în sensul mai restrâns şi mai comun al acestor termeni. De fapt, unul dintre principalele scopuri ale acestui tratat este acela de a dezvolta şi de a explica instrumentele conceptuale şi argumentative, de ordin economic şi moral, care sunt necesare pentru a analiza şi a evalua orice tip empiric de sistem politic sau social, pentru a înţelege sau a estima orice proces de schimbare socială, şi pentru a explica sau a interpreta similarităţile, la fel ca şi diferenţele de structură socială între două sau mai multe societăţi diferite, oricare ar fi acestea.

La sfârşitul acestui tratat, ar trebui să devină evident faptul că doar prin intermediul unei teorii economice sau morale, care nu este ea însăşi derivată din experienţă, ci mai degrabă porneşte de la o propoziţie logic incontestabilă (care este un lucru foarte diferit de o „axiomă postulată arbitrar”) şi ajunge într-o manieră pur deductivă (folosindu-se poate, în plus, de anumite asumpţii empirice sau testabile empiric) la rezultate care sunt ele însele inatacabile din punct de vedere logic (şi care de aceea nu necesită niciun fel de testare empirică), va fi posibilă organizarea sau interpretarea unei mase altfel haotice, hipercomplexe de fapte sau opinii izolate şi lipsite de legătură despre realitatea socială, cu scopul de a forma un sistem conceptual economic sau moral care să fie coerent şi adevărat. Speranţa mea este de a putea demonstra faptul că, în lipsa unei astfel de teorii, economia şi filosofia politică nu pot fi considerate altceva decât o bâjbâială prin întuneric producătoare, în cel mai bun caz, de opinii arbitrare despre ceea ce ar fi putut să cauzeze cutare sau cutare lucru, sau despre ceea ce este mai bun sau mai rău decât alte lucruri: adică opinii ale căror contrarii pot fi în general susţinute la fel de bine (ceea ce înseamnă că, într-un sens strict, nu pot fi susţinute deloc).

În particular, va fi dezvoltată o teorie a proprietăţii şi a drepturilor de proprietate. Va fi demonstrat faptul că socialismul, care nu este în niciun caz o invenţie a marxismului secolului al XIX-lea, ci este cu mult mai vechi,

trebuie să fie conceptualizat ca o interferenţă instituţionalizată cu proprietatea privată şi cu cerinţele ei, sau ca o agresiune împotriva acestora. Capitalismul, pe de altă parte, este un sistem social bazat pe recunoaşterea explicită a proprietăţii private şi a schimburilor contractuale non-agresive între posesorii de proprietăţi private. După cum va deveni clar pe parcursul acestui tratat, implicită în această remarcă este opinia că trebuie să existe, prin urmare, diferite tipuri şi grade ale socialismului şi capitalismului, adică diferite grade în care drepturile de proprietate ale persoanelor sunt respectate sau ignorate. Societăţile nu sunt pur şi simplu capitaliste sau socialiste. Într-adevăr, toate societăţile existente sunt într-o oarecare măsură socialiste. (Chiar şi Statele Unite, în mod sigur o societate relativ mai capitalistă decât majoritatea celorlalte, sunt, aşa cum se va vedea, surprinzător de socialiste şi devin tot mai mult astfel pe măsura trecerii timpului.)

Prin urmare, unul dintre scopurile acestei lucrări este de a demonstra că gradul total de socialism, adică gradul total de interferenţă cu drepturile de proprietate într-o ţară dată, explică avuţia totală a acesteia. Cu cât o ţară este mai socialistă, cu atât mai stânjenit va fi procesul de producere a noii avuţii şi de conservare a celei existente, şi cu atât mai săracă va rămâne sau va deveni acea ţară. **[1]** Faptul că Statele Unite sunt, în general, mai bogate decât Europa de Vest, iar Germania de Vest mult mai bogată decât Germania de Est poate fi explicat prin gradul mai scăzut de socialism al acestor ţări, la fel cum poate fi explicat faptul că Elveţia este mai prosperă decât Austria, sau faptul că Anglia, care în secolul al XIX-lea era cea mai bogată ţară din lume, a decăzut acum până la a fi numită, pe bună dreptate, o ţară cu un ritm scăzut de dezvoltare.

Dar nu mă voi fi ocupa exclusiv de efectele asupra bogăţiei totale, nici doar de latura economică a problemei. În primul rând, pentru analiza diferitelor tipuri de socialism pentru care există exemple reale, istorice

(exemple care, bineînţeles, adesea nu poartă numele de „socialism”, ci primesc o denumire mai atrăgătoare **[2]**), este important să se explice de ce, şi în ce fel, orice intervenţie, mică sau mare, indiferent unde s-ar produce, dă naştere unui efect particular de subminare a structurii sociale, efect pe care un observator superficial şi lipsit de pregătire teoretică, orbit de o consecinţă „pozitivă” imediată a unei anumite intervenţii, s-ar putea să nu îl perceapă. Cu toate acestea, efectul negativ există şi, după o oarecare întârziere, va cauza probleme într-un alt loc din ţesătura socială, mai numeroase sau mai severe decât cele rezolvate anterior prin intervenţia iniţială. Astfel, de exemplu, efectele pozitive extrem de vizibile ale politicilor socialiste cum ar fi „mâncare ieftină”, „chirii mici”, diverse „gratuităţi”, nu sunt lucruri venite din cer, fără legătură cu nimic altceva, ci mai degrabă fenomene care trebuie să fie plătite într-un fel sau altul: prin hrană mai puţină şi de o mai proastă calitate, prin crize de locuinţe, prin mahalale şi cocioabe, prin corupţie şi cozi şi, mai departe, prin standarde de viaţă mai scăzute, prin acumularea redusă a capitalului şi/sau prin consumul sporit de capital. Nici măcar un fapt mult mai puţin evident, dar aproape întotdeauna menţionat ca „pozitiv” – un sentiment sporit al solidarităţii între oameni, valoarea mai înaltă ataşată lucrurilor cum ar fi familia, rudele sau prietenii, care este observat la est-germani în comparaţie cu vest-germanii mai „individualişti” şi mai egoişti – nu este un fapt simplu, izolat şi neanalizabil. Astfel de sentimente sunt rezultatul unui sistem social de crize constante şi de şanse mereu reprimate ale indivizilor de a-şi îmbunătăţi situaţia prin propriile mijloace. În Germania de Est, pentru a duce la bun sfârşit cele mai simple activităţi de rutină, cum ar fi o reparaţie la casă, pentru care în alte ţări nu este nevoie decât de un telefon, depinzi în mare măsură de relaţiile „personale” (în comparaţie cu relaţiile impersonale de afaceri); iar acolo unde viaţa ta „publică” este pusă sub observaţia constantă a „societăţii”, pur şi simplu eşti nevoit să te retragi în viaţa privată.

Vor fi analizate mai în detaliu efectele subminante particulare care sunt produse: (1) de o politică marxistă tradiţională de naţionalizare ori de socializare a mijloacelor de producţie sau, mai degrabă, de exproprierea proprietarilor particulari de mijloace de producţie; (2) de o politică revizionistă, social-democrată, de redistribuţie egalitară a veniturilor; (3) de o politică bazată pe o atitudine conservatoare de prezervare a *status-quo*-ului prin reglementări economice şi comportamentale şi prin controlul preţurilor; şi (4) de un sistem bazat pe o atitudine tehnocrată de intervenţie şi inginerie socială şi economică graduală, pragmatică.

Aceste tipuri de politici, care vor fi analizate secvenţial, nu sunt complet omogene, şi nici nu se exclud reciproc. Fiecare dintre ele poate fi aplicată în diverse grade, existând moduri diferite de a acţiona în cadrul fiecăreia dintre aceste categorii distincte de politici, iar diferitele scheme pot fi într-o oareacare măsură combinate. De fapt, fiecare societate dată constituie o mixtură a tuturor acestor tipuri, în măsura în care ea este rezultatul acţiunii diverselor forţe politice, ale căror forţă şi influenţă au variat în timp. Motivul pentru care acestea vor fi analizate separat (în afara celui evident că nu toate problemele pot fi discutate concomitent) este acela că ele constituie scheme politice asociate unor grupuri sociale, mişcări, partide, etc., clar delimitabile, şi că fiecare afectează nivelul general de avuţie într-un mod oarecum diferit.

Socialismul nu va fi analizat doar dintr-o perspectivă economică. Desigur că socialismul, şi în special ramura sa marxistă sau aşa-zis „ştiinţifică”, s-a pretins întotdeauna a fi un mod de organizare al societăţii superior din punct de vedere economic (în afara celorlalte pretinse calităţi ale sale), în comparaţie cu aşa-zisa „anarhie capitalistă a producţiei”. **[3]** Dar socialismul nu se prăbuşeşte în momentul în care este demonstrat faptul că lucrurile stau exact invers, şi că aduce sărăcie, nu belşug. Cu siguranţă că, odată înţeles acest lucru, socialismul îşi pierde mult din

atractivitate în ochii majorităţii oamenilor. Totuşi, nu acesta este, în mod evident, scopul argumentativ al socialismului, atâta vreme cât pretenţia sa – oricare i-ar fi performanţele *economice* – este aceea de a reprezenta o moralitate mai înaltă, de a fi mai drept, de a avea o fundamentare etic superioară.

Totuşi, putem spera că, printr-o analiză atentă a teoriei proprietăţii implicită în diferitele versiuni ale socialismului, acest tratat va evidenţia faptul că nimic nu poate fi mai departe de adevăr. Se va demonstra că teoria proprietăţii presupusă de socialism, în mod normal, nu va supravieţui nici măcar primului test (o condiţie necesară, dacă nu şi suficientă) cerut regulilor de comportament uman care se pretind a fi justificate sau justificabile din punct de vedere moral. Acest test, aşa cum este formulat în aşa-numita regulă de aur sau, în mod similar, în imperativul categoric kantian, cere unei reguli, pentru a fi dreaptă, să fie una *generală*, aplicabilă fiecărei persoane în acelaşi fel. Regula nu poate specifica obligaţii şi drepturi diferite pentru diferite categorii de oameni (una pentru roşcaţi, una pentru cei cu părul în alte culori, una pentru femei şi una pentru bărbaţi), deoarece o astfel de regulă „particularistă" nu ar putea fi niciodată, natural, acceptată de toată lumea ca echitabilă, nici măcar în principiu. Totuşi, regulile particulariste, de tipul „Eu pot să te lovesc, dar tu nu ai voie să mă loveşti", stau, aşa cum va deveni clar pe parcursul acestui tratat, la baza tuturor formelor de socialism puse în practică. Nu doar din punct de vedere economic, ci şi din perspectiva moralei, socialismul se dovedeşte a fi un sistem de organizare socială prost conceput. În ciuda reputaţiei sale publice nefavorabile, învingător detaşat este capitalismul, un sistem social bazat pe recunoaşterea proprietăţii private şi a relaţiilor contractuale dintre posesorii de proprietăţi private. Se va demonstra că teoria proprietăţii presupusă de capitalism nu numai că trece primul test al „universalizării", ci se dovedeşte a fi precondiţia logică (*die Bedingung der Moeglichkeit*) a oricărui tip de justificare argumentativă:

oricine ar argumenta în favoarea oricărui lucru, şi în special în favoarea anumitor norme, susţinând că acestea sunt echitabile, trebuie, cel puţin implicit, să presupună validitatea normelor referitoare la proprietate presupuse de capitalism. De aceea, a nega validitatea acestora ca norme universal acceptabile, şi a argumenta în favoarea socialismului, este autocontradictoriu.

Reconstrucţia moralei proprietăţii private şi justificarea ei etică conduc prin urmare la o reevaluare a socialismului şi, aşa cum se va dovedi, a instituţiei statului (ce reprezintă prin excelenţă ideile socialiste asupra proprietăţii), dependentă de impozitare şi de calitatea de membru (cetăţenia) pe care aceasta o atribuie în mod forţat indivizilor. Lipsite de vreun temei economic sau moral solid pentru existenţa lor, socialismul şi statul sunt prin urmare reduse la fenomene cu o relevanţă doar socio-psihologică, şi vor fi explicate în aceşti termeni.

Astfel condusă, discuţia revine în final la economie. Capitolele finale se referă la sarcina constructivă de a explica funcţionarea unei ordini sociale pur capitaliste, ca alternativa la socialism care este cerută de argumente morale şi economice. Mai concret, ele vor fi dedicate analizei modului în care un sistem social bazat pe o etică a proprietăţii private ar putea face faţă problemei monopolului şi a producerii aşa-numitelor bunuri publice, în particular a producerii securităţii, adică a poliţiei şi serviciilor judiciare. Se va argumenta că, în ciuda celor scrise într-o mare parte a literaturii economice consacrate monopolului şi bunurilor publice, ori cele două probleme sunt false ori, atunci când nu sunt false, nu sunt suficiente pentru a demonstra vreo deficienţă economică într-un sistem pur al pieţei. Mai degrabă, o ordine capitalistă va fi cea care va oferi întotdeauna, fără excepţie şi în mod necesar, cel mai eficient mod de a satisface dorinţele cele mai puternice ale consumatorilor voluntari, incluzând aici domeniul poliţiei şi al tribunalelor. Odată îndeplinită această sarcină constructivă, argumentul se va rotunji în întregime, iar demolarea credibilităţii intelectuale a

socialismului, din perspectivă economică şi morală, va fi completă.

[1] Pentru a evita de la început orice neînţelegere: teza prezentată aici este că avuţia totală a oricărei societăţi date va fi relativ sporită, adică va creşte mai mult decât ar face-o altfel, dacă gradul total de socialism va scădea, şi invers. De exemplu, Statele Unite şi-ar îmbunătăţi standardul de viaţă adoptând mai mult capitalism (deasupra nivelului care ar fi altfel atins), la fel ca şi Germania, etc. Totuşi, este o sarcină relativ diferită aceea de a explica poziţiile relative (în ceea ce priveşte avuţia totală) din diferite societăţi la un moment dat, pentru că în acest caz, desigur, „ceteris" nu mai sunt în mod necesar şi „paribus", din moment ce alte lucruri, în plus faţă de gradul existent de socialism, afectează fără îndoială avuţia totală a unei societăţi. De exemplu, istoria unei societăţi are un efect considerabil asupra avuţiei sale actuale. Fiecare societate este bogată sau săracă nu doar datorită acţiunii unor condiţii prezente, ci şi a unor condiţii trecute: datorită acumulării sau distrugerii capitalului de către taţii şi bunicii noştri. Se poate, deci, cu uşurinţă întâmpla ca o societate care este mai capitalistă în prezent să fie totuşi în mod semnificativ mai săracă decât una mai socialistă. Acelaşi rezultat, doar aparent paradoxal, poate apărea deoarece pot exista (şi există) diferenţe între societăţi în privinţa unor alţi factori operaţionali din trecut sau din prezent, şi care afectează producerea avuţiei. Pot exista, şi există, de exemplu, diferenţe în ceea ce priveşte etica muncii şi/sau în ceea ce priveşte tradiţiile şi viziunile dominante asupra lumii în diferite societăţi, iar aceste diferenţe pot da seama de neconcordanţele (sau similarităţile) în privinţa producerii avuţiei, existente între societăţi care sunt sau nu diferite în ceea ce priveşte gradul lor prezent de socialism. De aceea, modul cel mai bun şi cel mai direct de a ilustra validitatea tezei că gradul de socialism este invers proporţional cu avuţia unei societăţi, în orice analiză socială comparativă, ar fi acela de a compara societăţi care, cu excepţia diferenţelor în

gradul existent de socialism, sunt identice în privinţa istoriei lor şi a caracteristicilor socio-psihologice actuale ale oamenilor, sau sunt cel puţin foarte asemănătoare, cum ar fi, de exemplu, Germania de Vest şi Germania de Est: aici efectul prezis se observă într-adevăr, în cel mai dramatic mod, aşa cum se va arăta în cele ce urmează.

[2] Întâmplător, în Statele Unite „socialismul" este numit „liberalism", iar socialiştii sau social-democraţii de acolo, care se autodenumesc „liberali", ar detesta în general să fie numiţi „socialişti".

[3] Să ne amintim sentinţele repetate, începând din primele zile ale comunismului ruso-sovietic, şi mergând până la Hruşciov, potrivit cărora lumea capitalistă va fi în curând surclasată din punct de vedere economic.

2.
PROPRIETATE, CONTRACT, AGRESIUNE. CAPITALISM, SOCIALISM

Înainte de a trece la domeniul mai incitant al analizei diverselor politici din perspectiva economiei şi filosofiei politice, este esenţial să introducem şi să explicăm conceptele fundamentale folosite în cursul studiului nostru. Într-adevăr, conceptele explicate în acest capitol – proprietate, contract, agresiune, capitalism şi socialismsunt atât de fundamentale încât nu poate fi evitată folosirea lor, uneori fie şi doar implicită. Din nefericire, totuşi, faptul că în analiza oricărui tip de acţiune umană şi/sau oricărui tip de relaţie interpersonală, trebuie să ne folosim de aceste concepte, nu implică faptul că fiecare dintre noi posedă o înţelegere exactă a lor. Lucrurile par să stea exact pe dos. Deoarece conceptul de proprietate, spre exemplu, este atât de fundamental încât fiecare pare să aibă o înţelegere imediată a lui, cei mai mulţi dintre oameni nu îi consacră o atentă reflecţie şi, în consecinţă, pot produce în cel mai bun caz doar o definiţie foarte vagă. Dar a porni de la definiţii imprecis formulate sau doar asumate şi a construi pe baza acestora o reţea

complexă de gândire nu poate să ducă decât la dezastre intelectuale. Pentru că, în acest caz, impreciziile şi deficienţele originare vor invada şi vor distorsiona tot ceea ce derivă din ele. Pentru a evita această situaţie, conceptul de proprietate trebuie să fie clarificat cel dintâi.

Alături de conceptul de acţiune, *proprietatea* este cea mai fundamentală categorie a ştiinţelor sociale. De fapt, toate celelalte concepte care urmează să fie introduse în acest capitol – agresiune, contract, capitalism şi socialismpot fi definite în termenii proprietăţii: *agresiunea* fiind agresiune împotriva proprietăţii, *contractul* o relaţie non-agresivă între posesorii de proprietăţi, *socialismul* o politică instituţionalizată de agresiune împotriva proprietăţii, iar *capitalismul* o politică instituţionalizată de recunoaştere a proprietăţii şi a contractelor.

Să începem cu elucidarea precondiţiei necesare pentru apariţia conceptului de proprietate. **[1]** Pentru ca un astfel de concept să apară, trebuie să existe o raritate a bunurilor. Dacă nu ar exista raritatea, şi dacă toate bunurile ar fi de tipul unor aşa-numite „bunuri libere”, a căror folosire de către o persoană oarecare, indiferent de scop, nu ar exclude în niciun fel (nu ar restrânge sau nu s-ar interfera cu) folosirea acelui bun de către o altă persoană pentru orice alt scop, atunci nu ar fi nevoie de niciun fel de proprietate. Dacă, să spunem, datorită unei superabundenţe paradiziace a bananelor, consumul meu actual de banane nu reduce deloc stocul meu viitor (consumul posibil), şi nici stocul prezent sau viitor de banane al unei alte persoane, atunci atribuirea de drepturi de proprietate, în acest caz asupra bananelor, ar fi superfluă. Pentru dezvoltarea conceptului de proprietate, este necesar ca bunurile să fie rare, astfel încât să poată apărea conflicte în privinţa folosirii acestor bunuri. Funcţia drepturilor de proprietate este tocmai aceea de a evita astfel de ciocniri posibile pornind de la folosirea unor resurse rare, prin atribuirea unor drepturi de posesiune exclusivă. Prin urmare, proprietatea este un concept normativ: un concept creat pentru a face posibilă o

interacţiune non-conflictuală prin stipularea unor reguli (norme) de comportament care creează obligaţii reciproce în privinţa unor resurse rare. [2] Nu este necesară o analiză aprofundată pentru a vedea că peste tot există cu adevărat o raritate a bunurilor de toate tipurile, iar nevoia ca drepturile de proprietate să existe devine astfel evidentă. De fapt, chiar dacă am presupune că trăim în Grădina Edenului, acolo unde ar exista o superabundenţă a tuturor lucrurilor de care este nevoie, nu doar pentru menţinerea vieţii, dar şi pentru a ne bucura de tot confortul posibil prin simpla întindere a mâinii, conceptul de proprietate tot ar trebui să apară cu necesitate. Pentru că, până şi în aceste circumstanţe „ideale", corpul fiecărei persoane tot ar fi o resursă rară, existând astfel nevoia stabilirii unor reguli în privinţa proprietăţii, şi mai precis în privinţa proprietăţii asupra propriului corp. Nu suntem obişnuiţi să ne gândim la corpurile noastre în termenii unor bunuri rare, dar imaginându-ne cea mai ideală situaţie la care am putea spera, şi anume Grădina Edenului, devine posibil să ne dăm seama că propriul corp al fiecăruia este într-adevăr *prototipul* unui bun rar pentru a cărui folosire trebuie să fie stabilite într-un fel sau altul drepturi de proprietate, adică drepturi de posesiune exclusivă, cu scopul de a evita conflictele.

De fapt, atâta vreme cât o persoană acţionează, [3] adică atâta vreme cât ea încearcă în mod intenţionat să transforme o stare de lucruri care este percepută şi evaluată subiectiv ca fiind mai puţin satisfăcătoare într-o stare care îi apare a fi mai avantajoasă, această acţiune implică cu necesitate o alegere în ceea ce priveşte folosirea corpului acelei persoane. Iar a alege, adică a prefera un lucru sau o stare altor lucruri sau stări, implică evident faptul că nu toate plăcerile sau satisfacţiile posibile pot fi experimentate în acelaşi timp, ci mai degrabă trebuie să renunţăm la ceva considerat a fi mai puţin valoros pentru a obţine altceva pe care îl considerăm mai valoros. [4] Astfel, actul alegerii implică întotdeauna existenţa costurilor, cu alte cuvinte a renunţării la plăceri

posibile pentru că mijloacele necesare pentru a le obţine sunt rare şi sunt blocate într-o folosire alternativă care promite rezultate mai bine evaluate decât oportunităţile la care s-a renunţat. [5] Nici chiar în Grădina Edenului nu aş putea, *simultan*, să mănânc un măr, să fumez o ţigară, să beau ceva, să mă caţăr într-un copac, să citesc o carte, să construiesc o casă, să mă joc cu pisica, să conduc o maşină etc. Aş fi nevoit să operez alegeri, şi aş putea să fac lucrurile doar pe rând. Iar situaţia ar sta astfel deoarece există un singur corp pe care îl pot folosi pentru a face toate aceste lucruri şi a mă bucura de satisfacţia care derivă din acţiunile mele. Nu sunt în posesia unei superabundenţe de corpuri care să-mi permită să mă bucur simultan de toate satisfacţiile posibile, într-o singură fracţiune de secundă. Raritatea m-ar constrânge, de asemenea, şi în altă privinţă: atâta vreme cât resursa limitată numită „corp” nu este indestructibilă şi nu este echipată cu sănătate şi energie eterne, ci este mai degrabă un organism cu o perioadă de viaţă determinată, timpul ar fi şi el o resursă rară. Timpul folosit pentru urmărirea scopului A reduce timpul rămas pentru urmărirea altor scopuri. Şi cu cât este nevoie de o perioadă mai lungă pentru a obţine rezultatul dorit, cu atât mai mari vor fi costurile implicate în aşteptare, şi cu atât mai mare trebuie să fie satisfacţia anticipată, pentru ca aceste costuri să fie justificate.

Astfel, din cauza rarităţii corpului şi a timpului, reglementările privind proprietatea ar trebui să fie stabilite chiar şi în Grădina Edenului. În lipsa acestora, şi presupunând acum că există mai multe persoane, că razele lor de acţiune se intersectează, şi că nu există niciun fel de sincronizare a intereselor şi de armonie prestabilită între aceste persoane, conflictele privind folosirea corpului cuiva ar fi inevitabile. Eu aş putea, de exemplu, să doresc să-mi folosesc corpul pentru a savura o ceaşcă de ceai, în timp ce altcineva ar putea dori să înceapă o relaţie erotică cu acest corp, împiedicându-mă astfel să-mi beau ceaiul şi reducând, de asemenea, timpul rămas pentru a-mi urmări

propriile scopuri prin mijlocirea acestui corp. Pentru evitarea unor astfel de posibile conflicte, trebuie să fie formulate reguli de posesiune exclusivă. De fapt, atâta vreme cât există acţiune, există şi necesitatea stabilirii unor norme privitoare la proprietate.

Pentru ca lucrurile să rămână simple şi neîncărcate de detalii derutante, să presupunem în continuare, pe o altă latură a analizei, că locuim într-adevăr în Grădina Edenului, unde doar corpurile fiecăruia, spaţiul pe care îl ocupă aceste corpuri şi timpul sunt resurse rare. Ce ar putea să ne spună prototipul bunului rar, şi anume corpul unei persoane, despre proprietate şi despre derivatele sale conceptuale?

Deşi, până şi într-o lume în care există un singur tip de resursă rară, toate genurile de norme care reglementează posesiunea exclusivă asupra unor mijloace limitate sunt în principiu imaginabile (de exemplu, o regulă cum ar fi „În zilele de luni, eu voi fi cel care hotărăşte ce utilizări vor avea corpurile noastre, în zilele de marţi tu vei stabili aceste utilizări etc”), este evident că nu toate ar avea aceleaşi şanse să fie propuse şi acceptate. Prin urmare, cel mai bun mod de a începe analiza pare să fie pornind de la acea normă privitoare la proprietate, care ar fi cel mai probabil să fie acceptată de locuitorii Grădinii Edenului ca „poziţie naturală” în privinţa atribuirii drepturilor de posesiune exclusivă asupra corpurilor. Să menţionăm că în acest stadiu al argumentului nu ne interesează încă etica, problema justificării morale a normelor. Astfel, deşi pot să admit foarte bine încă din start că voi argumenta într-adevăr, mai încolo, că poziţia naturală este singura acceptabilă etic, şi deşi sunt, de asemenea, convins că ea este cea naturală *deoarece* este acceptabilă moral, în acest stadiu naturalitatea nu implică nicio conotaţie morală. Ea intenţionează să fie doar o categorie socio-psihologică utilizată pentru a indica faptul că această poziţie s-ar bucura probabil de cel mai mare sprijin în opinia publică. **[6]** Într-adevăr, naturalitatea ei se reflectă în simplul fapt că, vorbind despre corpuri, este

aproape imposibil de evitat şi folosirea unor expresii privitoare la posesie (indicând posesia). În mod normal, ne referim la un corp ca la corpul unei persoane specifice: corpul meu, al tău, al lui, etc. (în treacăt fie spus, acelaşi lucru se întâmplă întotdeauna atunci când vorbim despre acţiuni); şi nu avem nici cea mai mică problemă în a distinge ceea ce este al meu, al tău, etc.; în mod evident, procedând astfel, noi atribuim titluri de proprietate şi distingem între posesorii legitimi ai unor resurse rare.

Care *este*, atunci, poziţia naturală privitoare la proprietate, implicită în modul natural de a vorbi despre corpuri? Fiecare persoană are dreptul exclusiv de posesie asupra propriului corp, între graniţele suprafeţei acestuia. Fiecare persoană poate da corpului său acele întrebuinţări pe care le crede cele mai potrivite pentru realizarea intereselor, bunăstării sau satisfacţiei sale imediate sau viitoare, atâta vreme cât nu se interferează cu dreptul altei persoane de a controla folosirea propriului corp. Această „posesiune” asupra propriului corp implică dreptul persoanei de a invita (a fi de acord ca) alte persoane să facă unele lucruri cu acel corp: dreptul meu de a face ceea ce vreau cu corpul meu implică dreptul de a cere sau permite altcuiva să-mi folosească corpul, să-l iubească, să-l examineze, să-i injecteze medicamente sau droguri, să-i modifice aparenţa fizică sau chiar să-l lovească, să-l rănească ori să-l omoare, dacă acest lucru îmi place şi sunt de acord cu el. Relaţiile interpersonale de acest tip sunt *schimburi contractuale*, şi astfel vot fi numite în continuare. Ele se caracterizează prin faptul că se ajunge la un acord asupra folosirii unor resurse rare, bazat pe respectul reciproc şi pe recunoaşterea de către fiecare participant la schimb a controlului exclusiv al fiecăruia asupra propriului corp. Prin definiţie, astfel de schimburi contractuale, deşi nu în mod necesar avantajoase pentru toţi participanţii *dacă sunt privite retrospectiv* (s-ar putea să nu-mi placă înfăţişarea mea după ce chirurgul a făcut feţei mele exact ceea ce i-am spus să facă) sunt întotdeauna, şi în mod necesar, reciproc avantajoase *ex*

ante pentru fiecare participant, pentru că altfel schimbul pur şi simplu nu ar avea loc.

Dacă, pe de altă parte, este realizată o acţiune care invadează sau schimbă, în lipsa unui acord, integritatea fizică a corpului altei persoane şi dă acelui corp o utilizare care nu face plăcere acelei persoane, atunci această acţiune, în conformitate cu poziţia naturală privitoare la proprietate, este numită *agresiune*. **[7]** Dacă cineva ar încerca să-şi satisfacă dorinţele sexuale sau sadice violând sau lovind corpul unei alte persoane, fără a avea consimţământul explicit al acesteia, fapta sa ar constitui agresiune. La fel, ar constitui agresiune dacă o persoană ar fi împiedicată fizic să îndeplinească anumite acţiuni cu propriul corp, acţiuni care ar putea să nu fie pe *gustul* altcuiva (cum ar fi să poarte şosete roz sau păr cârlionţat, sau să se îmbete în fiecare zi, sau întâi să doarmă şi apoi să filosofeze în loc să procedeze în ordinea inversă), dar care, dacă ar fi într-adevăr realizate, nu ar cauza prin sine nicio schimbare în integritatea fizică a corpului unei alte persoane. **[8]** Prin definiţie, deci, un act agresiv implică întotdeauna şi în mod necesar faptul că o persoană, realizându-l, îşi sporeşte satisfacţia pe seama unei scăderi în satisfacţia avută de o altă persoană.

Care este temeiul subiacent al acestei poziţii naturale în privinţa proprietăţii? La baza teoriei naturale a proprietăţii stă ideea de a fundamenta atribuirea unui drept de posesiune exclusiv pe existenţa unei legături obiective şi intersubiectiv constatabile între posesor şi obiectul posedat şi, *mutatis mutandis*, de a numi agresive toate revendicările privind proprietatea care pot invoca în favoarea lor doar dovezi subiective. În vreme ce eu pot invoca în sprijinul revendicării privind proprietatea asupra corpului meu faptul obiectiv că am fost primul ocupant al acestui corp, primul său utilizator, nimeni altcineva care ar pretinde dreptul de a controla acelaşi corp nu poate invoca ceva asemănător. Nimeni nu poate numi corpul meu un produs al voinţei sale, aşa cum pot pretinde eu că este produsul voinţei mele; o astfel de pretenţie la dreptul de a

determina folosirea resursei rare „corpul meu” ar fi o revendicare venită din partea unor non-utilizatori, a unor non-producători, şi ar fi bazată doar pe o opinie subiectivă, adică pe o simplă declaraţie verbală că lucrurile ar trebui să stea în cutare şi cutare fel. Desigur, astfel de revendicări verbale pot să trimită (şi probabil că o vor face întotdeauna) şi la anumite *fapte* („Sunt mai mare, sunt mai deştept, sunt mai sărac, sunt o persoană foarte specială etc.”) şi ar putea încerca să se auto-legitimeze în acest mod. Dar asemenea fapte nu stabilesc (şi nici nu o pot face) vreo legătură obiectivă între o resursă rară dată şi una sau mai multe persoane. Posesiunea fiecăruia asupra oricărei resurse particulare ar putea fi la fel de bine stabilită sau exclusă pe astfel de temeiuri. Tocmai aceste revendicări la adresa proprietăţii, extrase din joben, cu legături pur verbale între proprietari şi lucrurile deţinute sunt cele care, conform teoriei naturale a proprietăţii, sunt denumite agresive. Prin comparaţie, revendicarea mea asupra corpului meu poate trimite la o legătură naturală determinată; şi o poate face pentru că propriul meu corp a fost *produs*, iar tot ceea ce este produs (în contrast cu lucrurile „date”) se află, logic, într-o relaţie determinată cu un anumit producător (sau cu anumiţi producători); corpul meu a fost produs *de mine*. Pentru a evita orice neînţelegeri, să spunem că „a produce” nu înseamnă „a crea din nimic” (la urma urmelor, corpul meu este şi el un lucru natural dat), ci înseamnă a modifica un lucru dat natural în conformitate cu un plan, a transforma natura. „A produce” nu este nici acelaşi lucru cu a spune „a transforma fiecare părticică a unui lucru” (în fond, corpul meu are o mulţime de părţi în privinţa cărora nu am făcut nimic!); înseamnă, în schimb, a transforma un lucru în interiorul graniţelor sale sau, mai precis, a produce graniţe pentru lucruri. În fine, „a produce” nu înseamnă nici a spune că procesul de producţie trebuie să continue la nesfârşit (uneori, eu dorm, iar atunci corpul meu nu este, cu siguranţă, un produs al acţiunilor mele!), înseamnă pur şi simplu că un lucru a fost produs în trecut şi poate fi

recunoscut ca atare. Astfel de revendicări privitoare la proprietate, care pot fi derivate din trecut, care delimitează eforturi productive, şi care pot fi legate de anumiţi indivizi în rol de producători, sunt cele numite „naturale” sau „non-agresive”. **[9]**

Ideile de bază ale capitalismului şi socialismului ar trebui să fie, de acum, aproape clare. Dar, înainte de a părăsi pentru totdeauna Grădina Edenului, ar trebui să aruncăm o privire asupra *consecinţelor* introducerii unor elemente ale proprietăţii justificate prin agresiune în Paradis, deoarece acest pas va ajuta la elucidarea, pur şi simplu, a problemei economice şi sociale centrale a oricărui tip de socialism real; adică a oricărui tip de socialism existent într-o lume caracterizată de o raritate atotprezentă, cu a cărui analiză ne vom ocupa în capitolele care urmează.

Chiar şi acolo unde curge lapte şi miere, este evident că oamenii pot să opteze pentru stiluri de viaţă diferite, pot să-şi fixeze scopuri diferite, să aibă standarde diferite cu privire la tipul de personalitate pe care vor să şi-l dezvolte şi la realizările pentru care să lupte. Este drept că nimeni nu ar trebui să muncească pentru a trăi, de vreme ce va exista o superabundenţă a tuturor lucrurilor. Dar, spus pe şleau, poţi totuşi să alegi între a deveni un beţiv sau un filosof, adică, mai tehnic, poţi să dai corpului tău utilizări care să-i ofere persoanei ce acţionează o satisfacţie mai mult sau mai puţin imediată, sau poţi să dai corpului tău utilizări care să dea rod doar într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat. Deciziile de tipul primelor menţionate ar putea fi denumite „decizii de consum”. Pe de altă parte, deciziile de a-ţi utiliza corpul pentru acţiuni care vor fi răsplătite abia mai târziu, adică opţiuni provocate de o recompensă ori o satisfacţie anticipată într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat, şi care cer autorului să suporte costurile aşteptării (timpul este şi el o resursă rară!) pot fi denumite „decizii de investiţii” – adică decizii de a investi în „capital uman”, în capitalul întruchipat de propriul corp fizic. **[10]** Să presupunem

acum că este introdusă proprietatea justificată prin agresiune. În timp ce înainte fiecare persoană era proprietarul exclusiv al corpului său şi putea să decidă singură dacă să devină un beţiv sau un filosof, de acum este stabilit un sistem în care dreptul unei persoane de a determina cum să-şi folosească propriul corp este îngrădit sau complet eliminat, fiind în schimb delegat, parţial sau integral, unei alte persoane care nu este legată în mod natural, ca producător, de acel corp. Care ar fi consecinţa acestui fapt? Abolirea proprietăţii private asupra propriului corp poate fi realizată în diferite grade: non-producătorii pot avea dreptul de a determina toate utilizările corpului meu în orice moment sau dreptul lor de a o face poate fi restrâns doar la anumite momente şi/sau acţiuni, iar aceste restricţii pot fi la rândul lor flexibile (non-producătorii având dreptul de a modifica după plac definiţiile restrictive) sau fixate o dată pentru totdeauna, efectele putând fi, prin urmare, mai mult sau mai puţin drastice. Dar, indiferent în ce grad ar avea loc, socializarea proprietăţii produce întotdeauna şi în mod necesar două tipuri de efecte. Primul efect, „economic" în sensul mai restrâns al termenului, este o reducere a investiţiilor în capital uman, aşa cum au fost ele definite mai sus. Atâta timp cât nu se sinucide şi hotărăşte să rămână în viaţă, proprietarul natural al corpului nu poate să nu ia decizii cu privire la acel corp, indiferent cât de restrâns i-ar fi dreptul de proprietate. Dar cum el nu mai poate acum decide singur, fără amestecul celorlalţi, cum să-şi utilizeze corpul, valoarea pe care i-o ataşează acestuia este mai mică; satisfacerea dorinţelor, adică venitul psihic pe care i-l poate procura propriul corp atunci când îi sunt date anumite utilizări, este redusă deoarece spectrul opţiunilor disponibile a fost limitat. Atunci, cum fiecare acţiune implică cu necesitate costuri (după cum am explicat mai sus), şi cum există o tendinţă dată de a depăşi costurile în schimbul recompenselor sau al profiturilor anticipate, proprietarul natural este pus în faţa unei situaţii în care costurile acţiunii trebuie reduse pentru a le alinia venitului

redus anticipat. În Grădina Edenului, nu rămâne decât un singur mod de a realiza acest lucru: prin scurtarea timpului de aşteptare, prin reducerea costurilor aşteptării şi alegerea unui curs al acţiunii care promite o răsplată mai rapidă. Astfel, introducerea proprietăţii justificate prin agresiune, conduce la o tendinţă de reducere a deciziilor de investiţii şi favorizează deciziile de consum. Mai pe şleau spus, conduce la o tendinţă de a transforma filosofii în beţivi. Această tendinţă este permanentă; mai pronunţată atunci când ameninţarea intervenţiei asupra drepturilor proprietarului natural este permanentă, şi mai puţin pronunţată în măsura în care ameninţarea este redusă la anumite momente şi acţiuni. În orice caz, totuşi, rata investiţiilor în capital uman este mai scăzută decât dacă dreptul de control exclusiv al proprietarilor naturali asupra propriilor corpuri ar rămâne neatins şi absolut.

Cel de-al doilea efect poate fi numit social. Introducerea unor elemente de proprietate bazată pe agresiune implică apariţia unor modificări în structura socială, a unei schimbări în compoziţia societăţii în ceea ce priveşte tipurile de personalitate sau de caracter. Abandonarea teoriei naturale a proprietăţii implică evident o redistribuire a veniturilor. Venitul psihic al persoanelor în rolul lor de utilizatori ai „propriului" corp natural, de persoane care se exprimă cu ajutorul acestui corp şi obţin satisfacţii făcând acest lucru, este redus *pe seama* sporirii venitului psihic al unor persoane în rolul lor de invadatori ai corpurilor altora. Devine relativ mai dificil şi mai costisitor să obţii satisfacţii din folosirea propriului corp fără a invada corpurile altora şi relativ mai puţin dificil şi costisitor să obţii satisfacţii folosind corpurile altor persoane pentru propriile scopuri. Acest fapt nu implică, singur, nicio schimbare socială, dar dacă adoptăm o singură asumpţie empirică, implicaţia apare: dacă presupunem că dorinţa de a obţine satisfacţii, pe seama unei scăderi a satisfacţiei disponibile pentru ceilalţi, prin instrumentalizarea corpurilor acestora, există ca dorinţă umană, că ea s-ar putea să nu fie prezentă la fiecare şi în

acelaşi grad, dar că există uneori la unii oameni şi în anumite grade şi că, deci, este posibil să fie suprimată sau încurajată şi favorizată de un aranjament instituţional dat, atunci consecinţele sunt iminente. Şi, cu siguranţă, această asumpţie este adevărată. Atunci, redistribuirea şanselor de a obţine venituri trebuie să aibă ca rezultat sporirea numărului celor care folosesc agresiunea pentru a obţine satisfacţii personale şi/sau a celor care devin mai agresivi, adică a celor care trec din ce în ce mai mult de la roluri non-agresive la roluri agresive, şi care îşi modifică încet personalitatea ca o consecinţă a acestui fapt; iar această transformare în structura caracterului, în compoziţia morală a societăţii, conduce la rândul său la o altă reducere a nivelului investiţiilor în capital uman.

Pe scurt, prin aceste două efecte am indicat deja motivele fundamentale pentru care socialismul este un sistem inferior din punct de vedere economic celui bazat pe instituţia proprietăţii private. Într-adevăr, ambele efecte vor reapărea în mod repetat în cursul analizei pe care urmează să o întreprindem asupra politicilor socialiste. Tot ce ne mai rămâne deocamdată de făcut este să explicăm teoria naturală a proprietăţii în ceea ce priveşte lumea reală a rarităţii atotprezente, deoarece acesta este punctul de plecare pentru toate formele socialismului real.

Cu toată existenţa unor diferenţe evidente între corpuri şi toate celelalte resurse rare, toate distincţiile conceptuale pot fi trasate şi aplicate din nou fără niciun fel de dificultate. Spre deosebire de corpuri, care nu sunt niciodată „ale nimănui”, ci au întotdeauna un proprietar natural, toate celelalte resurse rare pot într-adevăr să nu fie în proprietatea nimănui. Aşa se întâmplă atâta vreme cât ele rămân în starea lor naturală, nefolosite de nimeni. Ele devin proprietatea cuiva atunci când sunt tratate ca resurse rare, adică atunci când sunt ocupate de cineva între anumite graniţe obiective şi li se dă o folosire determinată. Acest act de achiziţionare a unor resurse care nu erau anterior în proprietatea nimănui este numit „apropiere originară”. **[11]** Odată ce sunt apropiate

resurse care nu erau în proprietatea nimănui, devine o agresiune să le modifici caracteristicile fizice fără permisiunea proprietarului sau să restrângi spectrul de utilizări pe care proprietarul le poate da acestor resurse, atâta vreme cât o anumită utilizare nu afectează caracteristicile fizice ale proprietăţii altcuiva – la fel ca şi în cazul corpurilor. Doar în condiţiile unei relaţii contractuale, adică atunci când proprietarul natural al unei resurse rare îşi dă explicit acordul, este posibil ca altcineva să utilizeze şi să modifice lucruri apropiate anterior. Şi doar dacă proprietarul originar sau cel anterior transferă titlul său de proprietate în mod deliberat altcuiva, fie în schimbul a ceva, fie sub formă de cadou, poate această altă persoană să devină proprietarul respectivului lucru. Totuşi, spre deosebire de corpuri, care din acelaşi motiv „natural” nu pot nicicând să nu aibă un proprietar şi nu pot niciodată să fie cedate *complet* de către proprietarul natural, ci pot fi doar „împrumutate” atâta vreme cât durează acordul proprietarului, în mod natural toate celelalte resurse rare pot fi „alienate”, iar la titlul de proprietate asupra lor se poate renunţa definitiv. **[12]**

Un sistem social bazat pe această poziţie naturală asupra atribuirii drepturilor de proprietate este, şi va fi de acum denumit, *pur capitalist*. Şi, de vreme ce ideile sale pot fi de asemenea identificate ca idei dominante ale dreptului privat, adică ale normelor care reglementează relaţiile dintre persoane particulare, ar putea să fie numit şi sistem pur ai dreptului privat. **[13]** Acest sistem se bazează pe ideea că, pentru a fi non-agresive, revendicările privind proprietatea trebuie să se sprijine pe faptul „obiectiv” al unui act de apropiere originară, pe proprietatea anterioară, sau pe o relaţie contractuală reciproc avantajoasă. Această relaţie poate însemna fie o cooperare deliberată între deţinătorii de proprietăţi, fie transferul deliberat al titlurilor de proprietate de la un proprietar la altul. Dacă acest sistem este modificat şi este instituită în schimb o politică ce atribuie drepturi de

control exclusiv, oricât de parţiale, asupra unor mijloace rare, unor persoane sau grupuri de persoane care nu pot să invoce niciun act de utilizare anterioară a lucrurilor în cauză, nicio relaţie contractuală cu un proprietar-utilizator anterior, atunci acest sistem va fi denumit *socialism* (parţial).

Sarcina următoarelor patru capitole va fi aceea de a explica modul în care diferitele căi de a devia de la un sistem capitalist pur, diferitele metode de a redistribui titlurile de proprietate de la deţinătorii naturali ai lucrurilor (adică de la oameni care au dat o utilizare specifică unor resurse particulare şi sunt deci legaţi în mod natural de ele, către oameni care nu au făcut încă nimic cu resursele, ci au formulat doar o revendicare verbală, declarativă în privinţa acestora), conduc la scăderea investiţiilor şi la creşterea consumului, şi în plus cauzează o modificare în compoziţia populaţiei, favorizând persoanele non-productive în relaţie cu cele productive.

[1] Cf. D. Hume, *A Treatise of Human Nature* (ed. Selby-Bigge), Oxford, 1968, esp. 3, 2, p.484; şi „Enquiry Concerning the Principles of Morals", în Hume, *Enquiries*, (ed. Selby-Bigge), Oxford, 1970; cf., de asemenea, L. Robbins, *Political Economy: Past and Present*, London, 1977, în special pp. 29 – 33

[2] Întâmplător, caracterul *normativ* al conceptului de proprietate clarifică şi precondiţia suficientă pentru apariţia sa ca concept. În afara raritătţii bunurilor, trebuie să existe şi „raţionalitatea agenţilor", adică aceştia trebuie să fie capabili să comunice, să discute, să argumenteze, şi în special *trebuie să fie capabili să se angajeze în argumentaţie asupra unor probleme normative*. Dacă nu ar exista astfel de abilitate comunicaţională, conceptele normative nu ar fi, pur şi simplu, de niciun folos. Noi nu încercăm, de exemplu, să evităm ciocniri asupra utilizării unor resurse rare cu, să spunem, un elefant, prin definirea unor drepturi de proprietate, deoarece nu putem discuta cu un elefant pentru a ajunge la un acord asupra drepturilor de proprietate. Evitarea unor ciocniri viitoare

într-un astfel de caz este o problemă exclusiv *tehnică* (prin opoziţie cu una normativă).

[3] Ar trebui să observăm faptul că o persoană nu poate în mod intenţionat să *nu* acţioneze, deoarece până şi încercarea de a nu acţiona, adică decizia cuiva de a *nu* face nimic şi de a rămâne în poziţia sau starea ocupată anterior s-ar clasifica ca o acţiune, făcând ca această propoziţie să fie aprioric adevărată, adică să fie o propoziţie care să nu poată fi infirmată prin experienţă, deoarece oricine ar încerca să o infirme ar fi nevoit să opereze o alegere şi să dea corpului său, vrând-nevrând, o utilizare specifică.

[4] Cf. L.v. Mises, *Human Action*, Chicago, 1966, esp. Partea 1; M.N. Rothbard, *Man, Economy and State*, Los Angeles, 1970; de asemenea L. Robbins, *Nature and Significance of Economic Science*, London, 1936

[5] Despre conceptul de cost, cf. În special M. Buchanan, *Cost and Choice*, Chicago, 1969; *L.S.E. Essays on Cost* (ed. Buchanan and Thiriby), Indianapolis, 1981

[6] Merită menţionat aici faptul că validitatea a ceea ce urmează, desigur, nu depinde în niciun fel de corectitudinea descrierii poziţiei naturale ca „naturală". Chiar dacă cineva ar fi dispus să acorde aşa-numitei poziţii naturale doar statutul unui punct de pornire arbitrar, analiza noastră îşi păstrează validitatea. Termenul nu are importanţă, ceea ce contează este ce e de fapt poziţia naturală şi ce implică ea ca atare. Analizele ce urmează se ocupă exclusiv de *această* problemă.

[7] Să observăm din nou că termenul „agresiune" este utilizat aici fără conotaţii evaluative. Doar mai târziu în cursul acestui tratat voi demonstra că agresiunea, aşa cum a fost ea definită, nu este justificabilă moral. Cuvintele sunt goale; singurul lucru care contează este ce *este* cu adevărat ceea ce numim agresiune.

[8] Atunci când, în capitolul VII, voi discuta problema justificării morale, voi reveni asupra importanţei distincţiei pe care tocmai am trasat-o între agresiunea ca violare a integrităţii *fizice* a cuiva şi, pe de altă parte, violarea

integrităţii sistemului de valori al cuiva, lucru ce nu este clasificat ca agresiune. Pentru moment, este suficient să observăm că există acelaşi tip de necesitate tehnică pentru orice teorie a proprietăţii (şi nu doar pentru poziţia naturală descrisă aici) ca delimitarea drepturilor de proprietate ale unei persoane în raport cu cele ale alteia să fie formulată în termeni *fizici, obiectivi, intersubiectiv constatabili*. Altfel, ar fi imposibil pentru un actor să determine *ex ante* dacă vreuna dintre acţiunile sale constituie sau nu o agresiune, iar funcţia socială a normelor privitoare la proprietate (a *oricăror* norme privitoare la proprietate) nu ar mai fi îndeplinită pur şi simplu din motive tehnice.

[9] Merită menţionat faptul că dreptul de proprietate provenit din producţie îşi găseşte limitarea naturală numai atunci când, la fel ca în cazul copiilor, lucrul produs este la rândul său un agent/producător. În conformitate cu teoria naturală a proprietăţii, un copil, odată născut, este în aceeaşi măsură proprietarul propriului corp ca şi oricine altcineva. Prin urmare, nu doar că un copil se poate aştepta să nu fie agresat fizic ci, ca proprietar al propriului corp, un copil are în special dreptul de a-şi abandona părinţii odată ce este fizic capabil să-i părăsească şi de a spune „nu” la posibilele lor încercări de a-l readuce acasă. Părinţii au drepturi speciale privitoare la copiii lor – provenind din statutul lor unic de producători ai copiilordoar în măsura în care îndeplinesc rolul de tutori ai copilului atâta timp cât acesta este fizic incapabil să plece şi să spună „nu”.

[10] Despre costurile muncii şi aşteptării, cf. teoriei preferinţei de timp, aşa cum a fost ea expusă de L.v. Mises, *Human Action*, Chicago, 1966, capitolele 5, 18, 21; *Socialism*, Indianapolis, capitolul 8; M.N. Rothbard, *Man, Economy and State*, Los Angeles, 1970, capitolele 6, 9; de asemenea E.v. Boehm-Bawerk, *Kapital und Kapitalzins. Positive Theory des Kapitals*, Meisenheim, 1967; F. Fetter, *Capital, Interest and Rent,* Kansas City, 1976.

Pentru o prezentare critică a termenului „capital

uman”, în special a tratamentului absurd pe care l-a primit acest concept în lucrările unor economişti de la Chicago (în special G. Becker, *Human Capital*, New York, 1975), cf. A. Rubner, *The Three Sacred Cows of Economics*, New York, 1970.

[11] Despre teoria apropierii originare, cf. J. Locke, *Two Treatises of Government* (ed. Laslett), Cambridge, 1960, esp. 2, 5

[12] Despre distincţia, derivând natural din caracterul unic al corpului unei persoane în contrast cu toate celelalte bunuri rare, între titluri de proprietate „inalienabile” şi „alienabile”, cf. W. Evers, „Toward a Reformation of a Law of Contracts”, în *Journal of Libertarian Studies*, 1977.

[13] Suprapunerea dreptului public peste cel privat l-a corupt şi l-a compromis pe ultimul, într-o oarecare măsură, peste tot în lume. Totuşi, nu este greu să descâlceşti sistemele existente ale dreptului privat şi să găseşti ceea ce am numit poziţie naturală ca alcătuind elementele centrale ale acestora – un fapt care subliniază încă o dată „naturalitatea” acestei teorii a proprietăţii. Cf. de asemenea capitolul 8, nota 13.

3.
SOCIALISMUL ÎN STIL RUS

Am definit socialismul ca o politică instituţionalizată de redistribuire a titlurilor de proprietate. Mai precis, este vorba despre un transfer al titlurilor de proprietate de la persoane care au dat de fapt o utilizare unor resurse rare sau care le-au obţinut prin contract de la persoane care făcuseră acest lucru, către persoane care nici nu au utilizat lucrurile în cauză, nici nu le-au achiziţionat prin contract. Am indicat apoi care ar fi consecinţele socio-economice ale unui astfel de sistem de atribuire a titlurilor de proprietate pentru o lume extrem de nerealistă, cum ar fi Grădina Edenului: o reducere a investiţiilor în capital uman şi o motivaţie sporită pentru evoluţia unor tipuri

neproductive de personalitate.

Aş dori acum să lărgesc şi să concretizez această analiză a socialismului şi a impactului său socio-economic, luând în considerare versiuni diferite, deşi la fel de tipice, ale acestui sistem. În acest capitol mă voi concentra asupra analizei a ceea ce majoritatea oamenilor au ajuns să privească drept „socialismul prin excelenţă" (dacă nu drept singurul tip de socialism existent), acesta fiind probabil cel mai potrivit punct de pornire pentru orice discuţie a socialismului. Acest „socialism prin excelenţă" este un sistem social în care mijloacele de producţie, adică resursele rare folosite pentru a produce bunuri de consum, sunt „naţionalizate" sau „socializate".

Într-adevăr, deşi Karl Marx, şi asemenea lui majoritatea intelectualilor de stânga contemporani nouă, a fost preocupat aproape exclusiv de analiza defectelor economice şi sociale ale capitalismului, şi în scrierile sale a făcut doar câteva remarci vagi şi generale asupra problemei constructive a organizării procesului de producţie în socialism (alternativa pretins superioară capitalismului), nu există nicio îndoială că el a considerat această organizare ca fiind piatra de temelie a politicii socialiste şi cheia pentru un viitor mai bun şi mai prosper. **[1]** În consecinţă, socializarea mijloacelor de producţie a fost de atunci susţinută de către toţi socialiştii cu vederi marxist-ortodoxe. Nu doar partidele comuniste din Occident ne pregătesc oficial acest lucru, deşi ele devin din ce în ce mai reţinute în a o recunoaşte, pentru a putea câştiga puterea. În toate partidele socialiste şi social-democrate occidentale există de asemenea o minoritate făţişă, elocventă, mai mult sau mai puţin numeroasă şi cu o oarecare influenţă, care susţine cu ardoare o astfel de schemă şi propune socializarea, dacă nu a tuturor mijloacelor de producţie, cel puţin a celor aparţinând marii industrii. Cel mai important lucru este că sectoare mai mici sau mai mari ale industriilor naţionalizate au devenit parte a realităţii sociale chiar şi în ţările considerate a fi „cele mai capitaliste"; şi desigur că o socializare aproape

completă a mijloacelor de producţie a fost încercată în Uniunea Sovietică, şi mai târziu în toate ţările est-europene aflate sub influenţă sovietică, la fel ca şi în alte ţări din întreaga lume. Analiza care urmează ar trebui deci să ne permită să înţelegem problemele economice şi sociale ale societăţilor caracterizate prin naţionalizarea mijloacelor de producţie. În particular, ar trebui să ne ajute să înţelegem problemele centrale care copleşesc Rusia şi sateliţii ei, în măsura în care aceste ţări au purtat o politică de socializare într-atâta încât se poate spune pe bună dreptate că aceasta este caracteristica lor structurală dominantă. Datorită acestui fapt, tipul de socialism pe care-l investigăm este numit „în stil rus”. **[2]**

În ceea ce priveşte forţele motivaţionale aflate în spatele diferitelor scheme de socializare, ele sunt făţiş egalitariste. Odată ce permiţi existenţa proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, permiţi apariţia diferenţelor. Dacă eu deţin resursa A, atunci tu nu o deţii, iar relaţiile noastre cu respectiva resursă sunt diferite. Abolind proprietatea privată, poziţiile tuturor faţă de mijloacele de producţie sunt egalizate dintr-o lovitură, sau cel puţin aşa pare. Fiecare devine co-proprietar asupra tuturor mijloacelor de producţie, fapt ce reflectă poziţiile egale ale tuturor ca fiinţe umane. Iar temeiul economic al unei astfel de scheme este că se presupune a fi mai eficientă. Pentru un observator neinstruit, nefamiliarizat cu funcţia de coordonare a acţiunilor îndeplinită de preţuri, capitalismul bazat pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie pare pur şi simplu haotic. Pare a fi un sistem risipitor, caracterizat prin dublarea eforturilor, competiţie ruinătoare şi lipsa acţiunilor concertate, coordonate. După cum l-au denumit peiorativ marxiştii, este o „anarhie a producţiei”. Doar atunci când proprietatea colectivă este substituită celei private, pare să devină posibilă eliminarea risipei prin introducerea unui singur plan de producţie, coordonat şi cuprinzător.

Totuşi, mai importante decât motivaţiile şi promisiunile, sunt aranjamentele prin care se realizează

efectiv socializarea mijloacelor de producţie. [3] Regulile privind proprietatea, adoptate în cadrul unei politici de socializare şi care constituie principiile legale fundamentale ale unor ţări de tipul Rusiei, se caracterizează prin două trăsături complementare. În primul rând, nimeni nu este proprietarul mijloacelor de producţie socializate; ele sunt deţinute „social, ceea ce, într-un sens mai strict, înseamnă că nici unei persoane sau grup de persoane, şi nici tuturor membrilor societăţii la un loc, nu le este permis să le achiziţioneze sau să le vândă şi să păstreze pentru sine beneficiile de pe urma vânzării. Utilizarea lor este determinată de oameni care nu se află în rolul proprietarului, ci al administratorului unor lucruri. În al doilea rând, nici unei persoane, nici unui grup de persoane, şi nici tuturor membrilor societăţii la un loc, nu le este permis să se angajeze în investiţii private şi să creeze noi mijloace de producţie private. Ei nu pot investi nici prin transformarea resurselor existente, folosite neproductiv, în resurse productive, nici prin economii, nici prin punerea laolaltă a resurselor cu alţi oameni, nici printr-o combinaţie a acestor tehnici. Investiţiile pot fi făcute doar de administratorii resurselor, şi niciodată pentru un profit privat, ci numai în numele comunităţii de administratori cu care ar trebui să fie împărţite posibilele profituri rezultate de pe urma investiţiilor. [4]

Ce înseamnă o astfel de economie a administratorilor? În particular, la ce duce trecerea de la o economie bazată pe teoria naturală a proprietăţii la o economie socializată? Ar trebui să facem, în trecere, două observaţii care deja vor clarifica întrucâtva promisiunile socialiste de egalitate şi eficienţă menţionate mai sus. A-l declara pe fiecare coproprietarul a tot nu rezolvă decât nominal problema diferenţelor datorate proprietăţii. Nu rezolvă problema subiacentă reală: aceea a diferenţelor în puterea de a controla mersul lucrurilor. Într-o economie bazată pe proprietatea privată, proprietarul este cel care hotărăşte ce trebuie făcut cu mijloacele de producţie. Într-o economie socializată, acest lucru nu se mai întâmplă,

deoarece nu mai există proprietar. Totuşi, rămâne problema a ceea ce trebuie făcut cu mijloacele de producţie, iar ea trebuie să fie rezolvată într-un fel sau altul, presupunând că nu există o armonie prestabilită şi presincronizată a intereselor tuturor oamenilor (altfel nu s-ar mai pune niciun fel de problemă), ci mai degrabă un oarecare dezacord între oameni. Doar una dintre opinii poate fi aleasă, iar la celelalte trebuie, *mutatis mutandis*, să se renunţe. Dar, în acest punct, vor exista din nou inegalităţi între oameni: opinia unei persoane sau a unui grup trebuie să învingă în disputa cu alte opinii. Diferenţa dintre o economie bazată pe proprietatea privată şi una socializată se referă doar la cum se decide a cui voinţă va fi hotărâtoare în cazul unui dezacord. În capitalism, există cineva care are controlul, şi alţii care nu îl au, deci există diferenţe reale între oameni; dar problema opiniei decisive este rezolvată prin apropierea originară şi prin contract. În socialism, de asemenea, trebuie să existe cu necesitate diferenţe reale între cei ce deţin controlul şi cei ce nu-l deţin; atâta doar că, în cazul socialismului, poziţia celor a căror opinie prevalează nu este decisă prin utilizarea anterioară a unor bunuri sau prin contract, ci prin mijloace politice. **[5]** Această diferenţă este cu certitudine una extrem de importantă, iar discuţia noastră se va întoarce la ea în acest capitol, precum şi în capitolele care urmează, dar pentru moment este suficient să spunem că – în pofida promisiunilor egalitariste ale socialismuluinu este vorba, în privinţa puterii de control, de o diferenţă între un sistem non-egalitarist şi unul egalitarist.

A doua observaţie se leagă strâns de prima şi vizează capacitatea de coordonare pretins superioară a socialismului. Din nou, la o privire mai atentă vom vedea că diferenţa este doar iluzorie, şi se formează numai la nivelul semanticii: a spune că o economie a proprietarilor particulari este înlocuită de o economie naţionalizată creează impresia că locul unei multitudini de unităţi de luare a deciziilor este luat dintr-odată de o singură astfel de unitate. De fapt, nu se modifică nimic. Există la fel de

mulţi indivizi, cu la fel de multe interese diferite, ca şi înainte. Prin urmare, la fel ca şi capitalismul, socialismul trebuie să găsească o soluţie la problema modului de a coordona utilizările diverselor mijloace de producţie, date fiind viziunile diferite ale oamenilor despre felul în care poate fi realizată coordonarea. Din nou, diferenţa dintre socialism şi capitalism este una între două *moduri* de a realiza coordonarea, şi nu una între coordonare şi haos, aşa cum insinuează semantica socialistă. În loc să lase indivizii să facă pur şi simplu ceea ce vor, capitalismul coordonează acţiunile constrângându-i pe oameni să respecte proprietatea utilizatorilor anteriori. Pe de altă parte, socialismul, în loc să-i lase pe oameni să facă orice le place, coordonează planurile individuale impunând planul unei persoane sau al unui grup de persoane, *indiferent* care ar fi proprietatea şi acordurile de schimb reciproc anterioare. **[6]** Este aproape evident că şi această diferenţă este, la rândul ei, de o extremă importanţă. Dar nu este, aşa cum ar dori să ne facă să credem socialiştii marxişti, o diferenţă între planificarea socială şi lipsa totală a planificării; dimpotrivă, de îndată ce mecanismele de coordonare ale socialismului şi capitalismului sunt scoase la lumină şi reconstruite, pretenţia de eficienţă sporită a socialismului începe imediat să-şi piardă mult din credibilitate, iar teza opusă pare mai convingătoare.

Cât este de bine întemeiată într-adevăr această teză, şi de ce mecanismele de coordonare ale capitalismului, nu cele ale socialismului, se dovedesc a fi economic superioare, va deveni clar în momentul în care lăsăm deoparte diferenţele aparente, pentru a ne concentra asupra celor reale, şi luăm în considerare redistribuirea titlurilor de proprietate, deci a venitului, care este presupusă de renunţarea la capitalism în favoarea unei economii a administratorilor, aşa cum am caracterizat-o mai sus. Din perspectiva teoriei naturale a proprietăţii – fundamentul pe care se sprijină capitalismuladoptarea principiilor de bază ale economiei administratorilor ar însemna ca titlurile de proprietate să fie redistribuite de la

producători şi de la utilizatorii efectivi ai mijloacelor de producţie, precum şi de la cei care au achiziţionat aceste mijloace prin consimţământ reciproc de la utilizatorii anteriori, înspre o comunitate de administratori în care, în cel mai bun caz, fiecare să devină administratorul a ceea ce deţinea anterior. Dar, chiar şi în acest caz, fiecare utilizator anterior şi fiecare contractant ar avea de suferit, deoarece nu ar mai putea vinde mijloacele de producţie şi păstra pentru sine beneficiul de pe urma vânzării, nici nu şi-ar putea apropia profitul rezultat din folosirea acestor mijloace, şi de aceea, *pentru el*, valoarea mijloacelor de producţie ar scădea. *Mutatis mutandis*, fiecare non-utilizator şi non-contractant al acestor mijloace de producţie ar fi favorizat prin promovarea la rangul de administrator al acestora, având cel puţin parţial un cuvânt de spus în privinţa unor resurse pe care nici nu le-a folosit anterior, nici nu a contractat folosirea lor, iar venitul *său* ar creşte.

În plus faţă de această schemă de redistribuire, mai există una, presupusă de prohibirea formării de nou capital privat, sau de gradul de limitare (dependent de mărimea părţii socializate din economie) sub care acest proces trebuie să aibă loc: o redistribuire de la oameni care au renunţat la un consum posibil şi în schimb au economisit fonduri pe care să le utilizeze productiv, cu scopul de a produce viitoare bunuri de consum, şi care acum nu mai pot face acest lucru, sau au mai puţine opţiuni disponibile, înspre cei care nu au economisit şi care prin adoptarea schemei de redistribuire primesc un cuvânt de spus, chiar dacă nu unul decisiv, asupra fondurilor celor ce au economisit.

Consecinţele socio-economice ale unei politici de socializare sunt presupuse, în esenţă, de aceste remarci. Dar, înainte de a le privi mai în detaliu, ar putea fi util să revedem şi să clarificăm principalele trăsături ale lumii reale în care ar urma să acţioneze această schemă. Ar trebui să reamintim faptul că avem de-a face cu o lume în schimbare; că, în plus, omul poate să înveţe lucruri cu

privire la lume şi că deci nu ştie astăzi în mod necesar ce va şti la un moment ulterior; că o mulţime de bunuri sunt rare şi, în consecinţă, omul are o multitudine de nevoi pe care nu şi le poate satisface în acelaşi timp şi/sau fără a sacrifica satisfacerea altor nevoi; din acest motiv, omul trebuie să aleagă şi să-şi ordoneze nevoile într-o scară a preferinţelor în conformitate cu stringenţa pe care aceste nevoi o au pentru el; că, mai specific, nici procesul apropierii originare a unor resurse percepute ca fiind rare, nici procesul de producere a unor mijloace de producţie noi sau cel de menţinere a celor existente, nici procesul de contractare a schimburilor, nu sunt lipsite de costuri. Ar trebui să reamintim faptul că toate aceste activităţi costă cel puţin *timp*, care ar putea fi folosit altfel, de exemplu ca timp liber; şi, în plus, nu ar trebui să uităm faptul că avem de-a face cu o lume caracterizată prin diviziunea muncii, şi nu cu una de producători autarhici, cu o lume în care producţia este realizată pentru o piaţă a consumatorilor independenţi.

Păstrând toate aceste lucruri în minte, ne putem deci întreba care sunt efectele socializării mijloacelor de producţie? Pentru început, care sunt efectele „economice”, în sensul colocvial al termenului? Există trei efecte, strâns corelate. **[7]** În primul rând – şi acesta este efectul general imediat al tuturor tipurilor de socialismva avea loc o scădere relativă a ratei investiţiilor, a ratei formării capitalului. De vreme ce „socializarea” îi favorizează pe cei ce nu folosesc, nu produc şi nu contractează mijloacele de producţie şi, *mutatis mutandis*, măreşte costurile pentru utilizatori, producători şi contractanţi, va scădea numărul celor care îndeplinesc aceste roluri. Vor fi apropiate mai puţine resurse naturale a căror raritate este percepută, se vor produce mai puţini factori de producţie şi vor fi menţinuţi mai puţini dintre cei existenţi, şi se va contracta mai puţin. Cauza este că toate aceste activităţi implică costuri, iar costurile lor au crescut, şi există cursuri alternative ale acţiunii, cum ar fi activităţile de consum şi agrement, care devin în acelaşi timp mai puţin costisitoare

şi deci mai deschise şi mai disponibile. În acelaşi fel, deoarece fluxul investiţional a scăzut şi nu mai este permisă transformarea economiilor private în investiţii, sau pentru că investiţiile au scăzut în măsura în care economia a fost socializată, se va economisi mai puţin şi se va consuma mai mult, se va munci mai puţin şi mai mult timp va fi alocat distracţiei. La urma urmei, nu mai poţi deveni capitalist, sau posibilitatea de a deveni unul a fost restrânsă, deci există cel puţin un motiv în minus pentru a economisi! Este inutil să mai precizăm că rezultatul va fi o scădere a cantităţii de bunuri ce pot constitui obiectul schimburilor şi o scădere a standardului de viaţă în termenii acestor bunuri. Şi pentru că aceste standarde de viaţă scăzute sunt *impuse* oamenilor şi nu sunt rezultatul alegerii naturale a consumatorilor care îşi modifică deliberat preferinţele relative pentru consum şi, respectiv, pentru bunuri comercializabile produse prin muncă, mai precis pentru că ele sunt resimţite ca o sărăcire forţată, va apărea o tendinţă de a compensa astfel de pierderi prin apariţia economiei subterane şi a muncii la negru, şi prin crearea pieţelor negre.

În al doilea rând, o politică de socializare a mijloacelor de producţie va avea ca rezultat folosirea risipitoare a acestor mijloace, adică o folosire care, în cel mai bun caz, va satisface nevoi secundare şi, în cel mai rău caz, nu va satisface niciun fel de nevoi, ci doar va mări costurile. **[8]** Motivul constă în existenţa şi inevitabilitatea schimbării! Odată ce este admisă posibilitatea unei modificări în structura cererii consumatorilor, în cunoştinţele tehnologice şi în mediul natural în care trebuie să aibă loc procesul de producţie – iar toate aceste lucruri se întâmplă în mod constant şi neîncetattrebuie să fie admis şi faptul că există o nevoie constantă şi nesfârşită de reorganizare şi redirecţionare a întregii structuri sociale de producţie. Există întotdeauna nevoia de a retrage vechile investiţii din anumite domenii de producţie şi de a le redirecţiona, împreună cu noi investiţii, în alte domenii, ceea ce face ca anumite unităţi productive,

anumite ramuri, sau chiar anumite sectoare ale economiei să se restrângă, iar altele să se extindă. Să presupunem acum – şi este exact ceea ce se întâmplă într-o schemă de socializarecă este sau complet ilegal, sau extrem de dificil să vinzi unor persoane private mijloacele de producţie deţinute colectiv. Acest proces de reorganizare a structurii producţiei va fi atunci cel puţin serios îngreunat, dacă nu va fi cumva stopat total. Motivul este în esenţă unul simplu, dar cu toate acestea de mare importanţă. Pentru că mijloacele de producţie nu pot fi vândute, sau pentru că vinderea lor este foarte dificilă pentru administratorul care joacă rolul vânzătorului sau pentru persoana particulară care le cumpără, ori chiar pentru amândoi, nu există preţuri de piaţă pentru mijloacele de producţie, sau formarea unor astfel de preţuri este obstrucţionată şi făcută mai costisitoare. Dar atunci administratorul-producător al mijloacelor de producţie socializate nu mai poate evalua în mod corect costurile monetare reale implicate în utilizarea mijloacelor de producţie sau în operarea oricăror transformări în structura producţiei, nici nu mai poate compara aceste costuri cu venitul monetar anticipat din vânzări. Nefiindu-i permis să accepte niciun fel de oferte de la indivizi particulari care ar putea vedea un mod alternativ de utilizare a unor mijloace de producţie date, sau fiindu-i restrânsă posibilitatea de a accepta astfel de oferte, administratorul pur şi simplu nu ştie ce pierde, care sunt oportunităţile la care se renunţă, şi prin urmare nu este capabil să stabilească corect costurile monetare ale păstrării acestor resurse. El nu poate descoperi dacă modul său de a le folosi ori de a le modifica folosirea este eficient în termenii venitului monetar, sau dacă venitul monetar este de fapt mai mic decât costurile, ceea ce va cauza o scădere absolută a valorii totale a bunurilor de consum produse. Nu poate stabili nici dacă modul său de a produce ca răspuns la cererea consumatorilor este cel mai eficient (în comparaţie cu alte moduri alternative imaginabile) pentru satisfacerea celor mai stringente nevoi ale consumatorilor, sau dacă nevoi mai puţin intense sunt

satisfăcute pe seama neglijării celor mai intense, ceea ce va duce cel puţin la o scădere relativă a valorii bunurilor produse. Fără a avea acces nerestricţionat la mijloacele calculului economic, pur şi simplu nu există niciun mod de a cunoaşte toate aceste lucruri. Desigur, un administrator poate încerca să facă tot ceea ce ţine de el. S-ar putea uneori chiar să aibă reuşească, dar nu există niciun mod de a se asigura de aceasta. Dar, în orice caz, cu cât este mai mare piaţa de consum pe care trebuie să o deservească, şi cu cât este mai dispersată printre mai mulţi indivizi cunoaşterea preferinţelor diverselor grupuri de consumatori, a circumstanţelor speciale datorate perioadei istorice şi spaţiului geografic, precum şi a posibilităţilor tehnologice, cu atât este mai probabil ca ei să greşească. Se va produce cu necesitate o alocare defectuoasă a mijloacelor de producţie, cu risipe şi crize ca două feţe ale aceleiaşi monede. Prin obstrucţionarea şi, mai mult decât atât, prin scoaterea totală în afara legii a posibilităţii ca antreprenorii privaţi să cumpere mijloacele de producţie de la administratori, un sistem al producţiei socializate împiedică realizarea deplină a oportunităţilor de îmbunătăţire a activităţii economice, aşa cum sunt ele întrevăzute. Din nou, abia dacă mai merită menţionat faptul că şi acest lucru produce sărăcie. **[9]**

În al treilea rând, socializarea mijloacelor de producţie are ca efect o sărăcire relativă, adică o scădere a standardului general de viaţă, şi prin aceea că duce la suprautilizarea factorilor de producţie daţi. Motivul rezidă, iarăşi, în situaţia specială în care se află administratorul, în comparaţie cu cea a proprietarului privat. Un proprietar particular care are dreptul de a vinde factorii de producţie şi de a păstra pentru sine venitul monetar rezultat va încerca, din această cauză, să evite orice creştere a producţiei care ar avea loc pe seama scăderii valorii capitalului utilizat. Obiectivul său este de a maximiza valoarea produselor sale *plus* cea a resurselor folosite pentru producerea lor, pentru că este şi proprietarul unora, şi al celorlalte. Deci el va înceta să mai producă

atunci când valoarea produsului marginal va fi mai mică decât deprecierea capitalului folosit pentru a-l produce. De exemplu, el va reduce costurile deprecierii capitalului implicat în producţie şi se va angaja, în locul producţiei, în conservarea capitalului, dacă anticipează că preţurile viitoare ale produselor sale vor creşte, şi invers. Situaţia administratorului, adică structura motivaţiilor cu care se confruntă, este destul de diferită. Deoarece el nu poate vinde mijloacele de producţie, motivaţia sa de a nu produce, prin urmare de a nu utiliza capitalul necesar producţiei pe seama unei reduceri excesive a valorii capitalului, a fost cel puţin relativ redusă, dacă nu a dispărut întru totul. Este adevărat că, din moment ce administratorul dintr-o economie socializată nu poate nici să-şi apropieze sumele rezultate din vânzarea produselor, ci trebuie să le predea comunităţii largi de administratori, pentru a decide asupra folosirii lor, motivaţia sa de a produce şi de a vinde produsele este, de asemenea, relativ redusă. Exact acest fapt este cel care explică rata mai scăzută a formării capitalului. Dar, atâta vreme cât administratorul munceşte şi produce, evident că există un interes al său de a câştiga un venit, chiar dacă nu poate fi folosit pentru formarea de capital privat, ci doar pentru consum privat şi/sau pentru crearea de avuţie privată, folosită neproductiv. Lipsa posibilităţii ca administratorul să vândă mijloacele de producţie implică deci faptul că motivaţia sa de a-şi spori *propriul venit* privat pe seama scăderii valorii capitalului creşte. În consecinţă, în măsura în care el îşi percepe venitul ca dependent de cantitatea de produse (salariul pe care i-l plăteşte comunitatea de administratori poate fi dependent de această cantitate!) motivaţia sa de a mări cantitatea pe seama scăderii valorii capitalului va spori. Mai mult, de vreme ce administratorul real, în măsura în care nu este identic cu comunitatea administratorilor, nu poate fi niciodată total şi permanent supravegheat, putând astfel să obţină venituri din utilizarea mijloacelor de producţie pentru scopuri private (de exemplu pentru producerea de bunuri folosite privat,

în afara pieţei, sau pentru schimburi pe piaţa neagră), el va fi încurajat să mărească cantitatea de bunuri produse pe seama scăderii valorii capitalului, dacă percepe venitul său ca depinzând de această producţie privată. În orice caz, va apărea consumarea capitalului existent şi suprautilizarea acestuia; un consum sporit al capitalului implică din nou o sărăcire relativă, deoarece producţia de bunuri viitoare care să poată constitui obiect al schimbului va fi, prin urmare, redusă.

Deşi acest lucru este implicat în analiza celor trei consecinţe economice ale socializării mijloacelor de producţie – investiţii reduse, alocarea defectuoasă a resurselor şi suprautilizarea capitalului, care toate duc la scăderea standardului de viaţă este interesant şi de mare importanţă, pentru a obţine o înţelegere completă a societăţilor de tip rus, să specificăm faptul că această analiză se aplică şi la factorul de producţie muncă. Şi în privinţa muncii, socializarea duce la scăderea investiţiilor, alocare defectuoasă şi suprautilizare. În primul rând, deoarece proprietarii factorului muncă nu mai pot să lucreze pentru sine, sau oportunităţile lor de a face acest lucru sunt restrânse, vor exista în general mai puţine investiţii în capital uman. În al doilea rând, de vreme ce proprietarii muncii nu-şi mai pot vinde serviciile celui care plăteşte mai mult (în măsura în care economia este socializată, existenţa ofertanţilor separaţi având control independent asupra unor factori de producţie specifici şi complementari, inclusiv asupra banilor necesari pentru a plăti munca, şi care îşi asumă oportunităţile şi riscurile în mod independent, pe cont propriu, nu mai este permisă!), costul monetar al utilizării unui anumit factor de muncă, sau al combinării sale cu factori complementari, nu mai poate fi stabilit, şi de aici vor apărea tot felul de alocări defectuoase ale muncii. Iar în al treilea rând, deoarece deţinătorii muncii într-o economie socializată se vor alege, în cel mai bun caz, doar cu o parte a rezultatelor muncii lor, în timp ce restul va aparţine comunităţii de administratori, va exista o motivaţie sporită din partea

administratorilor de a-şi suplimenta venitul privat pe seama scăderii valorii de capital încorporate în cei care muncesc, şi prin urmare va rezulta o suprautilizare a muncii. **[10]**

În ultimul rând, dar cu siguranţă la fel de important, o politică de socializare a mijloacelor de producţie afectează structura tipurilor de personalitate în cadrul societăţii, structură a cărei importanţă poate fi cu greu exagerată. Aşa cum s-a precizat în mod repetat, adoptarea socialismului de tip rus în locul capitalismului bazat pe teoria naturală a proprietăţii implică acordarea unui avantaj relativ celor care nu utilizează, nu produc şi nu contractează mijloacele de producţie, cu privire la titlurile de proprietate asupra acestora şi cu privire la veniturile care pot fi obţinute prin utillizarea lor. Dacă oamenii au interesul de a-şi stabiliza veniturile şi, dacă este posibil, de a le spori, şi dacă ei pot trece relativ uşor de la rolul producătorului-utilizator sau al contractantului la cel al non-utilizatorului, non-producătorului sau al non-contractantului – asumpţii a căror validitate, cu siguranţă, poate fi cu greu contestată atunci, ca reacţie la schimbarea în structura motivaţiei datorată socializării, oamenii se vor angaja din ce în ce mai mult în activităţi non-productive şi non-contractuale şi, pe măsura trecerii timpului, personalităţile lor se vor schimba. Capacitatea anterioară de a percepe şi de a anticipa situaţiile în care bunurile sunt rare, de a exploata oportunităţile productive, de a fi conştient de posibilităţile tehnologice, de a anticipa modificările în structura cererii, de a dezvolta strategii de marketing şi de a detecta şansa unor schimburi reciproc avantajoase, pe scurt, capacitatea de a munci, de a iniţia activităţi productive şi de a reacţiona la nevoile altor oameni, se va diminua, dacă nu va dispărea întru totul. Oamenii vor deveni alţii, cu alte abilităţi şi, dacă dintr-odată politica s-ar schimba şi capitalismul ar fi reintrodus, ei nu s-ar putea reîntoarce imediat la vechile lor personalităţi şi nu şi-ar putea redobândi spiritul productiv, nici chiar dacă ar dori-o. Pur şi simplu, ei vor fi uitat cum

se face acest lucru şi vor fi nevoiţi să-l reînveţe încet, cu mari costuri psihice care se cer plătite, tot aşa cu aceeaşi oameni suportaseră mari costuri pentru suprimarea iniţială a abilităţilor productive. Dar acesta este doar jumătate din tabloul consecinţelor sociale ale socializării. El poate fi completat dacă ne reamintim remarcile de mai sus în privinţa diferenţelor aparente dintre capitalism şi socialism. Va fi astfel evidenţiată cealaltă latură a schimbării tipurilor de personalitate cauzată de socializare, complementară pierderii capacităţii productive, pe care tocmai am menţionat-o. Să ne reamintim faptul că socialismul, la rândul său, trebuie să rezolve problema de a decide cine urmează să controleze şi să coordoneze diferitele mijloace de producţie. Contrar soluţiei capitaliste la această problemă, atribuirea către indivizi a diferitelor poziţii în structura de producţie este, în socialism, o chestiune *politică*, adică o problemă rezolvată fără a lua în considerare utilizatorii şi producătorii anteriori şi existenţa unor schimburi contractuale, reciproc agreate, ci prin impunerea voinţei unei persoane asupra altei voinţe, aflate în dezacord cu aceasta. Evident, poziţia unei persoane în structura de producţie are un efect imediat asupra venitului său, fie în termenii bunurilor care pot constitui obiectul schimbului, fie în termenii venitului psihic, ai statutului social, etc. În consecinţă, cum oamenii vor să-şi îmbunătăţească veniturile şi să urce spre poziţii mai bine evaluate în ierarhia administratorilor, ei vor fi tot mai mult nevoiţi să-şi folosească talentele politice. Pentru a urca în ierarhia veniturilor, devine irelevant dacă eşti sau nu un producător sau un contractant mai eficient (ori, cel puţin, importanţa acestui fapt este redusă). În schimb, este din ce în ce mai important să ai abilităţile specifice unui politician, adică ale unei persoane care reuşeşte să obţină sprijin public pentru poziţia sa prin persuasiune, demagogie şi intrigă, prin promisiuni, mită şi ameninţări. În funcţie de intensitatea dorinţei de a obţine venituri mai mari, oamenii vor trebui să petreacă mai puţin timp pentru a-şi dezvolta

abilităţile productive şi mai mult timp pentru a-şi cultiva talentele politice. Şi, deoarece oameni diferiţi posedă abilităţile productive şi pe cele politice în grade diferite, alţi oameni vor urca acum înspre vârful ierarhiei, astfel că vom găsi un număr mereu sporit de politicieni peste tot în ordinea ierarhică a administratorilor. De la baza ierarhiei până în vârful ei, vom afla peste tot oameni incompetenţi pentru a face lucrurile pe care ar trebui să le facă. Pentru cariera unui administrator, nu constituie o ameninţare faptul de a fi stupid, indolent, ineficient şi nepăsător, atâta vreme cât posedă abilităţi politice superioare. În consecinţă, astfel de oameni vor avea în grijă mijloacele de producţie în toate economiile socializate. **[11]**

O privire asupra Rusiei şi a altor ţări din blocul estic în care politica de socializare a mijloacelor de producţie a fost înfăptuită într-o măsură considerabilă poate fi de ajutor pentru ilustrarea adevărului concluziilor de mai sus. Chiar şi o familiarizare superficială cu aceste ţări este suficientă pentru a sesiza validitatea primei şi a celei mai importante dintre concluziile noastre. Standardul general de viaţă în ţările blocului estic, deşi într-adevăr diferit de la ţară la ţară (o diferenţă care va trebui ea însăşi să fie explicată prin gradul de stricteţe cu care schema de socializare a fost şi este aplicată în practică), este în mod clar mai scăzut decât cel din aşa-numitele ţări capitaliste din vest. (Acest lucru este adevărat chiar dacă gradul în care ţările occidentale sunt socializate, deşi diferit de la ţară la ţară, este destul de considerabil el însuşi, şi de obicei subestimat cu mult, aşa cum va deveni clar în capitolele care urmează.) Deşi teoria nu face, şi nu poate face o predicţie precisă despre cât de drastic va fi efectul de sărăcire produs de o politică de socializare, cu excepţia faptului că va fi un efect uşor perceptibil, merită cu certitudine să menţionăm că atunci când o socializare aproape completă a fost pentru întâia oară pusă în practică în Rusia, imediat după sfârşitul primului război mondial, această experienţă a costat, în sensul literal al expresiei, milioane de vieţi. A fost nevoie, după doar câţiva ani, de o

modificare notabilă a tipurilor de politici, modificare realizată în 1921 prin Noua Politică Economică (NPE), care a reintrodus elemente ale proprietăţii private, pentru a atenua aceste efecte dezastruoase până la niveluri care să se dovedească tolerabile. **[12]** Într-adevăr, schimbările repetate ale politicilor aplicate au făcut ca Rusia să treacă nu doar o dată prin experienţe similare. Rezultate similare ale politicii de socializare, deşi oarecum mai puţin drastice, au fost resimţite în toate ţările est-europene după sfârşitul celui de-al doilea război mondial. În aceste ţări, de asemenea, privatizarea moderată a micilor ferme, a meseriilor şi a micilor afaceri a trebuit să fie permisă în mod repetat pentru a preveni prăbuşiri economice complete. **[13]** Cu toate acestea, în ciuda unor astfel de reforme (care, printre altele, demonstrează faptul că, contrar propagandei socialiste, proprietatea privată, şi nu socială, este cea care îmbunătăţeşte performanţa economică), şi în ciuda faptului că munca la negru, activităţile productive ilegale, trocul şi pieţele negre sunt fenomene atotprezente în toate aceste ţări, exact aşa cum prezice teoria, precum şi a faptului că această economie subterană preia o parte din sarcină şi ajută la îmbunătăţirea stării de lucruri, standardul de viaţă în ţările blocului estic este lamentabil de scăzut. Bunuri de consum fundamentale, de toate tipurile, lipsesc cu desăvârşire, se găsesc în cantităţi mult prea mici sau sunt de o calitate extrem de proastă. **[14]**

Cazul Germaniei de Vest şi al celei de Est este deosebit de instructiv. Aici, istoria ne oferă un exemplu care se apropie atât de mult de un experiment social controlat, încât este probabil greu de crezut că s-ar putea obţine unul mai bun. O populaţie destul de omogenă, având în mare măsură aceeaşi istorie, aceeaşi cultură, aceeaşi structură socială a tipurilor de personalitate şi aceeaşi etică a muncii, a fost divizată după înfrângerea Germaniei hitleriste în cel de-al doilea război mondial. În Germania de Vest, mai curând datorită unor circumstanţe norocoase decât a presiunii opiniei publice, a fost adoptată

o economie bazată pe o piaţă remarcabil de liberă. Sistemul anterior de control total al preţurilor a fost abolit dintr-o lovitură, şi a fost introdusă o libertate aproape totală a mişcării, a comerţului şi a ocupaţiilor. **[15]** Pe de altă parte, în Germania de Est, aflată sub dominaţia Rusiei Sovietice, a fost introdusă socializarea mijloacelor de producţie, adică exproprierea proprietarilor privaţi anteriori. Două cadre instituţionale diferite, două structuri diferite ale motivaţiei, au fost prin urmare aplicate aceleiaşi populaţii. Diferenţa dintre rezultate este impresionantă. **[16]** Deşi ambele ţări se bucură o poziţie bună în blocurile din care fac parte (Germania Occidentală având cel mai ridicat standard de viaţă printre marile naţiuni europene occidentale, iar Germania de Est mândrindu-se cu statutul de cea mai dezvoltată dintre ţările blocului estic), standardul de viaţă în vest este atât de ridicat în comparaţie cu cel din est, iar diferenţa s-a mărit atât de mult în timp încât, în ciuda transferului unor sume de bani considerabile dinspre vest înspre est (atât din partea guvernului, cât şi a cetăţenilor privaţi) şi în ciuda politicilor din ce în ce mai socialiste din vest, vizitatorul care trece din partea occidentală în cea orientală a Germaniei este pur şi simplu şocat intrând într-o lume complet diferită şi pauperizată. De fapt, deşi toate ţările est-europene se confruntă cu problema emigraţiei (oameni care doresc să plece în occidentul capitalist mai prosper, cu oportunităţile sale sporite) şi deşi toate aceste ţări au adoptat un control mai sever al frontierelor, devenind un fel de lagăre gigantice de prizonieri pentru a preveni scurgerea populaţiei, cazul Germaniei este cel mai izbitor. În lipsa diferenţelor lingvistice, în mod tradiţional cea mai severă barieră naturală pusă în faţa emigranţilor, diferenţa dintre standardele de viaţă ale celor două Germanii s-a dovedit a fi atât de mare, iar emigraţia dinspre est înspre vest a luat asemenea proporţii, încât în 1961 regimul socialist al Germaniei de Est a fost nevoit, ca un ultim pas disperat, să închidă complet graniţa sa occidentală. Pentru a menţine populaţia în interiorul ţării,

a trebuit să construiască un sistem nemaiîntâlnit în lume de ziduri, sârmă ghimpată, garduri electrice, câmpuri de mine, dispozitive care trag automat, turnuri de observaţie etc., în lungime de aproape 900 de mile, cu singurul scop de a-şi împiedica proprii cetăţeni să fugă de consecinţele socialismului de tip rus.

În afara exemplificării consecinţei principale a socializării, cazul celor două Germanii, prin caracterul său experimental, se dovedeşte a fi deosebit de util pentru ilustrarea adevărului celorlalte concluzii derivate teoretic. Luând în considerare poziţii sociale comparabile, aproape nicăieri în vest nu vom găsi oameni care să lucreze atât de puţin, de încet sau de neglijent (deşi *timpul* de lucru, mai mare în est, este desigur reglementat!) cum o fac omologii lor est-germani. Acest lucru, cu siguranţă, nu se întâmplă datorită unor pretinse diferenţe de mentalitate sau de etică a muncii deoarece, din punct de vedere istoric, ele sunt într-o măsură covârşitoare identice, ci pentru că motivaţia de a munci este considerabil redusă de o politică ce închide efectiv toate, sau cele mai multe dintre oportunităţile pentru investiţia privată. Munca eficientă în Germania de Est este probabil să se găsească în economia subterană. Şi, ca reacţie la diferitele diminuări ale motivaţiei de a munci, şi în special de a munci în economia controlată „oficial", există printre est-germani şi o tendinţă de a se retrage din viaţa publică şi de a sublinia importanţa spaţiului privat, a familiei, rudelor, prietenilor şi cunoştinţelor, tendinţă care depăşeşte în mod semnificativ tot ceea ce întâlnim în vest. **[17]**

Există de asemenea şi ample dovezi ale alocării defectuoase a resurselor, aşa cum ne-ar conduce teoria să anticipăm. Deşi fenomenul factorilor de producţie care nu sunt folosiţi (sau cel puţin nu în mod continuu), ci sunt pur şi simplu inactivi datorită absenţei factorilor complementari, poate desigur să fie observat în vest, în est el este observabil peste tot, ca o trăsătură permanentă a vieţii (trebuie menţionat, din nou, că în cazul Germaniei acest lucru nu se datorează unor diferenţe în talentele

organizatorice). Şi, deşi în Occident este în mod normal destul de dificil să indici care ar fi acele modificări în utilizarea anumitor mijloace de producţie care ar avea drept rezultat o îmbunătăţire generală a cantităţii bunurilor de consum, şi se cere un talent antreprenorial special pentru a o face, acest lucru este relativ uşor de realizat în ţările blocului estic. Aproape toţi cei care muncesc în Germania de Est cunosc multe moduri de a da mijloacelor de producţie utilizări mai urgente decât cele curente, în care ele sunt evident risipite şi cauzează crize ale altor bunuri, pentru care există o cerere mai mare. Dar, deoarece aceşti oameni nu pot să liciteze folosirea mijloacelor de producţie, şi trebuie în schimb să treacă prin proceduri politice încâlcite pentru a iniţia orice schimbare, nu poate fi făcut (şi, într-adevăr, nici nu se face) mare lucru.

Experienţa coroborează şi ceea ce s-a spus despre cealaltă faţă a monedei: suprautilizarea mijloacelor de producţie aflate în proprietate publică. Şi în Germania de Vest există astfel de bunuri publice şi, aşa cum era de aşteptat, ele se află într-o stare relativ proastă. Dar în Germania de Est (şi la fel, dacă nu chiar mai rău, stau lucrurile şi în celelalte ţări aflate sub dominaţia sovietică), unde toţi factorii de producţie se află în proprietatea publică, factorii de producţie, maşinile sau clădirile deteriorate, nereparate, ruginite, insuficient îngrijite, sau pur şi simplu vandalizate, sunt atotrăspândite. Mai mult, criza ecologică este mult mai dramatică în est decât în vest, în ciuda stării de relativă subdezvoltare a economiei generale – şi toate aceste situaţii nu sunt, aşa cum o dovedeşte suficient de clar cazul Germaniei, rezultatul unor diferenţe în înclinaţiile „naturale” ale oamenilor de a le păsa şi de a fi atenţi.

În fine, în ceea ce priveşte modificările prezise teoretic în structura socială şi în tipurile de personalitate, a te plânge de superiorii tăi este un fenomen comun oriunde în lume. Dar, în ţările care au adoptat socialismul de tip rus, acolo unde atribuirea de poziţii în ierarhia

administratorilor este şi trebuie să fie o problemă în întregime *politică*, astfel de nemulţumiri la adresa unor superiori total incompetenţi, necalificaţi şi ridicoli sunt, deşi nu mai zgomotoase, în schimb mai frecvente, mai severe şi mai bine întemeiate, iar ca o consecinţă oamenii decenţi sunt mai des aduşi la stări de disperare sau cinism. Şi, deoarece un număr de est-germani încă mai merg în Germania de Vest la o vârstă la care sunt încă membri ai forţei de muncă, (unii ca fugari, dar mai adesea pentru că s-a plătit pentru ei un soi de răscumpărare), există de asemenea şi suficient material empiric pentru a ilustra concluzia că, pe termen lung, o economie socializată va reduce capacităţile productive ale oamenilor. Printre cei care trec în vest, există un număr semnificativ de oameni care duceau nişte vieţi productive destul de normale în est, dar care, în ciuda absenţei oricăror bariere lingvistice şi culturale, se dovedesc incapabili să se adapteze la societatea occidentală (cu cererea ei sporită pentru abilităţi şi personalităţi productive şi competitive), sau au mari dificultăţi în a o face.

[1] Despre marxism şi dezvoltarea sa, cf. L. Kołakowski, Main Currents of Marxism, 3 vols., Oxford, 1978; W. Leonhard, *Sovieticieologie. Die politischen Lehren*, Frankfurt/M., 1963.

[2] Atunci când vorbim despre socialismul de tip rus, este evident că operăm o abstractizare dintr-o mulţime de date concrete care caracterizează orice sistem social şi cu privire la care societăţile pot fi diferite. Socialismul de tip rus este ceea ce M. Weber a numit un „tip ideal”. La el „se ajunge prin intensificarea unilaterală a unuia sau a mai multor aspecte şi prin integrarea lor într-o reprezentare conceptuală imanent consistentă a unei multiplicităţi de fenomene individuale dispersate şi discrete” (M. Weber, *Gesammelte Aufsaetze zur Wissenschaftlehre*, Tübingen, 1922, p. 21). Dar a sublinia caracterul abstract al conceptului nu înseamnă deloc a-i indica vreo deficienţă. Din contră, chiar scopul construirii de tipuri ideale este acela de a scoate la iveală acele trăsături pe care indivizii

înşişi le privesc ca reprezentând asemănări sau deosebiri relevante de sens şi de a nu le lua în considerare pe cele pe care ei înşişi le consideră a fi de mică importanţă, sau lipsite total de importanţă pentru înţelegerea fie a propriilor acţiuni, fie a acţiunilor altei persoane. Mai concret, descrierea socialismului de tip rus la nivelul de abstracţie pe care l-am ales aici şi dezvoltarea mai jos a unei tipologii a diferitelor forme de socialism ar trebui să fie înţelese ca o încercare de a reconstrui acele distincţii conceptuale pe care oamenii le folosesc pentru a se ataşa ideologic de diferite partide politice sau mişcări sociale, permiţând astfel o înţelegere a acelor forţe ideologice care de fapt dau forma societăţilor zilelor noastre. Despre tipurile ideale ca precondiţii ale cercetării istorico-sociologice, cf. L. v. Mises, *Epistemological Problems of Economics*, New York, 1981, în special p.75 şi următoarele; *Human Action*, Chicago, 1966, în special p. 59 şi următoarele. Despre metodologia „reconstrucţiei sensurilor" în cercetarea socială empirică, cf. H.H. Hoppe, *Kritik der kausalwissenschaftlichen Sozialforschung*, Opladen, 1983, cap.3.

[3] Pentru ceea ce urmează, cf. În special L. v. Mises, *Socialism*, Indianapolis, 1981.

[4] Desigur, această scoatere completă în afara legii a investiţiilor private, se aplică doar la o economie *total* socializată. Dacă, pe lângă partea socializată a economiei, există şi o parte privată, atunci investiţi-le private vor deveni doar limitate şi îngrădite în măsura în care economia este socializată.

[5] Diferenţa crucială şi corelată dintre capitalism şi socialism este aceea că în primul sistem acţiunile voluntare ale consumatorilor determină în ultimă instanţă structura şi procesul de producţie, pe când în socialism acest lucru este realizat de producătorii-administratori. Cf. În special Cap. 9 de mai jos.

[6] Mises scrie: „Caracteristica esenţială a socialismului este că în cadrul lui nu acţionează decât o singură voinţă. Nu contează cui îi aparţine aceasta.

Conducătorul poate fi un rege uns sau un dictator care conduce în virtutea *charismei* sale, el poate fi un Führer sau un consiliu de Führeri numit prin vot popular. Important este că folosirea tuturor factorilor de producţie este direcţionată de un singur agent”. (L. v. Mises, *Human Action*, Chicago, 1966, p. 695).

[7] Cf. L. v. Mises, *Socialism*, Indianapolis, 1981, în special partea a doua; de asemenea *Human Action*, Chicago, 1966, în special cap. 25, 26.

[8] Pentru ceea ce urmează, cf. de asemenea F.A. Hayek, (ed.), *Collectivist Economic Planning*, Londra, 1935; *Journal of Libertarian Studies*, 5, 1, 1981 („O critică economică a socialismului”)

[9] Despre piaţa liberă ca precondiţie necesară pentru calculul economic şi alocarea raţională a resurselor, cf. de asemenea cap. 9, 10 de mai jos.

[10] Printre altele, acest lucru demonstrează că o economie socializată va fi chiar mai puţin productivă decât una sclavagistă. Într-o economie sclavagistă, care desigur că suferă la rândul ei de o motivaţie relativă scăzută de a munci din partea sclavilor, stăpânul de sclavi, care poate să vândă sclavul şi să păstreze pentru sine valoarea de piaţă a acestuia, nu ar avea un interes comparabil de a cere de la sclavul său un volum de muncă care să reducă valoarea sclavului până la punctul în care ea ajunge să mai mică decât valoarea producţiei sale marginale. Pentru un administrator al muncii, nu există nicio astfel de limitare. Cf. şi G. Reisman, *Government Against the economy*, New York, 1979.

[11] Cf. H.H. Hoppe, *Eigentum, Anarchie und Staat*, Opladen, 1987, în special cap.5, 3.2.

[12] Desigur că Rusia a fost dintru început o ţară săracă, având la dispoziţie puţin capital acumulat, pe care să se poată baza şi pe care să-l consume în caz de „urgenţă”. Despre istoria socio-economică a Rusiei Sovietice, cf. B. Brutzkus, *Economic Planning în Soviet Russia*, Londra, 1935; de asemenea, A. Nove, *Economic History of the USSR*, Harmondsworth, 1969; de asemenea

S. Wellisz, *The eeconomies of the Soviet Bloc*, New York, 1964.

[13] Despre sistemul economic al blocului est-european dominat de Rusia Sovietică, cf. T. Rakowska-Harmstone (ed.), *Communism în Eastern Europe*, Bloomington, 1984; H.H. Hohmann, M. Kaser şi K. Thalheim (eds.), *The New Economic Sistems of Eastern Europe*, Londra, 1975; C.M. Cipolla (ed.), *Economic History of Europe. Contemporary Economies*, vol.2, Glasgow, 1976.

[14] Despre viaţa de zi cu zi în Rusia, cf. H. Smith, *The Russians*, New York, 1983; D.K. Willis, Klass. *How Russians Really Live*, New York, 1985; S. Pejovich, *Life in the Soviet Union*, Dallas, 1979; M. Miller, *Râse of the Russian Consumer*, Londra, 1965.

[15] Cf. L. Erhard, iniţiatorul şi exponentul politic major al politicii economice germane post-belice, *Prosperity through Competition*, New York, 1958; şi *The eeconomics of Succes*, Londra, 1968. Pentru teoreticienii germani ai „soziale Marktwirtschaft", cf. W. Eucken, *Grundsaetze der Wirtschaftpolitik*, Hamburg, 1967; W. Roepke, *A Humane Economy*, Chicago, 1960; şi *Economics of a Free Society*, Chicago, 1963. Pentru o critică a politicii economice vest-germane ca insuficient de capitalistă şi marcată de inconsistenţe care vor duce la intervenţii din ce în ce mai socialiste în cursul timpului, cf. observaţiilor profetice ale lui L v. Mises, *Human Action*, Chicago, 1966, p. 723.

[16] Pentru studii comparative ale celor două Germanii, cf. E. Jesse (ed.), *BRD und DDR*, Berlin, 1982; H. Hammel (ed.) *BRD-DDR. Die Wirtschaftssysteme*, München, 1983; de asemenea K. Thalheim, *Die wirtschaftliche Entwicklung der beiden Staaten în Deutschland*, Opladen, 1978.

Un studiu comparativ onest, dar cu o mentalitate empirică naivă, care ilustrează în cel mai bun caz faptul că statistica economică are foarte puţin de-a face cu realitatea percepută de persoanele care o trăiesc este cel

al lui P.R. Gregory şi R.C. Stuart, *Comparative Economic Sistems*, Boston, 1985, cap. 13 („Germania de Vest şi de Est"). Pentru o critică valoroasă a statisticii economice, cf. O. Morgenstern, *National Income Statistics: A Critique of Macroeconomic Aggregation*, San Francisco, 1979. Pentru o critică şi mai profundă, cf. L. v. Mises, *Theory of Money and Credit*, Irvington, 1971, partea a doua, cap.5

[17] Despre viaţa din Germania de Est, cf. E. Windmoeller şi T. Hoepker, *Leben in der DDR*, Hamburg, 1976.

4.
SOCIALISMUL ÎN STIL SOCIAL-DEMOCRAT

În precedentul capitol am analizat versiunea marxistă ortodoxă a socialismului – socialismul în stil rus, aşa cum a fost ea numităşi am explicat efectele ei asupra procesului de producţie şi asupra structurii morale a societăţii. Am continuat prin a arăta că pauperizarea relativă, consecinţă teoretic previzibilă a socializării, se dovedeşte a fi atât de puternică încât, de fapt, o politică de socializare a mijloacelor de producţie nu ar putea fi niciodată dusă până la capătul ei logic, anume socializarea *tuturor* factorilor de producţie, fără a cauza un dezastru economic imediat. Într-adevăr, mai devreme sau mai târziu, în toate instanţierile reale ale socialismului marxist a fost necesară reintroducerea unor elemente ale proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, pentru a preveni sau a depăşi falimentul evident. Totuşi, nici chiar socialismul moderat, „de piaţă", nu poate împiedica o sărăcire relativă a populaţiei, dacă ideea producţiei socializate nu este abandonată în întregime, o dată pentru totdeauna.

Mai mult decât orice argument teoretic, experienţa dezamăgitoare a socialismului de tip rus a fost cea care a dus la declinul constant al popularităţii socialismului marxist ortodox şi care a impulsionat apariţia şi dezvoltarea socialismului modern de tip social-democrat, de care ne vom ocupa în acest capitol. Fără îndoială,

ambele tipuri de socialism derivă din aceleaşi surse ideologice. [1] Ambele au o motivaţie egalitaristă, cel puţin în teorie, [2] şi împărtăşesc în esenţă acelaşi ţel final: abolirea capitalismului ca sistem social bazat pe proprietatea privată şi formarea unei noi societăţi, caracterizată printr-o solidaritate frăţească şi prin eradicarea raritătii bunurilor; o societate în care fiecare este retribuit „după nevoile sale”. Totuşi, chiar de la începuturile mişcării socialiste, la mijlocul secolului al nouăsprezecelea, au existat idei divergente privitoare la metodele cele mai adecvate pentru atingerea acestui ţel. Deşi în general a existat un acord cu privire la necesitatea socializării mijloacelor de producţie, s-au exprimat întotdeauna opinii divergente privitoare la maniera de acţiune. Pe de o parte, au existat în interiorul mişcării socialiste apărători ai unui curs revoluţionar al acţiunii. Ei susţineau, pentru stabilizarea noii ordini, răsturnarea violentă a guvernelor existente, exproprierea completă a tuturor capitaliştilor dintr-o lovitură şi dictatura temporară (adică până când raritatea ar fi fost, conform promisiunilor, eradicată) a proletariatului, adică a celor care nu erau capitalişti şi care trebuiau să-şi vândă munca. Pe de altă parte, au existat reformiştii care susţineau o abordare gradualistă. Raţionamentul lor era că, prin lărgirea dreptului de vot, şi în ultimă instanţă printr-un sistem al sufragiului universal, victoria socialismului ar putea fi obţinută prin acţiune democratică, parlamentară. Acest lucru s-ar întâmpla deoarece capitalismul, conform doctrinei socialiste comune, ar produce o tendinţă de proletarizare a societăţii, adică o tendinţă ca tot mai puţini oameni să muncească pentru sine, şi ca tot mai mulţi să fie angajaţii altora. În conformitate cu credinţa socialistă comună, această tendinţă ar produce la rândul ei o conştiinţă proletară de clasă tot mai uniformă care, la rândul ei, ar conduce la o răsturnare radicală a opiniei votanţilor în favoarea partidului socialist. şi, credeau ei, cum această strategie era mult mai apropiată opiniei publice (mult mai atrăgătoare pentru muncitorii în

majoritate paşnici şi în acelaşi timp mult mai puţin terifiantă pentru capitalişti), prin adoptarea ei, succesul final al socialismului ar deveni şi mai sigur.

Ambele forţe au coexistat în interiorul mişcării socialiste, deşi relaţia dintre ele era uneori destul de încordată, până la revoluţia bolşevică din Rusia, care s-a produs în octombrie 1917. În practică, mişcarea socialistă urmaşe în general calea reformistă, deşi pe terenul dezbaterii ideologice varianta revoluţionară **[3]** fusese dominantă. Evenimentele din Rusia au modificat această stare de lucruri. Cu Lenin în frunte, socialiştii revoluţionari şi-au realizat pentru întâia oară programul, iar mişcarea socialistă ca întreg a trebuit să adopte o poziţie faţă de experienţa rusă. Ca o consecinţă, mişcarea socialistă s-a divizat în două ramuri, reprezentate de două partide diferite: un partid comunist mai mult sau mai puţin în favoarea evenimentelor din Rusia, şi un partid socialist sau social-democrat care manifesta rezerve, sau era împotriva acestora. Totuşi, dezbinarea nu a apărut în problema socializării; ambele partide îi erau favorabile. A fost o divizare deschisă în problema schimbării revoluţionare sau parlamentar-democratice. Puşi în faţa experienţei reale a revoluţiei ruse – violenţa, vărsarea de sânge, practica exproprierilor necontrolate, faptul că mii de noi lideri, foarte adesea cu o reputaţie îndoielnică sau pur şi simplu cu caractere obscure, inferioare, au fost propulsaţi pe scena politicăsocial-democraţii, în încercarea lor de a câştiga sprijinul public, au simţit că trebuie să-şi abandoneze imaginea revoluţionară şi să devină, nu doar în practică ci şi în teorie, un partid vădit reformist şi democratic. Chiar şi unele partide comuniste occidentale, oricât ar fi fost de ataşate unei teorii a schimbării revoluţionare, dar având la fel de multă nevoie de susţinere publică, au simţit că trebuie să găsească ceva de reproşat, cel puţin modului specific bolşevic de realizare a revoluţiei. şi aceste partide, la rândul lor, au considerat din ce în ce mai mult că este necesar să joace un joc reformist şi democratic, chiar dacă numai în practică.

Totuşi, acesta a fost doar primul pas în transformarea mişcării socialiste produsă în urma experienţei revoluţiei ruse. Următorul pas, aşa cum am indicat, a fost forţat de experienţa întunecată a performanţelor economice sovietice. Indiferent de viziunile lor diferite asupra dezirabilităţii schimbării revoluţionare şi la fel de nefamiliarizaţi sau incapabili sau nedispuşi să înţeleagă raţionamentele economice abstracte, socialiştii şi comuniştii laolaltă au putut încă, într-un soi de lună de miere pe care au simţit că noul experiment ar merita-o, să nutrească cele mai iluzorii speranţe în privinţa realizărilor economice ale unei politici de socializare. Dar această perioadă nu a putut să dureze la nesfârşit, iar după o vreme faptele au trebuit să fie înfruntate, iar rezultatele evaluate. Pentru orice observator decent şi neutru al stării de lucruri, iar mai târziu pentru orice vizitator sau călător atent, a devenit evident că socialismul de tip rus nu însemna mai multă avuţie, ci mai degrabă *mai puţină* şi că, mai presus de toate, era vorba despre un sistem care, nevoit să permită chiar şi mici insule de formare a capitalului privat, îşi recunoştea de fapt propria inferioritate economică, chiar dacă numai implicit. Pe măsură ce această experienţă a devenit mai pe larg cunoscută, şi în particular atunci când, după cel de-al doilea război mondial, experimentul sovietic a fost repetat în ţările Europei de Est, producând exact aceleaşi rezultate şi infirmând astfel teza că harababura sovietică se datora doar mentalităţii asiatice specifice a poporului, partidele socialiste din vest (atât comuniste, cât şi social-democrate) au fost forţate, în goana lor după susţinerea publică, să-şi modifice din nou programele. Comuniştii vedeau acum neajunsuri serioase şi în introducerea programului de socializare în Rusia, şi cochetau tot mai mult cu ideea unei planificări şi a unui proces decizional mai descentralizate, precum şi cu ideea socializării parţiale, adică a unei socializări care să atingă doar marile firme şi industrii (deşi ei nu au abandonat niciodată pe deplin ideea unei producţii socializate). **[4]** Partidele socialiste şi social-

democrate, pe de altă parte, mai puţin atrase dintru început de modelul rus al socialismului, şi prin politica lor hotărât reformist-democratică deja dispuse să accepte compromisuri cum ar fi socializarea parţială, au fost nevoite să recurgă la adaptări suplimentare. Aceste partide, ca reacţie la experienţa rusă şi la cea est-europeană, au renunţat tot mai explicit la noţiunea de producţie socializată şi au subliniat din ce în ce mai mult ideea că impozitarea şi egalizarea veniturilor şi, într-o altă mişcare, egalizarea oportunităţilor, sunt adevărata piatră de temelie a socialismului.

Deşi această trecere de la socialismul de tip rus la unul de tip social-democrat a avut şi încă mai are loc în toate societăţile occidentale, ea nu este pretutindeni la fel de intensă. În mare, dacă luăm în considerare doar cazul Europei, înlocuirea vechiului tip de socialism cu cel nou a fost cu atât mai pronunţată cu cât a fost mai directă şi mai imediată experienţa socialismului de tip rus pentru populaţia din ţările în care partidele comuniste şi socialiste trebuiau să-şi găsească susţinători şi votanţi. Dintre toate ţările occdentale mari, în Germania de Vest, unde contactul cu acest tip de socialism este cel mai direct şi unde milioane de oameni au încă ocazia de a vedea cu propriii lor ochi nenorocirile aduse locuitorilor Germaniei de Est, înlocuirea a fost cea mai completă. Aici, în 1959, social-democraţii au adoptat (sau mai degrabă au fost siliţi de opinia publică să adopte) un nou program al partidului, din care toate urmele evidente ale trecutului marxist au fost şterse cu grijă, care menţiona aproape explicit importanţa proprietăţii private şi a pieţelor, care vorbea despre socializare doar ca despre o simplă posibilitate, şi care în schimb sublinia cu tărie importanţa măsurilor redistributive. Aici, susţinătorii unei politici de socializare a mijloacelor de producţie din interiorul partidului social-democrat au fost de atunci, în mod sistematic, copleşiţi ca număr. Şi, tot aici, partidele comuniste, chiar şi atunci când s-au pronunţat doar în favoarea unei socializări paşnice şi parţiale, au devenit insignifiante. **[5]** În ţări mai

îndepărtate faţă de cortina de fier, cum ar fi Franţa, Spania, Italia şi, de asemenea, Marea Britanie, schimbarea a fost mai puţin dramatică. Cu toate acestea, se poate spune, fără riscul de a greşi, că astăzi doar socialismul de tip social-democrat, avându-i ca cei mai tipici reprezentanţi pe social-democraţii vest-germani, poate pretinde o popularitate largă în occident. De fapt, şi în parte datorită influenţei Internaţionalei Socialiste (asociaţia partidelor socialiste şi social-democrate), se poate spune azi că socialismul de tip social-democrat este una dintre cele mai răspândite ideologii ale timpului nostru, influenţând tot mai mult nu doar programele şi politicile practice promovate de partidele explicit socialiste (şi într-o mai mică măsură pe cele susţinute de comuniştii occidentali), ci şi pe cele adoptate de grupuri care nici în visele lor cele mai fanteziste *nu şi-ar spune* „socialiste” (cum ar fi grupul democraţilor „liberali” de pe coasta estică a Statelor Unite). **[6]** Iar pe terenul politicii internaţionale, ideile socialismului social-democrat, şi în special ideea unei abordări redistributive a aşa-numitului conflict Nord-Sud, au dobândit aproape statutul unei poziţii oficiale printre oamenii „bine informaţi” şi „bine intenţionaţi”; este un consens care se întinde cu mult dincolo de cei care se consideră a fi socialişti. **[7]**

Care sunt trăsăturile centrale ale socialismului de tip social-democrat? Există în esenţă două astfel de caracteristici. Prima, într-un contrast pozitiv cu socialismul tradiţional de tip marxist, este că socialismul social-democrat nu scoate în afara legii proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie şi chiar acceptă ideea ca *toate* mijloacele de producţie să fie deţinute privat – cu excepţia doar a educaţiei, a transporturilor şi comunicaţiilor, a băncilor centrale, a poliţiei şi a tribunalelor. În principiu, fiecare are dreptul de a-şi apropia şi de a deţine în mod privat mijloace de producţie, de a le vinde, de a le cumpăra sau de a produce altele noi, de a le da cadou sau de a le închiria altcuiva printr-un aranjament de tip contractual. Dar a doua caracteristică

este aceea că niciun proprietar al mijloacelor de producţie nu este şi proprietarul de drept al *întregului* venit ce poate fi obţinut prin utilizarea lor, şi nici unui proprietar nu îi este permis să decidă cât anume din *totalul* venitului rezultat din producţie să aloce pentru consum şi cât pentru investiţii. În schimb, o parte a venitului rezultat de pe urma producţiei aparţine de drept societăţii şi trebuie să-i fie cedată, pentru a fi apoi redistribuită membrilor săi individuali în conformitate cu anumite idei de egalitate sau de dreptate distributivă. Mai mult, cu toate că părţile din venit care aparţin societăţii şi producătorului pot să fie fixe la un moment dat, ele sunt în principiu flexibile, iar determinarea mărimii lor nu este o decizie a producătorului, ci una care aparţine de drept societăţii. **[8]**

Văzută din perspectiva teoriei naturale a proprietăţii (teorie subiacentă capitalismului), adoptarea acestor reguli constituie o încălcare agresivă a drepturilor proprietarului natural. Ar trebui să reamintim faptul că, în această teorie a proprietăţii, producătorul-utilizator al mijloacelor de producţie poate face cu ele orice doreşte, iar venitul rezultat de pe urma utilizării lor constituie un venit privat, pe care îl poate folosi, de asemenea, după voie, atâta vreme cât nu modifică integritatea fizică a proprietăţii altcuiva şi cât se bazează exclusiv pe schimburi contractuale. Din punctul de vedere al teoriei naturale a proprietăţii, nu avem de-a face cu două procese distincte: producerea venitului şi apoi, după ce acesta a fost produs, distribuirea sa. Există un singur proces: venitul este distribuit automat prin producerea sa, iar proprietarul său este producătorul. Prin comparaţie, socialismul în stil social-democrat susţine exproprierea parţială a proprietarului natural prin redistribuirea unei părţi a venitului obţinut din producţie în favoarea unor oameni care, indiferent ce alte merite ar avea, cu siguranţă că *nu* au produs venitul în cauză şi nici *nu* au avut vreo revendicare contractuală asupra acestuia. În plus, beneficiarii redistribuirii au dreptul de a determina în mod

unilateral (adică fără a fi nevoiţi să aştepte consimţământul producătorului afectat), cât de departe poate merge această expropriere parţială.

Din această descriere ar trebui să reiasă clar faptul că, în pofida impresiei pe care socialismul în stil social-democrat intenţionează să o creeze publicului, diferenţa dintre cele două tipuri de socialism nu este una de natură categorică. Mai degrabă, este o chestiune de grad. Desigur, prima regulă menţionată pare să deschidă calea pentru o diferenţă fundamentală, prin aceea că permite existenţa proprietăţii private. Dar cea de-a doua regulă permite în principiu exproprierea întregului venit obţinut de producător, reducând astfel dreptul său de proprietate la unul pur nominal. Desigur, socialismul în stil social-democrat nu este *nevoit* să meargă atât de departe, până la a reduce proprietatea privată la una doar cu numele. Şi putem admite că, deoarece partea din venit pe care producătorul trebuie să o cedeze societăţii poate de fapt să fie una destul de moderată, efectul practic poate fi o diferenţă extraordinară între cele două tipuri de socialism în ceea ce priveşte performanţele economice. Cu toate acestea, trebuie să observăm că, din punctul de vedere al non-producătorilor, gradul de expropriere a venitului producătorilor este un expedient – ceea ce este suficient pentru a reduce diferenţa, o dată pentru totdeauna, la una doar de grad. Implicaţiile pentru producător ale acestui aspect important ar trebui să fie evidente. Înseamnă că, oricât de mic ar fi nivelul actual de expropriere, eforturile sale productive se desfăşoară sub ameninţarea continuă că, în viitor, partea din venit care trebuie cedată societăţii va fi în mod unilateral mărită. Nu este nevoie de prea multe explicaţii pentru a vedea cum acest lucru sporeşte riscul, sau costul producţiei, şi prin aceasta contribuie la scăderea ratei investiţiilor.

Cu această afirmaţie, am făcut deja un prim pas în analiza care urmează. Care sunt consecinţele economice, în sensul colocvial al termenului, ale adoptării unui sistem al socialismului de tip social-democrat? După tot ceea ce

tocmai s-a spus, probabil că nu va mai fi deloc surprinzător să auzim că, cel puţin în privinţa direcţiei lor generale, efectele acestui sistem sunt foarte asemănătoare cu cele ale socialismului tradiţional de tip marxist. Totuşi, în măsura în care socialismul de tip social-democrat se mulţumeşte cu exproprierea parţială şi cu redistribuirea veniturilor producătorilor, câteva dintre efectele de pauperizare ce rezultă în urma unei politici de socializare deplină a mijloacelor de producţie pot fi evitate. Atâta vreme cât aceste resurse pot fi încă vândute şi cumpărate, este evitată cea mai tipică problemă a unei economii a administratorilor: aceea că nu există preţuri de piaţă pentru mijloacele de producţie, şi prin urmare nu sunt posibile nici calculul monetar, nici contabilitatea, ceea ce conduce la alocări defectuoase şi la risipirea de resurse rare în utilizări care sunt, în cel mai bun caz, de importanţă secundară. În plus, efectul de suprautilizare a mijloacelor de producţie este cel puţin atenuat. De asemenea, cum investiţiile private şi formarea de capital sunt încă posibile (în măsura în care o parte venitului rezultat din producţie îi este lăsată producătorului pentru a o folosi după voie), în socialismul de tip social-democrat există, prin comparaţie, o motivaţie relativ mai puternică de a munci, de a economisi şi de a investi.

În niciun caz, însă, nu pot fi evitate toate efectele de pauperizare. Socialismul de tip social-democrat, oricât de bine ar arăta în comparaţie cu cel de tip rus, conduce totuşi în mod necesar, prin comparaţie cu ceea ce se întâmplă în capitalism, **[9]** la o reducere a investiţiilor, şi deci a avuţiei viitoare. Luându-i proprietarului-producător o parte oricât de mică a venitului obţinut din producţie şi acordând-o unor persoane care nu au produs venitul în cauză, costurile de producţie (care nu se situează niciodată la nivelul zero, deoarece producţia, apropierea şi contractarea presupun întotdeauna cel puţin folosirea timpului, care ar putea fi utilizat în alte scopuri, cum ar fi, de exemplu, odihna, distracţia sau munca la negru) cresc şi,*mutatis mutandis*, costurile non-producţiei sau/şi ale

producţiei subterane scad, fie şi numai cu puţin. În consecinţă, vor exista relativ mai puţină producţie şi mai puţine investiţii chiar dacă, pentru motive ce vor fi discutate în curând, nivelul absolut de producţie şi de avuţie ar putea totuşi să crească. Va exista relativ mai mult timp alocat agrementului, mai mult consum, mai multă muncă la negru şi, prin urmare, una peste alta, se va produce o relativă sărăcire. Iar această tendinţă va fi cu atât mai puternică cu cât va fi mai mare partea din venit redistribuită, şi cu cât va fi mai mare probabilitatea ca ea să fie mărită în viitor prin decizii unilaterale, non-contractuale, ale societăţii.

Multă vreme, ideea de departe cea mai populară pentru realizarea ţelului general al politicilor socialiste de tip social-democrat a fost aceea de a redistribui venitul monetar prin intermediul impozitului pe venit sau al unui impozit general pe vânzări. O analiză a acestei tehnici va clarifica poziţia noastră şi va evita unele neînţelegeri şi concepţii eronate întâlnite frecvent în privinţa efectului general de sărăcire relativă. Care este efectul economic al introducerii impozitului pe venit sau pe vânzări acolo unde un astfel de impozit nu exista înainte, sau al ridicării nivelului existent de impozitare? **[10]** În încercarea de a răspunde la această întrebare, voi ignora complicaţiile ce rezultă din existenţa diferitelor moduri posibile de a redistribui banii obţinuţi din impozite către diferite persoane sau grupuri de persoane – toate aceste subiecte vor fi discutate mai târziu în acest capitol. Aici vom lua însă în considerare doar faptul general, adevărat prin definiţie pentru toate sistemele redistributive, că orice redistribuţie a banilor impozitaţi este un transfer de la producătorii de venit monetar şi de la destinatarii prin contract ai banilor, către persoane care nu sunt nici producători, nici deţinători ai veniturilor monetare contractuale. Introducerea sau mărirea impozitelor implică astfel faptul că venitul monetar obţinut din producţie este redus pentru producător şi mărit pentru persoane aflate în rolul de non-producători sau non-contractanţi. Acest lucru

modifică costurile relative ale producţiei pentru venituri monetare faţă de cele ale non-producţiei sau ale producţiei pentru venituri non-monetare. În consecinţă, în măsura în care această modificare este percepută de către oameni, ei se vor orienta din ce în ce mai mult înspre consum şi/sau înspre producţia în vederea trocului, reducând în acelaşi timp eforturile lor productive pentru obţinerea de venituri monetare. În orice caz, cantitatea de bunuri care pot fi cumpărate cu bani va scădea, ceea ce înseamnă că puterea de cumpărare a banilor va fi mai mică, iar standardul general de viaţă se va afla în declin.

Împotriva acestui raţionament se aduce uneori argumentul că observaţia empirică arată adesea cum o creştere a nivelului de impozitare este de fapt însoţită de o creştere, şi nu o scădere a produsului intern brut (PIB), şi că deci raţionamentul de mai sus, oricât de plauzibil, trebuie să fie considerat nevalid din punct de vedere empiric. Acest pretins contra-argument indică o simplă neînţelegere: o confuzie între reducerea relativă şi cea absolută. În analiza anterioară s-a ajuns la concluzia că efectul unor impozite mai mari este o reducere relativă a producţiei pentru venituri monetare, adică o reducere în comparaţie cu nivelul de producţie care ar fi fost atins dacă nu s-ar fi modificat nivelul de impozitare. Nu se spune nimic aici cu privire la cantitatea absolută produsă. De fapt, o creştere în termeni absoluţi a PIB-ului nu doar că este compatibilă cu analiza noastră, ci poate fi privită ca un fenomen perfect normal în măsura în care sporirea productivităţii este posibilă şi are loc în realitate. Dacă a devenit posibil, printr-o îmbunătăţire a tehnologiei de producţie, să produci o cantitate mai mare la costuri identice, sau o cantitate identică la costuri reduse, atunci coincidenţa dintre creşterea impozitelor şi sporirea cantităţii produse nu este deloc surprinzătoare. Dar, fără îndoială, aceasta nu afectează câtuşi de puţin validitatea afirmaţiilor făcute mai sus cu privire la sărăcirea *relativă* cauzată de impozitare.

O altă obiecţie care se bucură de o oarecare

popularitate este aceea că mărirea impozitelor duce la o reducere a veniturilor monetare, şi că această reducere sporeşte utilitatea marginală a banilor în comparaţie cu cea a altor forme de venit (cum ar fi agrementul) şi că, prin urmare, în loc de a slăbi tendinţa oamenilor de a munci pentru venituri monetare, ea ajută de fapt la întărirea acestei tendinţe. Această observaţie, fără îndoială, este perfect adevărată. Dar este greşit să credem că invalidează cu ceva teza sărăcirii relative. În primul rând, pentru a obţine o imagine completă, ar trebui să notăm faptul că prin impozitare nu doar că se reduc veniturile monetare pentru unii oameni (pentru producători), ci sunt sporite simultan veniturile monetare pentru alţii (pentru non-producători), iar pentru aceştia din urmă utilitatea marginală a banilor, şi prin urmare disponibilitatea lor de a munci pentru venituri monetare, vor scădea. Trebuie să mai adăugăm însă ceva, căci până acum impresia ar putea fi că, pur şi simplu, impozitarea nu afectează deloc cantitatea totală de bunuri destinate schimbului – deoarece ea reduce utilitatea marginală a veniturilor monetare pentru unii şi o măreşte pentru alţii, cele două efecte anulându-se reciproc. O astfel de impresie ar fi însă greşită. De fapt, această teză ar fi o negare a ceea ce a fost presupus din start: şi anume că o creştere a impozitelor, adică o contribuţie monetară sporită impusă producătorilor care nu sunt de acord cu acest lucru, a avut loc în realitate şi a fost percepută ca atare – şi prin urmare ar implica o contradicţie logică. Eroarea din opinia că impozitarea este „neutră” în ceea ce priveşte cantitatea produsă devine intuitiv evidentă imediat ce argumentul este dus până la extrem. S-ar ajunge la afirmaţia că până şi exproprierea completă a întregului venit monetar al producătorilor şi transferul lui către un grup de non-producători nu ar schimba cu nimic lucrurile, şi că lenea din ce în ce mai mare a non-producătorilor rezultată ca urmare a acestei redistribuiri ar fi compensată în întregime de o poftă din ce în ce mai mare de muncă din partea producătorilor (ceea ce este cu siguranţă absurd).

Ceea ce se ignoră în acest mod de a raţiona este faptul că introducerea impozitării sau o creştere a nivelului existent de impozitare nu doar că implică favorizarea non-producătorilor pe seama producătorilor, ci modifică simultan, pentru ambele categorii, costurile ataşate diferitelor metode de a obţine un venit monetar sporit. Este acum relativ mai puţin costisitor să obţii un venit monetar suplimentar *prin mijloace non-productive*, adică nu *producând* efectiv mai multe bunuri, ci participând la procesul de achiziţie non-contractuală a unor bunuri *deja produse*. Chiar dacă producătorii sunt într-adevăr mai motivaţi să obţină mai mulţi bani ca o consecinţă a măririi impozitului, vor face acest lucru, din ce în ce mai mult, nu prin intensificarea eforturilor lor productive, ci prin metode exploatatoare. Aceasta explică de ce impozitarea nu este, şi nici nu poate fi vreodată neutră. Prin impozitarea (sporită) este instituţionalizată o nouă structură legală a motivaţiei: una care schimbă costurile relative ale *producţiei* pentru venituri monetare şi ale non-producţiei, incluzând aici non-producţia în scopuri de agrement şi non-producţia cu scopul de a obţine venituri monetare, precum şi costurile producţiei pentru venituri nemonetare (troc). Iar dacă o astfel de structură diferită a motivaţiei este aplicată uneia şi aceleiaşi populaţii atunci, în mod necesar, rezultatul va fi o scădere a cantităţii totale de bunuri produse pentru venituri monetare. **[11]**

Deşi impozitele pe venituri şi pe vânzări reprezintă cele mai comune tehnici, ele nu epuizează registrul de metode redistributive al socialismului de tip social-democrat. Indiferent de modul în care sunt redistribuiţi banii proveniţi din impozite în favoarea indivizilor ce compun o societate dată, şi indiferent, de exemplu, în ce măsură este egalizat venitul monetar, atâta vreme cât aceşti indivizi pot avea (şi în fapt au) stiluri de viaţă diferite, şi atâta vreme cât ei alocă în proporţii diferite venitul pe care îl realizează pentru consum sau pentru acumularea de avuţie privată folosită non-productiv, mai devreme sau mai târziu vor apărea din nou diferenţe

semnificative între oameni, dacă nu în privinţa venitului lor monetar, atunci în privinţa avuţiei lor private. Şi nu ar fi deloc surprinzător ca aceste diferenţe să devină din ce în ce mai pronunţate dacă ar exista o lege pur contractuală a moştenirilor. De aceea, socialismul de tip social-democrat, motivat fiind de zelul său egalitar, include şi avuţia privată în politicile sale şi o impozitează, folosind în special un impozit pe moştenire pentru a da satisfacţie protestului popular împotriva „bogăţiilor nemuncite” ale moştenitorilor.

Din punct de vedere economic, aceste măsuri reduc imediat gradul de formare a avuţiei private. Cum impozitarea face mai costisitor faptul de a te bucura de avuţia ta privată, se va forma mai puţină avuţie, va apărea mai mult consum – inclusiv cel al stocurilor existente de avuţie utilizată non-productiv –, iar standardul general de viaţă, care depinde la rândul său, fără îndoială, de înlesnirile datorate avuţiei private, va scădea.

La concluzii similare în ceea ce priveşte efectele de sărăcire se ajunge atunci când este analizat al treilea domeniu major al politicilor fiscale – cel al „înzestrărilor naturale”. Din motive ce vor fi discutate mai jos, acest domeniu, alături de cele două tradiţionale (impozitarea venitului monetar şi a avuţiei private), a dobândit o importanţă sporită în timp datorită ideii egalizării şanselor. Nu a fost nevoie de prea mult timp pentru a se descoperi faptul că poziţia unei persoane în viaţă nu depinde exclusiv de venitul monetar sau de avuţia în materie de bunuri folosite pentru scopuri non-productive. Există şi alte lucruri importante în viaţă şi care aduc venituri suplimentare, deşi nu neapărat sub forma banilor sau a altor bunuri de schimb: o familie bună, educaţia, sănătatea, aspectul fizic plăcut, etc. Voi numi aceste bunuri care nu pot constitui obiect al schimbului şi care produc venit (psihic) „înzestrări naturale”. Socialismul redistributiv, condus de idei egalitariste, este iritat şi de existenţa diferenţelor în privinţa acestor înzestrări şi încearcă, dacă nu să le elimine, atunci măcar să le

modereze. Dar înzestrările naturale, fiind bunuri care nu pot constitui obiect al schimbului, nu pot fi uşor expropriate şi redistribuite ulterior. Nici nu este prea practic, ca să nu spunem mai mult, să atingi acest scop reducând în mod direct venitul non-monetar mai mare derivat de unii oameni din astfel de înzestrări până la nivelul venitului celor mai puţin înzestraţi, prin metode cum ar fi, de exemplu, a nenoroci sănătatea unora pentru a-i face egalii celor bolnavi sau a-i desfigura pe cei arătoşi pentru a-i face să arate la fel ca semenii lor urâţi, mai puţin norocoşi. **[12]** Astfel, metoda comună pe care o susţine socialismul de tip social-democrat pentru a crea „egalitatea şanselor" este impozitarea înzestrărilor naturale. Acei oameni despre care se crede că ar obţine un venit non-monetar mai ridicat datorită unei asemenea înzestrări, sunt supuşi unui impozit suplimentar, pe care îl plătesc în bani. Aceşti bani sunt ulterior redistribuiţi celor al căror venit analog este relativ scăzut, pentru a compensa acest lucru. Un impozit suplimentar, de exemplu, este plătit de către cei sănătoşi, pentru a-i ajuta pe cei bolnavi să-şi plătească doctorii, sau de către cei arătoşi, pentru a-i ajuta pe cei urâţi să-şi plătească operaţia estetică sau să cumpere băutură pentru a-şi putea îneca amarul. Consecinţele economice ale unor astfel de scheme redistributive ar trebui să fie clare. În măsura în care venitul psihic reprezentat, de exemplu, de sănătate, necesită un efort productiv costisitor şi care cere timp, şi în măsura în care oamenii pot, în principiu, să-şi abandoneze rolurile productive în favoarea unora non-productive, sau să-şi canalizeze eforturile productive înspre domenii diferite de producere a unor bunuri şanjabile sau non-şanjabile, deloc (sau mai puţin) impozitate, ei vor face acest lucru (datorită costurilor sporite presupuse de producerea sănătăţii personale). Producţia totală de sănătate se va reduce, ceea ce înseamnă că standardul general de sănătate va scădea. Chiar şi în cazul înzestrărilor cu adevărat naturale, cum ar fi inteligenţa, în privinţa căreia se admite că oamenii nu

pot face mare lucru, vor rezulta consecinţe de acelaşi tip, deşi cu o întârziere de o generaţie. Dându-şi seama că a devenit relativ mai costisitor să fii inteligent şi mai puţin costisitor să nu fii inteligent, şi dorind ca progeniturile lor să obţină pe cât de mult venit (de toate tipurile) este posibil, motivaţia persoanelor inteligente de a produce urmaşi va scădea, iar a celor mai puţin inteligente va creşte. Date fiind legile geneticii, rezultatul va fi o populaţie per total mai puţin inteligentă. În plus, în orice caz de impozitare a înzestrărilor naturale, de la exemplul sănătăţii până la cel al inteligenţei, deoarece venitul impozitat este cel monetar, va apărea o tendinţă similară celei rezultate de pe urma impozitului pe venit, adică o tendinţă de reducere a eforturilor pentru obţinerea de venituri monetare şi de angajare crescândă în tot felul de activităţi productive urmărind venituri non-monetare sau în tot felul de întreprinderi non-productive. Desigur, toate aceste lucruri reduc odată în plus standardul general de viaţă.

Totuşi, nu am spus încă tot ceea ce este de spus despre consecinţele socialismului de tip social-democrat, deoarece el produce efecte îndepărtate, dar deloc lipsite de importanţă, asupra structurii social-morale a societăţii (efecte care devin vizibile doar atunci când luăm în considerare efectele pe termen lung ale introducerii politicilor redistributive). Nu este probabil o surpriză faptul că, şi în această privinţă, diferenţa dintre socialismul de tip rus şi cel de tip social-democrat, deşi extrem de interesantă la nivelul unor detalii, nu este dintre cele mai importante…

Ar trebui reamintit faptul că efectul primului sistem asupra formării tipurilor de personalitate este dublu, reducând pe de o parte motivaţia oamenilor de a-şi dezvolta talentele productive şi favorizând concomitent dezvoltarea celor politice. Exact aceasta este şi consecinţa generală a socialismului de tip social-democrat. Cum socialismul de tip social-democrat favorizează rolurile non-productive, la fel ca şi pe cele productive care scapă

atenţiei publice şi, prin urmare, impozitării, caracterul populaţiei se modifică în consecinţă. Acest proces poate fi unul lent, dar atâta timp cât durează structura specială a motivaţiei stabilită prin politicile redistributive, el se desfăşoară constant. Va avea loc o scădere a investiţiilor în dezvoltarea şi îmbunătăţirea abilităţilor productive şi, ca o consecinţă, oamenii vor deveni din ce în ce mai puţin capabili să-şi asigure singuri veniturile, prin producţie sau pe cale contractuală. Iar cum nivelul de impozitare creşte şi cercul veniturilor impozitate se lărgeşte, se vor dezvolta din ce în ce mai mult tipuri de personalitate pe atât de şterse, de uniforme şi de mediocre pe cât este posibil – cel puţin în ceea ce priveşte aparenţa publică. În acelaşi timp, cum venitul fiecăruia devine în mod simultan dependent de considerente politice, adică de decizia societăţii asupra modului de redistribuire a impozitelor (decizie la care se ajunge, bineînţeles, nu prin contract, ci prin impunerea voinţei unei persoane asupra voinţei altora, recalcitranţi!), cu cât va fi mai mare această dependenţă, cu atât vor fi nevoiţi oamenii să se implice mai mult în activităţi politice, adică cu atât mai mult timp şi energie vor fi nevoiţi să investească în dezvoltarea talentelor lor speciale de a obţine avantaje pe seama celorlalţi (într-un mod non-contractual) sau de a evita apariţia acestei exploatări.

Diferenţa dintre cele două tipuri de socialism rezidă (doar) în faptul că, în socialismul de tip rus, controlul societăţii asupra mijloacelor de producţie, şi deci asupra venitului produs prin utilizarea lor, este complet, şi nu pare să existe loc pentru dezbaterea politică asupra gradului adecvat de politizare a societăţii. Problema este rezolvată – la fel cum este rezolvată la celălalt capăt al spectrului, în capitalismul pur, acolo unde nu există deloc spaţiu pentru politică şi toate relaţiile sunt exclusiv contractuale. În socialismul de tip social-democrat, pe de altă parte, controlul social asupra venitului privat este de fapt doar unul parţial, iar controlul sporit sau complet există doar ca un drept încă neactualizat al societăţii, doar ca ameninţare potenţială atârnând deasupra capetelor producătorilor

privaţi. Dar faptul de a trăi sub ameninţarea unui impozit total, mai degrabă decât a fi astfel impozitat în realitate, explică o trăsătură interesantă a socialismului de tip social-democrat, legată de dezvoltarea sa generală înspre un caracter din ce în ce mai politizat. Explică de ce, într-un sistem al socialismului de tip social-democrat, tipul de politizare este diferit de cel specific socialismului de tip rus. În cel de-al doilea sistem, se cheltuiesc în mod neproductiv timpul şi eforturile, în discuţii despre cum să fie redistribuit venitul aflat în proprietate socială. Şi în primul sistem, bineînţeles, se întâmplă acest lucru, dar se cheltuieşte de asemenea timp şi efort pentru certuri politice asupra a cât de mari sau de mici ar trebui de fapt să fie părţile de venit administrate social. Într-un sistem în care mijloacele de producţie sunt socializate şi în care acest subiect este definitiv închis, se poate observa relativ mai mult cinism, mai multă resemnare, şi o mai accentuată retragere din viaţa publică. Pe de altă parte, în socialismul de tip social-democrat, acolo unde chestiunea este încă deschisă, şi unde producătorii, la fel ca şi non-producătorii, pot încă să nutrească o oarecare speranţă de a-şi îmbunătăţi poziţia prin scăderea sau creşterea impozitelor, retragerea în sfera privată este mai puţin prezentă. În schimb, oamenii se implică mai des, într-o manieră activă, în agitaţia politică, acţionând fie în favoarea controlului sporit al societăţii asupra veniturilor produse privat, fie împotriva lui. **[13]**

Explicate fiind atât similaritatea generală, cât şi diferenţa specifică dintre cele două tipuri de socialism, ne rămâne sarcina de a prezenta o scurtă analiză a unor forţe ce influenţează evoluţia generală către tipuri de personalitate non-productive şi politizate. Acestea sunt rezultatul abordărilor diferite în problema patternului dezirabil al distribuţiei veniturilor. Atât socialismul de tip rus, cât şi cel de tip social-democrat, se confruntă cu problema distribuţiei venitului care se întâmplă să fie controlat social. Pentru socialismul de tip rus, problema este aceea a salariilor ce urmează să fie plătite indivizilor

cărora le-au fost atribuite diferite poziţii în economia administratorilor. Pentru socialismul redistributiv, problema este cât anume din banii proveniţi din impozitare să fie alocaţi şi cui. Deşi în principiu există nenumărate moduri de a opera redistribuirea, filosofia egalitaristă a ambelor tipuri de socialism reduce în practică opţiunile disponibile la trei tipuri generale. **[14]** Primul este reprezentat de metoda egalizării, mai mult sau mai puţin, a venitului monetar al tuturor (şi poate a egalizării avuţiei private, folosite non-productiv). Profesorii, doctorii, constructorii, minerii, directorii de fabrică şi femeile de serviciu câştigă cu toţii cam acelaşi salariu, sau diferenţa între salariile lor este considerabil redusă. **[15]** Nu este nevoie de o analiză prea aprofundată pentru a ne da seama că această abordare reduce cel mai drastic motivaţia de a munci, deoarece nu există nicio diferenţă fundamentală (în privinţa salariilor) între cineva care munceşte conştiincios toată ziua şi cineva care mai mult taie frunze la câini. Astfel, utilitatea negativă a muncii fiind un fapt, oamenii vor tăia din ce în ce mai multe frunze la câini, iar salariul mediu ce pare să fie garantat fiecăruia va scădea constant (în termeni relativi). Prin urmare, această abordare duce la o intensificare a tendinţei de retragere, la deziluzie, cinism şi, *mutatis mutandis*, contribuie la o relativă rarefiere a atmosferei generale de politizare. Cea de-a doua abordare are scopul mai moderat de a garanta un venit minim care, deşi în mod normal corelat cumva venitului mediu, îi este inferior. **[16]** Această abordare reduce, la rândul ei, motivaţia de a munci deoarece, în măsura în care ei sunt doar producători de venit marginal, realizând din producţie venituri ce abia depăşesc cu puţin pragul minim, oamenii vor fi acum mai înclinaţi să muncească mai puţin sau chiar deloc, şi în schimb să profite de timpul destinat agrementului şi să se mulţumească cu venitul minim. Astfel, veniturile unui număr mai mare de oameni vor scădea sub nivelul minim, sau mai mulţi oamenii îşi vor păstra ori vor dobândi acele caracteristici care condiţionează plătirea unor salarii minime şi din nou, ca o

consecinţă, venitul mediu căruia îi este corelat salariul minim va scădea sub nivelul care ar fi fost altfel atins. Dar, desigur, motivaţia de a munci este redusă într-un grad mai mic în cea ce-a doua schemă decât în prima. Pe de altă parte, cea de-a doua abordare va duce la un nivel relativ mai ridicat de politizare activă (şi la unul relativ mai scăzut de retragere resemnată) deoarece, spre deosebire de venitul mediu, care poate fi obiectiv identificat, nivelul la care este fixat venitul minim este o problemă complet subiectivă şi arbitrară, care astfel este extrem de adecvată pentru a deveni un subiect politic permanent.

Fără îndoială, cel mai înalt grad de politizare activă este atins atunci când se alege a treia abordare a distribuirii. Ţelul acesteia, a cărui realizare care câştigă tot mai multă importanţă pentru social-democraţie, este obţinerea egalităţii şanselor. **[17]** Ideea este de a crea, prin măsuri redistribuţioniste, o situaţie în care şansa fiecăruia de a dobândi orice venit sau poziţie posibilă în viaţă este egală (exact ca într-o loterie în care toate biletele au aceleaşi şanse de a fi câştigătoare sau perdante) şi, în plus, de a avea la dispoziţie un mecanism corectiv care să ajute la rectificarea situaţiilor de „neşansă nemeritată” (indiferent ce ar însemna acest lucru) care ar putea să apară în cursul respectivului joc de noroc. Desigur că, în sens literal, această idee este absurdă: nu există niciun mod de a egaliza şansele cuiva care locuieşte în Alpi cu şansele cuiva care locuieşte pe malul mării. În plus, pare destul de clar că ideea unui mecanism corectiv este incompatibilă cu ideea loteriei. Totuşi, exact gradul înalt de nebulozitate este cel care contribuie la atractivitatea acestui concept pentru public. Ce este o şansă, ce face ca o şansă să fie sau nu diferită, mai bună sau mai rea, cât de mare şi de ce tip să fie compensarea necesară pentru a egaliza şanse ce nu pot fi egalizate în termeni fizici (ca în exemplul cu Alpii şi malul mării), ce este neşansa nemeritată şi ce este rectificarea, toate acestea sunt chestiuni total subiective. Ele sunt dependente de evaluări subiective, inerent schimbătoare,

şi există prin urmare (dacă acest concept al egalităţii şanselor este într-adevăr aplicat) un rezervor nesecat de cereri distributive, pentru toate genurile de motive şi pentru toate genurile de oameni. Aceasta se întâmplă, în special, deoarece egalizarea şanselor este compatibilă cu revendicarea unor *diferenţe* în ceea ce priveşte veniturile monetare sau avuţia privată. A şi B pot avea acelaşi venit şi pot fi la fel de bogaţi, dar A poate să fie negru, sau femeie, sau să aibă o vedere slabă, sau să locuiască în Texas, sau poate avea zece copii, sau poate fi necăsătorit, sau poate fi bătrân, în timp ce B să fie cu totul diferit. Prin urmare, A poate argumenta că şansele sale de a obţine tot ceea ce este posibil în viaţă sunt diferite, ori chiar mai slabe decât cele ale lui B, şi că ar trebui cumva să primească o compensaţie, ceea ce ar face ca veniturile monetare ale celor doi, iniţial egale, să devină diferite. B, la rândul său, ar putea să argumenteze în acelaşi mod, prin simpla răsturnare a evaluării şanselor. Ca o consecinţă, va rezulta un grad de politizare nemaiauzit. Totul ar părea acum echitabil, iar producătorii şi non-producătorii deopotrivă, primii pentru scopuri defensive, iar ceilalţi pentru scopuri agresive, vor fi conduşi să cheltuiască tot mai mult timp pentru a formula, a distruge şi a respinge revendicările distributive. Şi, bineînţeles, această activitate (la fel ca şi angajarea în activităţi de agrement), este neproductivă. Dar, într-un contrast clar cu activităţile de agrement, ea implică şi cheltuirea timpului cu scopul explicit de a stingheri în fapt atât bucuria celui care altfel s-ar bucura în linişte de avuţia produsă, cât şi producerea de avuţie nouă.

Dar nu numai că politizarea sporită este stimulată (până dincolo de nivelul presupus în general de socialism) prin promovarea ideii egalizării şanselor; ci vom întâlni şi în acest caz (iar aceasta este probabil una dintre cele mai interesante trăsături ale noului socialism de tip social-democrat, în comparaţie cu forma sa tradiţională marxistă), un caracter nou şi diferit al acestei politizări. Pentru orice politică de distribuire, trebuie să existe

oameni care să o susţină şi să o promoveze. În mod normal, deşi nu întotdeauna, susţinerea vine de la cei care au cel mai mult de profitat de pe urma ei. Astfel, într-un sistem al egalizării veniturilor şi avuţiei, la fel ca şi în cazul politicilor venitului minim, suporterii politizării vieţii sociale sunt în special „săracii”. Având în vedere că de obicei se întâmplă ca aceştia să fie cei cu capacităţi intelectuale (şi în special cu abilităţi verbale) slabe, ne putem explica de ce politicii pare să-i lipsească acut rafinamentul intelectual (ca să nu spunem mai mult). Mai direct spus, politica tinde să fie cu totul anostă, stupidă şi oribilă, chiar şi pentru un mare număr de săraci. Pe de altă parte, prin adoptarea ideii egalizării şanselor, diferenţele de venit monetar şi de avuţie nu doar că sunt tolerate, ci devin chiar mai pronunţate, cu condiţia ca ele să fie justificabile prin anumite discrepanţe subiacente în structura oportunităţilor, pe care aceste diferenţe să le poată compensa. La acest gen de politică pot participa, la rândul lor, şi „bogaţii”. De fapt, ei fiind aceia care, în medie, sunt posesorii unor abilităţi verbale superioare, iar sarcina de a defini şansele ca bune sau slabe fiind în mod esenţial dependentă de puterile retoricii persuasive, am putea spune că aceştia joacă pe terenul lor. Astfel, cei bogaţi vor deveni acum forţa dominantă în susţinerea procesului de politizare. Din ce în ce mai mult, din rândurile lor vor fi selectaţi liderii partidelor socialiste, drept care aparenţa şi retorica politicii socialiste vor primi o formă diferită, devenind din ce în ce mai intelectualizate şi atrăgând o nouă clasă de susţinători.

Am atins, în analiza socialismului de tip social-democrat, stadiul în care este nevoie de câteva succinte remarci şi observaţii care să ajute la *ilustrarea* validităţii concluziilor teoretice de mai sus. Deşi acest lucru nu afectează validitatea concluziilor la care am ajuns, dependentă exclusiv de adevărul premiselor şi de corectitudinea deducţiilor, nu există din nefericire niciun caz aproape perfect, cvasi-experimental, care să ilustreze efectele socialismului de tip social-democrat în comparaţie

cu cele ale capitalismului, aşa cum a fost, pentru socialismul de tip rus, cazul celor două Germanii. Ilustrarea va presupune o comparaţie între societăţi clar diferite, pentru care *caieteris*, în mod clar, nu sunt şi *paribus*, nemaifiind astfel posibil să asociem univoc anumite cauze cu anumite efecte. Adesea, experienţa socialismului de tip social-democrat pur şi simplu nu a durat îndeajuns, sau a fost întreruptă în mod repetat prin politici care în niciun caz nu pot fi clasificate ca ţinând de socialismul de tip social-democrat. Sau, când acest lucru nu s-a întâmplat, politicile social-democrate au fost amestecate dintru bun început (ca urmare a compromisurilor politice), cu politici atât de diferite (sau chiar contradictorii), încât în realitate diversele cauze şi efecte sunt atât de întreţesute că niciun fel de dovezi ilustrative izbitoare nu pot fi aduse în favoarea *nici unei* teze cu un anume grad de particularitate. Sarcina de a descâlci cauzele şi efectele devine iarăşi una autentic teoretică, lipsită de puterea specială de convingere pe care o posedă dovezile produse experimental.

Cu toate acestea, există anumite dovezi, chiar dacă de o calitate ceva mai îndoielnică. În primul rând, la nivelul observaţiilor globale, teza generală a sărăcirii relative produse de socialismul redistributiv este ilustrată de faptul că standardul de viaţă este mai ridicat în SUA decât în Europa Occidentală (sau, mai concret, decât în ţările Comunităţii Europene – CE), iar diferenţa a devenit mai mare în timp. Cele două regiuni sunt, în mare, comparabile în ceea ce priveşte mărimea populaţiei, diversitatea culturală şi etnică, tradiţia şi moştenirea trecutului, ca şi înzestrările naturale, dar Statele Unite sunt comparativ mai capitaliste, iar Europa este mai socialistă. Cu greu ar putea vreun observator neutru să nu remarce acest lucru, indicat şi de măsurători globale, cum ar fi cheltuielile statului ca procent din PIB, cheltuieli care se ridică aproximativ la 35% în SUA şi la 50% sau mai mult în Europa de Vest. Este grăitor şi faptul că ţările europene (în special Marea Britanie) au prezentat rate mai

impresionante de creştere economică în secolul al XIX-lea, care a fost constant descris de istorici ca perioadă a liberalismului clasic, decât în secolul al XX-lea care, prin contrast, a fost considerat a fi unul al socialismului şi etatismului. În acelaşi mod, validitatea teoriei este ilustrată de faptul că Europa de Vest este tot mai mult depăşită în privinţa ratelor de creştere economică de către ţările Pacificului, cum ar fi Japonia, Hong Kong, Singapore şi Malaezia. Acestea din urmă, adoptând o direcţie relativ mai capitalistă, au atins între timp un standard de viaţă mult mai ridicat decât ţările înclinate spre socialism, care au pornit la drum cam în aceeaşi perioadă, şi de pe aceeaşi bază de dezvoltare economică (cum ar fi India).

Trecând la observaţii mai puţin generale, sunt instructive recentele experienţe ale Portugaliei. În 1974, regimul socialist-conservator autocrat al lui Salazar (pentru acest tip de socialism, vezi capitolul următor), care a făcut din Portugalia una dintre cele mai sărace ţări ale Europei, a fost răsturnat printr-o revoltă şi înlocuit cu socialismul redistributiv (cu elemente de naţionalizare), iar de atunci standardul general de viaţă a scăzut şi mai mult, transformând literalmente această ţară într-o regiune a lumii a treia. Grăitoare este şi experienţa socialistă a Franţei lui Mitterand, care a produs o deteriorare imediată a situaţiei economice, atât de evidentă (cele mai clare indicii fiind creşterea drastică a numărului şomerilor şi devaluarea repetată a monedei), încât după mai puţin de doi ani reducerea netă a sprijinului public pentru guvern a provocat o inversare a sensului politicilor, aproape comică prin aceea că guvernul a ajuns să nege complet ceea ce cu doar câteva săptămâni înainte susţinuse cu titlul de cele mai ferme convingeri.

Totuşi, cel mai instructiv caz poate fi din nou oferit de Germania, cea occidentală de această dată. **[18]** Din 1949 până în 1966 a funcţionat un guvern liberal-conservator ce a demonstrat un remarcabil angajament faţă de principiile economiei de piaţă, deşi amestecate încă de la început cu un grad considerabil de elemente

socialist-conservatoare, care în timp au câştigat tot mai multă importanţă. În orice caz, dintre toate marile naţiuni europene, Germania de Vest a fost în acea perioadă, în termeni relativi, cea mai capitalistă, rezultatul fiind că societatea germană a devenit cea mai prosperă societate a Europei, cu rate de creştere care le-au depăşit cu mult pe cele ale vecinilor. Până în 1961, milioane de refugiaţi germani, iar mai apoi milioane de muncitori din ţările Europei Meridionale, au fost integraţi de această economie în expansiune, iar şomajul şi inflaţia au fost aproape necunoscute. Apoi, după o scurtă perioadă de tranziţie, din 1969 până în 1982 (un interval de timp aproape egal), conducerea a fost preluată de un guvern socialist-liberal, de orientare social-democrată. Acesta a mărit considerabil impozitele şi contribuţiile pentru asigurările sociale, a sporit numărul funcţionarilor publici, a alocat sume suplimentare provenite din impozite pentru programe sociale deja existente şi a creat noi astfel de programe, şi a mărit în mod semnificativ cheltuielile pentru toate genurile de aşa-numite „bunuri publice”, realizând astfel o pretinsă egalizare a şanselor şi creştere a „calităţii vieţii”. Adoptând o politică keynesiană a cheltuielilor publice finanţate prin deficit şi a inflaţiei neanticipate, efectele creşterii veniturilor minime garantate social pentru non-producători pe seama creşterii impozitelor pentru producători au putut fi amânate pentru câţiva ani (motto-ul politicii economice a fostului cancelar vest-german Helmut Schmidt a fost „mai bine 5% inflaţie decât 5% şomaj”). Totuşi, amânarea nu a făcut decât ca efectele să fie chiar mai dramatice ceva mai târziu, de vreme ce expansiunea creditului şi inflaţia neanticipată au creat şi prelungit starea de suprainvestiţie (sau mai degrabă de investiţii greşit direcţionate) tipică pentru o perioadă de boom. Rezultatul a fost nu doar o inflaţie mai mare de 5%, ci şi creşterea constantă a şomajului până aproape de 10%. Creşterea PIB-ului a devenit tot mai lentă, până când, în ultimii ani ai perioadei discutate, a ajuns să scadă în termeni absoluţi. În loc să fie o economie în expansiune, ea

a devenit una în care numărul absolut al angajaţilor scăzuse. Muncitorii străini au fost supuşi unor noi şi noi presiuni să părăsească ţara, iar simultan alte şi alte bariere au fost aşezate în calea imigraţiei. Şi, în timp ce se desfăşurau toate aceste procese, importanţa economiei subterane creştea constant.

Dar toate acestea nu au fost decât efectele cele mai evidente, de natură economică (dacă operăm cu o definiţie îngustă). Au existat şi efecte de un tip diferit, a căror importanţă s-a manifestat, de fapt, pe termen mai lung. Odată cu instalarea guvernului socialist-liberal, ideea egalizării şanselor a fost adusă în prim-planul scenei ideologice. Şi, aşa cum a prezis teoria, în special răspândirea oficială a doctrinei *mehr Democraţie wagen* („să riscăm mai multă democraţie") – iniţial unul dintre cele mai populare slogane ale noii ere, lansat de Willy Brandta fost cea care a condus la un nivel de politizare cum nu mai existase vreodată. Toate genurile de revendicări erau formulate în numele egalităţii şanselor; şi aproape că n-a existat o sferă a vieţii, de la copilărie la bătrâneţe, şi de la agrement la condiţiile de muncă, care să nu fi fost examinată intens pentru detectarea unor posibile diferenţe între diverse persoane, în ceea ce priveşte şansele definite ca relavante. Nu este deloc surprinzător că astfel de diferenţe au fost descoperite constant **[19]** şi că, în consecinţă, domeniul politicii părea să se extindă aproape de la o zi la alta. „Nu există problemă care să nu fie politică", se putea auzi din ce în ce mai des. Pentru a putea rămâne în frunte, partidele la putere au fost nevoite să se schimbe şi ele. În special social-democraţii, prin tradiţie un partid muncitoresc, au trebuit să-şi formeze o nouă imagine. Ideea egalizării şanselor câştigând teren, acest partid a devenit din ce în ce mai mult, şi în mod cu totul predictibil, partidul intelighenţiei (verbale), al profesorilor şi al cercetătorilor din ştiinţele sociale. Iar acest „nou" partid, aproape ca şi când ar fi dorit să demonstreze faptul că un proces de politizare va fi susţinut în special de către cei care au de profitat de pe urma

schemelor distributive şi că sarcina de a defini şansele este esenţialmente arbitrară, fiind o chestiune de retorică, a făcut din canalizarea celor mai diverse energii politice existente înspre domeniul egalizării, întâi de toate, a oportunităţilor educaţionale, una din preocupările sale centrale. În particular, social-democraţii au „egalizat" şansele pentru educaţia liceală şi universitară, nu doar oferind gratuit respectivele servicii, ci efectiv *plătind* mari grupuri de studenţi pentru a le folosi. Această politică nu doar că a mărit cererea pentru pedagogi, profesori, şi specialişti din domeniul ştiinţelor sociale, ale căror salarii, în mod natural, proveneau din impozite. Ea a condus însă în practică, oarecum ironic pentru un partid socialist care argumentează că egalizarea oportunităţilor educaţionale va implica un transfer de venit de la bogaţi la săraci, la subvenţionarea celor mai inteligenţi cu preţul unei reduceri complementare a venitului celor mai puţin inteligenţi şi, în măsura în care numărul celor inteligenţi este mai mare în clasa de sus şi în cea de mijloc, la subvenţionarea celor bogaţi de către cei săraci. **[20]** Ca un rezultat al acestui proces de politizare condus de un număr sporit de profesori plătiţi din impozite, care câştigau influenţă asupra unui număr sporit de studenţi, s-a produs (la fel de predictibil) o modificare a mentalităţii oamenilor. Din ce în ce mai mult, era considerată întru totul normală satisfacerea tuturor genurilor de cereri prin mijloace politice şi revendicarea tuturor genurilor de pretinse drepturi împotriva celor despre care se presupunea că sunt mai avantajaţi şi a proprietăţilor lor. Şi pentru o întreagă generaţie de oameni formaţi în această perioadă, devenea din ce în ce mai puţin natural să se gândească la îmbunătăţirea propriei situaţii prin eforturi productive sau prin contracte. Astfel, atunci când, datorită politicii redistribuţioniste, a apărut efectiv criza economică, oamenii erau mai puţin pregătiţi decât oricând să o depăşească, deoarece, în timp, aceleaşi politici au slăbit exact abilităţile şi talentele devenite acum cele mai necesare. Grăitor este faptul că, atunci când guvernul

socialist-liberal a fost înlocuit, în 1982, în special ca urmare a performanţelor sale economice evident deplorabile, opinia dominantă era încă aceea că criza ar trebui să fie depăşită nu prin eliminarea cauzelor sale (creşterea condiţiilor minime garantate pentru non-producători şi non-contractanţi), ci mai degrabă printr-o altă măsură redistribuţionistă: prin egalizarea forţată a timpului de lucru disponibil pentru angajaţi şi pentru şomeri. Şi, în acest spirit, noul guvern liberal-conservator nu a făcut de fapt mai mult decât să încetinească rata măririi impozitelor.

[1] Cf. L. Kołakowski, *Main Currents of Marxism*, 3 vols., Oxford, 1978; de asemenea W. Leonhard, *Sovieticieologie heute. Die politischen Lehren*, Frankfurt am Main, 1963.

[2] Cf. nota 16 de mai jos despre utilizarea unei practici oarecum diferite.

[3] Cf. E. Bernstein, *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemocraţie*, Bonn, 1975, ca exponent major al curentului reformist-revizionist; K. Kautsky, *Bernstein und das sozialdemocratische Programm*, Bonn, 1976, ca exponent al ortodoxiei marxiste.

[4] Despre ideea „socialismului de piaţă”, cf. unuia dintre reprezentanţii săi de frunte, O. Lange, „On the eeconomic Theory of Socialism”, în M.I. Goldman (ed), *Comparative Economic Sistems*, New York, 1971.

[5] Despre ideologia social-democraţilor germani, cf. T. Meyer (ed), *Democratischer Sozialismus*, München, 1980; G. Sshwan (ed), *Democratischer Sozialismus fuer Industriegesellschagten,* Frankfurt/M, 1979.

[6] Faptele ce indică social-democratizarea mişcării socialiste sunt ascensiunea partidului socialist şi declinul corelat al partidului comunist ortodox în Franţa; apariţia unui partid social-democrat ca rival al partidului laburist, mai ortodox, în Marea Britanie; moderarea doctrinei comuniştilor italieni, singurul partid comunist occidental care a rămas puternic, înspre politici tot mai social-

democrate; şi dezvoltarea partidelor socialiste de tip social-democrat în Spania şi Portugalia sub conducerea lui Gonzales şi Soares, ambii având legături strânse cu social-democraţia germană. Mai mult, partidele socialiste din Scandinavia, care în mod tradiţional au urmat modelul german şi care mai târziu au oferit adăpost sigur câtorva socialişti germani proeminenţi în timpul persecuţiei naziste (exemplele cel mai notabile fiind W. Brandt şi B. Kreisky), au avut multă vreme idei revizioniste.

[7] Despre poziţia social-democrată în privinţa conflictului Nord-Sud, cf. *North-South: A Programme for Survival*, Comisia independentă pentru probleme ale dezvoltării internaţionale (preşedinte: W. Brandt), 1980.

[8] Să observăm din nou că această caracterizare a socialismului de tip social-democrat are statutul unui „tip ideal" (cf. Cap. 3, nota 2). Ea nu trebuie luată ca o descriere a politicii sau ideologiei unui partid real. Mai degrabă, ar trebui să fie înţeleasă ca o încercare de a reconstrui ceea ce a ajuns să fie esenţa socialismului modern de tip social-democrat, subiacentă, ca nucleu unificator, unei realităţi mult mai diversificate de programe şi politici ale diferitelor partide sau mişcări purtând diferite nume.

[9] Pentru ceea ce urmează, cf; L. v. Mises, *Socialism,* Indianapolis, 1981, în special partea a V-a; *Human Action*, Chicago, 1966, în special partea a VI-a.

[10] Cf. M.N. Rothbard, *Power and Market*, Kansas City, 1977.

[11] În plus, nu trebuie să uităm că, şi dacă ar conduce la mai multă muncă din partea celor impozitaţi, un nivel mai înalt de impozitare va reduce, în orice caz, timpul de agrement disponibil pentru aceştia, şi deci şi nivelul lor de viaţă. Cf. M.N. Rothbard, *Power and Market*, Kansas City, 1977, pp. 95 ş.u…

[12] O prezentare de tip literar a introducerii unei astfel de politici, supervizată de „vigilenţa sporită a agenţilor Serviciului American pentru Identificarea celor Dezavantajaţi" a fost făcută de K. Vonnegut în „Harrison

Bergeron", în K. Vonnegut, *Welcome to the Monkey House*, New York, 1970.

[13] Despre fenomenul politizării, cf. de asemenea K.S. Templeton (ed), *The Politicalization of Society*, Indianapolis, 1977.

[14] Despre preocuparea socialismului ortodox şi a celui de tip social-democrat pentru egalitate, cf. S. Lukes, „Socialism and Equality", în L. Kołakowski şi S. Hampshire (eds.), *The Socialist Ideea*, New York, 1974; de asemenea B. Williams, „the idea of Equality", în P. Laslett şi W.G. Runciman (eds), *Philosophy, Politics, and Society*, seria a doua, Oxford, 1962.

Pentru o critică a conceptului socialist de egalitate, cf. M.N. Rothbard, „Freedom, Inequality, Primitivism and the Division of Labour", în K.S. Templeton (ed), *The Politicalization of Society*, Indianapolis, 1977; şi *Egalitarianism as a Revolt against Nature*, Washington, 1974; H. Schoeck, *Envy*, New York, 1976, şi *Ist Leistung unanstaendig*? Osnabrueck, 1971; A. Flew, *The Politics of Procrustes*, London, 1980; şi *Sociology, Equality and Education*, New York, 1976.

[15] Tradiţional, această abordare a fost susţinută, cel puţin în teorie, de socialismul marxist ortodox – în linia faimosului dicton al lui Marx din a sa „Critică a programului de la Gotha" (K. Marx, *Selected Works*, vol. 2, London, 1942, p. 566), „de la fiecare după puteri, fiecăruia după nevoi". Totuşi, realitatea economică a forţat ţările socialiste în stil rus să facă, în practică, concesii considerabile. În general, au fost într-adevăr făcute eforturi de a egaliza veniturile monetare (presupuse ca vizibile) pentru diferitele ocupaţii dar, pentru a menţine economia în stare de funcţionare, a fost necesară introducerea unor diferenţe considerabile în ceea ce priveşte veniturile non-monetare, mai puţin vizibile (cum ar fi privilegiile speciale în privinţa călătoriilor, educaţiei, locuinţelor, cumpărăturilor etc.).

Survolând literatura de specialitate, P. Gregory şi R. Stuart (*Comparative Economic Sistems*, Boston, 1985),

menţionează: „... câştigurile sunt mai egal distribuite în Europa de Est, Iugoslavia şi Uniunea Sovietică decât în Statele Unite. Pentru URSS, acesta pare să fie un fenomen relativ nou, de vreme ce, până în 1957, câştigurile din Uniunea Sovietică erau mai inegale decât cele din SUA". Totuşi, în ţările cu o economie în stil sovietic, „un volum relativ mai mare de resurse... este alocat prin alte mecanisme decât piaţa..." (p.502). În concluzie: „Venitul este distribuit mai inegal în ţările capitaliste în care statul joacă un rol redistributiv relativ minor... (Statele Unite, Italia, Canada). Totuşi, chiar şi acolo unde statul joacă un rol redistributiv major (Regatul Unit, Suedia), distribuirea veniturilor pare să fie ceva mai inegală decât în ţările socialiste cu economie planificată (Ungaria, Cehoslovacia, Bulgaria). Uniunea Sovietică, în 1966, pare să aibă o distribuţie mai puţin egalitară a veniturilor decât colegele sale est-europene" (p.504). Cf., de asemenea, F. Parkin, *Class Inequality and Political Order*, New York, 1971, în special cap. 6.

[16] Această abordare este în mod tradiţional cea mai tipică pentru socialismul de tip social-democrat. În ultima vreme, ea a primit un sprijin mult mediatizat, din partea economiştilor profesionişti, prin propunerea lui M. Friedman de introducere a unui „impozit negativ pe venit" (Friedman, *Capitalism and Freedom*, Chicago, 1962, cap. 12) şi, dintr-o perspectivă filosofică, prin „principiul diferenţei" al lui John Rawls (Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge, 1971, pp. 60, 75 ş.a., 83). În consecinţă, ambii autori s-au bucurat de multă atenţie din partea intelectualilor din partidele social-democrate. În general, Friedman a fost găsit vinovat doar pentru faptul că nu a vrut fixeze venitul minim destul de sus – dar, oricum, nu avea la dispoziţie niciun criteriu principial pentru a-l fixa undeva. Despre Rawls, care doreşte să silească „persoana cea mai avantajată" să-i permită „celei mai puţin avantajate" să-i ia o parte din avuţie ori de câte ori acest lucru i-ar îmbunătăţi poziţia, s-a crezut uneori chiar că merge prea departe cu egalitarismul său. Cf. G. Schwan,

Sozialsmus und Demokratie. Theorie cine konsequent sozialdemokratischen Politik, Stuttgart, 1982, cap. 3 D.

[17] Un exemplu al cercetării egalităţii şanselor influenţate de social-democraţie, în special în privinţa educaţiei, este oferit de C. Jencks, *Inequality,* London, 1973; importanţa sporită a ideii egalizării şanselor explică şi torentul de studii sociologice asupra „calităţii vieţii" şi „indicatorilor sociali" care au început să curgă pe la sfârşitul anilor '60. Cf., de exemplu, A. Szalai şi F Andrews (eds), *The Quality of Life*, London, 1980.

[18] Pentru ceea ce urmează, cf. de asemenea R. Merklein, *Griff in die eigene Tasche*, Hamburg, 1980; şi *Die Deutschen Werden aermer*, Hamburg, 1982.

[19] Cf., ca exemplu reprezentativ, W Zapf (ed), *Lebensbedingungen in der Bundesrepublik*, Frankfurt/M, 1978.

[20] Despre acest subiect, cf. A. Alchian, „The eeconomic and Social Impact of Free Tuition", în A. Alchian, *Economic Forces at Work*, Indianapolis, 1977.

5.
SOCIALISMUL CONSERVATORISMULUI

În ultimele două capitole, au fost discutate formele cele mai cunoscute ale socialismului, identificate ca atare, şi care sunt derivate în cea mai mare parte, într-adevăr, din aceleaşi surse ideologice: socialismul de tip rus, reprezentat prin excelenţă de ţările comuniste ale blocului estic, şi socialismul de tip social-democrat, având cele mai tipice reprezentări în partidele socialiste şi social-democrate ale Europei Occidentale, şi într-o mai mică măsură în «liberalii» din Statele Unite. Au fost analizate regulile privitoare la proprietate subiacente politicilor acestora, şi a fost prezentată ideea că principiile privitoare la proprietate ale socialismului de tip rus sau social-democrat pot fi aplicate în grade diferite: pot fi socializate toate mijloacele de producţie sau doar unele, se pot percepe impozite şi se pot opera redistribuiri pentru

întregul venit, şi pentru aproape toate tipurile de venit, sau aceste politici pot afecta doar o mică parte a doar câtorva tipuri de venit. Dar, aşa cum am demonstrat prin mijloace teoretice şi, mai puţin constrângător, prin câteva dovezi empirice ilustrative, atâta vreme cât aceste principii sunt adoptate *într-o măsură oricât de mică*, şi atâta vreme cât nu se abandonează o dată pentru totdeauna noţiunea de drepturi de proprietate ale non-producătorilor (non-utilizatorilor) şi non-contractanţilor, rezultatul nu poate fi decât o sărăcire relativă.

Prezentul capitol va arăta că acelaşi lucru este valabil şi în cazul conservatorismului, deoarece acesta este, de asemenea, o formă de socialism. La rândul său, conservatorismul produce sărăcire, cu atât mai dramatică, cu cât este aplicat mai hotărât. Dar, înainte de a trece la o analiză economică sistematică şi detaliată a modurilor particulare în care conservatorismul produce acest efect, ar fi bine să facem o scurtă incursiune istorică, pentru a înţelege mai corect de ce conservatorismul este într-adevăr o formă de socialism şi cum este el corelat celor două forme egalitariste ale socialismului, discutate anterior.

În general, înaintea secolului al optsprezecelea, în Europa şi în restul lumii a existat un sistem social «feudal» sau «absolutist» (care era de fapt un feudalism la scară mai largă). **[1]** În termeni abstracţi, ordinea socială feudală se caracteriza printr-un nobil regional, ce-şi revendica proprietatea asupra unui teritoriu (incluzând aici toate resursele şi bunurile aferente acestuia), şi destul de des asupra oamenilor care-l locuiau, fără a-şi fi apropiat originar aceste lucruri prin utilizare sau prin muncă, şi fără să aibă o revendicare contractuală asupra lor. Din contră, teritoriul său, mai bine zis, diversele sale părţi şi bunurile aferente, fuseseră înainte ocupate activ, utilizate şi produse de alţi oameni („proprietarii naturali”). Prin urmare, revendicările privitoare la proprietate ale nobililor feudali nu se bazau pe nimic. De aceea, practica (fondată pe aceste pretinse drepturi de proprietate) de a închiria

proprietarilor naturali pământul şi alţi factori de producţie în schimbul unor bunuri şi servicii unilateral fixate de stăpânul feudal, trebuia să fie impusă împotriva voinţei acestor proprietari, prin forţă brută şi violenţă armată, cu ajutorul unei caste nobile de militari care erau recompensaţi de stăpânul feudal pentru serviciile aduse permiţându-li-se să participe la metodele şi procedeele sale de exploatare şi să beneficieze de pe urma lor. Pentru omul obişnuit, supus acestei ordini, viaţa însemna tiranie, exploatare, stagnare economică, sărăcie, foamete şi disperare. **[2]**

Aşa cum era de aşteptat, sistemului i s-a opus rezistenţă. Totuşi, fapt destul de interesant (dintr-o perspectivă contemporană), negustorii şi comercianţii au fost cei care au devenit opozanţii principali ai sistemului feudal, şi nu populaţia ţărănească, care avea cel mai mult de suferit din cauza ordinii existente. Cumpărând bunuri la un preţ mai mic într-un loc, călătorind şi apoi vânzându-le la un preţ mai mare în alt loc, subordonarea primilor faţă de vreun stăpân feudal era relativ slabă. Ei erau esenţialmente o clasă de oameni „internaţionali", traversând constant graniţele diferitelor teritorii feudale. De aceea, pentru a-şi putea desfăşura afacerile, ei cereau un sistem legal stabil, cu validitate internaţională: un sistem de reguli, valabil indiferent de timp şi loc, care să definească proprietatea şi contractul, şi care ar fi facilitat evoluţia instituţiilor de credit, bancare şi de asigurări, esenţiale pentru orice activitate comercială pe scară mare. În mod natural, acest lucru a creat fricţiuni între negustori şi stăpânii feudali, reprezentanţi ai diferitelor sisteme legale regionale şi arbitrare. Negustorii au devenit clasa proscrisă a feudalismului, permanent ameninţaţi şi hărţuiţi de casta de nobili militari ce încerca să-i aducă sub control. **[3]**

Pentru a face faţă acestei ameninţări, negustorii au fost nevoiţi să se organizeze şi să ajute la înfiinţarea unor mici centre comerciale fortificate, chiar în vecinătatea centrelor puterii feudale. Ca arii de parţială extra-

teritorialitate, şi bucurându-se cel puţin de o libertate limitată, ele au atras în curând o parte tot mai mare a ţărănimii care încerca să fugă de exploatarea feudală şi de mizeria economică, şi au crescut până la a ajunge mici oraşe, provocând dezvoltarea unor meserii şi ocupaţii productive ce nu ar fi putut să apară în mediul de exploatare şi instabilitate legală caracteristic ordinii feudale. Acest proces a fost mai pronunţat acolo unde puterile feudale erau relativ slabe şi unde puterea era dispersată între mai mulţi nobili rivali (care aparţineau adesea micii nobilimi). Spiritul capitalismului a înflorit pentru întâia oară, iar comerţul şi producţia au atins cele mai mari nivele, în oraşele din nordul Italiei, în oraşele Ligii Hanseatice şi în cele ale Flandrei. **[4]**

Dar această emancipare parţială faţă de restricţiile şi de stagnarea feudalismului nu a fost decât temporară, şi a fost urmată de reacţii şi de declin. Acest lucru s-a datorat în parte chiar slăbiciunilor din interiorul noii clase a negustorilor. Modul feudal de a gândi în termenii diferitelor ranguri atribuite oamenilor, în termeni de subordonare şi putere, şi de ordine ce trebuie impusă prin coerciţie, era încă mult prea înrădăcinat în minţile oamenilor. De aceea, în aceste nou apărute centre comerciale a fost stabilit curând un nou set de reglementări şi restricţii non-contractuale (de astă dată de origine „burgheză”), s-au format bresle care restrângeau libera concurenţă şi a apărut o nouă oligarhie comercială. **[5]** Mai important, totuşi, pentru acest proces reacţionar, a fost un alt fapt. În tentativa lor de a se elibera de intervenţiile exploatatoare ale diferiţilor stăpâni feudali, negustorii au fost nevoiţi să-şi caute aliaţi naturali. Lesne de înţeles, ei au găsit astfel de aliaţi printre acei stăpâni feudali care, deşi comparativ mai puternici decât colegii lor nobili, îşi aveau centrele de putere la o distanţă relativ mai mare faţă de oraşele comerciale care le cereau ajutorul. Aliindu-se cu clasa negustorilor, ei încercau să obţină mai multă putere decât aveau deja, pe seama altor nobili mai mici. **[6]** Pentru a-şi atinge ţelul, ei au acordat la

început centrelor urbane în ascensiune câteva scutiri de la obligaţiile „normale” ale supuşilor legii feudale şi le-au oferit protecţie faţă de puterile feudale vecine, asigurând astfel existenţa acestor centre ca spaţii ale unei libertăţi parţiale. Dar, imediat ce coaliţia a reuşit în încercarea sa de a slăbi puterea nobililor locali, iar aliatul „străin” al oraşelor comerciale s-a impus ca putere reală în afara teritoriilor sale tradiţionale, acesta a făcut un pas suplimentar, impunându-se ca putere feudală superioară, adică sub forma unei monarhii care a suprapus propriile sale reguli exploatatoare peste cele ale sistemului feudal deja existent. Absolutismul se născuse; iar cum acesta nu era decât un feudalism la scară mai largă, declinul economic a reapărut, oraşele s-au dezintegrat, iar stagnarea şi mizeria s-au făcut iarăşi simţite. [7]

Abia către sfârşitul secolului al şaptesprezecelea şi începutul celui de-al optsprezecelea s-a confruntat feudalismul cu un nou atac, cu adevărat puternic. De această dată, atacul a fost mai dur, deoarece nu mai era pur şi simplu vorba de o încercare a oamenilor practici (negustorii) de a-şi asigura sfere de libertate relativă, pentru a-şi dezvolta afacerile. Era din ce în ce mai mult vorba despre o bătălie ideologică purtată împotriva feudalismului. Reflecţia intelectuală asupra cauzelor ascensiunii şi declinului comerţului şi industriei, precum şi un studiu mai intens ai dreptului roman, şi în special ai dreptului natural (care fuseseră ambele redescoperite în cursul străduinţei negustorilor de a dezvolta un drept internaţional al comerţului şi de a-l justifica în faţa prevederilor rivale ale legii feudale), au condus la o înţelegere mai corectă a conceptului de libertate, şi a rolului libertăţii ca precondiţie a prosperităţii economice. [8] Cum aceste idei, al căror apogeu l-a reprezentat expunerea lor în lucrări cum ar fi cele „Două tratate despre cârmuire” ale lui John Locke (1688) şi „Avuţia naţiunilor”, scrisă de Adam Smith (1776), s-au răspândit şi s-au înrădăcinat în minţile unui număr mereu crescând de oameni, vechea ordine şi-a pierdut legitimitatea. Vechea

manieră de gândire în termeni de obligaţii feudale a fost treptat înlocuită de ideea unei societăţi contractuale. În fine, ca expresii practice ale schimbării stării de lucruri în opinia publică, s-au produs Glorioasa Revoluţie din Anglia (1688), Revoluţia Americană din 1776 şi Revoluţia Franceză din 1789. După aceste revoluţii nimic nu a rămas la fel. Ele au dovedit, o dată pentru totdeauna, că vechea ordine nu era invincibilă, şi au aprins noi speranţe de progres viitor pe drumul înspre libertate şi prosperitate.

Liberalismul, aşa cum a ajuns să fie numită mişcarea ideologică ce a provocat aceste evenimente care au schimbat faţa lumii, a ieşit mai puternic decât oricând din aceste revoluţii şi a devenit, pentru ceva mai mult de o jumătate de secol, forţa ideologică dominantă în Europa Occidentală. Era partidul libertăţii şi al proprietăţii private obţinute prin producţie şi prin contract, statului atribuindu-se doar rolul de instanţă menită să aplice aceste reguli naturale. **[9]** Rămăşiţele sistemului feudal fiind încă atotprezente, oricât de zguduit le-ar fi fost fundamentul ideologic, partidul liberal era partidul ce reprezenta o societate tot mai liberalizată, deregularizată şi contractualistă, atât înăuntru cât şi în afară, adică atât în privinţa afacerilor şi a relaţiilor interne, cât şi a celor externe. Iar cum, la presiunea ideilor liberale, societăţile europene au devenit tot mai eliberate de restricţiile feudale, acesta a devenit, de asemenea, partidul Revoluţiei Industriale, care a fost cauzată şi stimulată de însuşi acest proces de liberalizare. Dezvoltarea economică a atins un ritm fără precedent în istoria omenirii. Industria şi comerţul înfloreau, iar formarea şi acumularea de capital a atins noi niveluri. Deşi standardul de viaţă nu s-a îmbunătăţit imediat pentru fiecare, a devenit posibilă susţinerea unui mai mare număr de oameni care, cu doar câţiva ani înainte, în condiţiile feudalismului, ar fi murit prin înfometare din lipsa avuţiei economice, şi care altfel nu ar fi putut supravieţui. În plus, cum creşterea populaţiei s-a stabilit la un nivel inferior celui al ratei de creştere a capitalului, acum fiecare putea nutri în mod realist

speranţa că un standard de viaţă mai bun îl aşteaptă chiar după colţ. [10]

Pe acest fundal istoric (oarecum simplificat, desigur, în această prezentare) trebuie văzute şi înţelese fenomenul conservatorismului ca o formă de socialism, şi relaţia sa cu cele două versiuni de socialism izvorâte din marxism. Toate formele de socialism sunt reacţii ideologice la provocarea lansată de dezvoltarea liberalismului; dar poziţiile lor faţă de liberalism şi de feudalism (vechea ordine la a cărei răsurnare a contribuit liberalismul) diferă considerabil. Dezvoltarea liberalismului a stimulat schimbările sociale într-un ritm, într-o proporţie, şi în forme cum nu mai fuseseră întâlnite. Liberalizarea societăţii însemna că, din ce în ce mai mult, îşi puteau păstra poziţia socială câştigată doar acei oameni care erau capabili să producă mai eficient şi cu cele mai mici costuri posibile pentru a satisface cele mai stringente nevoi ale consumatorilor voluntari, şi care se bazau doar pe relaţii de tip contractual în achiziţionarea factorilor de producţie şi, în special, a muncii. Imperiile susţinute exclusiv prin forţă se prăbuşeau ca urmare a acestei presiuni. Iar cum cererea consumatorilor, la care trebuia acum să se adapteze tot mai mult structura producţiei (şi nu invers), se modifica în mod constant, iar apariţia de noi afaceri devenea tot mai puţin regularizată (în măsura în care ea era rezultatul apropierii originare şi/sau a contractelor), nu mai era asigurată poziţia nimănui în ierarhia veniturilor şi a avuţiei. În schimb, mobilitatea socială verticală a crescut într-o proporţie semnificativă, deoarece nici deţinătorii anumitor factori de producţie, nici ofertanţii de muncă nu mai erau imuni la modificările cererii. Preţurile sau veniturile stabile nu le mai erau garantate. [11]

Vechiul socialism marxist şi noua formă social-democrată reprezintă reacţiile egalitariste şi progresiste la această provocare produsă de schimbare, incertitudine şi mobilitate. La fel ca şi liberalismul, ele salută distrugerea feudalismului şi dezvoltarea capitalismului. Ele sunt conştiente că sistemul capitalist este cel care a eliberat

oamenii din legăturile exploatatoare ale feudalismului şi care a provocat îmbunătăţiri economice enorme, şi înţeleg faptul că acest sistem, prin dezvoltarea forţelor de producţie pe care a adus-o cu sine, a fost, din perspectiva evoluţionistă, un pas necesar şi pozitiv pe drumul înspre socialism. Socialismul, aşa cum este conceput în cele două variante, nutreşte aceleaşi scopuri ca şi liberalismul: libertatea şi prosperitatea. Dar se presupune că socialismul ar duce mai departe realizările liberale, înlocuind capitalismul (anarhia productivă a competitorilor privaţi, ce aduce cu sine mai sus menţionată schimbare, mobilitate, incertitudine şi nelinişte în ţesătura socială), atunci când el atinge cel mai înalt stadiu de dezvoltare, cu o economie planificată şi coordonată raţional, care împiedică insecuritatea produsă de această schimbare să fie resimţită la nivelul individului. Desigur că, din nefericire, aşa cum au demonstrat în mod suficient precedentele două capitole, această idee este una mai degrabă eronată. Tocmai determinându-i pe indivizi, prin măsuri redistribuţioniste, să devină insensibili la schimbare, li se ia acestora motivaţia de a se adapta rapid la schimbările viitoare şi, prin urmare, valoarea bunurilor produse, în termenii evaluărilor efectuate de consumatori, scade. Şi tocmai pentru că un singur plan înlocuieşte o multitudine de planuri aparent necoordonate, libertatea individuală este redusă şi, *mutatis mutandis*, stăpânirea unor oameni asupra altora este accentuată.

Conservatorismul, pe de altă parte, este răspunsul anti-egalitarist şi reacţionar la modificările dinamice provocate de liberalizarea societăţii. El este anti-liberal şi, mai degrabă decât să recunoască realizările liberalismului, tinde să idealizeze şi să glorifice vechiul sistem feudal, ca unul ordonat şi stabil. **[12]** Fiind un fenomen post-revoluţionar, nu susţine în mod necesar şi direct o reîntoarcere la un *status quo* prerevoluţionar şi acceptă, oricât de mult ar regreta, că anumite schimbări sunt ireversibile. Dar nu l-ar deranja prea mult ideea ca vechile puteri feudale, care în decursul procesului de liberalizare

şi-au pierdut parţial sau în întregime domeniile în favoarea proprietarilor naturali, să fie reaşezate pe vechile lor poziţii, şi predică hotărât şi deschis conservarea actualului *status quo*, adică a distribuţiei existente şi extrem de inegale a proprietăţii, avuţiei şi veniturilor. Ideea sa este de a stopa sau de a încetini, atât cât este posibil, procesele de schimbare permanentă şi de mobilitate produse de liberalism şi de capitalism şi, în schimb, de a recrea un sistem social ordonat şi stabil, în care fiecăruia să-i fie asigurată păstrarea poziţiei dobândite în trecut. **[13]**

Pentru a realiza acest lucru, conservatorismul trebuie să apere (şi într-adevăr o face), legitimitatea mijloacelor non-contractuale de achiziţie şi de păstrare a proprietăţii şi a venitului aferent ei, deoarece tocmai acceptarea exclusivă a relaţiilor contractuale a *cauzat* permanentele modificări în distribuţia veniturilor şi a avuţiei. La fel cum feudalismul permitea achiziţia şi păstrarea prin forţă a proprietăţii, conservatorismului îi este indiferent dacă oamenii şi-au dobândit sau îşi păstrează poziţiile lor actuale în ceea ce priveşte veniturile şi avuţia prin apropiere originară şi prin contract, ori prin alte mijloace. În schimb, conservatorismul consideră a fi un fapt adecvat şi legitim ca o clasă odată stabilită de proprietari să aibă dreptul de a împiedica orice schimbare socială pe care o percepe ca pe o ameninţare la adresa poziţiei sale relative în ierarhia socială a veniturilor şi a avuţiei, chiar dacă unii indivizi, proprietari şi/sau utilizatori ai anumitor factori de producţie, nu ar cădea de acord, în manieră contractuală, cu acest lucru. Conservatorismul, deci, trebuie să fie privit ca un moştenitor ideologic al feudalismului. Iar la fel cum feudalismul trebuie descris ca socialism aristocratic (ceea ce ar trebui să reiasă foarte clar din caracterizarea anterioară), conservatorismul trebuie considerat un socialism al burgheziei. Liberalismul, la adresa căruia se constituie ca reacţii ideologice atât varianta egalitaristă, cât şi cea conservatoare a socialismului, şi-a atins apogeul influenţei pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Probabil că ultimele sale realizări glorioase au fost abrogarea, în 1846,

a Legilor Porumbului din Anglia (înfăptuită de R. Cobden, J. Bright şi de Liga împotriva legii porumbului), precum şi revoluţiile de la 1848 în Europa Continentală. Apoi, datorită inconsistenţelor şi slăbiciunilor interne ale ideologiei liberale, **[14]** diversiunilor şi dezbinărilor pe care le-au produs aventurile imperialiste ale diverselor state naţionale, şi nu în ultimul rând datorită atracţiei pe care feluritele versiuni ale socialismului, cu promisiunile lor de securitate şi stabilitate, au exercitat-o şi încă o mai exercită asupra dezgustului public răspândit faţă de schimbările dinamice şi de mobilitate, **[15]** liberalismul a intrat în declin. Socialismul l-a înlocuit tot mai mult ca forţă ideologică dominantă, răsturnând astfel procesul de liberalizare şi impunând iarăşi societăţii noi şi noi elemente non-contractuale. **[16]** În diferite momente şi locuri, diferite versiuni de socialism şi-au găsit, în diverse grade, sprijinul în opinia publică, astfel încât astăzi urmele tuturor acestora pot fi găsite, în grade variate, coexistând peste tot şi producându-şi efectele cumulate de sărăcire asupra procesului de producţie, a păstrării avuţiei şi a formării caracterelor. Dar influenţa socialismului conservator, în special, trebuie subliniată, mai ales pentru că adesea este trecută cu vederea sau subestimată. Dacă, astăzi, societăţile Europei Occidentale pot fi descrise ca socialiste, acest fapt se datorează mult mai mult influenţei socialismului conservator decât influenţei ideilor egalitariste. Totuşi, modul special în care conservatorimul îşi exercită influenţa explică de ce aceasta trece adesea neremarcată. Conservatorismul nu doar că dă formă structurii sociale prin politicile sale (iar aceasta mai ales în societăţi cum sunt cele europene, unde urmele trecutului feudal nu au fost niciodată complet şterse, ci unde un mare număr de reminiscenţe feudale au supravieţuit chiar şi perioadei de apogeu a liberalismului). O ideologie cum este cea conservatoare îşi exercită foarte subtil influenţa, chiar şi prin simpla menţinere a *status-quo*-ului sau permiţând ca lucrurile să se desfăşoare conform tradiţiilor vechii epoci. Care sunt atunci elementele specific

conservatoare în societăţile contemporane, şi cum produc ele o sărăcire relativă? Cu această întrebare, trecem la analiza sistematică a conservatorismului şi a efectelor sale economice şi socio-economice. O caracterizare abstractă a regulilor de proprietate subiacente conservatorismului şi o descriere a acestor reguli în termenii teoriei naturale a proprietăţii vor constitui, şi de această dată, punctul de pornire. Există două astfel de reguli. În primul rând, socialismul conservator, la fel ca şi cel social-democrat, nu scoate în afara legii proprietatea privată. Ba dimpotrivă: totul (toţi factorii de producţie şi toată avuţia utilizată non-productiv) se poate afla, în principiu, în proprietate privată, poate fi vândut, cumpărat sau închiriat, cu aceeaşi excepţie a unor domenii cum ar fi educaţia, circulaţia şi comunicaţiile, băncile centrale şi producţia de securitate. Dar, în al doilea rând, nimeni nu este deţinătorul *întregii* sale proprietăţi şi a întregului venit ce poate fi obţinut din utilizarea acesteia. Mai curând, o parte din toate acestea aparţine societăţii proprietarilor şi beneficiarilor actuali, iar societatea are dreptul de a aloca veniturile şi avuţia, actuale sau viitoare, membrilor săi individuali, astfel încât vechea distribuţie relativă a veniturilor şi a avuţiei să fie conservată. Şi, de asemenea, este dreptul societăţii de a determina cât de mare sau cât de mică trebuie să fie partea din venit sau din avuţie astfel administrată, şi ce este într-adevăr necesar să fie făcut pentru a conserva o distribuire dată a veniturilor şi a avuţiei. **[17]**

Iarăşi, din perspectiva teoriei naturale a proprietăţii, aranjamentele privitoare la proprietate ale conservatorismului presupun o agresiune împotriva drepturilor proprietarilor naturali. Proprietarii naturali ai lucrurilor pot face cu acestea orice doresc, atâta vreme cât nu modifică integritatea fizică a proprietăţii altcuiva, fără a avea permisiunea acestuia. Această normă presupune, în special, dreptul lor de a-şi modifica proprietatea sau de a-i da diferite utilizări pentru a se adapta modificărilor anticipate ale cererii şi pentru a-i păstra sau, dacă este posibil, pentru a-i spori astfel valoarea. De asemenea,

presupune dreptul de a culege ei înşişi beneficiile valorii sporite a proprietăţii, care apar din modificările neanticipate ale cererii – adică din modificările norocoase pentru ei, dar pe care nu le-au prevăzut sau efectuat. Dar, în acelaşi timp, deoarece în conformitate cu principiile teoriei naturale a proprietăţii, fiecare proprietar natural este protejat doar împotriva agresiunii fizice şi împotriva achiziţiei sau transferului non-contractual de titluri de proprietate, este presupus în această normă şi faptul că fiecare se confruntă permanent şi constant cu riscul ca, în urma modificărilor cererii sau acţiunii celorlalţi proprietari, valoarea proprietăţii sale să scadă sub nivelul atins la un moment dat. Din perspectiva acestei teorii, nimeni nu este proprietarul *valorii* unei proprietăţi, şi prin urmare nimeni, nicicând, nu are dreptul de a conserva sau de a restabili *valoarea* proprietăţii sale. Prin comparaţie, conservatorismul ţinteşte tocmai spre o astfel de prezervare sau de restabilire a valorilor şi a distribuţiei lor relative. Însă acest lucru este posibil, desigur, doar dacă are loc o redistribuire în alocarea titlurilor de proprietate. De vreme ce valoarea proprietăţii nimănui nu depinde exclusiv de propriile acţiuni privitoare la respectiva proprietate ci şi, inevitabil, de acţiunile altor oameni, îndeplinite cu mijloacele rare pe care doar aceştia le au sub control, atunci, pentru a conserva valoarea dată a proprietăţilor, cineva (fie o persoană, fie un grup de persoane) trebuie să fie deţinătorul de drept al tuturor mijloacelor rare (depăşind cu mult numărul celor care sunt în fapt controlate sau folosite de acea persoană sau de acel grup). Mai mult, acest grup trebuie să fie, în sensul cel mai literal, proprietarul corpurilor tuturor persoanelor, de vreme ce utilizările pe care cineva le dă corpului său pot, la rândul lor, să influenţeze (să sporească sau să micşoreze) valorile existente ale proprietăţilor. Astfel, pentru a se putea îndeplini scopul conservatorismului, trebuie să aibă loc o redistribuire a titlurilor de proprietate, de la proprietarii-producători ai resurselor rare către persoane care, orice merite ar fi având ca foşti

producători, nu folosesc şi nici nu achiziţionează contractual, în prezent, acele lucruri a căror utilizare a condus la o schimbare în distribuţia dată a valorilor.

Înţelegând toate aceste lucruri, prima concluzie privind efectul economic general al conservatorismului ne stă chiar în faţa ochilor: proprietarii naturali ai lucrurilor fiind, total sau parţial, expropriaţi (spre avantajul non-utilizatorilor, non-producătorilor şi non-contractanţilor), conservatorismul anulează sau reduce motivaţia primilor de a întreprinde ceva pentru a creşte valoarea proprietăţilor existente şi de a se adapta la modificările cererii. Motivaţia pentru a fi conştient de schimbările în structura cererii şi pentru a le anticipa, pentru a ajusta rapid proprietatea existentă şi a o folosi într-o manieră consistentă cu aceste circumstanţe modificate, pentru a spori eforturile productive, pentru a economisi şi pentru a investi, este redusă, de vreme ce posibilele beneficii ale unui asemenea comportament nu mai pot fi apropiate privat, ci vor fi socializate.*Mutatis mutandis*, creşte motivaţia de a nu face nimic pentru a evita riscul permanent ca valoarea proprietăţii să scadă sub nivelul actual, de vreme ce nu mai este necesar ca posibilele pierderi datorate acestui comportament să fie apropiate privat, ci vor fi la rândul lor socializate. Prin urmare, cum toate aceste activităţi (evitarea riscurilor, atenţia, adaptabilitatea, munca şi efortul de a economisi), presupun costuri şi necesită utilizarea timpului şi, posibil, şi a altor resurse rare, care ar putea fi folosite în moduri alternative (pentru agrement şi pentru consum, de exemplu), vor exista mai puţine activităţi de primul tip, şi mai multe din cel de-al doilea, iar standardul general de viaţă, ca o consecinţă, va scădea. Trebuie să tragem deci concluzia că scopul conservator de a prezerva valorile şi distribuirile prezente ale acestora, poate fi atins doar pe seama unei scăderi relative generale a valorii totale a bunurilor nou produse şi a celor vechi şi menţinute, adică pe seama reducerii avuţiei sociale.

Probabil este deja destul de clar faptul că, din

punctul de vedere al analizei economice, există o similaritate izbitoare între socialismul social-democrat şi cel al conservatorismului. Ambele forme de socialism implică o redistribuire a titlurilor de proprietate dinspre producătorii/contractanţi înspre non-producători/non-contractanţi, iar prin aceasta ambele separă procesele producţiei şi ale contractării de cele ale achiziţiei reale a veniturilor şi a avuţiei. Prin aceasta, ambele versiuni fac din achiziţia veniturilor şi a avuţiei o problemă politică, adică un proces în cursul căruia o persoană sau un grup de persoane îşi impune voinţa în privinţa utilizării mijloacelor rare asupra voinţei altor persoane cu care se află în dezacord. Ambele variante de socialism, deşi pretinzând în principiu, în numele non-producătorilor, proprietatea deplină asupra întregului venit şi a întregii avuţii produse, permit realizarea programelor lor într-o manieră graduală şi, în consecinţă, ambele vor conduce, în măsura în care această politică este pusă într-adevăr în practică, la o sărăcire relativă.

Diferenţa dintre conservatorism şi ceea ce a fost numit socialism de tip social-democrat rezidă exclusiv în faptul că ele îşi exercită atracţia asupra unor persoane diferite sau asupra unor sentimente diferite prezente în aceeaşi oameni, în măsura în care ei preferă maniere diferite în care venitul şi avuţia obţinute non-contractual de la producători să fie redistribuite în favoarea non-producătorilor. Socialismul redistributiv atribuie non-producătorilor avuţia şi veniturile fără a lua în considerare realizările trecute ale acestora în postura de deţinători ai avuţiei şi de beneficiari ai veniturilor, sau chiar încearcă să şteargă diferenţele existente. Conservatorismul, pe de altă parte, alocă non-producătorilor venituri în concordanţă cu poziţiile trecute şi inegale deţinute de aceştia în privinţa veniturilor şi a avuţiei, şi ţinteşte la stabilizarea distribuţiei şi diferenţelor de venit existente. **[18]** Diferenţa este, prin urmare, doar una de psihologie socială: favorizând patternuri diferite de distribuţie, ele acordă privilegii unor grupuri diferite de non-producători. Socialismul

redistributiv îi favorizează în special pe cei săraci dintre non-producători şi îi dezavantajează în special pe cei bogaţi dintre producători; în consecinţă, tinde să-şi găsească susţinători în prima categorie şi duşmani în cea de-a doua. Conservatorismul acordă avantaje speciale celor bogaţi din grupul non-producătorilor şi dăunează mai ales intereselor celor săraci dintre producători; iar astfel tinde să-şi găsească susţinători cu predilecţie printre primii şi să răspândească disperarea, abandonul şi resentimentele printre cei aparţinând grupului secund.

Dar, deşi este adevărat că cele două sisteme socialiste sunt foarte asemănătoare din punct de vedere economic, diferenţa dintre ele în privinţa fundamentelor socio-psihologice are totuşi un impact asupra politicilor lor economice specifice. Fără îndoială, acest impact nu afectează efectele generale de sărăcire rezultate din exproprierea producătorilor (aşa cum au fost ele explicate mai sus), care rămân comune. În schimb, influenţează opţiunile pe care socialismul de tip social-democrat, pe de o parte, şi conservatorismul, pe de altă parte, le operează în privinţa instrumentelor şi a tehnicilor specifice disponibile pentru atingerea scopurilor distributive ale fiecăruia dintre ele. Tehnica favorită a socialismului social-democrat este cea a impozitării, aşa cum a fost ea descrisă şi analizată în capitolul preedent. Desigur, conservatorismul poate, la rândul său, să utilizeze acest instrument; şi într-o oarecare măsură este într-adevăr nevoit să o facă, fie şi numai pentru a finanţa aplicarea politicilor sale. Dar nu impozitarea este tehnica sa preferată, iar explicaţia acestui fapt poate fi găsită în psihologia socială a conservatorismului. Dedicat fiind conservării unui *status-quo* al poziţiilor inegale în ceea ce priveşte veniturile, avuţia şi statusul social, impozitarea este pur şi simplu un instrument prea progresist pentru scopurile sale. A apela la impozitare înseamnă a permite întâi apariţia modificărilor în distribuţia avuţiei şi a veniturilor, şi abia apoi rectificarea stării de lucruri şi restaurarea ordinii vechi. A proceda astfel nu înseamnă

doar a provoca sentimente negative, în special printre cei care, prin eforturi proprii, şi-au îmbunătăţit într-adevăr poziţiile lor relative şi apoi sunt retrogradaţi pe vechile poziţii. Permiţând progresului să apară şi încercând apoi revenirea la o stare de lucruri anterioară, conservatorismul îşi slăbeşte de asemenea propria justificare, adică raţionamentul că o distribuţie dată a veniturilor şi a avuţiei este legitimă pentru că este cea care a existat dintotdeauna. De aceea, conservatorismul preferă ca schimbările să nu apară deloc, şi preferă să se folosească de politici care promit să le împiedice sau, mai curând, promit să facă aceste schimbări mai puţin vizibile.

Există trei astfel de tipuri generale de politici: controlul preţurilor, reglementările şi controlul comportamentelor, toate acestea fiind, fără nicio îndoială, măsuri socialiste, la fel ca şi impozitarea. Dar, fapt destul de interesant, toate sunt în general neglijate în încercările de a stabili gradul total de socialism din diferite societăţi, la fel cum importanţa impozitării a fost în această privinţă supraevaluată. **[19]** Voi discuta pe rând aceste politici conservatoare specifice.

Orice modificare a preţurilor (relative) cauzează evident modificări în poziţia relativă a celor care oferă respectivele bunuri şi servicii. Prin urmare, pentru ca aceştia să-şi poată fixa poziţia, s-ar părea că tot ceea ce trebuie făcut este să se fixeze preţurile – acesta este temeiul conservator pentru introducerea controlului preţurilor. Pentru a verifica validitatea acestei concluzii, trebuie să examinăm efectele economice ale fixării preţurilor. **[20]** Pentru început, să presupunem că a fost introdus controlul selectiv al preţului pentru un produs sau pentru un grup de produse şi că preţul curent al pieţei a fost declarat ca singurul preţ la care poate fi vândut acel produs. Acum, atâta vreme cât preţul fixat este egal cu preţul pieţei, controlul preţurilor nu va avea, pur şi simplu, niciun efect. Efectele specifice fixării preţurilor se pot produce doar atunci când respectiva identitate nu mai există. Iar cum fixarea preţurilor nu elimină cauzele care

ar fi provocat schimbarea preţurilor, ci pur şi simplu decretează că aceste cauze nu trebuie să se bucure de niciun fel de atenţie, aceste cauze vor apărea imediat ce apar modificări în structura cererii pentru produsul respectiv, indiferent care ar fi motivul. Dacă cererea creşte (iar preţurile, necontrolate, ar urca şi ele), atunci preţul fixat se transformă într-un *preţ maxim* efectiv, adică ar deveni ilegală vânzarea acelui produs la un preţ superior. Dacă cererea scade (iar preţurile, necontrolate, ar scădea la rândul lor), atunci preţul fixat devine un preţ minim efectiv, adică un preţ sub care este ilegal să vinzi. **[21]**

Consecinţa impunerii unui preţ maxim este o cerere excedentară pentru bunurile oferite. Nu oricine ar dori să le cumpere la preţul fixat ar putea să o facă. Iar această criză va dura atâta vreme cât preţurile nu sunt lăsate să crească odată cu creşterea cererii, neexistând, prin urmare, nicio posibilitate ca producătorii (care se presupune că au produs deja până la punctul în care costurile marginale, adică costurile producerii ultimei unităţi din produsul în cauză, au egalat utilitatea marginală) să direcţioneze resurse suplimentare în respectivul domeniu de producţie, şi să mărească astfel cantitatea produsă fără să apară pierderi. Cozile, raţionalizarea, favoritismul, plăţile pe sub tejghea şi pieţele negre vor deveni constante ale vieţii. Iar crizele şi celelalte efecte colaterale pe care le provoacă vor deveni chiar mai intense, pe măsură ce cererea excedentară pentru produsele ale căror preţuri sunt controlate se va extinde şi asupra altor bunuri necontrolate (în special, desigur, asupra substitutelor), va duce la creşterea preţurilor lor (relative) şi va crea astfel o motivaţie suplimentară de a transfera resurse dinspre domeniile de producţie controlate înspre cele necontrolate.

Impunerea unui preţ minim, adică a unui preţ deasupra preţului potenţial de piaţă, şi sub care vinderea devine ilegală, produce *mutatis mutandis* un excedent al ofertei asupra cererii. Va exista un surplus de bunuri produse, care pur şi simplu nu-şi va găsi cumpărători.

Iarăşi, acest surplus va continua să existe câtă vreme preţurilor nu li se va permite să scadă conform reducerii cererii pentru produsul în cauză. Lacurile de lapte şi de vin, munţii de unt şi de cereale, pentru a da doar câteva exemple, vor continua să crească; iar cum depozitele se vor umple, va deveni necesară distrugerea repetată a producţiei suplimentare (sau, ca alternativă, plătirea producătorilor pentru a *nu* mai produce surplusul). Producţia în surplus chiar se va intensifica, deoarece preţul artificial mărit va atrage o investiţie chiar mai mare de resurse în acest domeniu particular, resurse a căror lipsă va fi resimţită în alte domenii de producţie în care de fapt există o nevoie mai mare pentru ele (în termenii cererii consumatorilor) şi în care, ca o consecinţă, preţurile produselor vor creşte.

Că este vorba despre preţuri maxime sau minime, în ambele cazuri controlul preţurilor va avea ca rezultat o sărăcire relativă. În orice caz, ele vor conduce la o situaţie în care prea multe resurse (în termenii cererii consumatorilor) vor fi blocate în domenii de producţie de importanţă redusă şi în care resurse insuficiente vor fi disponibile în domenii de o relevanţă sporită. Factorii de producţie nu vor mai putea fi alocaţi astfel încât nevoile cele mai urgente să fie primele satisfăcute, următoarele ca urgenţă imediat după aceea etc., sau, mai precis, astfel încât producţia să nu fie extinsă (sau redusă) dincolo (sau dicoace) de nivelul în care utilitatea produsului marginal scade sub (sau rămâne deasupra) utilităţii marginale a oricărui alt produs. Mai curând, impunerea controlului preţurilor înseamnă că nevoi mai puţin urgente vor fi satisfăcute pe seama unei reduceri a satisfacerii nevoilor mai urgente. Iar acest lucru nu înseamnă nimic altceva decât că standardul de viaţă va scădea. Faptul că oamenii îşi pierd timpul căutând cu disperare bunuri pentru care oferta este artificial micşorată sau faptul că bunurile sunt aruncate deoarece oferta este artificial mărită, nu sunt decât cele mai evidente două simptome ale acestei reduceri a avuţiei sociale.

Dar aceasta nu este tot. Analiza precedentă relevă de asemenea faptul că conservatorismul nu poate, prin intermediul controlului parţial al preţurilor, nici măcar să-şi atingă scopul de stabilitate distributivă. Dacă preţurile sunt doar parţial controlate, dislocările poziţiilor existente în ceea ce priveşte veniturile şi avuţia se vor produce în continuare, deoarece producătorii din domeniile necontrolate sau din domeniile în care există un preţ minim sunt favorizaţi faţă de producătorii din domeniile controlate, sau din domeniile în care există preţuri maxime ale produselor. Va continua deci să existe o motivaţie producătorii individuali de a trece dintr-un domeniu de producţie într-altul, mai profitabil, consecinţa fiind aceea că vor apărea diferenţe în vigilenţa antreprenorială şi în capacitatea de a prevedea şi a provoca astfel de treceri, ceea ce va duce la dislocări ale ordinii stabilite. Conservatorismul, deci, dacă într-adevăr nu admite compromisuri în angajamentul său de a menţine un *status quo*, este condus la lărgirea treptată a sferei bunurilor supuse controlului preţurilor şi, de fapt, nu se poate opri înainte de controlul complet al preţurilor sau înainte de îngheţarea acestora. **[22]** Doar dacă preţurile tuturor bunurilor şi serviciilor, ale bunurilor de consum şi ale celor de capital deopotrivă, sunt îngheţate la un anumit nivel, iar procesul de producţie este astfel complet separat de structura cererii – în locul unei separări a producţiei şi a cererii numai în câteva puncte sau sectoare, ca în cazul controlului parţialpare posibilă conservarea completă a unei ordini distributive existente. Nu trebuie să surprindă, însă, faptul că preţul ce trebuie plătit pentru un astfel de conservatorism total este chiar mai mare decât cel al controlului doar parţial al preţurilor. **[23]** Printr-un control complet al preţurilor, proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie este în fapt abolită. Pot să mai existe proprietari privaţi doar cu numele, pentru că dreptul de a determina modul de folosire a propriei proprietăţi şi de a se angaja în orice schimb contractual considerat avantajos este complet pierdut. Consecinţa

imediată a acestei exproprieri tăcute a producătorilor va fi o reducere în materie de economii şi de investiţii şi, *mutatis mutandis*, o creştere a consumului. De vreme ce nu mai poţi cere pentru roadele muncii tale atâta cât ar permite piaţa, există pur şi simplu mai puţine motive pentru a munci. În plus, cum preţurile sunt fixe (independente de valoarea pe care consumatorii o ataşează bunurilor în cauză), există şi un motiv în minus de a fi preocupat de calitatea acelui tip special de muncă sau de produs pe care, din întâmplare, cineva o mai prestează sau îl mai produce şi, prin urmare, calitatea fiecărui produs va scădea.

Dar chiar mai importantă este sărăcirea rezultată din haosul alocaţional creat de controlul universal al preţurilor. Deşi preţurile tuturor produselor, inclusiv cele ale tuturor factorilor, şi în special ale muncii, sunt îngheţate, cererea pentru diferite produse se modifică în mod constant. În lipsa controlului preţurilor, preţurile vor urma direcţia acestei modificări şi prin aceasta vor crea producătorilor motivaţia de a trece constant din domenii de producţie mai puţin apreciate în domenii mai apreciate. Într-un sistem de control universal al preţurilor, acest mecanism este complet distrus. Dacă cererea pentru un produs creşte, va apărea o criză deoarece preţurilor nu li se permite să crească şi, cum profitabilitatea producerii acelui produs particular nu a fost alterată, nu vor mai fi atraşi factori de producţie suplimentari. Ca o consecinţă, cererea excedentară, lăsată nesatisfăcută, se va răsfrânge asupra altor produse, mărind cererea pentru acestea deasupra nivelului care ar fi fost stabilit altfel. Dar, nici aici, preţurilor nu li se permite să crească odată cu sporirea cererii, şi din nou va apărea o criză. Şi astfel, procesul transferului cererii dinspre produsele cele mai dorite înspre produse de o importanţă secundară, şi de aici spre produse de o relevanţă chiar mai mică, va continua cu necesitate vreme îndelungată, deoarece nu toţi pot cumpăra la preţul stabilit. În final, deoarece nu mai există alternative disponibile, şi deoarece banii pe care oamenii

încă îi mai au pentru a-i cheltui vor avea o valoare intrinsecă chiar mai mică decât a celui mai puţin valoros produs aflat la vânzare, cererea excedentară se va răsfrânge asupra produselor pentru care, iniţial, cererea scăzuse. Prin urmare, chiar şi în acele domenii în care apăruse un surplus de produse datorită declinului cererii şi a faptului că preţurile nu au putut să scadă corespunzător, vânzările vor creşte din nou ca o consecinţă a cererii nesatisfăcute în altă parte a economiei. În ciuda preţurilor artificial de înalte, surplusurile vor fi vândute şi, profitabilitatea fiind astfel restabilită, chiar şi în aceste domenii va fi prevenită scurgerea capitalului.

Introducerea controlului total asupra preţurilor înseamnă că sistemul de producţie a devenit total independent de preferinţele consumatorilor, pentru a căror satisfacere are loc, de fapt, producţia. Producătorii pot să producă orice, iar consumatorii nu au altă alternativă decât să cumpere, indiferent ce s-ar produce. În consecinţă, orice modificare ce este făcută sau ordonată în structura producţiei fără ajutorul oferit de variaţia liberă a preţurilor nu este decât o bâjbâială prin întuneric, înlocuind un set arbitrar de bunuri oferite consumatorilor cu altul la fel de arbitrar. Pur şi simplu, nu mai există nicio legătură între structura producţiei şi cea a cererii. La nivelul experienţelor consumatorilor, aceasta înseamnă, după cum descria situaţia George Reisman, „... a-i îngropa pe oameni în tricouri, lăsându-i însă fără nimic în picioare, sau a-i îngropa în pantofi, dar lăsându-i la bustul gol; sau a le oferi cantităţi enorme de hârtie, dar nu şi stilouri sau cerneală, sau invers;...înseamnă într-adevăr a le oferi orice combinaţie absurdă de bunuri”. Dar, desigur, „... doar a le oferi consumatorilor combinaţii neechilibrate de bunuri este deja echivalent în sine cu un declin major al producţiei, pentru că reprezintă în aceeaşi măsură o pierdere pentru bunăstarea oamenilor”. **[24]** Standardul de viaţă nu depinde pur şi simplu de o cantitate fizică totală a producţiei; depinde mult mai mult de distribuţia corectă sau de proporţionarea diferiţilor factori de

producţie specifici pentru producerea unui ansamblu bine echilibrat al bunurilor de consum. Controlul universal al preţurilor, ca *ultima ratio* a conservatorismului, împiedică producerea unui astfel de ansamblu. Ordinea şi stabilitatea sunt create doar aparent; ele sunt de fapt un mijloc de a crea haos alocaţional şi arbitrar, şi de a reduce astfel drastic standardul general de viaţă.

În plus, iar aceasta ne conduce la discutarea celui de-al doilea instrument specific politicii conservatoare (reglementările), chiar dacă preţurile sunt total controlate, acest lucru poate garanta menţinerea ordinii existente a distribuţiei veniturilor şi a avuţiei doar dacă se presupune în mod nerealist că produsele (la fel ca şi producătorii lor), sunt „staţionare". Modificările în ordinea existentă nu pot fi excluse, totuşi, dacă se produc produse noi şi diferite, dacă sunt dezvoltate noi tehnologii de producţie, sau dacă apar noi producători. Toate acestea ar duce la dislocări de poziţii în ordinea existentă, deoarece vechile produse şi tehnologii, precum şi vechii producători, aflaţi sub incidenţa controlului preţurilor, ar trebui să concureze deci cu noile şi diferitele produse şi servicii (care, noi fiind, *este imposibil* să fi avut preţurile controlate), şi vor pierde probabil o parte din veniturile ce le erau stabilite, în decursul acestei competiţii, în favoarea noilor veniţi. Pentru a compensa astfel de dislocări, conservatorismul ar putea, din nou, să se folosească de impozitare, şi într-o oarecare măsură chiar o face. Dar a permite apariţia nestingherită a inovaţiilor, şi apoi a impozita câştigurile inovatorilor şi a restaura vechea ordine este, după cum am explicat, un instrument prea progresist pentru o politică conservatoare. Conservatorismul preferă *reglementările* ca mijloc de a preveni sau de a încetini atât apariţia inovaţiilor, cât şi a schimbărilor sociale pe care ele le provoacă.

Cel mai drastic mod de a reglementa sistemul de producţie ar fi, pur şi simplu, scoatere în afara legii a oricărei inovaţii. Ar trebui să observăm faptul că o astfel de politică îşi găseşte aderenţi printre cei care se plâng

deja de tendinţa excesivă a altora către consum, adică de faptul că există deja „prea multe” bunuri şi servicii pe piaţă, şi care ar dori să îngheţe sau chiar să reducă prezenta diversitate; şi, de asemenea, din motive destul de diferite, printre cei ce vor să îngheţe tehnologia de producţie prezentă, din teamă că inovaţiile tehnologice, cum ar fi mijloacele de economisire a muncii, ar „distruge” locurile de muncă (existente). Cu toate acestea, o prohibire explicită a oricărei schimbări inovatoare nu a fost niciodată serios încercată (cu excepţia recentă, poate, a regimului lui Pol Pot) datorită lipsei de sprijin din partea opiniei publice, care nu a putut fi convinsă că o astfel de politică nu ar fi extrem de costisitoare în termenii pierderii bunăstării. Destul de populară, totuşi, a fost o abordare doar întrucâtva mai moderată. Deşi nicio schimbare nu este interzisă în principiu, orice inovaţie trebuie aprobată oficial (adică aprobată de alte persoane decât inovatorul însuşi) înainte de a fi implementată. În acest fel, argumentează conservatorismul, este asigurată acceptabilitatea socială a inovaţiilor, gradualitatea progresului, faptul că toţi producătorii pot introduce simultan o inovaţie şi că oricine poate profita de avantajele pe care aceasta le aduce. Cartelizarea obligatorie, adică înfăptuită prin mijlocirea guvernului, este cel mai popular mijloc de a produce acest efect. Cerându-li-se tuturor producătorilor, sau tuturor producătorilor dintr-o industrie, să devină membrii unei organizaţii cu rol de supervizare (cartelul), devine astfel posibilă, prin impunerea de cote de producţie, evitarea excedentului prea vizibil al ofertei provocat de existenţa preţurilor minime. Mai mult, dislocările cauzate de orice măsură inovatoare pot fi monitorizate şi atenuate. Dar, deşi această abordare a câştigat în mod constant teren în Europa şi, într-o măsură oarecum mai mică, în Statele Unite, şi deşi anumite sectoare ale economiei sunt cu adevărat supuse unui astfel de control, totuşi cel mai popular şi mai frecvent utilizat instrument regulator al socialismului conservator este încă cel al stabilirii unor standarde predefinite pentru categorii

predefinite de produse sau producători, standarde cărora trebuie să li se conformeze toate inovaţiile. Aceste reglementări precizează tipul de calificare pe care trebuie să-l posede o persoană (în afara celei „normale” de a fi proprietarul legitim al lucrurilor şi de a nu vătăma fizic proprietatea altcuiva prin acţiunile sale) pentru a avea dreptul să devină producătorul unui anumit tip de bunuri; sau stipulează tipurile de teste (de exemplu, în ceea ce priveşte materialele, înfăţişarea sau măsurătorile) pe care trebuie să le treacă un produs de un anumit gen înainte de a fi admis pentru prima oară pe piaţă; sau ele prescriu verificările pe care trebuie să le sufere orice îmbunătăţire tehnologică înainte de a deveni o metodă de producţie nou aprobată. Prin astfel de măsuri regulatorii, nici inovaţiile nu pot fi eliminate complet, şi nici nu poate fi evitată total posibilitatea unor schimbări, chiar surprinzătoare. Dar, cum standardele predefinite cărora trebuie să li se conformeze inovaţiile sunt cu necesitate „conservatoare”, adică formulate în termenii produselor, ai producătorilor sau ai tehnologiilor existente, ele servesc scopul conservatorismului prin aceea că, cel puţin, încetinesc viteza schimbărilor inovatoare şi îngustează spectrul posibilelor surprize.

În orice caz, toate aceste tipuri de reglementări, şi într-o mai mare măsură primele, vor duce la o scădere a standardului general de viaţă. **[25]** O inovaţie poate fi reuşită şi poate permite inovatorului să modifice ordinea existentă a distribuţiei veniturilor şi a avuţiei, fără îndoială, doar dacă are, pentru consumatori, o valoare mai mare decât aceea a vechilor produse concurente. Impunerea de reglementări presupune o redistribuire a titlurilor de proprietate de la inovatori către producătorii, produsele şi tehnologiile stabilite. Astfel, prin socializarea completă sau parţială a posibilelor câştiguri (în termeni de venit sau avuţie) pe care schimbările inovatoare le aduc în procesul de producţie şi, *mutatis mutandis*, prin socializarea completă sau parţială a posibilelor pierderi datorate lipsei inovaţiilor, procesele de inovare vor fi

încetinite, vor exista mai puţine inovaţii şi mai puţini inovatori şi, în schimb, va apărea o tendinţă mai puternică a oamenilor de a se mulţumi cu felul în care decurg lucrurile în prezent. Aceasta nu înseamnă nimic altceva decât că procesul sporirii satisfacţiei consumatorilor prin producerea de bunuri şi servicii mai preţuite, într-un mod mai eficient şi mai puţin costisitor, este stopat, sau cel puţin stingherit. Astfel, deşi într-un mod oarecum diferit faţă de cel al controlului preţurilor, reglementările vor face la rândul lor ca procesul de producţie să-şi piardă legătura cu structura cererii. Şi, cu toate că aceasta ar putea ajuta la conservarea unei distribuţii existente a avuţiei, costul său va fi din nou un declin al avuţiei totale încorporate în chiar această structură a producţiei.

În fine, cel de-al treilea instrument specific politicilor conservatoare este controlul comportamentului. Controlul preţurilor şi reglementările îngheaţă dimensiunea corelată ofertei dintr-un sistem economic şi o separă astfel de cerere. Dar ele nu împiedică apariţia unor modificări în structura cererii, ci doar fac oferta insensibilă la aceste schimbări. Deci se poate încă întâmpla nu doar să apară discrepanţe, ci ca ele să şi devină observabile ca atare. Controlul comportamentului este un instrument al politicii economice menit să controleze cererea. El ţinteşte la prevenirea sau întârzierea modificărilor în structura cererii, astfel încât să facă mai puţin vizibilă lipsa de reacţie a ofertei şi să ducă astfel la îndeplinirea sarcinii conservatorismului: apărarea ordinii existente faţă de modificările structurale de orice tip.

Controlul preţurilor şi reglementările, pe de o parte, împreună cu controlul comportamentelor, pe de altă parte, sunt cele două laturi complementare ale unei politici conservatoare. Iar dintre aceste două laturi, se poate argumenta că latura controlului comportamentelor este cea care poartă trăsăturile cele mai specifice ale unei politici conservatoare. Deşi feluritele forme de socialism favorizează categorii diferite de non-producători şi non-inovatori pe seama unor categorii diferite de potenţiali

producători şi inovatori, conservatorismul, la fel de mult ca şi orice altă variantă de socialism, tinde să producă tipuri de personalitate mai puţin productive şi mai puţin inovatoare, forţându-i pe oameni să-şi sporească consumul sau să-şi direcţioneze energiile productive şi inovatoare către pieţele negre. Dar, dintre toate formele de socialism, doar conservatorismul se interferează, ca parte a programului său, cu consumul şi cu schimburile necomerciale. (Fără îndoială, toate celelalte forme de socialism produc la rândul lor efecte asupra consumului, în măsura în care duc la o reducere a standardului de viaţă; dar, spre deosebire de conservatorism, ele îl lasă pe consumator să decidă singur între lucrurile care i-au mai rămas disponibile pentru consum.) Conservatorismul nu doar că pune piedici dezvoltării talentelor productive; sub numele de „paternalism", el doreşte de asemenea să îngheţe comportamentul oamenilor în rolul lor de consumatori izolaţi sau de parteneri în forme noncomerciale ale schimbului, stingherind sau suprimând talentul indivizilor de a-şi dezvolta un comportament de consumator care să le satisfacă în cel mai bun mod şi necesităţile de recreere.

Orice modificare în patternul comportamentului consumatorilor îşi are efectele sale economice colaterale. (Dacă îmi las părul să crească, acest lucru îi afectează pe fizeri şi pe producătorii de foarfeci; dacă mai mulţi oameni divorţează, acest lucru îi afectează pe avocaţi şi pe agenţii imobiliari; dacă încep să fumez marijuana, acest lucru are consecinţe nu doar pentru utilizarea terenurilor în agricultură, ci şi pentru industria de îngheţată etc.; şi, mai presus de toate, toate aceste comportamente dezechilibrează sistemul de valori al celor care se simt afectaţi de ele.) Cum orice modificare ar putea să apară ca un element dislocant pentru o structură conservatoare a producţiei, conservatorismul ar trebui, în principiu, să considere *toate* acţiunile (întregul stil de viaţă al oamenilor în rolurile lor de consumatori individuali sau de participanţi la schimburi necomerciale) ca obiecte

adecvate pentru controlul comportamentelor. Conservatorismul dus până la capăt ar conduce la stabilirea unui sistem social în care totul, cu excepţia modului tradiţional de comportament (care este permis explicit) ar fi scos în afara legii. În practică, conservatorismul nu ar putea niciodată merge chiar atât de departe, deoarece controlul presupune nişte costuri şi în mod normal se va confrunta cu o rezistenţă din ce în ce mai intensă din partea opiniei publice. Conservatorismul „normal", prin urmare, se caracterizează în schimb printr-un număr mai mic sau mai mare de legi şi prohibiţii specifice care proscriu şi pedepsesc diferite forme de comportament non-agresiv ale consumatorilor izolaţi sau ale oamenilor ce se angajează în schimburi necomerciale – adică de acţiuni care, dacă ar fi într-adevăr îndeplinite, nici nu ar modifica integritatea fizică a proprietăţii altcuiva, nici nu ar viola dreptul cuiva de a refuza un schimb care nu i se pare avantajos, dar care ar disloca (doar) ordinea „paternală" prestabilită a valorilor sociale.

Iarăşi, efectul unei astfel de politici a controlului comportamentelor este, în orice caz, unul de sărăcire relativă. Prin impunerea unui astfel de control, nu doar că un grup de oameni este dezavantajat pentru că nu i se mai permite să manifeste anumite forme de comportament non-agresiv, ci există şi un alt grup care trage foloasele controlului prin aceea că nu mai este nevoit să tolereze aceste forme de comportament care îi sunt repugnante. Mai concret, perdanţii în această redistribuire a drepturilor de proprietate sunt producătorii-utilizatori ai lucrurilor a căror producţie este acum stânjenită, iar cei care au de câştigat sunt cei care nu produc/nu utilizează bunurile de consum în cauză. Astfel, o nouă şi diferită structură a motivaţiei privind producţia şi non-producţia este stabilită şi aplicată unei populaţii date. Producţia de bunuri de consum a devenit mai costisitoare deoarece valoarea acestora a scăzut ca o consecinţă a impunerii controlului în ceea ce le priveşte utilizarea şi, *mutatis mutandis*, dobândirea satisfacţiei de către consumatori

prin metode non-productive şi non-contractuale a devenit relativ mai puţin costisitoare. În consecinţă, se va produce, se va economisi şi se va investi mai puţin, şi se va instala o tendinţă mai intensă de a obţine satisfacţii pe seama altora prin mijloace politice, adică agresive. Şi, în particular, în măsura în care restricţiile impuse prin controlul comportamentelor privesc utilizarea pe care o persoană o poate da propriului corp, consecinţa va fi o valoare mai mică ataşată acestuia şi, proporţional, o reducere a investiţiilor în capital uman.

Cu aceste concluzii, am ajuns la finalul analizei teoretice dedicate conservatorismului ca formă specială de socialism. Din nou, pentru a rotunji discuţia, vor fi făcute câteva remarci care ar putea să ajute la ilustrarea validităţii concluziilor de mai sus. La fel ca în discuţia privitoare la socialismul de tip social-democrat, aceste observaţii ilustrative ar trebui citite cu oarecare precauţii. În primul rând, validitatea concluzilor la care s-a ajuns în acest capitol a fost, poate fi şi trebuie să fie stabilită independent de experienţă. Iar în al doilea rând, în ceea ce priveşte experienţa şi dovezile empirice, nu există din păcate exemple de societăţi care să poată fi studiate pentru a vedea care sunt efectele conservatorismului în comparaţie cu cele ale altor variante de socialism şi cu cele ale capitalismului. Nu poate fi studiat un caz cvasi-experimental care să ne poată oferi, prin sine, ceea ce se consideră în mod normal a fi o dovadă „izbitoare”. Realitatea este mai degrabă de aşa natură încât toate tipurile de politici (conservatoare, social-democrate, marxiste şi, de asemenea, capitalist-liberale), sunt atât de amestecate şi de combinate, încât efectele lor specifice nu pot fi de obicei corelate unor cauze clare, ci trebuie să fie descâlcite şi identificate iarăşi prin mijloace pur teoretice.

Totuşi, dacă păstrăm în minte aceste precizări, putem spune câte ceva despre performanţele reale ale conservatorismului în istorie. Încă o dată, diferenţa între standardul de viaţă din Statele Unite şi cel din Europa Occidentală (luată ca un tot) ne permite o observaţie care

se încadrează bine în tabloul teoretic. Desigur, aşa cum s-a menţionat în capitolul anterior, în Europa există mai mult socialism redistributiv (după cum indică în mare gradul total de impozitare) decât în Statele Unite, şi din această cauză ea este mai săracă. Dar încă mai izbitoare este diferenţa care există între cele două regiuni cu privire la gradul existent de conservatorism. **[26]** Europa are un trecut feudal observabil până azi, în special sub forma a numeroase reglementări care restricţionează comerţul, stânjenesc intrarea pe piaţă şi prohibesc acţiunile non-agresive, pe când Statele Unite sunt remarcabil de libere faţă de acest trecut. Legat de acest lucru este şi faptul că, pentru lungi perioade în cursul secolelor al nouăsprezecelea şi al douăzecilea, Europa a fost modelată de politicile unor partide (mai mult sau mai puţin explicit) conservatoare, mai curând decât de orice altă ideologie politică, în vreme ce în Statele Unite nu a existat niciodată un partid cu adevărat conservator. Într-adevăr, chiar şi partidele socialiste ale Europei Occidentale au fost infestate într-o măsură notabilă de conservatorism, în special sub influenţa sindicatelor, şi le-au impus numeroase elemente socialist-conservatoare (adică reglementări şi controluri ale preţurilor) societăţilor europene în timpul perioadei lor de influenţă (deşi putem admite că ele au ajutat la abolirea unor controale conservatoare ale comportamentelor). În orice caz, dat fiind faptul că Europa este mai socialistă decât Statele Unite, iar standardele ei de viaţă sunt relativ mai scăzute, aceasta se datorează în mai mică măsură influenţei mai mari a socialismului de tip social-democrat asupra Europei, şi în mai mare măsură influenţei socialismului conservator (influenţă indicată nu atât de gradul total de impozitare, cât mai degrabă de numărul semnificativ mai mare de controluri ale preţurilor, de reglementări şi de controluri ale comportamentelor în Europa). Mă voi grăbi să adaug însă aici că Statele Unite nu sunt mai bogate decât sunt, şi nu mai prezintă vigoarea economică a secolului al nouăsprezecelea nu doar pentru că au adoptat

în timp tot mai multe politici ale socialismului redistributiv, ci mai degrabă pentru că, la rândul lor, au căzut tot mai des pradă ideologiei conservatoare a protejării unui *status quo* în materie de distribuţie a veniturilor şi avuţiei în faţa competiţiei, şi în special a protejării poziţiei celor bogaţi dintre producătorii existenţi, prin intermediul reglementărilor şi al controlului asupra preţurilor. **[27]**

La un nivel şi mai general, o altă observaţie se potriveşte în tabloul, obţinut prin mijloace teoretice, al conservatorismului ca producător de sărăcie. În afara aşa-numitei lumi occidentale, singurele ţări care „egalează" performanţa economică deplorabilă a regimurilor explicit marxist-socialiste sunt exact acele societăţi din America Latină şi din Asia în care nu s-a produs o ruptură serioasă şi radicală su trecutul feudal. În aceste societăţi, vaste domenii ale economiei sunt acum aproape complet excluse din sfera libertăţii şi concurenţei şi blocate în schimb în poziţia lor tradiţională prin metode regulative aplicate, cum era de aşteptat, prin agresiune directă.

La nivelul observaţiilor mai specifice, datele pe care le avem indică de asemenea, în mod clar, ceea ce ar prezice teoria. Revenind la Europa Occidentală, nu există motive prea serioase să ne îndoim de faptul că, dintre marile ţări europene, Italia şi Franţa sunt cele mai conservatoare, în special dacă le comparăm cu naţiunile nordice care, în ceea ce priveşte socialismul, au înclinat mai mult către versiunea sa redistribuţionistă. **[28]** Deşi nivelul impozitării în Italia şi Franţa (cheltuielile statului ca procent din PIB) nu este mai ridicat decât în alte părţi ale Europei, aceste două ţări prezintă în mod clar mai multe elemente socialist-conservatoare decât pot fi găsite oriunde altundeva. Atât Italia, cât şi Fraţa, sunt de-a dreptul sufocate de mii de reglementări şi controluri ale preţurilor, şi este extrem de îndoielnic să existe vreun sector al economiei lor care să poată fi numit „liber" cu oarecare justificare. În consecinţă (aşa cum era de aşteptat), standardul de viaţă în cele două ţări este semnificativ mai scăzut decât cel din Europa de Nord,

după cum poate observa oricine, dacă nu călătoreşte doar în staţiunile turistice. În ambele ţări, fără îndoială, unul dintre obiectivele conservatorismului pare să fi fost atins: diferenţele dintre bogaţi şi săraci au fost bine conservate (cu greu pot fi găsite diferenţe atât de mari de venituri şi avuţie în Germania Federală sau în Statele Unite), dar preţul de plătit este o scădere relativă a avuţiei sociale. De fapt, această scădere este atât de semnificativă încât standardul de viaţă al clasei de jos şi al celei de mijloc este, în cel mai bun caz, un pic mai ridicat decât cel din ţările cele mai liberale ale blocului estic. Iar provinciile sudice ale Italiei, în special, unde alte reglementări au fost adăugate pe lângă cele existente în tot restul ţării, abia dacă au părăsit tabăra naţiunilor din lumea a treia.

În fine, ca un ultim exemplu care să ilustreze sărăcirea cauzată de politicile conservatoare, ar trebui menţionate experienţele naţional-socialismului german şi, într-o mai mică măsură, cele ale fascismului italian. Adesea, nu se înţelege faptul că ambele erau mişcări socialist-conservatoare. **[29]** Doar astfel, adică sub forma unor mişcări direcţionate împotriva schimbării şi a dislocărilor sociale au putut ele (spre deosebire de mişcările socialiste de sorginte marxistă) să-şi găsească susţinători în clasa existentă de proprietari, comercianţi, fermieri şi antreprenori. Dar a trage de aici concluzia că au fost mişcări procapitaliste sau că au reprezentat chiar stagiul cel mai înalt de dezvoltare a capitalismului dinaintea prăbuşirii sale finale, aşa cum o fac marxiştii de obicei, este în întregime greşit. Într-adevăr, inamicul cel mai adesea stigmatizat al fascismului şi nazismului nu a fost socialismul ca atare, ci liberalismul. Desigur, ambele ideologii dispreţuiau, de asemenea, socialismul marxist şi bolşevic deoarece, cel puţin prin ideologie, era un socialism internaţionalist şi pacifist (bazându-se pe forţele istorice care vor duce la distrugerea internă a capitalismului), pe când fascismul şi nazismul erau mişcări naţionaliste devotate războiului şi cuceririi. În fine, un ultim motiv (probabil chiar mai important din perspectiva

sprijinului public), este acela că marxismul presupunea ca bogaţii să fie expropriaţi de săraci, ceea ce ar fi dus la răsurnarea totală a ordinii sociale, pe când fascismul şi nazismul promiteau să conserve ordinea dată. **[30]** Dar, criteriu decisiv pentru clasificarea lor drept mişcări socialiste (mai degrabă decât capitaliste), atingerea acestui scop implică (aşa cum am explicat în detaliu mai sus), în aceeaşi măsură ca şi în cazul politicilor marxiste, o negare a dreptului producătorilor şi utilizatorilor individuali ai lucrurilor de a face cu acestea ce cred de cuviinţă (atât timp cât nu vatămă fizic proprietatea altcuiva şi nu se angajează în schimburi non-contractuale) şi o expropriere a proprietarilor naturali de către „societate" (adică de către oameni care nici nu au produs, nici nu au achiziţionat contractual lucrurile în cauză). Şi, într-adevăr, pentru a-şi atinge acest scop, atât fascismul cât şi nazismul au făcut exact ceea ce clasificarea lor ca mişcări socialist-conservatoare ne-ar fi condus să ne aşteptăm: au stabilit sisteme economice extrem de reglementate şi controlate, în care proprietatea privată încă exista cu numele, dar de fapt devenise o vorbă goală, de vreme ce dreptul de a hotărî utilizările date lucrurilor deţinute fusese aproape complet pierdut în favoarea instituţiilor politice. Naziştii, în special, au impus un sistem aproape total de control al preţurilor (inclusiv de control al salariilor), au construit instituţia planurilor pe patru ani (aproape ca în Rusia, unde planurile acopereau o perioadă de cinci ani) şi au creat comitete de planificare şi supervizare economică ce trebuiau să aprobe toate modificările semnificative în structura producţiei. Un „proprietar" nu mai putea să decidă ce şi cum să producă, de la cine să cumpere şi cui să vândă, la ce preţuri, sau cum să introducă orice fel de schimbări. Fără îndoială că toate acestea au creat un sentiment de securitate. Fiecăruia i se atribuia o poziţie fixă, iar salariaţii, la fel ca şi proprietarii de capital, aveau un venit garantat şi, în termeni nominali, stabil sau chiar crescând. În plus, programele gigantice de muncă forţată, reintroducerea

conscripţiei obligatorii, şi în final introducerea economiei de război, au întărit iluzia expansiunii şi prosperităţii economice. [31] Dar, aşa cum era de aşteptat de la un sistem economic ce distruge motivaţia producătorului de a-şi ajusta producţia în raport cu condiţiile cererii şi de a evita absenţa acestei ajustări, şi care astfel separă producţia şi cererea, acest sentiment al prosperităţii s-a dovedit a nu fi nimic altceva decât o iluzie. În realitate, în termenii bunurilor pe care oamenii le puteau cumpăra cu banii lor, standardul de viaţă a scăzut nu doar în termeni relativi, ci şi absoluţi. [32] Şi, în orice caz, chiar neluând în considerare toate distrugerile provocate de război, Germania şi într-o mai mică măsură Italia erau drastic sărăcite în momentul înfrângerii nazismului şi fascismului.

---

[1] Pentru ceea ce urmează, cf. În special strălucitului eseu al lui M.N. Rothbard, „Left and Right: The Prospects for Liberty", în *Egalitarianism as a Revolt Against Nature*, Washington, 1974.

[2] Despre structura socială a feudalismului, cf. M. Bloch, *Feudal Society*, Chicago, 1961; P. Anderson, *Passages from Antiquity to Feudalism*, London, 1974; R. Hilton (ed.), *The Transition from Feudalism to Capitalism*, London, 1978.

[3] Cf. R. Pirenne, *Medieval Cities. Their Origins and the Revival of Trade*, Princeton, 1974, cap. 5, în special pp. 126 ş.u; de asemenea cf. M. Ţigar şi M. Levy, *Law and the rise of Capitalism*, New York, 1977.

[4] Merită subliniat faptul că, contrar celor ce ne învaţă diverşi istorici naţionalişti, revitalizarea comerţului şi industriei a fost cauzată de *slăbiciunea* statelor centralizate, de *caracterul anarhic* prin excelenţă al sistemului feudal. Această intuiţie a fost evidenţiată de J. Baechler în *The Origins of Capitalism*, New York, 1976, în special cap. 7. El scrie: „Expansiunea constantă a pieţei, atât în dimensiuni cât şi în intensitate, a fost rezultatul absenţei unei ordini politice care să se extindă peste întreaga Europă Occidentală". (p. 73) „Expansiunea

capitalismului îşi datorează originea şi raţiunea de a fi anarhiei politice… Colectivismul şi managementul de stat au repurtat succese doar în manuale (să ne gândim, de exemplu, la aprecierea constant pozitivă pe care acestea o dau colbertinismului)". (p. 77) „Orice putere tinde să devină absolută. Dacă nu este absolută, înseamnă că există un tip de limitări care intră în acţiune… cei care se aflau în poziţiile puterii centrale au încercat fără încetare să erodeze aceste limitări. Nu au reuşit niciodată, dintr-un motiv care mi se pare şi el legat de sistemul internaţional: o limitare a puterii de a acţiona în afară şi ameninţarea constantă a unui atac extern (cele două caracteristici ale unui sistem multi-polar) implică faptul că puterea este limitată şi intern şi trebuie să se bazeze pe centre autonome de luare a deciziilor, de care poate să se folosească doar cu moderaţie". (p. 78).

Despre rolul presiunilor ecologice şi reproductive pentru emergenţa capitalismului, cf. M. Harris, *Canibals and Kings*, New York, 1978, cap.14.

[5] Pentru aceasta, cf. abordării mai degrabă entuziaste a lui H. Pirenne, *Medieval Cities*, Princeton, 1974, pp. 208 ş.u…

[6] Despre această coaliţie, cf. H. Pirenne, *Medieval Cities*, Princeton, 1974. „Interesul clar al monarhiei era de a-i sprijini pe adversarii marilor feudali. Natural, li s-a acordat ajutor de ori câte ori acest lucru a fost posibil fără ca monarhia să devină obligată faţă de aceste clase de mijloc care, ridicându-se împotriva nobililor feudali, luptau, indiferent de scopurile şi intenţiile fixate, în interesul prerogativelor regale. A-l accepta pe rege ca arbitru al conflictului a însemnat, pentru ambele părţi, a-i recunoaşte suveranitatea… era imposibil ca regalitatea să nu sesizeze toate acestea şi să nu exploateze fiecare şansă de a-şi arăta bunăvoinţa faţă de comunele care, fără să o dorească, lucrau atât de bine în numele ei". (p. 179 – 80, cf. de asemenea pp. 227 ş.a.).

[7] Cf. P. Anderson, *Lineages of Absolutism*, London, 1974.

[8] Cf. L. Ţigar şi M. Levy, *Law and the rise of Capitalism*, New York, 1977.

[9] Cf. L. v. Mises, *Liberalismus,* Jena, 1929; de asemenea, cf. E.K. Bramsted şi K.J. Melhuish (ed), *Western Liberalism*, London, 1978.

[10] Cf. F.A. Hayek (ed), *Capitalism and Historians*, Chicago, 1963.

[11] Despre dinamica socială a capitalismului, ca şi despre resentimentele pe care le cauzează aceasta, cf. D. Mc. C. Wright, *Democracy and Progress*, New York, 1948; şi *Capitalism*, New York, 1951.

[12] În ciuda atitudinii sale în general progresiste, nici stânga socialistă nu este în întregime liberă de astfel de glorificări conservatoare ale trecutului feudal. În dispreţul lor pentru „alienarea" producătorului de produsul muncii sale, lucru care este, desigur, consecinţa firească a oricărui sistem al pieţei bazat pe diviziunea muncii, teoreticienii ei au prezentat adesea domeniul feudal, auto-suficient economic, ca pe un model social plăcut şi integrat. Cf., de exemplu, K. Polanyi, *The Great Transformation*, New York, 1944.

[13] Cf. R. Nisbet, „Conservatism", în R. Nisbet şi T. Bottomore, *History of Sociological Analysis*, New York, 1978; de asemenea, G.K. Kaltenbrunner (ed), *Rekonstruktion des Konservatismus*, Berna, 1978; despre relaţia dintre liberalism şi conservatorism, cf. F.A. Hayek, *The Constitution of Liberty*, Chicago, 1960 (Postfaţa).

[14] Despre inconsistenţele liberalismului, cf. cap. 10, n. 21.

[15] În mod normal, atitudinile oamenilor faţă de schimbare sunt ambivalente: pe de o parte, în rolul lor de consumatori, oamenii văd schimbarea ca pe ceva pozitiv, deoarece ea aduce cu sine o mai mare varietate de opţiuni. Pe de altă parte, în rolul lor de producători, ei tind să îmbrăţişeze idealul stabilităţii, care i-ar scuti de nevoia de a-şi adapta neîncetat eforturile productive la circumstanţe aflate în continuă schimbare. Prin urmare, în rolul lor de producători, oamenii îşi dau sprijinul politicilor şi

promisiunilor de stabilizare ale socialismului, doar pentru a-şi face rău lor înşişi în postura de consumatori. D. Mc. C. Wright scrie în *Democracy and Progress*, New York, 1948, p. 81: „Libertatea şi ştiinţa au produs creştere rapidă şi schimbare. Creşterea rapidă şi schimbarea au produs insecuritate. Insecuritatea a produs cereri de a se pune capăt creşterii şi schimbării. Stoparea creşterii şi a schimbării au pus capăt libertăţii şi ştiinţei".

[16] Despre liberalism, declinul său, şi ascensiunea socialismului, cf. A.V. Dicey, *Lectures on the Relation Between Law and Public Opinion în England during the Nineteenth Century*, London, 1914; W.H. Greenleaf, *The British Political Tradition*, 2 vol., London, 1963.

[17] Aş putea din nou menţiona faptul că, aşa cum a fost ea făcută, caracterizarea conservatorismului are, la rândul ei, statutul unui tip ideal (cf; cap.3, n.2; cap.4, n.8). Este o încercare de a reconstrui acele idei pe care oamenii le acceptă sau le resping, conştient sau nu, atunci când se ataşează sau se delimitează de anumite politici sau mişcări sociale.

Despre ideea unei politici conservatoare, aşa cum este descrisă aici şi în ceea ce urmează, se poate spune că este o reconstrucţie corectă a acelei forţe ideologice unificatoare ce stă în spatele a ceea ce este într-adevăr numit „conservator" în Europa. Totuşi, termenul „conservator" este utilizat diferit în Statele Unite. Aici, destul de frecvent, oricine nu este un liberal (social) – democrat de stânga este numit conservator. În comparaţie cu această terminologie, folosirea pe care o dăm noi termenului „conservator" este mult mai îngustă, dar şi mult mai conformă realităţii ideologice. A eticheta tot ceea ce nu este „liberal" (în sens american) drept „conservator" înseamnă a ignora diferenţele ideologice fundamentale care (în ciuda unui acord parţial în privinţa opoziţiei lor comune faţă de „liberalism") există în Statele Unite între libertarieni, ca avocaţi ai unei ordini pur capitaliste bazate pe teoria naturală a proprietăţii, şi conservatorii propriu-zişi care, de la W. Buckley până la I. Kristol, salută verbal

instituţia proprietăţii private, doar pentru a trece peste drepturile proprietarilor privaţi ori de câte ori este considerat necesar pentru a proteja puterile economice şi politice stabilite împotriva erodării lor în procesul unei concurenţe paşnice. Şi în domeniul afacerilor externe, ei demonstrează aceeaşi lipsă de respect pentru drepturile proprietăţii private, prin susţinerea pe care o dau politicilor de intervenţionism agresiv. Despre diferenţa dintre libertarianism şi conservatorism, cf. G.W. Carey (ed.) *Freedom and Virtue. The Conservative/Libertarian Debate*, Lanham, 1984.

[18] D. Mc. C. Wright descrie corect faptul că ambele (liberalismul de stânga, ori mai degrabă social-democraţia, la fel ca şi conservatorismul), presupun o expropriere parţială a producătorilor/contractanţilor. Dar apoi interpretează greşit diferenţa, atunci când o vede ca pe un dezacord despre *cât* de departe trebuie să meargă exproprierea. De fapt, în această privinţă, dezacordul este printre social-democraţi *şi* printre conservatori. Ambele grupuri îşi au „radicalii" şi „moderaţii". Ceea ce îi face să fie social-democraţi sau conservatori sunt ideile diferite despre grupurile care ar trebui să fie favorizate pe seama celorlalte.

[19] Să notăm relaţia interesantă dintre tipologia noastră sociologică a politicilor socialiste şi tipologia logică a intervenţiilor pe piaţă dezvoltată de M.N. Rothbard. Rothbard (*Power and Market*, Kansas City, 1977, pp.10 ş.a.) distinge între „intervenţiile autiste", prin care „cel ce intervine poate să-i comande cuiva să facă sau să nu facă anumite lucruri atunci când aceste acţiuni implică *doar* persoana sau proprietatea individului... adică atunci când nu este implicat schimbul"; „intervenţia binară" prin care „cel ce intervine poate forţa, prin coerciţie, efectuarea unui *schimb* între un subiect individual şi sine însuşi" şi „intervenţia triangulară" prin care „cel ce intervine poate forţa sau prohibi un schimb între *doi* subiecţi" (p.10). În termenii acestei distincţii, prin urmare, trăsătura caracteristică a conservatorismului este preferinţa pentru

„intervenţia triangulară (şi, aşa cum va reieşi mai târziu în acest capitol, pentru „intervenţia autistă”, în măsura în care acţiunile autiste au la rândul lor repercusiuni naturale asupra patternului schimburilor interindividuale), deoarece aceste intervenţii sunt unice prin adecvarea lor, în conformitate cu psihologia socială a conservatorismului, pentru a „îngheţa” un pattern dat al schimburilor sociale. Prin comparaţie, socialismul egalitarist, în conformitate cu psihologia sa „progresistă”, prezintă o preferinţă pentru intervenţiile „binare” (pentru impozitare). Să observăm, totuşi, faptul că politicile reale ale partidelor socialiste şi social-democrate nu coincid întotdeauna exact cu descrierea dată de noi tipului ideal de socialism în stil social-democrat. Deşi, în general, coincidenţa există, partidele socialiste (în special sub influenţa sindicatelor) au adoptat într-o oarecare măsură şi politici tipic conservatoare, şi nu se opun complet nici formelor de intervenţie triangulară.

[20] Pentru ceea ce urmează, cf. M.N. Rothbard, *Power and Market*, Kansas City, 1977, pp. 24 ş.u…

[21] Deşi, pentru a stabiliza poziţiile sociale, este necesară îngheţarea preţurilor, iar aceasta la rândul ei poate avea ca rezultat preţurile minime sau preţurile maxime, conservatorii favorizează în special tehnica preţurilor minime, în măsura în care se consideră de obicei că poziţiile absolute – mai degrabă decât cele relative în privinţa avuţiei sunt cele a căror conservare este mai stringentă.

[22] Fără îndoială, conservatorii nu sunt de fapt dispuşi să meargă chiar atât de departe. Dar din când în când fac acest lucru ultima oară în Statele Unite, sub preşedinţia lui Nixon. Mai mult, conservatorii au afişat întotdeauna o admiraţie mai mult sau mai puţin deschisă pentru marele spirit de unificare socială adus de o economie de război a cărei caracteristică tipică este tocmai controlul pe scară largă al preţurilor.

[23] Cf. G. Reisman, *Government Against the economy*, New York, 1979. Pentru un tratament apologetic

al controlului preţurilor, cf. J.K. Galbraith, *A Theory of Price Control*, Cambridge, 1952.

[24] G. Reisman, *Govemmant Against the economy*, New York, 1979, p. 141.

[25] Despre politica şi economia reglementărilor, cf. G. Stigler, *The Citizen and the State. Essays on Regulation*, Chicago, 1975; M.N. Rothbard, *Power and Market*, Kansas City, 1977, cap.3.3.; despre licenţe, de asemenea cf. M. Friedman, *Capitalism and Freedom*, Cicago, 1962, cap.9.

[26] Cf. de asemenea B. Badie şi P. Birnbaum, *The Sociology of the State*, Chicago, 1983, în special pp.107 ş.u...

[27] Cf. R. Radosh şi M.N. Rothbard (eds), *A New History of Leviathan*, New York, 1972.

[28] Cf. Badie şi Birnbaum, *The Sociology of State*, Chicago, 1983.

[29] Cf. L.v. Mises, *Omnipotent Government*, New Haven, 1944, F.A. Hayek, *The Road to Srefdom*, Chicago, 1956; W. Hock, *Deutscher Antikapitalismus*, Frankfurt/M, 1960.

[30] Cf. unuia dintre cei mai importanţi reprezentanţi ai „şcolii istorice" germane, „socialistul de catedră" şi apărătorul nazismului, W. Sombart, *Deutscher Sozialismus*, Berlin, 1934.

[31] Cf. W. Fischer, *Die Wirtschaftpolitik Deutschlands 1918 – 45*, Hannover, 1961; W. Treue, *Wirtschqfhtsgeschichte der Neuzeit*, vol.2, Stuttgart, 1973; R.A. Brady, „Modernized Cameralism in the Third Reich: The Case of the National Industry Group", în M.I. Goldman (ed.), *Comparative Economic Sistems*, New York, 1971.

[32] Venitul mediu brut al salariaţilor din Germania anului 1938 (ultima statistică disponibilă) era (în termeni absoluţi, adică neluând în calcul inflaţia) chiar mai mic decât în 1927. Apoi, Hitler a început războiul, iar resursele au fost tot mai mult transferate dinspre utilizările civile înspre cele militare, astfel încât se poate presupune cu destulă îndreptăţire că standardul de viaţă s-a înrăutăţit chiar mai mult şi mai drastic după 1939. Cf. *Statistisches*

Jahrbuch fuer die BRD, 1960, p.542; cf. de asemenea V. Trivanovitch, *Economic Development of Germany Under National Socialism*, New York, 1937, p.44.

6.
SOCIALISMUL INGINERIEI SOCIALE şi FUNDAMENTELE ANALIZEI ECONOMICE

În lumina argumentelor teoretice prezentate în capitolele precedente, socialismul nu pare să aibă vreo justificare economică. El promitea să aducă oamenilor mai multă prosperitate decât capitalismul, şi o mare parte a popularităţii sale se bazează pe această promisiune. Totuşi, argumentele pe care le-am adus au dovedit exact contrariul. Am arătat că socialismul de tip rus, caracterizat prin naţionalizarea sau socializarea mijloacelor de producţie, implică cu necesitate risipa economică, de vreme ce nu ar exista preţuri pentru factorii de producţie (pentru că vinderea sau cumpărarea mijloacelor de producţie nu ar fi permisă) şi, prin urmare, nu ar putea fi realizată nici contabilitatea costurilor (care este mijlocul de a direcţiona resursele rare cu utilizări alternative către acele domenii ce ar maximiza valoarea produsă). Iar în privinţa socialismului de tip social democrat şi a celui conservator, am demonstrat faptul că, în orice caz, ambele presupun o creştere a costurilor de producţie şi, *mutatis mutandis*, o scădere a costurilor alternativei, adică a non-producţiei sau a producţiei pentru piaţa neagră. Prin urmare, ambele versiuni duc la o reducere relativă în producerea de avuţie, deoarece ambele stabilesc o structură a motivaţiei care (în comparaţie cu cea capitalistă) crează un avantaj relativ pentru non-producători şi pentru non-contractanţi în faţa producătorilor şi contractanţilor de bunuri, produse şi servicii.

Aceste concluzii sunt susţinute, de asemenea, de experienţă. În mare, standardele de viaţă din Europa de Est sunt semnificativ mai scăzute decât cele din Europa

Occidentală, unde gradul în care a avut loc o socializare a mijloacelor de producţie, deşi cu siguranţă remarcabil, este prin comparaţie mult mai mic. De asemenea, peste tot acolo unde este extins gradul măsurilor redistributive, iar proporţia în care avuţia produsă este redistribuită creşte, (ca, de exemplu, în Germania de Vest în anii ’70, în condiţiile unui guvern de coaliţie între social-democraţi şi liberali), se observă o încetinire a producerii sociale a avuţiei sau chiar o scădere absolută a standardului general de viaţă. Iar oriunde o societate doreşte să menţină un *status quo*, adică o distribuţie dată a veniturilor şi avuţiei, prin intermediul controlului preţurilor, reglementărilor şi a controlului comportamentelor (ca de exemplu în Germania hitleristă ori în Franţa sau în Italia de azi), standardele de viaţă vor scădea constant faţă de cele ale societăţilor mai liberale (capitaliste).

Cu toate acestea, socialismul este în continuare viu şi viguros, chiar şi în Occident, acolo unde socialismul de tip social-democrat şi conservatorismul au rămas ideologii puternice. Cum s-a putut întâmpla acest lucru? Un factor important este acela că aderenţii săi au abandonat ideea originală a superiorităţii economice a socialismului şi au apelat în schimb la un argument complet diferit, şi anume că socialismul, deşi s-ar putea să nu fie economic superior, este totuşi moralmente preferabil capitalismului. Această pretenţie va fi examinată în Capitolul 7. Dar, cu siguranţă, povestea nu se sfârşeşte aici. Socialismul şi-a recâştigat tăria chiar şi pe tărâmul economiei. Acest lucru a devenit posibil deoarece socialismul şi-a combinat forţele cu ideologia empiristă, care este prin tradiţie puternică în lumea anglo-saxonă şi care, în special prin influenţa aşa-numitului cerc de la Viena al filosofilor pozitivişti, a devenit filosofia/epistemologia/metodologia dominantă a secolului al douăzecilea, nu doar în domeniul ştiinţelor naturii, ci şi în cel al ştiinţelor sociale şi al economiei. Acest lucru se aplică nu doar la filosofii şi metodologii acestor ştiinţe (care, de altfel, s-au eliberat între timp din vraja empirismului şi pozitivismului), ci în special, probabil, la

practicieni (care suferă încă de o puternică influenţă empiristă). Combinându-şi forţele cu cele ale empirismului şi pozitivismului (categorie în care, în contextul de faţă, putem include şi aşa-numitul raţionalism critic al lui K.R. Popper şi al continuatorilor săi), socialismul s-a transformat în ceea ce voi numi de acum înainte „socialismul ingineriei sociale". **[1]** Este vorba despre o formă de socialism foarte diferită, prin modul de gândire, de marxismul tradiţional, care era mai raţionalist şi mai deductiv (un stil pe care Marx l-a adoptat de la economistul clasic D. Ricardo, ale cărui lucrări constituie cea mai importantă sursă pentru scrierile economice ale lui Marx). Se pare că exact această diferenţă de stil i-a permis socialismului ingineriei sociale să câştige din ce în ce mai mult sprijin din partea taberelor tradiţionale ale socialiştilor social-democraţi şi conservatori. În Germania de Vest, de exemplu, ideologia „ingineriei sociale graduale", după cum şi-a denumit Popper propria filosofie socială, **[2]** a devenit un fel de teren comun al „moderaţilor" din toate partidele politice, şi doar doctrinarii acestor partide par să nu subscrie la ea. Fostul cancelar social-democrat Helmut Schmidt chiar a adoptat public popperianismul ca propria sa filosofie. **[3]** Totuşi, probabil că această filosofie este mai adânc înrădăcinată în Statele Unite, deoarece pare aproape special croită pentru modul american de a gândi în termeni de probleme practice şi metode sau soluţii pragmatice.

Cum *a putut* empirismul/pozitivismul să ajute la salvarea socialismului? La un nivel extrem de abstract, răspunsul ar trebui să fie clar. Empirismul trebuie să fie capabil să ofere temeiuri pentru care toate argumentele aduse până acum nu pot fi considerate decisive; trebuie să încerce să demonstreze cum cineva poate evita concluziile pe care eu le-am tras, pretinzând încă a fi raţional şi a opera în conformitate cu regulile cercetării ştiinţifice. Dar, mai detaliat, cum se poate realiza acest lucru? Aici filosofia empiristă şi pozitivistă oferă două argumente aparent plauzibile. Prima, şi cu adevărat cea mai importantă dintre

tezele sale este următoarea: [4] cunoaşterea cu privire la realitate, numită cunoaştere empirică, trebuie să fie verificabilă sau cel puţin falsificabilă prin experienţă; iar experienţa este întotdeauna de un asemenea tip încât, în principiu, ar putea să fie altfel decât este, şi prin urmare nimeni nu poate şti dinainte, adică până să fi avut o anumită experienţă particulară, dacă rezultatul acesteia va fi de un fel sau altul. Dacă, *mutatis mutandis*, cunoaşterea nu este verificabilă sau falsificabilă prin experienţă, atunci ea nu este cunoaştere despre realitate (adică *empirică*), ci este pur şi simplu cunoaştere despre cuvinte, despre utilizarea termenilor, despre semne şi despre regulile lor de transformare – adică este cunoaştere *analitică*. Şi este extrem de îndoielnic că aceasta din urmă ar trebui să fie considerată de fapt „cunoaştere”.

Dacă cineva adoptă această poziţie, aşa cum voi face eu pentru moment, nu este greu să vedem cum argumentele de mai sus ar putea fi sever infirmate. Argumentele privitoare la imposibilitatea calculului economic şi la modul în care caracterul costisitor al măsurilor social-democrate şi conservatoare duce cu necesitate la un declin al producţiei de bunuri şi servicii şi, prin urmare, la standarde de viaţă scăzute, aveau evident pretenţia de a fi valide *a priori*, adică de a fi nefalsificabile prin niciun fel de experienţă, ci mai degrabă cunoscute ca adevărate înaintea oricăror experienţe ulterioare. Dacă acest lucru ar fi adevărat, atunci potrivit primei şi celei mai importante teze a empirismului/pozitivismului, aceste argumente nu ar putea conţine niciun fel de informaţie despre realitate, ci ar trebui considerate drept un joc verbal gratuit (un exerciţiu de transformări tautologice ale unor cuvinte cum ar fi „cost”, „producţie”, „cantitate produsă” sau „consum”), care nu spune nimic despre realitate. Prin urmare, empirismul trage concluzia că, în ceea ce priveşte realitatea, adică consecinţele *reale* ale socialismului *real*, argumentele prezentate nu au niciun fel de greutate. Mai degrabă, pentru a spune ceva convingător la adresa socialismului, lucrul decisiv care

trebuie studiat este experienţa şi doar experienţa.

Dacă toate acestea ar fi adevărate (aşa cum voi presupune încă), atunci ar anula pe dată la toate argumentele economice împotriva socialismului, pe care eu le-am prezentat ca fiind de natură categorică. Pur şi simplu, nu poate exista nimic categoric cu privire la realitate. Dar, chiar şi atunci, nu ar trebui încă empirismul/pozitivismul să înfrunte experienţele reale ale socialismului real, şi nu ar fi rezultatul la fel de decisiv? În capitolele precedente, am acordat mult mai multă atenţie temeiurilor logice, principiale, categorice (toate folosite aici ca sinonime), direcţionate împotriva pretenţiilor socialiste de a oferi un drum mai promiţător către prosperitatea economică decât capitalismul; iar experienţa a fost adusă în discuţie doar în trecere, pentru a ilustra o teză a cărei validitate putea fi în cele din urmă cunoscută independent de orice experienţă ilustrativă. Totuşi, nu ar fi suficientă chiar şi experienţa discutată oarecum nesistematic pentru a avea argumente serioase împotriva socialismului?

Răspunsul la aceste întrebări este un „nu” hotărât. Cea de-a doua teză a empirismului/pozitivismului explică de ce. Ea formulează extinderea, sau mai degrabă aplicarea primei teze la problema cauzalităţii şi a explicaţiei cauzale sau a predicţiei. A explica cauzal sau a prezice un fenomen real înseamnă a formula fie o propoziţie de tipul „Dacă A, atunci B”, fie, dacă variabilele permit măsurători cantitative, una de tipul „Dacă A creşte (sau scade), atunci B creşte (sau scade)”. Ca propoziţie referitoare la realitate (cu A şi B fiind fenomene reale), validitatea sa nu poate fi niciodată stabilită cu certitudine, adică prin examinarea doar a propoziţiei respective sau a alteia din care ea poate fi logic dedusă, ci va fi şi va rămâne pentru totdeauna ipotetică, depinzând de rezultatul experienţelor viitoare, care nu poate fi cunoscut în avans. Dacă experienţa ar confirma o explicaţie ipotetică cauzală, adică dacă s-ar observa că la un anumit moment B i-a urmat într-adevăr lui A, conform predicţiei, acest lucru

tot nu ar dovedi că ipoteza este adevărată, deoarece A şi B sunt termeni generali, abstracţi („universali”, în opoziţie cu „numele proprii”), ce se referă la evenimente sau procese care au (sau, în principiu, *ar putea* avea) un număr indefinit de instanţieri, şi prin urmare experienţe ulterioare ar putea încă falsifica ipoteza. Iar dacă o experienţă falsifică o ipoteză, adică dacă cineva observă o instanţă în care A nu a fost urmat de B, nici acest lucru nu ar fi decisiv, deoarece este posibil ca fenomenele ipotetic corelate să fie totuşi legate cauzal unul de celălalt şi ca o circumstanţă („o variabilă”) anterior neglijată sau necontrolată să fi împiedicat pur şi simplu observarea relaţiei ipotetice. O falsificare nu ar dovedi decât că ipoteza particulară investigată nu era absolut corectă aşa cum era formulată şi că are mai degrabă nevoie de a fi rafinată, adică are nevoie de o specificare sau de variabile suplimentare pe care trebuie să le luăm în calcul şi să le controlăm dacă vrem să putem observa relaţia ipotetică dintre A şi B. Dar, fără îndoială, o falsificare nu ar dovedi niciodată în mod decisiv inexistenţa unei relaţii între fenomene date.

Dacă această poziţie empirist-pozitivistă privitoare la explicaţiile cauzale ar fi corectă, este uşor de văzut cum ar putea fi salvat socialismul în faţa criticilor justificate empiric. Desigur, un socialist empirist nu ar nega faptele. Nu ar pune în discuţie faptul că standardul de viaţă este într-adevăr mai scăzut în Europa de Est decât în Europa Occidentală, sau că impozitarea sporită ori politicile conservatoare se observă a fi într-adevăr corelate cu o încetinire sau cu un recul în producerea de avuţie economică. Dar, în limitele metodologiei sale, ar putea nega fără probleme faptul că pe baza unor astfel de experienţe ar putea fi formulat un argument de principiu împotriva socialismului şi a pretenţiei sale de a oferi o cale mai promiţătoare către prosperitate. Altfel spus, el ar putea respinge experienţele (aparent) falsificante, şi oricare altele ce ar putea fi invocate, ca pur şi simplu accidentale: ca experienţe care au fost produse în

circumstanţe din nefericire neglijate şi necontrolate, şi care vor dispărea şi se vor transforma în contrariul lor, scoţând la iveală adevărata relaţie dintre socialism şi producerea sporită de avuţie socială, de îndată ce acele circumstanţe vor fi controlate. Chiar şi diferenţele izbitoare dintre standardele de viaţă ale celor două Germanii (exemplu pe care l-am folosit atât de mult pentru că se aseamănă cel mai mult cu un experiment social controlat) pot fi astfel explicate: argumentând, de exemplu, că standardele de viaţă mai ridicate ale occidentului trebuie explicate nu prin modul său de producţie mai capitalist, ci prin faptul că planul Marshall a fost destinat Germaniei de Vest, în timp ce Germania de Est a trebuit să plătească daune Uniunii Sovietice; sau prin faptul că, încă de la bun început, Germania de Est a cuprins provinciile mai puţin dezvoltate, mai rurale şi mai agricole ale Germaniei, astfel încât punctul de pornire nu a fost acelaşi; sau prin faptul că în provinciile orientale instituţia iobăgiei a fost abolită mult mai târziu decât în cele occidentale, iar astfel mentalitatea oamenilor a fost într-adevăr diferită în cele două Germanii, etc.

De fapt, orice dovezi empirice am aduce împotriva socialismului, odată ce este adoptată o filosofie empirist-pozitivistă, adică odată ce se renunţă (pentru că ar fi goală şi prost concepută), la ideea formulării unui argument *de principiu* fie în favoarea, fie împotriva socialismului, şi se admite în schimb că se poate greşi, desigur, doar în privinţa *detaliilor* unui anume plan al politicii socialiste, dar care ar fi suficient de flexibil pentru a se lăsa amendat în unele puncte atunci când rezultatul nu este satisfăcător, socialismul devine de fapt imun la orice critică decisivă, deoarece orice eşec poate fi oricând atribuit unei variabile încă necontrolate. Ar trebui să observăm faptul că nici măcar cel mai bine condus şi mai bine controlat experiment nu ar schimba vreun pic situaţia. Niciodată nu este posibil să controlezi toate variabilele despre care se poate imagina că ar avea o influenţă asupra variabilei care trebuie explicată: iar aceasta pentru motivul practic că

acest lucru ar implica, ad litteram, să controlezi întregul univers, şi pentru motivul teoretic că nimeni, în niciun moment, nu poate cunoaşte care *sunt* toate variabilele ce compun acest univers. Aceasta este o întrebare al cărei răspuns trebuie să rămână permanent deschis pentru experienţe nou descoperite şi identificate. Prin urmare, strategia de imunizare caracterizată mai sus ar funcţiona fără excepţie şi fără eşec. Şi pentru că, aşa cum ştim chiar din scrierile empiriştilor înşişi, în special din cele ale lui D. Hume, nu există un „cordon" pe care să îl putem observa şi care să conecteze vizibil anumite variabile drept cauze şi efecte, **[5]** ar trebui să observăm faptul că nu există niciun mod de a exclude de la început o variabilă sau alta ca având o influenţă posibil deformatoare, fără a o încerca într-adevăr şi fără a o controla. Nici măcar variabilele aparent cele mai absurde şi mai ridicole, cum ar fi, de exemplu, diferenţele de temperatură, sau o muscă ce trece în zbor într-unul din cazuri, dar nu şi în celălalt, nu pot fi dinainte excluse; tot ce poate fi făcut este recursul la o nouă experienţă. („Faptul că muştele zboară sau nu zboară, nu produce nicio diferenţă pentru rezultatul experimentului.") Dar, în conformitate chiar cu doctrina empiristă, această experienţă, referindu-se doar la instanţe trecute, nu ar ajuta la deciderea definitivă a problemei, iar referinţa la ea nu ar fi altceva decât o formă de a asuma ceea ce trebuie de fapt demonstrat.

Astfel, indiferent ce acuzaţii i s-ar aduce socialismului, atât timp cât acestea se bazează pe dovezi empirice, un socialist empirist ar putea să argumenteze că nu există niciun mod de a cunoaşte în avans care vor fi efectele unei anumite politici, fără a o pune în practică şi a lăsa experienţa să vorbească. Şi, oricare ar fi rezultatele observabile, ideea socialistă originară („nucleul tare" al „programului de cercetare", cum ar numi-o filosoful neo-popperian Lakatos **[6]**), poate fi oricând salvată cu uşurinţă prin indicarea unei variabile anterior neglijate, mai mult sau mai puţin plauzibilă, şi formulând ipoteza nouă că lipsa de control asupra acesteia este responsabilă

pentru rezultatul negativ. Ipoteza nou formulată ar urma să fie din nou testată, şi tot aşa *ad infinitum*. [7] Experienţa ne spune doar că o anumită politică socialistă nu şi-a atins scopul de a produce mai multă avuţie, dar nu ne poate spune niciodată dacă o politică uşor modificată va produce sau nu rezultate diferite sau dacă este posibil să atingem scopul de a îmbunătăţi producerea de avuţie prin orice altă politică socialistă.

Am atins acum acel punct al argumentaţiei în care voi combate validitatea acestor două teze centrale ale empirismului/pozitivismului. Ce este greşit în privinţa lor, şi de ce nici măcar empirismul nu poate contribui la salvarea socialismului? Răspunsul va fi dat în trei etape. În primul rând, voi demonstra că, la o analiză mai atentă, poziţia empiristă se dovedeşte a fi auto-ruinătoare, deoarece trebuie să presupună, cel puţin implicit, existenţa cunoaşterii non-empirice ca o cunoaştere despre realitate. Această primă sarcină fiind una mai degrabă distructivă, va trebui apoi să analizez problema modului în care este posibil să deţinem sau să concepem o cunoaştere care informează cu privire la realitate, dar care nu este ea însăşi supusă confirmării sau falsificării prin experienţă. Iar în al treilea rând, voi arăta că o astfel de cunoaştere nu doar că este conceptibilă, iar existenţa ei trebuie să fie presupusă, ci că putem identifica instanţieri pozitive ale ei care servesc drept fundamente epistemologice ferme pe care trebuie să fie construite, şi pe care au fost de fapt construite dintru început, argumentele economice împotriva socialismului.

În ciuda aparentei plauzibilităţi a ideilor centrale ale empirismului, ar trebui observat din start faptul că, nici măcar la nivelul intuiţiei, lucrurile nu stau chiar aşa cum şi-ar dori empirismul să stea. Cu siguranţă, nu este deloc evident că logica, matematica, geometria, şi de asemenea anumite propoziţii ale economiei pure, cum ar fi legea cererii şi a ofertei, sau teoria cantitativă a banilor, nu ne-ar da informaţii despre realitate, ci sunt pure jocuri verbale, pentru că ele nu permit nicio falsificare de către

experienţă, sau mai degrabă pentru că validitatea lor este independentă de experienţă. Mai plauzibilă pare varianta opusă: că propoziţiile enunţate de aceste discipline (cum ar fi, de exemplu, o propoziţie geometrică de tipul „Dacă o dreaptă D şi un cerc C au mai mult de un punct comun, atunci D are exact două puncte comune cu C” sau o propoziţie mai strâns legată cu câmpul de acţiune de care ne ocupăm aici, cum ar fi „Nu poţi să păstrezi această plăcintă, şi să o şi mănânci”), conţin de fapt informaţii cu privire la realitate, şi mai exact informaţii cu privire la lucruri care nu ar putea, fără contradicţie, să stea altfel în realitate. **[8]** Dacă mănânc această prăjitură, se poate trage de aici concluzia că nu o mai am. Iar această concluzie este cu siguranţă una care conţine informaţii despre realitate, şi care nu poate fi falsificată prin experienţă.

Dar, mult mai importantă decât această intuiţie, desigur, este analiza reflexivă, care va dovedi că poziţia empiristă este pur şi simplu auto-ruinătoare. Dacă este adevărat faptul că cunoaşterea empirică trebuie să fie falsificabilă prin experienţă şi că cunoaşterea analitică, care nu este falsificabilă, nu poate conţine, prin urmare, niciun fel de cunoaştere empirică, atunci de ce tip este această propoziţie fundamentală a empirismului *însuşi*? Trebuie să fie, la rândul său, analitică sau empirică. Dacă este analitică, atunci, conform propriei doctrine, nu este altceva decât un şir de semne zgâriate pe o hârtie, o vorbă goală, total lipsită de orice conţinut cu sens. Acest lucru poate fi, la început, trecut cu vederea, doar pentru că termenii folosiţi în propoziţie (cum ar fi „cunoaştere”, „experienţă”, „falsificabil” etc.) au primit deja o interpretare cu sens. Dar întreaga lipsă de sens a propoziţiilor analitice decurge logic din ideologia empiristă. Desigur, iar aceasta este prima capcană auto-ruinătoare, dacă acest lucru ar fi adevărat, atunci empirismul nici măcar nu ar putea să spună şi să însemne ceea ce pare să spună şi să însemne: el nu ar fi altceva decât o frunză în bătaia vântului. Pentru ca un enunţ să

aibă un sens, trebuie dată o interpretare termenilor folosiţi, iar o interpretare a termenilor este întotdeauna (atâta vreme cât o expresie nu poate fi explicată printr-alta), fără îndoială, o situaţie practică, adică o situaţie în care folosirea unui termen este învăţată şi practicată prin instanţe reale ale conceptului desemnat de acel termen, instanţe prin care termenul este pus în legătură cu realitatea. **[9]** Totuşi, nu orice interpretare arbitrară este suficientă: „falsificabil", de exemplu, nu înseamnă acelaşi lucru cu „roşu" sau „verde". Pentru a spune ceea ce empirismul/pozitivismul vrea în mod evident să spună atunci când îşi formulează tezele centrale, termenii trebuie să primească exact sensul pe care ei îl au pentru empirist, la fel ca şi pentru cei pe care el doreşte să îi convingă de adecvarea metodologiei sale. Dar, dacă propoziţia respectivă înseamnă într-adevăr ceea ce am crezut dintru început că înseamnă, atunci ea conţine, fără îndoială, informaţii despre realitate. De fapt, ea ne informează despre structura fundamentală a realităţii: şi anume ne spune că nu există nimic în realitate care să poată fi cunoscut ca adevărat înaintea unor experienţe viitoare care să îl confirme sau să îl falsifice. Iar dacă *această* propoziţie este considerată a fi una *analitică*, adică una care nu admite falsificarea şi al cărei adevăr poate fi stabilit doar prin analiza sensurilor termenilor folosiţi, aşa cum am presupus pentru moment, atunci nu ne aflăm decât în faţa unei contradicţii bătătoare la ochi, iar empirismul se dovedeşte din nou a fi auto-ruinător. **[10]**

Se pare, deci, că empirismul/pozitivismul va fi nevoit să aleagă cealaltă opţiune disponibilă şi să-şi declare crezul fundamental ca fiind el însuşi o propoziţie *empirică*. Dar atunci, în mod clar, poziţia empiristă nu ar mai avea niciun fel de greutate: la urma urmei, propoziţia fundamentală a empirismului, pornind de la care sunt deduse toate regulile cercetării ştiinţifice corecte, ar putea fi ea însăşi greşită, şi nimeni nu ar putea fi vreodată sigur de acest lucru. Cineva ar putea la fel de bine să pretindă contrariul şi, în limitele empirismului, nu există niciun mod

de a decide care poziţie este corectă şi care nu. Într-adevăr, dacă teza sa centrală ar fi o propoziţie empirică, atunci empirismul ar înceta complet să mai fie o metodo*logie*, o *logică* a ştiinţei, şi ar deveni nimic altceva decât o convenţie verbală complet arbitrară pentru a denumi anumite moduri (arbitrare) de a trata anumite propoziţii. Ar fi o poziţie lipsită de orice justificare suplimentară faţă de a celorlalte poziţii. **[11]**

Totuşi, chiar dacă este aleasă cea de-a doua alternativă disponibilă, încă nu am spus tot ceea ce poate fi spus împotriva empirismului. La o inspecţie mai atentă, acest drum de fugă duce spre o altă capcană auto-ruinătoare. Chiar dacă ar alege acest drum, s-ar putea arăta că poziţia empirist-pozitivistă trebuie să presupună tacit existenţa cunoaşterii non-empirice ca şi cunoaştere „reală". Pentru a vedea cum, să presupunem că s-a observat că o explicaţie cauzală corelând două sau mai multe evenimente corespunde unei experienţe particulare referitoare la acele evenimente. Această explicaţie este apoi aplicată unei alte experienţe, eventual pentru a trece un test empiric suplimentar. Acum, am putea să ne întrebăm ce presupoziţie trebuie adoptată pentru a corela cea de-a doua instanţiere experimentală cu prima, ca o confirmare sau ca o falsificare a ei. La început pare aproape auto-evident faptul că, dacă în cazul celei de-a doua instanţieri experimentale se repetă observaţiile din prima, atunci ea va fi o confirmare, iar dacă nu, o falsificare (şi, în mod clar, metodologia empiristă asumă acest lucru ca evident, şi ca neavând nevoie de explicaţii suplimentare). Ceea ce, însă, nu este adevărat. **[12]** Ar trebui spus că experienţa nu arată decât că două sau mai multe observaţii privitoare la succesiunea temporală a două sau mai multe tipuri de evenimente poate fi clasificată „neutru" drept „repetiţie" sau „nonrepetiţie". O repetiţie neutră devine o confirmare „pozitivă", iar o non-repetiţie o falsificare „negativă" doar dacă, independent de ceea ce poate fi descoperit de fapt prin experienţă, se presupune că există cauze constante care operează în

moduri invariante în timp. Dacă, din contră, se presupune că în decursul timpului cauzele pot uneori opera într-un fel, iar alteori în alt fel, atunci aceste ocurenţe repetitive sau non-repetitive sunt şi vor rămâne, pur şi simplu, experienţe înregistrate neutru, complet independente una de cealaltă, şi care nu sunt în niciun fel corelate logic una alteia, prin confirmare sau prin falsificare. Există o experienţă, şi există o altă experienţă; ele sunt similare sau diferite; dar aceasta este tot ce se poate spune. Nu decurge, de aici, nimic altceva.

Astfel, precondiţia existenţei „falsificării” sau „confirmării” este principiul constanţei: convingerea că fenomenele observabile sunt în principiu determinate de cauze constante şi invariante în timp în privinţa modului în care operează, şi că în principiu contingenţa nu afectează deloc maniera în care operează cauzele. Doar dacă este asumată validitatea principiului constanţei, poate rezulta, din eşecul de a produce un rezultat, faptul că ceva nu este în regulă cu ipoteza originală; şi doar aşa poate fi interpretată o reproducere reuşită a rezultatului ca o confirmare a ipotezei. Pentru că numai dacă două (sau mai multe) evenimente sunt într-adevăr cauză şi efect, *iar* cauzele operează într-un mod invariant în timp, trebuie să tragem concluzia că relaţia funcţională de observat între variabile corelate cauzal *trebuie* să fie aceeaşi în toate instanţierile reale. Iar, dacă lucrurile nu stau aşa, ceva *trebuie* să fie în neregulă cu respectiva specificare a cauzelor.

Cu siguranţă, acest principiu al constanţei nu este el însuşi fondat pe experienţă sau derivat din aceasta. Nu doar că nu există nicio legătură observabilă care să coreleze evenimentele. Chiar dacă o astfel de legătură ar exista, experienţa nu ar putea lămuri dacă aceasta este sau nu invariantă în timp. Principiul nici nu poate fi infirmat prin experienţă, deoarece orice eveniment care ar putea părea să-l infirme (cum ar fi eşecul de a repeta întocmai o anumită experienţă) ar putea fi interpretat din start ca şi cum experienţa nu ar fi arătat în acest caz decât că un tip

special de eveniment nu a fost cauza altuia (altfel repetarea experienţei ar fi reuşit). Totuşi, în măsura în care experienţa nu poate exclude posibilitatea de a fi găsit *alt* set de evenimente, care să fie invariant în timp prin modul de operare, validitatea principiului constanţei nu poate fi infirmată.

Cu toate acestea, deşi nici nu este derivat din experienţă, şi nici nu este infirmabil prin ea, principiul constanţei este nici mai mult nici mai puţin decât presupoziţia logic necesară pentru existenţa unor experienţe care să poată fi privite ca falsificându-se sau confirmându-se reciproc (în contrast cu experienţele izolate, necorelate logic). Prin urmare, cum empirismul/pozitivismul presupune existenţa unor astfel de experienţe logic corelate, trebuie concluzionat că el presupune implicit existenţa unei cunoaşteri non-empirice asupra realităţii. El trebuie să presupună că există cu adevărat cauze ce operează invariant în timp. Şi trebuie să presupună acest lucru, chiar dacă experienţa nu ar putea niciodată să-l confirme sau să-l infirme. Încă o dată, empirismul se dovedeşte a fi o filosofie inconsistentă, contradictorie.

Ar trebui să fie destul de clar până acum că trebuie să existe cunoaştere *a priori* sau că, cel puţin, empirismul/pozitivismul (filosofia cea mai sceptică cu privire la posibilitatea acesteia), trebuie de fapt să-i presupună existenţa. Să admitem, totuşi, că însăşi ideea unei cunoaşteri despre lucrurile reale, a cărei validitate să poată fi stabilită independent de experienţă, este una dificil de înţeles – căci altfel succesul copleşitor al filosofiei empirist/pozitiviste în comunitatea ştiinţifică şi în opinia „publicului educat” ar putea cu greu fi explicat. De aceea, înainte de a trece la sarcina mai concretă a elucidării fundamentelor *a priori* specifice pe care se bazează argumentul economic împotriva socialismului, ni s-ar părea potrivit să facem câteva comentarii mai degrabă generale, care ar trebui să ajute la sporirea plauzibilităţii ideii că există cu adevărat ceva de tipul cunoaşterii *a*

priori.

Pare a fi extrem de important să ne eliberăm întâi de ideea potrivit căreia cunoaşterea *a priori* ar avea ceva de-a face cu „ideile înnăscute" sau cu cunoaşterea „intuitivă" care nu ar trebui să fie, într-un fel sau altul, descoperită sau învăţată. Dacă este sau nu înnăscută, dacă este sau nu intuitivă, acestea sunt întrebări care privesc *psihologia cunoaşterii*. Prin comparaţie, epistemologia se preocupă exclusiv cu problema *validităţii* cunoaşterii şi a modului în care poate fi ea stabilită (şi, fără îndoială, problema cunoaşterii *a priori* este una exclusiv epistemologică). Cunoaşterea *a priori* poate fi, şi adesea chiar este, foarte asemănătoare cunoaşterii empirice dintr-un punct de vedere psihologic, prin aceea că ambele tipuri de cunoaştere trebuie să fie dobândite, descoperite, învăţate. Procesul descoperirii cunoaşterii *a priori* poate fi, şi foarte adesea pare într-adevăr să fie, chiar mai dificil şi mai dureros decât cel al dobândirii de cunoaştere empirică, care destul de frecvent pare să vină singură înspre noi, fără să facem ceva special în vederea acestui lucru. De asemenea, se poate la fel de bine întâmpla ca, din perspectiva genezei cunoaşterii, pentru a dobândi cunoaştere *a priori* să fie necesar să fi avut un anume gen de experienţe anterioare. Dar toate aceste lucruri, trebuie să repetăm, nu afectează întrebarea privitoare la validarea cunoaşterii, iar cunoaşterea *a priori* şi cea empirică diferă exclusiv şi categoric exact în această privinţă, şi nu în alta. **[13]**

Pe latura pozitivă, cea mai importantă idee pentru înţelegerea posibilităţii cunoaşterii *a priori*, cred eu, este aceea că nu există doar lucruri date prin natură şi despre care trebuie să învăţăm prin experienţă, ci că există şi lucruri artificiale, făcute de om, care pot necesita existenţa sau utilizarea unor materiale naturale dar care, chiar în măsura în care ele sunt constructe, nu doar că pot fi în întregime înţelese în termenii structurii şi implicaţiilor lor, dar pot fi, de asemenea, discutate şi din perspectiva întrebării dacă metoda de construcţie a acestora poate fi

sau nu schimbată. [14]

Există trei domenii majore de constructe: limbajul şi gândirea, acţiunile, precum şi obiectele construite, toate fiind lucruri create de om. Nu ne vom ocupa aici de obiectele construite, ci doar vom menţiona în trecere faptul că geometria euclidiană, de exemplu, poate fi concepută ca un set de norme ideale a căror folosire nu o putem evita în construcţia de instrumente care fac posibile măsurătorile empirice ale spaţiului. (În această măsură, nu se poate spune că geometria euclidiană ar fi fost falsificată de teoria relativităţii; mai degrabă, această teorie îi presupune validitatea prin folosirea instrumentelor sale de măsurare.) [15] Domeniul acţiunilor, ca arie a interesului nostru principal, va fi analizat atunci când vor fi discutate fundamentele *a priori* ale economiei. Prima explicaţie a cunoaşterii *a priori*, ca o cunoaştere a regulilor de construcţie a căror schimbare nu poate fi concepută, va fi prin urmare formulată folosind exemplul limbajului şi al gândirii. Acesta este ales ca punct de pornire, deoarece limbajul şi gândirea sunt cele pe care le folosim atunci când facem lucruri ca acelea pe care le facem aici, adică atunci când discutăm, comunicăm şi argumentăm.

În opinia empiriştilor, limbajul este un sistem, convenţional acceptat, de semne şi de combinaţii de semne cărora, tot prin convenţie, le sunt atribuite sensuri, în cele din urmă prin intermediul definiţiilor ostensive. În conformitate cu această opinie, ar putea părea că, deşi limbajul este un produs artificial, creat de om, nimic nu poate fi cunoscut despre el *a priori*. Şi, într-adevăr, există multe limbaje diferite, toate utilizând semne diferite, iar sensurile termenilor utilizaţi pot fi fi atribute şi modificate arbitrar, astfel încât tot ceea ce poate fi cunoscut despre limbaj trebuie să fie învăţat din experienţă (sau cel puţin aşa se pare). Dar această opinie este incorectă sau, în cel mai bun caz, nu exprimă decât o jumătate de adevăr. E adevărat, orice limbaj este un sistem convenţional de semne. Dar ce este o convenţie? Evident, nu putem sugera ca termenul „convenţie” să fie la rândul său definit prin

convenţie, deoarece acest lucru ar însemna pur şi simplu a presupune ceea ce trebuie demonstrat. Orice poate fi *numit* o convenţie (şi, în aceeaşi măsură, un limbaj), dar desigur că nu tot ceea ce poate fi numit astfel *este* de fapt o convenţie. A spune ceva de genul „convenţia este folosită aşa şi aşa", şi a fi înţeles, presupune ca cel căruia i te adresezi să ştie deja ce este o convenţie, deoarece acest enunţ trebuie să se servească de limbaj ca de un mijloc de comunicare. Astfel, suntem obligaţi să tragem concluzia că limbajul este un sistem convenţional de semne, iar cunoaşterea privitoare la el poate fi doar de natură empirică. Dar, pentru a putea exista un astfel de sistem, trebuie asumat faptul că fiecare vorbitor al unui limbaj ştie dinainte ce este aceea o convenţie, şi trebuie să ştie acest lucru nu pur şi simplu în felul în care ştie că „câine" înseamnă câine, ci trebuie să ştie sensul real, adevărat, al „convenţiei". Astfel, cunoaşterea sa privitoare la ce este un limbaj trebuie să fie *a priori*. Această observaţie poate fi repetată pentru nivele mai speciale. Există o mulţime de tipuri de propoziţii specifice care pot fi formulate într-un limbaj, şi desigur că experienţa are un rol de jucat aici. Totuşi, a şti ce înseamnă să formulezi o propoziţie nu poate fi în niciun fel învăţat din experienţă, ci este mai curând ceva ce trebuie presupus cu privire la orice vorbitor al limbajului. Nu putem explica unui vorbitor ce înseamnă o propoziţie, folosind un alt enunţ, dacă el nu ştie deja cum să interpreteze acest din urmă enunţ ca pe o propoziţie. Iar acelaşi lucru este adevărat despre definiţii: nu ar fi suficient să definim ostensiv „definiţie" arătând înspre cineva care tocmai produce o definiţie, la fel ca atunci când cuvântul „câine" este definit arătându-ni-se un câine. În acest caz, trebuie să fie deja presupusă o înţelegere a sensului definiţiilor ostensive atunci când noi înţelegem că actul de a arăta înspre un câine, însoţit de un sunet [câine] înseamnă că „câine" înseamnă câine. Ar fi în întregime lipsit de sens să definim ostensiv „definiţia", dacă nu este deja ştiut faptul că un anumit sunet se presupune că se referă la ceva a cărui identificare poate fi direcţionată prin

actul de a arăta înspre acel ceva, deci dacă nu se ştie deja cum să fie identificate obiectele particulare ca instanţieri ale proprietăţilor generale, abstracte. Pe scurt, pentru a defini orice termen prin convenţie, trebuie să se presupună că vorbitorii au deja cunoaşterea *a priori* a sensului real (a definiţiei reale) al „definiţiei”. **[16]**

Acea cunoaştere privitoare la limbaj, deci, care trebuie considerată *a priori* (prin aceea că trebuie presupusă despre fiecare vorbitor al oricărui limbaj), este cea privitoare la identificarea unei convenţii adevărate, la cum se formulează o propoziţie făcând un enunţ (adică la cum să te referi la ceva atunci când spui ceva), la cum se construieşte o definiţie reală şi la cum se identifică instanţele particulare ale proprietăţilor generale. Orice negare a acestui fapt ar fi auto-ruinătoare, deoarece ar trebui să fie formulată într-un limbaj, construind propoziţii şi utilizând definiţii. Iar cum orice experienţă este o experienţă conceptuală, adică o experienţă în termenii unui anumit limbaj (a spune că nu este aşa nu ar însemna altceva decât a dovedi că este, deoarece negarea ar trebui formulată tot într-un limbaj), *ştiind a priori* acest lucru ca fiind adevărat despre limbaj, am cunoaşte deja un adevăr *a priori* despre realitate. Am cunoaşte faptul că ea este alcătuită din obiecte particulare care au proprietăţi abstracte, adică din proprietăţi ce pot fi găsite şi în instanţieri diferite; că orice obiect, fie are, fie nu are o anumită proprietate, şi că, prin urmare, există fapte despre care se pot face enunţuri adevărate sau false; şi, de asemenea, că nu poate fi cunoscut *a priori* care sunt toate faptele, exceptând certitudinea că ele trebuie să fie fapte, adică instanţieri ale anumitor proprietăţi abstracte. Şi, o spunem din nou, toate aceste lucruri nu le ştim din experienţă, deoarece experienţa este doar ceea ce poate să apară în formele abia descrise. **[17]**

Păstrând toate acestea în minte, ne putem întoarce la domeniul acţiunii, pentru a dovedi faptul că posedăm cunoaştere pozitivă *a priori* despre acţiuni şi despre consecinţele acţiunilor, deoarece acţiunile, la rândul lor,

sunt constructe umane care pot fi înţelese în întregime în ceea ce priveşte regulile lor de construcţie. Vom mai dovedi şi că empirismul/pozitivismul nu poate (fără contradicţie) să pună într-o dificultate serioasă argumentul economic împotriva socialismului, deoarece acest argument se bazează în ultimă instanţă pe un astfel de fundament *a priori*, pe când filosofia empiristă se află în contradicţie cu el.

Ca prim pas argumentativ, voi demonstra că metodologia empiristă, contrar pretenţiei sale, nu poate fi aplicată la acţiuni, şi voi releva prin aceasta o primă instanţiere, deşi mai degrabă negativă, a cunoaşterii *a priori* despre acţiuni. Empirismul pretinde că acţiunile, la fel ca orice alt fenomen, pot fi (şi trebuie să fie) explicate prin intermediul ipotezelor cauzale care pot fi confirmate sau respinse de experienţă. Dacă lucrurile ar sta aşa, atunci empirismul ar fi nevoit să presupună (contrar doctrinei sale potrivit căreia nu există niciun fel de cunoaştere *a priori* despre realitate) că există cauze ale acţiunilor ce operează invariant în timp. Nu am putea şti dinainte ce eveniment particular ar putea constitui cauza cutărei acţiuni – acest lucru ar trebui să ni-l spună *experienţa*. Dar pentru a putea proceda aşa cum doreşte empirismul (pentru a putea corela diferite experienţe privitoare la succesiunea temporală a două sau mai multe evenimente ca falsificându-se ori confirmându-se reciproc; iar dacă relaţia este de falsificare, pentru a putea reacţiona printr-o reformulare a ipotezei cauzale originare), trebuie să fie presupusă o constanţă temporală a modului de operare al cauzelor. Totuşi, dacă toate acestea ar fi adevărate, iar acţiunile ar putea într-adevăr fi concepute ca guvernate de cauze ce operează invariant în timp, cum însă i-am putea explica pe cei ce explică (adică persoanele angajate chiar în procesul emiterii ipotezelor, al verificărilor şi al confirmărilor – altfel spus, toţi aceia dintre noi care procedează aşa cum ne sfătuiesc empiriştii)? Evident, pentru a fi capabil de toate aceste lucruri (de a asimila experienţe care confirmă sau falsifică

ipoteze şi de a înlocui vechile ipoteze cu altele noi), cineva trebuie să fie, prin ipoteză, capabil să înveţe. Totuşi, dacă putem învăţa din experienţă (iar empiristul este forţat să admită acest lucru), atunci nu putem şti, în niciun moment determinat, ce vom cunoaşte după un timp şi cum vom acţiona pe baza acestor cunoştinţe. Mai degrabă, am putea reconstrui cauzele unei acţiuni abia după producerea ei, la fel cum am putea explica cunoştinţele noastre abia după ce le avem. Astfel, metodologia empiristă aplicată la domeniul cunoaşterii şi al acţiunii, care la rândul ei conţine cunoaşterea ca ingredient necesar, este pur şi simplu contradictorie – o absurditate logică. **[18]** Principiul constanţei poate fi presupus corect în sfera obiectelor naturale, iar metodologia empiristă poate fi astfel aplicată la acel domeniu dar, în ceea ce priveşte acţiunile, orice încercare de explicaţie cauzală empirică este logic imposibilă, iar acest lucru, care ţine evident de o cunoaştere despre ceva *real*, poate fi cunoscut cu certitudine. Nimic nu poate fi cunoscut *a priori* despre nicio acţiune particulară, dar există cunoaştere *a priori* privitoare la acţiuni, în măsura în care ele sunt acţiuni. Poate fi cunoscut *a priori* faptul că nicio acţiune nu poate fi concepută ca fiind predictibilă pe baza unor cauze ce operează constant.

Cea de-a doua observaţie privitoare la acţiuni este de acelaşi tip. Voi demonstra că, deşi acţiunile înseşi nu pot fi concepute ca fiind cauzate, orice acţiune trebuie să presupună existenţa cauzalităţii în lumea fizică în care sunt îndeplinite acţiunile. Cauzalitatea (a cărei existenţă filosofia empirist/pozitivistă trebuie să o asume pentru a-şi face propriile proceduri metodologice să fie acceptabile logic, chiar dacă presupunerea ei nu poate fi derivată din experienţă ori justificată în termenii experienţei), este o categorie a acţiunii, adică este produsă ori construită de noi urmând o anumită regulă de procedură. Iar această regulă, la rându-i, se dovedeşte în cele din urmă a fi necesară pentru însăşi capacitatea noastră de a acţiona. În alte cuvinte, această regulă este astfel încât falsificarea ei

nu poate fi concepută, deoarece însăşi încercarea de a o falsifica ar trebui să-i presupună existenţa.

După tot ceea ce am spus despre cauzalitate, ar trebui să fie acum uşor de observat că ea este o trăsătură mai degrabă produsă a realităţii, decât una dată. Noi nu avem o astfel de experienţă, şi nu învăţăm faptul că există cauze care operează întotdeauna în acelaşi mod şi pe baza cărora putem face predicţii despre viitor. Mai curând, noi stabilim faptul că fenomenele au astfel de cauze urmând un anumit tip de procedură de investigaţie, refuzând din principiu să admitem orice excepţii, adică orice instanţieri ale inconstanţei, şi fiind mereu pregătiţi să răspundem fiecărei apariţii a unei aparente inconstanţe prin producerea de fiecare dată a unei noi ipoteze cauzale. Dar de ce este necesar acest mod de a proceda? De ce *trebuie* să acţionăm astfel? Deoarece acest mod de comportament este tot una cu a realiza acţiuni intenţionale; iar atâta vreme cât acţionăm intenţional, nu facem altceva decât să presupunem cauze ce operează constant. Acţiunile intenţionale se caracterizează prin faptul că cel care le realizează intervine în mediul său înconjurător şi modifică anumite lucruri, sau împiedică modificarea lor, şi astfel deviază cursul „natural” al evenimentelor pentru a obţine un rezultat sau o stare de lucruri ce-i este preferabilă; sau, dacă intervenţia activă se dovedeşte imposibilă, atunci el se pregăteşte pentru un rezultat în privinţa căruia nu poate face altceva decât să-l anticipeze, concentrându-şi atenţia asupra unor evenimente anterioare care să indice rezultatul ulterior. În orice caz, pentru a produce un rezultat la care altfel nu s-ar fi ajuns, sau pentru a fi capabil să se adapteze unui rezultat inevitabil, dar care altfel ar fi fost o surpriză totală, agentul trebuie să presupună cauze operând constant. El nu ar interveni dacă nu ar presupune că acest lucru l-ar ajuta să provoace rezultatul dorit; şi nu s-ar pregăti pentru nimic dacă nu ar crede că evenimentele pe baza cărora şi-a început pregătirile sunt într-adevăr forţe care operează constant şi care vor produce respectivul rezultat, şi că pregătirile

efectuate vor conduce într-adevăr înspre scopul dorit. Desigur, un agent se poate înşela în privinţa presupunerilor sale particulare asupra relaţiei cauză-efect, iar rezultatul dorit ar putea să nu fie produs, în ciuda intervenţiei; ori evenimentul anticipat pentru care au fost făcute pregătirile ar putea să nu apară. Dar, oricum ar sta lucrurile, indiferent dacă rezultatele sunt sau nu conforme aşteptărilor, fie că acţiunile privitoare la un anumit eveniment sau rezultat sunt sau nu continuate şi în viitor, orice acţiune, modificată sau nemodificată, presupune existenţa unor cauze ce operează constant, chiar dacă nicio cauză anume pentru un anume eveniment nu poate fi cunoscută agentului la un moment în timp, înainte de producerea evenimentului. De fapt, infirmarea ideii că orice fenomen natural este guvernat de cauze care operează invariant în timp ar presupune demonstrarea faptului că un fenomen dat nu poate fi anticipat sau produs pe baza unor variabile antecedente. Dar, în mod clar, a încerca să demonstrezi acest lucru ar presupune în mod necesar că ocurenţa sau absenţa fenomenului în studiu ar putea fi provocată prin efectuarea acţiunii adecvate şi, astfel, că fenomenul ar putea fi integrat unei reţele de cauze ce operează constant. Prin urmare, suntem obligaţi să tragem concluzia că validitatea principiului constanţei nu poate fi falsificată prin nicio acţiune, deoarece orice acţiune l-ar presupune. **[19]** (Există un singur mod în care s-ar putea spune că experienţa ar putea falsifica principiul constanţei: dacă lumea fizică ar fi într-adevăr atât de haotică, încât nu am mai putea acţiona deloc, atunci desigur că nu prea ar mai avea sens să vorbim despre o lume a cauzelor care operează constant. Dar atunci fiinţele umane, a căror caracteristică esenţială este tocmai aceea de a acţiona intenţional, nu ar mai fi ele cele care au *experienţa* acestei inconstanţe. Atâta timp cât supravieţuim ca fiinţe umane (iar acest lucru ni-l spune de fapt argumentul), principiul constanţei trebuie să fie presupus a fi valid *a priori*, deoarece orice acţiune trebuie să-l presupună şi nicio experienţă pe care este posibil să o

avem nu-l poate în vreun fel infirma.) **[20]**

Implicată de categoria cauzalităţii este cea a timpului. Ori de câte ori cineva produce, sau se pregăteşte pentru un anumit rezultat, iar prin aceasta clasifică evenimentele drept cauze şi efecte, el distinge de asemenea între evenimente care au loc mai devreme sau mai târziu. Şi, fără îndoială, această clasificare nu este pur şi simplu derivată din experienţă, adică din simpla observare a lucrurilor şi evenimentelor. Succesiunea experienţelor, aşa cum apare ea în ordinea temporală a observaţiilor cuiva, este un lucru destul de diferit de succesiunea evenimentelor în timpul real. De fapt, putem observa lucrurile într-o ordine care să fie exact inversă ordinii temporale reale în care se găsesc ele unul faţă de celălalt. Faptul că ştim cum să ne interpretăm observaţiile într-un mod care poate să devieze de la ordinea temporală în care au fost făcute, şi să o corecteze, şi faptul că putem chiar localiza evenimentele în timpul real presupune ca noi, cei ce observăm, să fim agenţi ai acţiunii şi să ştim ce înseamnă să produci un anumit rezultat sau să te pregăteşti pentru acesta. **[21]** Doar datorită faptului că suntem agenţi, iar experienţele noastre sunt cele ale unor persoane care acţionează, putem interpreta evenimentele ca apărând mai devreme sau mai târziu. Iar din experienţă nu putem învăţa că experienţele noastre particulare trebuie să fie interpretate cu referire la acţiuni, de vreme ce realizarea acţiunii presupune deja existenţa unei experienţe astfel interpretate. Nicio persoană care nu ştie ce înseamnă a acţiona nu ar putea avea vreodată experienţa evenimentelor plasate în timpul real, şi prin urmare sensul timpului trebuie presupus a fi cunoscut *a priori* oricărui agent tocmai datorită faptului că este un agent.

Mai mult, acţiunile nu presupun doar cauzalitatea şi ordinea obiectivă a timpului, ele necesită şi valori. Valorile, de asemenea, nu ne sunt cunoscute prin experienţă; ba, mai curând, dimpotrivă. Putem avea experienţa lucrurilor doar pentru că ele sunt lucruri ce pot fi evaluate pozitiv

sau negativ în cursul acţiunii. Doar un *agent* poate interpreta lucrurile ca purtătoare de valoare şi, la un nivel chiar mai general, doar un agent poate avea experienţe conştiente, deoarece aceste experienţe informează cu privire la lucruri a căror cunoaştere poate fi valoroasă pentru agentul acţiunii. Mai precis: prin fiecare acţiune, un agent urmăreşte un scop. **[22]** El doreşte să producă un anumit rezultat sau să se pregătească pentru un rezultat a cărui producere nu o poate împiedica. Oricare ar fi scopul acţiunii sale (care, desigur, poate fi cunoscut doar din experienţă), faptul că este urmărit de un agent ne arată că acesta îi atribuie o valoare. De fapt, ne arată că, încă de la începutul acţiunii, agentul atribuie acestui scop o valoare relativ mai mare decât oricărui alt scop la care s-ar putea gândi, pentru că altfel ar fi acţionat în mod diferit. Mai mult, deoarece pentru a-şi atinge scopul cel mai valoros, orice agent trebuie să intervină într-un moment anterior sau trebuie să sesizeze un eveniment anterior pentru a putea începe pregătirile în vederea unei ocurenţe ulterioare, orice acţiune trebuie, de asemenea, să folosească anumite mijloace (cel puţin cele reprezentate de însuşi corpul agentului şi de timpul consumat pentru intervenţie sau pentru pregătiri) pentru atingerea scopului dorit. Iar cum aceste mijloace se presupune că sunt cauzal necesare pentru atingerea scopului urmărit (pentru că altfel agentul nu le-ar utiliza), trebuie să li se atribuie şi lor o valoare. Prin urmare, nu doar scopurile au valoare pentru un agent, ci şi mijloacele – o valoare derivată din cea a scopului dorit, deoarece nu se poate atinge un scop fără a fi folosite anumite mijloace. În plus, cum acţiunile pot fi realizate de către agent doar în succesiune, orice acţiune implică operarea unei alegeri. Implică urmarea acelui curs al acţiunii care, la momentul efectuării acesteia, promite agentului obţinerea rezultatului căruia i se atribuie cea mai mare valoare, deci care este preferat de acesta; în acelaşi timp, implică renunţarea la acele acţiuni posibile ale căror rezultate aşteptate sunt de o mai mică valoare. Ca o consecinţă a faptului că orice acţiune

implică în mod necesar o alegere (a faptului că nu pot fi atinse simultan toate scopurile dorite), efectuarea fiecărei acţiuni presupune apariţia costurilor. Costul unei acţiuni este preţul ce trebuie plătit pentru preferinţa pentru un curs al acţiunii şi nu pentru altele, şi este acelaşi cu valoarea atribuită celui mai valoros scop care nu poate fi realizat, sau a cărui realizare trebuie acum amânată, deoarece mijloacele necesare pentru a-l produce sunt acum blocate în procesul producerii altui scop, căruia i se atribuie o valoare chiar mai mare. Şi, deşi acest lucru înseamnă că, la începutul oricărei acţiuni, rezultatul ei este considerat mai valoros decât costurile, şi capabil a-i aduce agentului un profit, fiecare acţiune este, de asemenea, ameninţată de posibilitatea de a reprezenta o pierdere. O astfel de pierdere ar apărea retrospectiv dacă agentul şi-ar da seama că (în ciuda propriilor aşteptări), rezultatul acţiunii sale are de fapt o valoare mai mică decât cel al acţiunii la care a renunţat. Iar cum fiecare acţiune urmăreşte în mod necesar un profit, posibilitatea de a pierde este, la rândul său, un ingredient necesar al fiecărei acţiuni. Iar aceasta deoarece un agent poate să se înşele în privinţa cunoaşterii sale cauzal-tehnologice, iar producerea rezultatelor dorite poate să nu aibă loc, sau evenimentele în vederea cărora au fost ele produse să nu se întâmple; sau se poate înşela deoarece îndeplinirea oricărei acţiuni cere un timp, iar valoarea atribuită diferitelor scopuri se poate modifica, făcând lucrurile care păreau anterior foarte valoroase să pară acum mai puţin valoroase.

Toate aceste categorii – valori, scopuri, mijloace, alegere, preferinţă, cost, profit şi pierderesunt implicate de conceptul de acţiune. Niciuna dintre ele nu este derivată din experienţă. Mai degrabă, dacă suntem capabili să interpretăm experienţa în categoriile de mai sus, înseamnă că ştim deja ce înseamnă a acţiona. Nimeni, dacă nu este un agent, nu le-ar putea înţelege, deoarece ele nu sunt „date”, nu sunt disponibile undeva pentru a putea avea experienţa lor, ci însăşi experienţa este

obţinută în aceşti termeni şi construită de agent conform regulilor necesare ale acţiunii. Şi, fără îndoială, cum acţiunile sunt lucruri reale şi *nu* putem să nu acţionăm (pentru că însăşi încercarea de a nu acţiona ar reprezenta o acţiune ţintind un scop, utilizând mijloace, excluzând alte cursuri posibile de acţiune, presupunând costuri şi punând agentul în faţa posibilităţii de a nu-şi atinge scopul şi de a suferi astfel o pierdere), cunoaşterea despre ce înseamnă a acţiona trebuie considerată cunoaştere *a priori* a realităţii. Existenţa ca atare a acestei cunoaşteri nu poate fi infirmată sau anulată, deoarece aceste încercări de a o invalida ar asuma-o. De fapt, nu poate fi observată nicio situaţie în care aceste categorii ale acţiunii să înceteze a avea o existenţă reală, atâta vreme cât a face o observaţie înseamnă a realiza o acţiune. **[23]**

Analiza economică, şi în special analiza economică a socialismului, are ca fundament această cunoaştere *a priori* a sensului acţiunii, ca şi a constituentelor ei logice. În principal, antiza economică constă în: (1) o înţelegere a categoriilor acţiunii şi a sensului unei *schimbări* în ceea ce priveşte valorile, costurile, cunoştinţele tehnologice etc; (2) descrierea unei situaţii în care aceste categorii primesc sensuri concrete, în care anumite persoane sunt identificate ca agenţi ce utilizează anumite obiecte specificate ca mijloace ale acţiunii, ce au anumite scopuri identificate ca valori şi recunosc anumite lucruri ca fiind costuri şi (3) o deducere a consecinţelor ce rezultă din îndeplinirea unei acţiuni specifice în acea situaţie, sau a consecinţelor pe care le are pentru agent modificarea situaţiei într-un mod definit. Iar această deducţie trebuie să conducă la concluzii valide *a priori*, cu condiţia să nu existe nicio eroare în procesul deducţiei, iar situaţia şi modificările survenite în ea să fie date. Iar concluziile valide *a priori* se vor referi la *realitate* dacă situaţia şi modificările survenite, aşa cum sunt descrise, pot fi ele însele identificate ca reale, deoarece atunci validitatea lor se va baza în ultimă instanţă pe validitatea indiscutabilă a categoriilor acţiunii.

Pe această cale metodologică a fost derivată concluzia precedentei discuţii despre socialism. De exemplu, dacă munca prestată de un agent nu reprezintă ea însăşi un scop, ci mai curând un mijloc de a produce venit, şi dacă venitul îi este redus împotriva voinţei sale (prin impozitare), atunci costul muncii pentru agent a crescut, iar valoarea unor alte scopuri, alternative, care pot fi realizate prin mijlocirea corpului şi timpului său, a crescut în termeni relativi, iar astfel rezultatul va fi diminuarea motivaţiei sale de a munci. Tot pe această cale a fost derivată, de exemplu, concluzia *a priori* că, dacă utilizatorii efectivi ai mijloacelor de producţie nu au dreptul de a le vinde celui mai bun ofertant, atunci nimeni nu poate stabili costurile monetare implicate în actul producţiei care utilizează aceste mijloace (adică valoarea monetară a oportunităţilor la care s-a renunţat nefolosind în alt mod mijloacele), şi nimeni nu mai poate avea certitudinea că aceste mijloace sunt utilizate într-adevăr pentru producerea acelor bunuri considerate a fi cele mai valoroase de către agenţi la începutul eforturilor lor productive. Va rezulta astfel, în termenii puterii de cumpărare, o cantitate redusă de bunuri.

După această destul de lungă digresiune epistemologică, să ne întoarcem la discuţia asupra socialismului ingineriei sociale. Digresiunea de mai sus a fost necesară pentru a respinge pretenţia empirismului/pozitivismului (care dacă ar fi fost adevărată ar fi salvat doctrina socialistă), potrivit căreia nu poate fi spus nimic categoric împotriva unei politici, deoarece numai experienţa poate releva consecinţele acesteia. Am subliniat, împotriva acestei pretenţii, faptul că empirismul pare să contrazică în mod clar intuiţiile noastre. Intuiţia ne spune că logica este fundamentală în raport cu experienţa, şi că reprezintă o cunoaştere despre realitate. Mai mult, empirismul/pozitivismul se dovedeşte a fi autocontradictoriu, deoarece el însuşi este nevoit să presupună existenţa cunoaşterii *a priori* despre realitate. Există într-adevăr un set de cunoştinţe pozitive *a priori* ce

trebuie să fie presupuse de către orice persoană care acţionează şi are experienţe, deoarece orice astfel de persoană ştie ce înseamnă să acţionezi. Iar aceste cunoştinţe nu pot fi infirmate prin apel la experienţă, deoarece chiar încercarea de a le infirma ar presupune validitatea lor.

Discuţia ne-a condus către o concluzie ce poate fi rezumată astfel: „Experienţa nu este anterioară logicii, ci mai curând invers". Logica îmbunătăţeşte şi corectează experienţa, ne spune ce experienţe este posibil să avem şi care sunt datorate în schimb unei minţi rătăcite, putând fi catalogate mai curând ca „vise" ori „fantezii" decât ca experienţe despre „realitate". Cu această asigurare a soliditătţii fundamentelor argumentului economic împotriva socialismului, este acum posibilă o critică directă a socialismului ingineriei sociale. Această critică este la rândul ei una logică, bazată pe o cunoaştere *a priori*, şi demonstrează că scopurile urmărite de socialismul ingineriei sociale nu pot fi atinse vreodată prin mijloacele pe care el le propune, deoarece aceasta s-ar afla în contradicţie cu o astfel de cunoaştere *a priori*. Critica ce urmează poate fi acum una scurtă, deoarece ideologia ingineriei sociale, *în afara* metodologiei sale empirist-pozitiviste, care s-a dovedit a fi greşită, nu este cu nimic diferită de cea a altor forme de socialism. Prin urmare, antizele efectuate în capitolele dedicate socialismului marxist, social-democrat şi conservator, îşi găsesc aplicabilitatea şi în acest caz.

Acest lucru devine clar odată ce sunt formulate regulile socialismului ingineriei sociale cu privire la proprietate. În primul rând, proprietarii-utilizatori ai resurselor rare pot face cu ele ceea ce doresc. Dar, în al doilea rând, ori de câte ori rezultatele acestui proces nu sunt pe placul comunităţii de ingineri sociali (adică al unor oameni care nu sunt proprietari-utilizatori ai resurselor în cauză şi nici nu au asupra lor vreo îndreptăţire dobândită prin contract), ea are dreptul de a interveni în practica proprietarilor-utilizatori efectivi şi de a decide utilizarea

acestor mijloace, restrângând astfel drepturile lor de proprietate. Mai mult, comunitatea inginerilor sociali are dreptul de a decide în mod unilateral care sunt şi care nu sunt rezultatele dorite, şi poate astfel restrânge drepturile proprietarilor-utilizatori oricând, oriunde şi în orice măsură consideră a fi necesar pentru a produce rezultatul dorit.

În privinţa acestor reguli ale proprietăţii, este imediat vizibil faptul că, deşi socialismul ingineriei sociale permite o realizare graduală a scopurilor sale, folosind doar un grad moderat de intervenţie în drepturile de proprietate ale proprietarilor naturali, atâta vreme cât gradul în care drepturile lor pot fi limitate urmează să fie decis de către societate (de inginerii sociali), proprietatea privată este în principiu abolită, iar activităţile productive ale oamenilor se desfăşoară sub ameninţarea constantă a exproprierii mereu crescânde sau chiar totale a proprietarilor. În aceste privinţe, nu există nicio diferenţă între socialismul de tip social-democrat sau conservator şi versiunea sa ca inginerie socială. Diferenţa se reduce, din nou, la o problemă de psihologie socială. În vreme ce socialismul marxist, cel redistributiv şi cel conservator, urmăresc toate atingerea unui scop general dinainte determinat (scopul egalităţii sau cel al conservării unei ordini date), socialismul ingineriei sociale nu are o astfel de intenţie. Ideea sa este aceea a intervenţiei punctuale, necerută de un anume principiu; este ideea unei inginerii flexibile, graduale. Socialistul ingineriei sociale pare, de aceea, mult mai deschis la critici, la reacţii în continuă schimbare şi la ideile noi – iar această atitudine este cu siguranţă atrăgătoare pentru un mare număr de oameni care nu ar adera de bunăvoie la nicio altă formă de socialism. Pe de altă parte, însă, şi nici acest lucru nu ar trebui să-l uităm, nu există aproape nimic, nici chiar cel mai ridicol lucru, pe care un inginer social să nu-şi poată dori să-l încerce asupra semenilor săi, pe care-i priveşte ca pe un mănunchi de variabile ce pot fi tehnic manipulate, prin stimulii corecţi, la fel ca pionii pe o tablă de şah.

În orice caz, de vreme ce socialismul ingineriei sociale nu diferă în principiu de nicio altă formă de socialism, prin aceea că implică o redistribuire a titlurilor de proprietate dinspre utilizatorii şi contractanţii resurselor rare înspre non-utilizatori şi non-contractanţi, el va mări, la rândul său, costurile de producţie şi va conduce la o reducere în producerea de avuţie. Aceasta este o concluzie necesară, şi nu este nevoie ca cineva să încerce întâi aplicarea respectivei politici pentru a ajunge la ea. Această concluzie generală este adevărată, indiferent de cursul specific pe care l-ar putea adopta ingineria socială. Să presupunem că comunitatea inginerilor sociali nu este de acord cu faptul că unii oameni au venituri mici şi decide fixarea unui salariu minim peste nivelul curent existent pe piaţă. **[24]** Logica ne spune că acest lucru înseamnă o restrângere a drepturilor de proprietate ale patronilor şi angajaţilor deopotrivă, deoarece lor nu le mai este permis să încheie acorduri reciproc avantajoase. Consecinţa este, şi trebuie să fie, apariţia şomajului. În loc să primească un salariu mai mic, dar la nivelul pieţei, unii oameni nu vor mai primi acum niciun fel de salariu, iar unii patroni nu vor mai putea suporta costurile adiţionale ale faptului de a angaja atâţia oameni câţi ar fi fost dispuşi să angajeze, în condiţiile unor costuri mai mici. Patronii vor fi afectaţi, deoarece ei pot acum avea mai puţini angajaţi, iar cantitatea produsă va fi acum, în termeni relativi, mai mică; iar angajaţii vor fi afectaţi deoarece, în loc să aibă un venit, fie el şi unul mic, ei nu vor mai avea de acum niciunul. Nu se poate stabili *a priori care* angajaţi şi care patroni vor avea cel mai mult de suferit, cu excepţia faptului că, dintre primii, cei mai afectaţi vor fi cei a căror muncă are o valoare relativ mică pe piaţă, iar din cea de-a doua categorie, acei patroni care cumpără exact acel tip de muncă. Totuşi, cunoscând din experienţă, de exemplu, faptul că muncile care cer mai puţină calificare sunt mai frecvent efectuate de tineri, de negri, de femei şi de cei care vor să reintre în rândurile forţei de muncă după o perioadă de muncă casnică etc., putem prezice cu

certitudine că acestea vor fi grupurile cele mai afectate de şomaj. Iar, fără îndoială, faptul că problema pe care se presupunea că o va rezolva intervenţia (veniturile mici ale unor oameni) este acum agravată, putea fi cunoscut *a priori*, independent de *orice* experienţă! A crede, indus în eroare de metodologia empiristă, că toate acestea trebuie întâi încercate pentru că altfel nu ar putea fi cunoscute, nu doar că reprezintă o naivitate ştiinţifică; ea este, de asemenea, extrem de costisitoare, la fel ca şi orice altă acţiune efectuată pe baza unor fundamente intelectuale eronate.

Pentru a analiza încă un exemplu, să presupunem acum că comunităţii inginerilor sociali îi displace faptul că nivelul chiriilor pentru case şi apartamente este atât de ridicat şi, prin urmare, anumitor oameni nu li se permite să trăiască atât de confortabil pe cât cred ei că ar trebui. În consecinţă, este votată o lege a controlului chiriilor, stabilind chirii maxime pentru anumite apartamente. **[25]** Aceasta este, de exemplu, situaţia din New York şi, la o scară mult mai mare, din Italia. Din nou, vom putea cunoaşte consecinţele acestei politici fără a fi nevoiţi să aşteptăm ca ele să devină *reale*. Va scădea ritmul construcţiei de noi apartamente, deoarece beneficiile investiţiei sunt acum mai mici. Iar, în ceea ce le priveşte pe cele vechi, vor apărea imediat crize, deoarece cererea pentru ele, în condiţiile scăderii preţului, va creşte. Unele apartamente vechi s-ar putea să nu mai fie închiriate deloc, dacă chiriile fixate sunt atât de mici încât nu mai acoperă nici măcar costul deteriorărilor produse prin simpla utilizare a apartamentului. Am avea atunci de-a face cu o criză enormă a locuinţelor, cu toată existenţa a mii de apartamente nelocuite (New York-ul şi Italia ne oferă ilustrările perfecte ale acestei stări de lucruri). Şi nu există un alt mod de a rezolva această problemă, deoarece construcţia de noi apartamente ar fi în continuare nerentabilă. În plus, crizele se vor agrava datorită unei foarte costisitoare lipse de flexibilitate, căci cei care au avut fericita şansă de a ocupa unul dintre apartamentele

ieftine ar fi tot mai reticenţi la ideea de a se mai muta. Şi toate acestea în ciuda faptului că, de exemplu, dimensiunile unei familii se modifică în mod normal în timpul unui ciclu de viaţă şi, prin urmare, apar nevoi diferite cu privire la tipul de locuinţă, şi în ciuda faptului că diferite oportunităţi de a munci pot apărea în diferite locuri. Va apărea astfel o risipă enormă a spaţiului de locuit deoarece, de exemplu, bătrânii care ocupă apartamente mari, potrivite atunci când copiii lor locuiau încă acolo, dar mult prea spaţioase acum, nu se vor muta în apartamente mai mici, deoarece nu există astfel de apartamente disponibile. Nici tinerele familii, care au nevoie de mai mult, spaţiu nu-l vor mai putea găsi, tocmai pentru că aceste apartamente nu vor fi eliberate. Risipa apare şi pentru că oamenii nu se mută în locurile unde există o cerere mai mare pentru munca pe care o pot presta, sau pentru că ei vor cheltui mult timp pentru a se muta în locuri îndepărtate, pur şi simplu pentru că, acolo unde ar găsi de lucru, nu ar avea unde locui, sau ar avea la preţuri mult mai mari decât chiria maximă stabilită curent. În mod clar, problema pe care doreau să o rezolve inginerii sociali prin intermediul controlului chiriilor este acum mult mai gravă, iar standardul general de viaţă, în termeni relativi, a scăzut. Din nou, toate aceste lucruri puteau fi cunoscute *a priori*. Totuşi, pentru inginerul social, indus în eroare de metodologia empirist-pozitivistă, care îi spune că nu există niciun mod de a cunoaşte rezultatele unor politici dacă acestea nu sunt încercate în realitate, această experienţă nu va face probabil altceva decât să pregătească terenul pentru o nouă intervenţie. Poate că rezultatele nu au fost exact cele aşteptate pentru că a uitat să controleze cine ştie ce variabilă importantă, şi deci ar trebui să continue intervenţiile pentru a afla. Dar, aşa cum am demonstrat în acest capitol, *există* un mod de a cunoaşte dinainte că nici prima intervenţie, nici următoarele, nu-şi vor atinge vreodată scopul, deoarece ele implică o intervenţie a non-utilizatorilor şi non-contractanţilor în drepturile de proprietate ale

proprietarilor naturali. [26]

Pentru a înţelege toate aceste lucruri nu este necesar decât să ne întoarcem la un mod economic sănătos de gândire; să ne dăm seama de natura epistemologică unică a economiei ca ştiinţă *a priori* a acţiunii umane ce pleacă de la fundamente a căror negare le-ar presupune validitatea; şi să recunoaştem, în schimb, că o ştiinţă a acţiunii fundamentată pe o epistemologie empirist-pozitivistă este la fel de neîntemeiată ca propoziţia că „putem să păstrăm această prăjitură, şi să o şi mâncăm în acelaşi timp”.

---

[1] Cf., despre poziţia pozitivistă clasică, A.J. Ayer, *Language, Truth and Logic*, New York, 1950; despre raţionalismul critic, K.R. Popper, *Logic of Scientific Discovery*, London, 1959; *Conjectures and Refutations*, London, 1969; şi *Obiective Knowledge*, Oxford, 1973, pentru susţineri reprezentative ale metodologiei empirist/pozitiviste ca adecvată economiei cf. de exemplu, M. Blaug, *The Methodology of Economics*, Cambridge, 1980; T.W. Hutchinson, *The Significance and Basic Postulates of Economic Theory*, London, 1938; *Positive Economics and Policy Obiectives*, London, 1964; şi *Politics and Philosophy of Economics*, New York, 1981; de asemenea M. Friedman, „The Methodology of Positive Economics”, în M. Friedman, *Essays în Positive Economics*, Chicqgo, 1953; H. Albert, *Marktsoziologie und Entscheidungslogik,* Neuwied, 1967.

[2] Despre ingineria socială graduală, cf. K.R. Popper, *The Poverty of Historicism*, London, 1957.

[3] Cf. G. Luehrs (ed), *Kritischer Raţionalismus und Sozialdemokratie*, 2 vols., Bonn, 1975 – 76.

[4] Pentru ceea ce urmează, cf. M. Hollis şi E. Nell, *Raţional Economic Man*, Cambridge, 1975, pp.3 ş.u…

[5] Cf. D. Hume, *A Treatise of Human Nature* şi *Enquiry Concerning Human Understanding,* în Selby-Bigge (ed), *Hume’s Enquiries*, Oxford, 1970; de asemenea H.H. Hoppe, *Handeln und Erkennen*, Bern, 1976.

[6] Cf. I. Lakatos, „Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes", în Lakatos şi Musgrave (eds), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge, 1970.

[7] Toate acestea au fost legate de popperianism, mai ales de T.S. Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions*, Chicago, 1964; iar apoi P. Feyerabend a fost cel care a tras cea mai radicală concluzie: aceea de a renunţa complet la orice pretenţie de raţionalitate a ştiinţei şi de a îmbrăţişa nihilismul sub lozinca „merge orice" (P. Feyerabend, *Against Method*, London, 1978; şi *Science înin a Free Society*, London, 1978). Pentru o critică a acestei concluzii nefondate, vezi nota 20 mai jos.

[8] Despre aceasta şi despre următoarele, cf. A. Pap, *Semantics and Necessary Truth*, New Haven, 1958; M. Hollis şi E. Nell, *Raţional Economic Man*, Cambridge, 1975; B. Blanshard, *Reason and Analysis*, La Salle, 1964.

[9] Cf. W. Kamlah şi P. Lorenzen, *Logische Propaedeutik*, Mannheim, 1967.

[10] Cf. L.v. Mises, *The Ultimate Foundation of Economic Science*, Kansas City, 1978, p.5: „Esenţa pozitivismului logic o constituie negarea valorii cognitive a cunoaşterii *a priori*, prin indicarea faptului că toate propoziţiile *a priori* sunt analitice. Ele nu oferă noi informaţii, ci sunt pur şi simplu verbale sau tautologice... Doar experienţa poate duce la propoziţii sintetice. Există o obiecţie evidentă împotriva acestei doctrine, şi anume aceea că această propoziţie – ea însăşi falsă, din câte credeste una sintetică *a priori*, deoarece adevărul ei nu poate, desigur, îl stabilit prin experienţă".

[11] M. Hollis şi E. Nell remarcă: „De vreme ce orice propoziţie semnificatovă este, pentru un pozitivist, analitică sau sintetică, şi niciuna nu poate fi de ambele tipuri, putem cere o clasificare... Nu cunoaştem niciun exemplu de pozitivist care să fi încercat să producă dovezi empirice pentru propoziţii de (tipul în cauză). Nici nu vedem cum am putea face acest lucru, altfel decât prin a argumenta că este o problemă privitoare la modul în care

oamenii folosesc termenii... ceea ce ne-ar face pur şi simplu să întrebăm şi ce dacă?" (M. Hollis şi E. Nell, *Ration al Economic Man*, Cambridge, 1975, p.110).

[12] Cf. H.H. Hoppe, *Kritik der kausalwissenschaftlichen Sozialforschung*, Opladen, 1983; şi „Is Research Based on Causal Scientific Principles Possible in the Social Science", în *Ratio*, XXV, 1, 1983.

[13] Cf. I. Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, în Kant, *Werke* (ed. Weischedel), Wiesbaden, 1956, vol. II, p.45.

[14] Aceasta este, desigur, o idee kantiană, exprimată în dictonul lui Kant: „raţiunea poate înţelege doar ceea ce a produs ea însăşi conform scopului său" (*Kritik der reinen Vernunft* „în Kant, We*rke* (ed. Weischedel), Wiesbaden, 1956, vol. II, p.23).

[15] Cf., pentru aceasta, P. Lorenzen, „Wie ist Obiectivitaet in der Physik moeglich"; „Das Begruendungsproblem der Geometrie als Wissenschaft der raeumlichen Ordnung", în *Methodisches Denken*, Frankfurt/M, 1968; şi *Normative Logic and Ethics*, Mannheim, 1969; F. Kambartel, *Erfahrung und Struktur*, Frankfurt/M, 1968, Kap.3; de asemenea H. Dingler, *Die Ergreifung des Wirklichen*, München, 1955; P. Janich, *Protophysik der Zeit*, Mannheim, 1969.

[16] În problema definiţiilor reale şi a celor convenţionale sau stipulate, cf. M. Hollis şi E. Nell, *Raţional Economic Man*, Cambridge, 1975, pp. 177 ş.a. „Definiţiile oneste sunt, din perspectiva empirismului, de două tipuri: lexicale şi stipulative" (p.177). Dar „atunci când trebuie justificat acest lucru, se presupune că ni se oferă o definiţie a definiţiei. În oricare categorie ar cădea... definiţia definiţiei, nu suntem nevoiţi să acceptăm că ar avea vreo valoare epistemologică. Ea nici nu ar fi o teză epistemologică posibilă, dacă nu ar fi nici lexicală, nici stipulativă. Această concepţie este atât neconvenabilă, cât şi autocontradictorie. O opinie contrară, ce se bucură de o îndelungată tradiţie, este aceea că există definiţii reale, ce captează esenţa lucrului definit". (p.178); cf., de asemenea, B. Blanshard, *Reason and Analysis*, La Salle, 1964, pp.268

ş.u...

[17] Cf. A.v. Melsen, *Philosophy of Nature*, Pittsburgh, 1953, în special cap. 1 şi 4.

[18] Cf., de asemenea, Cf. H.H. Hoppe, *Kritik der kausalwissenschaftlichen Sozialforschung*, Opladen, 1983; şi „Is Research Based on Causal Scientific Principles Possible in the Social Science", în *Ratio*, XXV, 1, 1983. Aici argumentul este rezumat după cum urmează (p.37): „(1) Eu şi alţi oameni – ca posibili opozanţi într-o discuţiesuntem capabili de a învăţa. (Această propoziţie nu poate fi atacată fără a i se presupune implicit corectitudinea. În primul rând, validitatea ei trebuie asumată de oricine ar cerceta problema cauzalităţii. În această măsură, propoziţia (1) este validă *a priori*). (2) Dacă este posibil să înveţi, atunci nu poţi şti niciodată cât de multe lucruri vei cunoaşte după un timp, şi nici cum vei acţiona pe baza acestor cunoştinţe. (Dacă am şti la un moment dat ce vom ajunge să ştim mai târziu, atunci ar fi imposibil să învăţăm ceva vreodată – dar, asupra acestui punct, vezi propoziţia (1) (3) Aserţiunea că este posibil să prezici starea viitoare în ceea ce priveşte cunoştinţele tale sau ale altcuiva şi acţiunile corespunzătoare acestor cunoştinţe (adică să găseşti variabilele ce pot fi interpretate drept cauze) implică o contradicţie. Dacă subiectul unei stări date a cunoaşterii sau al unei acţiuni intenţionale poate învăţa, atunci nu există cauze pentru acest lucru; pe de altă parte, dacă există cauze, atunci subiectul nu poate învăţa – dar vezi din nou propoziţia (1)".

[19] M. Singer, *Generalization in Ethics*, London, 1963; P. Lorenzen, *Normative Logic and Ethics*, Mannheim, 1969; S. Toulmin, *The Place of Reason în Ethics*, Cambridge, 1970; F. Kambartel (ed.), *Praktische Philosophie und konstruktive Wissenschaftstheorie*, Frankfurt/M, 1974; A. Gewirth, *Reason and Morality*, Chicago, 1978.

[20] Cauzalitatea, prin urmare, nu este o trăsătură contingentă a realităţii, ci mai curând o categorie a acţiunii şi, ca atare, o trăsătură logic necesară a lumii

fizice. Aceasta explică de ce, în ciuda posibilităţii (explicate mai sus) de a imuniza orice ipoteză în faţa infirmărilor posibile postulând mereu alte variabile necontrolate, de aici nu decurge nicio consecinţă nihilistă privitoare la angajarea în cercetare ştiinţifică de tip cauzal (cf. notei 7 de mai sus). Pentru că, dacă se înţelege că ştiinţele naturii nu sunt o întreprindere contemplativă, ci în cele din urmă un instrument al acţiunii (în acest subiect, cf.de asemenea J. Habermas, *Knowledge and Human Interests*, Boston, 1971, în special cap.6), atunci nici faptul că ipotezele pot fi imunizate, nici faptul că o selecţie între teorii rivale nu pare să fie întotdeauna posibilă (deoarece teoriile sunt, să admitem, subdeterminate de date) nu vor afecta vreodată existenţa permanentă a criteriului de raţionalitate reprezentat de „succesul instrumental". Nici imunizarea ipotezelor, nici referirea la diferenţe paradigmatice nu-l face pe cineva mai puţin supus acestui criteriu, în lumina căruia fiecare teorie este în cele din urmă evaluabilă. Inexorabilitatea criteriului de raţionalitate a succesului instrumental este cea care explică de ce – fără a ţine seama de Kuhn, Feyerabend şi ceilalţidezvoltarea ştiinţelor naturii poate aduce un progres tehnologic constant şi indubitabil.

Pe de altă parte, în domeniul acţiunii umane unde, aşa cum am demonstrat mai sus, nu este posibilă nicio cercetare ştiinţifică cauzală, unde predicţiile nu vor dobândi niciodată statutul de ipoteze ştiinţifice empiric testabile, ci doar acela de anticipări informate, nesistematic comunicabile, şi unde în principiu criteriul succesului instrumental este astfel inaplicabil, spectrul nihilismului poate părea într-adevăr real, dacă am lua în serios prescripţiile metodologice ale empirismului. Totuşi, aceste prescripţii nu doar că sunt inaplicabile ştiinţelor sociale ca ştiinţe *empirice* (cf., în acest subiect, H.H. Hoppe, *Kritik der kausalwissenschaftlichen Sozialforschung*, Opladen, 1983, în special cap.2); aşa cum arăt în cartea citată, contrar doctrinei empiriste conform căreia totul trebuie încercat, pentru a i se putea cunoaşte

rezultatul, există cunoaştere *a priori* privitoare la acţiune, şi pot fi făcute predicţii apodictic adevărate privitoare la lumea socială, pe baza acestei cunoaşteri *a priori*. Prin urmare, toate tentaţiile nihiliste se dovedesc, din acest motiv, nefondate.

[21] Cf., de asemenea, H.H. Hoppe, *Handeln und Erkennen*, Bern, 1976, pp.62 ş.a.

[22] Cf., de asemenea, L.v. Mises, *Human Action*, Chicago, 1966; *Epistemological Problems of Economics*, New York, 1981; şi *The Ultimate Foundation of Economic Science*, Kansas City, 1978.

[23] Caracterul *a priori* al conceptului de acţiune (adică imposibilitatea infirmării propoziţiei că oamenii acţionează, şi că acţiunea implică categoriile explicate mai sus, deoarece chiar şi încercarea de a o infirma ar reprezenta o acţiune) îşi are corespondentul în domeniul epistemologiei, prin legea contradicţiei şi prin imposibilitatea negării ei. Cu privire la această lege, B. Blanshard scrie: „A nega această lege înseamnă a spune că este falsă *mai curânddecât* adevărată, că falsitatea ei îi exclude adevărul. Dar ar fi acelaşi lucru cu ceea ce se presupune a fi infirmat. Legea contradicţiei nu poate fi negată fără a i se presupune validitatea, chiar prin actul negării ei". (B. Blanshard, *Reason and Analysis*, La Salle, 1964, p.276)

De fapt, aşa cum indică L.v. Mises, legea contradicţiei este implicată de „axiomele acţiunii", epistemologic anterioare. (L.v. Mises, *The Ultimate Foundation of Economic Science*, Kansas City, 1978, p.35). Despre relaţia dintre praxeologie şi epistemologie, cf. de asemenea cap.7, nota 5.

[24] Despre efectele salariilor minime, cf. de asemenea Y. Brozen şi M. Friedman, *The Minimum Wage: Who Pays?*, Washington, 1966.

[25] Despre efectele controlului chiriilor, cf. de asemenea C. Baird, *Rent Control: The Perennial Folly*, San Francisco, 1980; F.A. Hayek, *Rent Control: A Popular Paradox*, Vancouver, 1975.

[26] Cf., de asemenea, L.v. Mises, *A Critique of Interven*ţ*ionism*, New Rochelle, 1977.

7.
JUSTIFICAREA ETICĂ A CAPITALISMULUI şi DE CE ESTE SOCIALISMUL MORALMENTE INACCEPTABIL

Ultimele patru capitole au oferit temeiuri sistematice şi dovezi empirice pentru teza potrivit căreia socialismul, ca sistem social care nu se bazează în întregime pe „teoria naturală a proprietăţii" (regula „primul utilizator-primul proprietar"), ce caracterizează capitalismul, trebuie cu necesitate să fie, şi de fapt este, un sistem inferior în ceea ce priveşte producerea de avuţie şi standardul mediu de viaţă. Această demonstraţie ar putea fi satisfăcătoare pentru cineva care crede că avuţia economică şi standardul de viaţă sunt cele mai importante criterii pentru evaluarea unei societăţi (şi nu este nicio îndoială că, pentru mulţi, standardul de viaţă *este* o problemă de maximă importanţă), şi din acest motiv este cu siguranţă necesar să păstrăm în minte toate raţionamentele economice anterioare. Totuşi, există oameni care nu acordă o prea mare importanţă avuţiei economice şi care plasează chiar mai sus în ierarhia lor alte valori – din fericire, s-ar putea spune, pentru socialism, care ar putea astfel să uite pe nesimţite pretenţia sa originară că ar fi capabil să aducă mai multă prosperitate omenirii, şi să se bazeze în schimb pe pretenţia cu totul diferită, dar chiar mai atrăgătoare că, deşi s-ar putea să nu reprezinte cheia prosperităţii, socialismul ar fi echivalent cu dreptatea, echitatea şi moralitatea (toţi aceşti termeni sunt folosiţi aici ca echivalenţi). Şi s-ar putea argumenta că este justificat un troc între eficienţă şi dreptate, că „mai multă dreptate" compensează „mai puţina bogăţie", deoarece dreptatea şi echitatea sunt în mod intrinsec mai valoroase decât avuţia economică.

Această pretenţie va fi examinată în detaliu în cursul acestui capitol. Pentru aceasta, vom analiza două teze diferite, dar corelate: (1) pretenţia exprimată în special de socialiştii din tabăra marxistă şi din cea social-democrată, şi într-o mai mică măsură de conservatori, potrivit căreia există un argument *de principiu* în favoarea socialismului, datorită valorii morale a principiilor sale şi, *mutatis mutandis*, potrivit căreia capitalismul nu poate fi justificat moral; şi (2) pretenţia socialismului empirist potrivit căreia propoziţiile normative (propoziţii de tip „trebuie”) – de vreme ce ele nu sunt nici corelate direct faptelor, nici nu formulează pur şi simplu o definiţie verbală, şi prin urmare nu sunt nici propoziţii empirice, nici analiticenu sunt de fapt propoziţii, sau cel puţin nu sunt propoziţii pe care să le putem numi „cognitive” în cel mai larg sens, ci sunt mai curând „expresii verbale” folosite pentru a exprima sau provoca sentimente (la fel ca şi „au” sau „brrrr”). **[1]**

Vom analiza întâi cea de-a doua pretenţie, cea empiristă sau, aşa cum este numită această teză atunci când este aplicată în domeniul moralei, „emotivistă”, deoarece consecinţele ei sunt într-un fel mult mai vaste. **[2]** La poziţia emotivistă se ajunge prin acceptarea tezei empirist-pozitiviste centrale potrivit căreia distincţia dihotomică între propoziţiile analitice şi cele empirice este exclusivă (adică potrivit căreia orice propoziţie trebuie să fie empirică sau analitică, şi nu se poate încadra simultan în ambele categorii). Vom vedea că această poziţie se dovedeşte, la o examinare mai atentă, a fi auto-ruinătoare, la fel cum s-a întâmplat şi cu empirismul în general. **[3]** Dacă emotivismul este o poziţie validă, atunci propoziţia sa de bază în privinţa judecăţilor normative trebuie să fie ea însăşi analitică sau empirică, deoarece altfel ar însemna că este o exprimare a emoţiilor. Dacă este considerată a fi analitică, atunci nu reprezintă decât un joc verbal, care nu spune nimic despre realitate, ci mai degrabă defineşte un sunet printr-altul, iar emotivismul ar fi astfel o doctrină goală de sens. Dacă, în schimb, ea este una empirică, atunci doctrina nu ar avea nicio greutate, deoarece

propoziţia sa centrală ar putea fi la fel de bine falsă. În orice caz, fie ea adevărată sau falsă, ea ar fi doar o propoziţie despre un fapt istoric, adică despre felul în care au fost folosite anumite expresii în trecut, ceea ce nu ar oferi, prin sine, niciun temei pentru care lucrurile ar trebui să stea la fel şi în viitor şi, prin urmare, pentru care ar trebui sau nu să căutăm propoziţii normative care să fie mai mult decât expresii ale emoţiilor (prin aceea că ele s-ar dori justificabile). Doctrina emotivistă ar pierde din greutate şi dacă ar adopta a treia alternativă şi ar declara teza sa centrală ca fiind la rândul ei o propoziţie de tip „mmmm”. Pentru că, dacă lucrurile ar sta aşa, atunci emotivismul nu ar oferi niciun temei pentru care ar trebui să ne raportăm la anumite enunţuri şi să le interpretăm în anumite moduri, iar astfel, dacă instinctele sau sentimentele cuiva nu s-ar întâmpla să coincidă cu interjecţia altcuiva, nu ar fi nimic care să-i poată opri pe cei doi să-şi urmeze propriile sentimente. La fel cum o propoziţie normativă nu ar fi nimic mai mult decât un lătrat de câine, poziţia emotivistă nu ar fi în acest caz nimic mai mult decât un un comentariu lătrat despre o lătrătură.

Pe de altă parte, dacă propoziţia centrală a empirismului/pozitivismului, adică aceea că propoziţiile normative nu au înţeles cognitiv, ci sunt simple expresii ale sentimentelor, este ea însăşi considerată o propoziţie cu sens comunicând faptul că ar trebui să considerăm toate propoziţiile care nu sunt analitice sau empirice drept simple simboluri expresive, atunci poziţia emotivistă devine evident contradictorie. Această poziţie trebuie atunci să presupună, fie şi implicit, că anumite enunţuri, mai precis cele corelate propoziţiilor normative, nu doar că pot avea sens şi pot fi înţelese, ci pot fi de asemenea justificate ca propoziţii cu sens specific. Astfel, trebuie să tragem concluzia că emotivismul eşuează deoarece, dacă ar fi adevărat, atunci nu ar putea nici măcar să spună cu sens ceea ce spune pur şi simplu nu ar exista ca poziţie ce poate fi discutată şi evaluată în ceea ce-i priveşte

validitatea. Dar, dacă ea reprezintă o poziţie cu sens care poate fi discutată, atunci acest fapt îi infirmă propria premisă principală. Mai mult, trebuie să observăm că faptul că ea este într-adevăr o astfel de propoziţie cu sens este indiscutabil, deoarece nu poţi comunica şi argumenta că nu poţi comunica şi argumenta. Mai curând, cu privire la *orice* poziţie intelectuală, trebuie să presupunem că este cu sens şi că se pot formula argumente despre valoarea ei cognitivă, pur şi simplu pentru că este formulată într-un limbaj şi comunicată. A argumenta împotriva acestei teze înseamnă implicit a-i admite validitatea. Suntem obligaţi, prin urmare, să acceptăm o abordare raţionalistă a eticii pentru acelaşi motiv pentru care am fost obligaţi să adoptăm o epistemologie raţionalistă în locul uneia empiriste. **[4]** Dar, deşi am respins astfel emotivismul, sunt încă departe, sau cel puţin aşa pare, de scopul propus, şi pe care îl împărtăşesc cu socialiştii marxişti şi conservatori, de a demonstra că poate fi formulat un argument de principiu în favoarea sau împotriva socialismului ori a capitalismului. Până acum nu am ajuns decât la concluzia că întrebarea dacă propoziţiile normative sunt sau nu propoziţii cognitive este ea însăşi o problemă cognitivă. Totuşi, pare să mai fie un pas mare de făcut de aici până la dovada faptului că am putea arăta validitatea sau invaliditatea vreunor norme efectiv formulate.

Din fericire, această impresie este una greşită, şi am realizat deja, până acum, mai mult decât am putea crede. Argumentul de mai sus arată faptul că orice pretenţie de adevăr – orice pretenţie legată de adevărul, obiectivitatea sau validitatea (termenii sunt folosiţi aici ca sinonimi) unei propoziţieste şi trebuie să fie formulată şi decisă în cursul argumentaţiei. Iar pentru că acest lucru este indiscutabil (nu putem comunica şi argumenta că nu putem comunica şi argumenta), şi pentru că trebuie să presupunem că toată lumea ştie ce înseamnă a pretinde că ceva este adevărat (nu putem nega acea propoziţie fără a pretinde că negaţia este adevărată), el a fost numit pe drept „partea *a priori* a

comunicării şi argumentaţiei”. [5]

Acum, argumentarea nu constă niciodată din simple propoziţii suspendate, care se pretind adevărate. Mai curând, argumentarea este întotdeauna, la rândul ei, o activitate. Dar, dat fiind că revendicările privitoare la adevăr sunt formulate şi se decide asupra lor în cursul argumentaţiei, şi că argumentaţia, dincolo de ceea ce se spune în cursul ei, este o problemă practică, rezultă că trebuie să existe norme cu înţeles intersubiectiv (exact cele care fac dintr-o acţiune oarecare o argumentaţie), care au un statut cognitiv special, prin aceea că reprezintă precondiţiile practice ale obiectivităţii şi adevărului.

Ajungem, astfel, la concluzia că validitatea normelor trebuie să fie într-adevăr justificabilă. Este imposibil să argumentăm altfel, deoarece capacitatea de a argumenta într-un fel sau altul ar presupune de fapt validitatea acelor norme subiacente oricărui argument. [6] Prin urmare, răspunsul la întrebarea privind scopurile care pot fi şi care nu pot fi justificate urmează să fie dedus din conceptul argumentaţiei. Prin aceasta, este dată şi o descriere precisă a rolului specific al raţiunii în determinarea conţinutului eticii. Prin contrast cu rolul raţiunii în stabilirea legilor empirice ale naturii, aici raţiunea poate pretinde să ajungă, în determinarea legilor morale, la rezultate despre care se poate arăta că sunt valide *a priori*. Ea nu face decât să expliciteze ceea ce este deja presupus în însuşi conceptul argumentaţiei; iar în analiza oricărei norme propuse efectiv, sarcina ei este limitată doar la a analiza dacă acea normă este sau nu consistentă logic cu acea etică pe care chiar proponentul trebuie să o presupună ca validă, în măsura în care el este capabil să-şi formuleze propunerea. [7]

Dar care este acea etică implicată în argumentaţie, şi a cărei validitate nu poate fi pusă la îndoială, deoarece acest lucru ar însemna presupunerea ei implicită? În mod obişnuit, se observă că argumentarea implică faptul că o propoziţie revendică acceptabilitatea *universală* sau, dacă este vorba despre o normă, că este „universalizabilă”.

Aplicată la propunerea de norme, aceasta este ideea, formulată în Regula de Aur a eticii sau în imperativul categoric kantian, că pot fi justificate doar acele norme care pot fi enunţate sub forma unor principii generale valabile pentru oricine, fără excepţie. **[8]** Într-adevăr, tot aşa cum argumentarea presupune faptul că oricine este capabil să înţeleagă un argument trebuie în principiu să poată fi convins de acesta doar prin forţa sa argumentativă, principiul etic al universalizării poate fi acum înţeles şi explicat ca bazându-se pe mai larga „parte *a priori* a comunicării şi argumentaţiei". Totuşi, principiul universalizării nu oferă decât un criteriu pur formal al moralităţii. Fără îndoială că, aplicând acest criteriu, despre orice normă propusă care ar specifica reguli diferite pentru clase diferite de oameni, s-ar putea arăta că nu poate avea nicio pretenţie legitimă de a fi universal acceptabilă ca o normă echitabilă, cu excepţia cazului în care distingerea între diferite clase de oameni ar fi astfel încât nu ar implica nicio discriminare, ci ar putea fi acceptată de oricine ca avându-şi fundamentul în natura lucrurilor. Dar, deşi unele norme s-ar putea să nu treacă testul universalizării, normele cele mai ridicole şi (ceea ce este, desigur, chiar mai relevant) chiar cu totul incompatibile, ar putea cu uşurinţă să-l treacă la fel de bine, dacă sunt formulate destul de atent. De exemplu, „toată lumea trebuie să se îmbete duminica, ori altfel va fi amendat" sau „oricine bea alcool va fi pedepsit" sunt, ambele, reguli care nu permit discriminarea între grupuri de oameni şi care ar putea la fel de bine pretinde că satisfac condiţia universalizării.

Este clar, deci, că principiul universalizării, singur, nu ne-ar putea oferi niciun set pozitiv de norme a căror justificabilitate să poată fi demonstrată. Totuşi, există şi alte norme pozitive implicate în argumentaţie, în afara principiului universalizării. Pentru a le recunoaşte, nu este necesar decât să supunem atenţiei trei fapte intercorelate. În primul rând, argumentaţia nu este doar o problemă cognitivă, ci şi una practică. În al doilea rând,

argumentaţia, ca formă de acţiune, implică folosirea resurselor rare ale corpului celui care argumentează. Şi în al treilea rând, argumentarea este un mod de interacţiune non-conflictual. Nu în sensul că există întotdeauna un acord asupra lucrurilor care se spun, ci în sensul că, atâta vreme cât argumentaţia este în desfăşurare, este întotdeauna posibil un acord, cel puţin asupra faptului că există un dezacord privitor la validitatea a ceea ce s-a spus. Iar aceasta nu înseamnă nimic altceva decât că trebuie să fie presupusă, atât timp cât se desfăşoară argumentaţia, o recunoaştere reciprocă a controlului exclusiv al fiecărei persoane asupra propriului corp (să observăm, din nou, că este imposibil să negi această teză şi să pretinzi că negaţia ei este adevărată fără a trebui să admiţi, implicit, adevărul acesteia).

Prin urmare, am fi nevoiţi să tragem concluzia că norma implicată în actul argumentării este aceea că fiecare are dreptul de control exclusiv asupra propriului corp, ca instrument al acţiunii şi cogniţiei. Doar dacă există cel puţin o recunoaştere implicită a dreptului de proprietate al fiecărui individ asupra propriului corp, poate avea loc argumentaţia. **[9]** Doar atâta vreme cât acest drept este recunoscut, este posibil ca cineva să cadă de acord cu ceea ce s-a spus în cursul argumentaţiei, iar astfel ceea ce s-a spus să fie validat, sau este posibil să spună „nu” şi să cadă de acord doar asupra existenţei dezacordului. Într-adevăr, oricine ar încerca să justifice o normă, şi doar pentru a spune „Aceasta este ceea ce pretind a fi adevărat şi obiectiv”, ar trebui să presupună deja ca normă validă dreptul de proprietate asupra propriului corp. Orice persoană care ar încerca să-şi pună la îndoială dreptul de proprietate asupra propriului corp, ar fi prinsă într-o contradicţie, deoarece a argumenta în acest fel şi a pretinde că argumentul este valid, iar concluzia adevărată, înseamnă implicit a accepta ca validă exact această normă pe care o contestă.

Putem astfel susţine că, ori de câte ori o persoană pretinde că o propoziţie poate fi justificată, presupune ca

justificată cel puţin următoarea normă: „Nimeni nu are dreptul de a agresa fără permisiune corpul altei persoane şi astfel de a delimita sau a restrânge controlul acesteia asupra propriului corp”. Această regulă este implicată în conceptul justificării ca justificare argumentativă. Justificarea *înseamnă* justificare fără nevoia de a se apela la coerciţie. De fapt, dacă am formula regula opusă, adică „fiecare are dreptul de a-i agresa pe alţii fără acordul acestora” (o regulă care, nota bene, ar satisface testul formal al principiului universalizării!), atunci ar fi uşor de văzut că ea nu este, şi nu poate fi vreodată, susţinută în argumentaţie. A argumenta în favoarea ei, ar însemna să presupui exact validitatea contrariului, adică a mai sus-menţionatului principiu al nonagresiunii.

S-ar părea că nu am câştigat prea mult prin această justificare a unei norme privind proprietatea asupra propriului corp, deoarece conflictele asupra corpurilor, pentru a căror posibilă evitare principiul non-agresiunii formulează o soluţie universal justificabilă, nu reprezintă decât o mică parte a tuturor conflictelor posibile. Totuşi, această impresie nu este corectă. Fără îndoială, oamenii nu trăiesc doar cu aer şi cu dragoste. Ei au nevoie, pur şi simplu pentru a supravieţui, şi de un număr mai mic sau mai mare de alte lucruri – şi desigur că doar cine supravieţuieşte poate purta o argumentaţie, ca să nu mai vorbim de o viaţă confortabilă. Este nevoie, de asemenea, de norme privitoare la toate aceste alte lucruri, deoarece ar putea să apară evaluări diferite asupra utilizărilor lor. Dar, de fapt, orice altă normă trebuie să fie logic compatibilă cu principiul non-agresiunii pentru a putea fi justificată şi, *mutatis mutandis*, orice normă despre care se poate arăta că este incompatibilă cu acest principiu trebuie să fie considerată nevalidă. În plus, cum lucrurile cu privire la care trebuie să fie formultate normele sunt bunuri rare (la fel cum corpul unei persoane este un bun rar), şi cum adoptarea de norme este necesară pentru că bunurile sunt *rare*, şi nu pentru că sunt *anumite tipuri* de bunuri rare, prevederile principiului non-agresiunii, pe

care l-am conceput ca pe o normă specială de proprietate referitoare la un anumit tip de bun, trebuie de fapt să le conţină deja pe cele ale unei teorii generale a proprietăţii.

Voi enunţa mai întâi această teorie generală a proprietăţii ca pe un set de reguli aplicabile *tuturor* bunurilor cu scopul de a ajuta la evitarea *tuturor* conflictelor posibile prin mijlocirea unor principii *uniforme*, şi voi demonstra apoi modul în care această teorie generală este implicată de principiul non-agresiunii. De vreme ce, în conformitate cu principiul non-agresiunii, o persoană poate face orice doreşte cu propriul corp, atât timp cât nu comite prin aceasta o agresiune la adresa corpului altei persoane, acea persoană se poate folosi şi de alte mijloace rare, la fel ca de propriul corp, cu condiţia ca aceste alte lucruri să nu fi fost apropiate de alte persoane, ci să fie încă într-o stare naturală, lipsite de proprietar. Odată ce resursele rare sunt apropiate vizibil (adică odată ce, după expresia lui John Locke, **[10]** cineva „îşi amestecă munca” în ele, şi există urme obiective care să o dovedească), proprietatea, adică dreptul de control exclusiv, mai poate fi dobândită doar prin transferul contractual de titluri de la proprietarul anterior la un proprietar ulterior. Iar orice încercare de a delimita unilateral acest control exclusiv al proprietarilor anteriori sau orice transformare nesolicitată de aceştia a caracteristicilor fizice ale mijloacelor rare în cauză este, în strictă analogie cu agresiunea împotriva corpurilor altora, o acţiune nejustificabilă. **[11]**

Compatibilitatea acestui principiu cu cel al non-agresiunii poate fi demonstrată cu ajutorul unui raţionament prin reducere la absurd. În primul rând, ar trebui să observăm faptul că, dacă nimeni nu ar avea dreptul de a achiziţiona şi a controla şi alte lucruri în afara propriului corp (o regulă care ar trece testul formal al universalizării), atunci am înceta cu toţii să existăm, iar problema justificării propoziţiilor normative (sau, la fel de bine, orice altă problemă discutată în acest tratat) pur şi simplu nu ar exista. Existenţa acestei probleme este

posibilă doar pentru că suntem fiinţe vii, iar existenţa noastră se datorează faptului că noi nu acceptăm, şi într-adevăr *nu putem* accepta, o normă ce ar exclude proprietatea asupra unor alte bunuri rare, în afara propriilor corpuri. Prin urmare, trebuie să presupunem existenţa unui drept de a dobândi astfel de bunuri. Dacă lucrurile stau astfel, şi există un drept de control exclusiv asupra unor bunuri neutilizate, naturale, şi dacă el nu poate fi dobândit prin propria muncă, adică efectuând asupra acestor lucruri acţiuni pe care nu le-a mai efectuat nimeni, şi dacă alţi oameni ar *avea* dreptul de a nu ţine seama de revendicările cuiva privitoare la proprietatea asupra unor bunuri care nu au constituit obiectul muncii lor şi cărora nici nu le-au dat o utilizare, atunci acest lucru ar fi posibil doar dacă titlurile de proprietate ar putea fi dobândite nu prin muncă, adică prin stabilirea unei legături obiective şi intersubiectiv controlabile între o anumită persoană şi o anumită resursă rară, ci pur şi simplu printr-o declaraţie verbală, printr-un decret. **[12]** Totuşi, dobândirea titlurilor de proprietate prin declaraţie este incompatibilă cu principiul non-agresiunii în privinţa corpurilor, justificat mai sus. În primul rând, dacă cineva ar putea într-adevăr să-şi apropieze bunuri prin decret, acest lucru ar presupune şi că ar fi posibil ca cineva să declare pur şi simplu corpul altei persoane ca fiind al său. Dar, în mod clar, acest lucru ar veni împotriva principiului non-agresiunii, care operează o distincţie precisă între corpul unei persoane şi corpul alteia. Iar această distincţie poate fi operată într-un mod atât de clar şi lipsit de ambiguitate doar pentru că, în privinţa corpurilor, ca şi a altor bunuri, separaţia între ceea ce este „al meu” şi ceea ce este „al tău” nu se bazează pe declaraţii verbale, ci pe acţiune. (Printre altele, ar fi imposibil de decis între revendicări declarative rivale dacă nu ar exista un criteriu *obiectiv*, altul decât declaraţia). Separaţia se bazează pe observaţia că anumite resurse au devenit într-adevăr (în mod vizibil şi verificabil pentru oricine, deoarece există indicii obiective) expresia sau materializarea voinţei cuiva

sau, după caz, a altcuiva. Mai mult, şi mai important, a spune că proprietatea nu este dobândită prin acţiune, ci printr-o declaraţie, ar implica o *contradicţie* practică deschisă, deoarece nimeni nu ar putea declara acest lucru dacă, în ciuda a ceea ce spune, nu ar presupune *de fapt* dreptul său de control exclusiv asupra propriului corp ca instrument cu ajutorul căruia poate spune *ceva*.

Am demonstrat până acum că dreptul de apropiere originară prin acţiune este compatibil cu principiul non-agresiunii, şi implicat de acesta, ca presupoziţie logic necesară a argumentaţiei. Indirect, desigur, am demonstrat şi că orice regulă specificând drepturi diferite, cum ar fi normele unei teorii socialiste a proprietăţii, nu poate fi justificată. Înainte de a ne angaja, totuşi, într-o analiză mai detaliată a *motivelor* pentru care orice etică socialistă este de nesusţinut (o discuţie ce va oferi câteva clarificări suplimentare privitoare la importanţa unora dintre prevederile teoriei capitaliste, „naturale”, a proprietăţii), pare să fie momentul unor succinte remarci asupra a ceea ce este sau nu implicat de clasificarea acestor din urmă norme ca justificate.

Asertând acest lucru, nu este nevoie să pretindem a fi derivat un „trebuie” dintr-un „este”. De fapt, cine face această aserţiune, poate subscrie fără probleme la opinia aproape general acceptată conform căreia peste prăpastia dintre „este” şi „trebuie” nu pot exista punţi logice. **[13]** Mai curând, o astfel de clasificare a regulilor teoriei naturale a proprietăţii este o problemă pur cognitivă. Nu rezultă mai mult din considerarea principiului subiacent capitalismului că cineva trebuie să se comporte conform acestuia, decât rezultă din conceptul validităţii sau din cel al adevărului că cineva trebuie să le caute. A spune că acest principiu este drept nu exclude nici posibilitatea ca oamenii să propună sau să aplice reguli incompatibile cu el. De fapt, în privinţa normelor, situaţia este foarte asemănătoare cu cea din alte domenii ale cercetării ştiinţifice. De exemplu, faptul că anumite propoziţii empirice sunt justificate sau justificabile, iar altele nu sunt,

nu presupune că toată lumea susţine doar propoziţii obiective, adevărate. Mai curând, realitatea este că oamenii pot greşi, chiar şi intenţionat. Dar distincţia dintre obiectiv şi subiectiv, dintre adevărat şi fals, nu-şi pierde din importanţă datorită acestui lucru. Mai curând, despre cei care greşesc ar trebui să se considere fie că sunt neinformaţi, fie că mint intenţionat. Cazul normelor este similar. Desigur, există mulţi oameni care nu promovează sau nu aplică norme ce pot fi considerate valide conform sensului dat mai sus justificării. Dar distincţia dintre normele justificabile şi cele nejustificabile nu se dizolvă din această cauză, la fel cum cea dintre propoziţiile obiective şi cele subiective nu se pierde datorită existenţei celor neinformaţi sau mincinoşi. Mai curând, cei care ar promova sau ar aplica astfel de norme diferite, nevalide, ar trebui prin urmare să fie consideraţi drept neinformaţi sau chiar necinstiţi, în măsura în care li s-a explicat cu claritate că normele alternative pe care le propun sau le aplică nu pot fi vreodată justificate în procesul argumentaţiei. Iar această clasificare ar fi chiar mai întemeiată în domeniul moralităţii decât în cel empiric, deoarece validitatea principiului non-agresiunii, şi a principiului apropierii originare prin acţiune ca un corolar necesar al acestuia, trebuie să fie considerată chiar mai fundamentală decât a oricărui alt tip de propoziţii valide sau adevărate. Pentru că ceea ce este valid sau adevărat trebuie să fie definit ca ceea ce ar putea constitui obiectul acordului tuturor celor care acţionează conform acestui principiu. De fapt, aşa cum tocmai am arătat, cel puţin acceptarea implicită a acestor reguli este precondiţia necesară a faptului de a trăi şi de a argumenta. **[14]**

De ce, atunci, teoriile proprietăţii propuse de toate tipurile de socialism nu pot fi justificate ca valide? Să notăm, în primul rând, că toate versiunile de socialism *practicate* în realitate, la fel ca şi majoritatea modelelor sale teoretice propuse, nu ar trece nici măcar primul test formal al universalizării, fapt care ar fi suficient pentru a le infirma! Toate aceste versiuni conţin, în cadrul lor legal,

norme care au forma „unii da, alţii nu”. Oricum, astfel de reguli, care specifică drepturi şi obligaţii diferite pentru diferite clase de oameni, nu ar avea, din motive pur formale, nicio şansă de a fi acceptate ca echitabile de fiecare participant potenţial la procesul argumentativ. Cu excepţia cazului în care distincţia operată între diferite clase de oameni se întâmplă să fie astfel încât să fie acceptată de toţi ca găsindu-şi temeiul în natura lucrurilor, astfel de reguli nu ar fi acceptabile, deoarece ele ar presupune ca unui grup să i se acorde privilegii legale cu preţul unei discriminări complementare la adresa altui grup. Unii oameni, fie că este vorba despre cei cărora le este permis să facă anumite lucruri, fie că este vorba despre cei cărora nu le este permis, nu ar putea fi prin urmare de acord că aceste reguli sunt echitabile. **[15]** De vreme ce majoritatea tipurilor de socialism, aşa cum sunt ele promovate sau practicate, trebuie să se bazeze pe aplicarea unor reguli cum ar fi „unii oameni au obligaţia de a plăti impozite, iar alţii au dreptul de a le consuma”, sau „unii oameni ştiu ceea ce este bine pentru tine şi le este permis să te ajute să primeşti acest pretins bine, chiar dacă tu nu îl vrei, dar ţie nu-ţi este permis să ştii ce este bine pentru ei şi să-i ajuţi în conformitate cu aceasta”, sau „unii oameni au dreptul de a hotărî cine are prea mult şi cine prea puţin, iar alţii au obligaţia de a se supune” sau, chiar mai direct, „industria informatică trebuie să plătească pentru a-i subvenţiona pe fermieri”, „angajaţii să plătească pentru şomeri”, „cei fără copii pentru cei cu copii” etc., sau invers, lor le poate fi retras cu uşurinţă statutul de pretendenţi serioşi la postura de parte a unei teorii valide a normelor. Iar aceasta deoarece orice astfel de norme, ca norme privitoare la proprietate, indică, chiar prin modul în care sunt formulate, faptul că nu sunt universalizabile.

Dar ce este greşit la teoriile socialiste ale proprietăţii, dacă universalizabilitatea este totuşi avută în vedere, şi dacă se formulează într-adevăr o teorie care să conţină exclusiv norme universalizabile, de tipul „nimănui

nu-i este permis" sau „fiecare poate"? Nici măcar atunci (iar această poziţie, mai ambiţioasă, a fost demonstrată indirect mai sus, urmând ca acum să fie susţinută direct) socialismul nu ar putea spera să-şi dovedească validitatea, de data aceasta nu din motive formale, ci datorită clauzelor sale materiale. Într-adevăr, în vreme ce acele forme de socialism a căror pretenţie de validitate morală poate fi cu uşurinţă respinsă pe temeiuri pur formale, pot fi cel puţin puse în practică, aplicarea acelor versiuni mai sofisticate ce ar trece testul universalizabilităţii se dovedeşte, pe temeiuri materiale, a fi fatală: chiar dacă ar fi încercată, nu ar putea fi realizată vreodată.

Există două prevederi corelate în normele teoriei naturale a proprietăţii, iar cel puţin cu una dintre ele o teorie socialistă a proprietăţii va intra în conflict. Prima astfel de clauză este că, potrivit eticii capitaliste, agresiunea este definită ca invadare a integrităţii *fizice* a proprietăţii unei alte persoane. **[16]** Socialismul, în schimb, va defini agresiunea ca o invadare a *valorii* sau a *integrităţii psihice* a proprietăţii unei alte persoane. Socialismul conservator, să ne amintim, ţintea la menţinerea unei distribuţii date a avuţiei şi valorilor, şi încerca, prin intermediul controlului preţurilor, al reglementărilor şi al controlului comportamentelor, să aducă sub control acele forţe care puteau modifica *status-quo*-ul. Pentru a putea face acest lucru, în mod clar, el trebuie să presupună ca justificabile drepturile de proprietate asupra valorii lucrurilor, iar o ştirbire a valorilor trebuie, *mutatis mutandis*, să fie clasificată drept o agresiune nejustificabilă. Dar nu numai conservatorismul se foloseşte de această idee de proprietate şi agresiune. La fel procedează şi socialismul de tip social-democrat. Drepturile de proprietate asupra valorilor trebuie să fie presupuse ca legitime atunci când socialismul de tip social-democrat îmi permite, de exemplu, să cer compensaţii de la oameni ale căror şanse şi oportunităţi le afectează în mod negativ pe ale mele. Iar acelaşi lucru este adevărat atunci când este permisă compensarea violenţei psihice

sau „structurale” (un termen extrem de drag în literatura stângii din domeniul ştiinţelor politice). [17] Pentru a putea cere o astfel de compensaţie, trebuie ca acţiunile comise (afectându-mi oportunităţile, integritatea psihică sau sentimentele despre ceea ce mi se cuvine), să fie considerate acte de agresiune.

De ce este nejustificabilă această idee a protejării valorii proprietăţii? În primul rând, deşi fiecare persoană poate avea, cel puţin în principiu, controlul deplin asupra faptului că acţiunile sale provoacă sau nu o schimbare în integritatea *fizică* a ceva, şi prin urmare poate avea un control deplin asupra justificabilităţii acţiunilor sale, în schimb controlul asupra faptului că acţiunile cuiva afectează sau nu *valoarea* proprietăţii altcuiva nu îi aparţine agentului acţiunii, ci mai curând altor oameni şi evaluărilor lor subiective. Astfel, nimeni nu ar putea determina *ex ante* dacă acţiunile sale ar fi considerate ca justificabile sau nejustificabile. Ar trebui să întrebe întâi întreaga populaţie pentru a fi sigur că acţiunile pe care le îndeplineşte nu ar modifica evaluările altei persoane în privinţa proprietăţii ei. Şi, nici măcar atunci, nimeni nu ar putea acţiona dacă nu s-ar ajunge la un *acord* universal asupra a cine urmează să facă ce, cu ce mijloace şi la ce moment. În mod clar, din cauza tuturor problemelor practice pe care acest lucru le-ar presupune, am fi toţi morţi de mult şi deci incapabili de a mai argumenta ceva, până ce această cerinţă să poată fi îndeplinită. [18] Dar, chiar mai important, pentru poziţia socialistă asupra proprietăţii şi a agresiunii nici măcar nu s-ar putea de fapt *argumenta*, deoarece argumentarea în favoarea oricărei norme, fie ea socialistă sau nu, presupune existenţa unui conflict în privinţa unor resurse rare, căci altfel, pur şi simplu, nu ar fi nevoie de niciun fel de discuţie. Totuşi, pentru a putea argumenta că există o rezolvare a unor astfel de conflicte, trebuie să fie presupus, *înaintea* oricărui acord sau dezacord, faptul că este permisă efectuarea unor acţiuni deoarece, căci altfel argumentaţia nici măcar nu ar fi posibilă. Însă dacă argumentaţia este

posibilă (iar socialismul trebuie să presupună că este, în măsura în care există ca poziţie intelectuală argumentată), atunci este posibilă doar în virtutea existenţei unor *graniţe obiective* ale proprietăţii, adică a unor graniţe pe care orice persoană le poate recunoaşte ca atare *prin mijloace proprii*, fără să fie nevoie să cadă întâi de acord cu altcineva asupra propriului sistem de valori şi evaluări. Prin urmare, socialismul, în ciuda a ceea ce *spune*, trebuie să presupună *de fapt*, la rândul său, existenţa unor graniţe obiective ale proprietăţii, mai curând decât a unora determinate prin evaluări subiective, fie şi numai pentru putea a exista măcar un socialist care să supravieţuiască şi să-şi formuleze propunerile etice.

Ideea socialistă de a proteja valoarea în locul integrităţii fizice se dovedeşte a fi un eşec şi dintr-un al doilea motiv, legat de primul. Este evident că valoarea unei persoane, de exemplu, pe piaţa muncii sau pe cea a căsătoriilor, poate fi şi este într-adevăr afectată de integritatea fizică a altor persoane. Astfel, dacă cineva doreşte protejarea *valorilor* proprietăţii, va fi nevoit să permită agresiunea *fizică* împotriva oamenilor. Totuşi, doar datorită faptului simplu că graniţele unei persoane (adică graniţele proprietăţii unei persoane asupra propriului corp ca domeniu al controlului său exclusiv în care nu i se permite să intervină unei alte persoane, dacă aceasta din urmă nu doreşte să devină un agresor) sunt graniţe fizice (intersubiectiv identificabile, şi nu pur şi simplu imaginate subiectiv) poate cineva să cadă de acord în mod independent asupra a ceva (şi, desigur, acordul înseamnă acordul unor unităţi independente de luare a deciziilor!). Prin urmare, doar pentru că graniţele protejate ale proprietăţii sunt obiective, adică fixe şi recunoscute ca fixe înaintea oricărui acord, poate exista argumentaţia, şi posibil acordul, între unităţi independente de luare a deciziilor. Pur şi simplu nu ar putea exista niciun preopinent dacă existenţa lui ca unitate fizică independentă nu ar fi dinainte recunoscută. Nimeni nu ar putea să argumenteze în favoarea unui sistem de

proprietate care defineşte graniţele proprietăţii în termeni subiectivi şi evaluativi (aşa cum o face socialismul), pur şi simplu deoarece a fi capabil să argumenteze acest lucru presupune, contrar a ceea ce spune, ca cel care o spune să fie o unitate fizic independentă.

Situaţia socialismului nu este mai puţin nefericită atunci când trecem la cea de-a doua prevedere a regulilor teoriei naturale a proprietăţii. Normele de bază ale capitalismului au fost caracterizate nu doar prin faptul că proprietatea şi agresiunea se defineau în termeni fizici. De o importanţă egală este faptul că, în plus, proprietatea a fost definită ca proprietate privată, individualizată, şi că a fost specificat sensul apropierii originare, care presupune în mod evident operarea unei distincţii între anterior şi ulterior. Socialismul intră în conflict, de asemenea, şi cu această prevedere suplimentară. În loc să recunoască importanţa vitală a distincţiei anterior-ulterior pentru decizia între revendicări conflictuale privind proprietatea, socialismul propune norme care de fapt stipulează că anterioritatea este irelevantă pentru operarea unor astfel de decizii şi că cei veniţi ulterior au un drept de proprietate în aceeaşi măsură ca şi primii veniţi. În mod clar, această idee intervine atunci când socialismul de tip social-democrat, de exemplu, îi face pe proprietarii naturali ai avuţiei şi/sau pe moştenitorii lor să plătească un impozit astfel încât nefericiţii întârziaţi să poată participa la consumul acesteia. Şi această idee intervine, de exemplu, atunci când proprietarul unei resurse naturale este forţat să-i intensifice (sau să-i reducă) exploatarea prezentă, în interesul posterităţii. De fiecare dată, toate aceste lucruri au vreun sens doar dacă se presupune că persoana care a acumulat cea dintâi avuţia, sau care a utilizat cea dintâi o resursă naturală, comite prin aceasta o agresiune împotriva unor nou-veniţi. Dacă acea persoană nu ar fi greşit cu nimic, atunci cei veniţi ulterior nu ar fi putut avea astfel de revendicări. **[19]**

Ce este greşit la ideea de a renunţa la distincţia anterior-ulterior ca irelevantă moral? În primul rând, dacă

cei veniţi ulterior, adică cei care de fapt nu au făcut nimic cu anumite bunuri rare, ar fi avut într-adevăr un drept asupra lor, în aceeaşi măsură ca şi primii-veniţi, adică în aceeaşi măsură ca şi cei care au acţionat asupra unor bunuri rare atunci, în sens literal, nimănui nu i s-ar permite să acţioneze în vreun fel asupra a ceva, deoarece ar trebui să obţină consimţământul tuturor celor întârziaţi înainte de a face ceea ce dorea. Într-adevăr, cum posteritatea ar include şi copiii copiilor (adică oameni care vor sosi atât de târziu, încât este imposibil să fie consultaţi), a susţine un sistem legal care să nu facă uz de distincţia anterior-ulterior ca parte a teoriei sale subiacente a proprietăţii este pur şi simplu absurd. Ar fi ca şi când ai susţine moartea, dar ar trebui să presupui viaţa ca să poţi susţine ceva. Nici noi, nici strămoşii noştri, nici progeniturile noastre, nu am fi putut şi nu vom putea supravieţui, spune sau argumenta în vreun fel, dacă această regulă ar fi urmată. Nimeni nu poate să aştepte şi să-şi suspende acţiunea până când fiecare membru al unei clase indeterminate de nou-veniţi nu se întâmplă să apară şi să-şi dea acordul pentru acţiunea plănuită. Mai degrabă, în măsura în care este singură, o persoană trebuie să fie capabilă să acţioneze, să folosească, să producă şi să consume pe loc bunuri, înainte de orice acord cu oameni care pur şi simplu nu sunt încă în preajmă (şi poate că nu vor fi niciodată). Iar în măsura în care o persoană se găseşte în compania altora şi există un conflict asupra modului în care urmează să fie utilizată o resursă rară dată, ea trebuie să fie capabilă să rezolve problema la un moment definit, împreună cu un număr definit de oameni, în loc să fie nevoită a aştepta perioade indefinite de timp apariţia unui număr indefinit de persoane. Prin urmare, pur şi simplu pentru a supravieţui (lucru care este o precondiţie pentru a argumenta în favoarea sau împotriva a ceva), drepturile de proprietate nu pot fi concepute ca fiind atemporale şi nespecifice cu privire la numărul de oameni afectaţi. Mai degrabă, ele trebuie să fie cu necesitate concepute ca având-şi originea în acţiuni

efectuate la momente de timp definite de către agenţi individuali definiţi. **[20]**

Mai mult, ideea abandonării distincţiei anterior-ulterior, pe care socialismul o găseşte atât de atrăgătoare, ar fi, la rândul ei, pur şi simplu incompatibilă cu principiul non-agresiunii ca fundament practic al argumentaţiei. Pentru că a discuta şi a ajunge la un posibil acord cu cineva (fie şi numai asupra existenţei unui dezacord) înseamnă a recunoaşte dreptul anterior al fiecăruia de control exclusiv asupra propriului corp. Altfel, ar fi imposibil ca cineva să poată spune ceva la un moment definit şi ca altcineva să replice mai apoi, deoarece nici primul vorbitor, nici cel de-al doilea nu ar mai reprezenta vreodată unităţi decizionale fizic independente. A elimina distincţia anterior-ulterior, aşa cum încearcă socialismul să facă, este echivalent, prin urmare, cu a elimina posibilitatea de a argumenta şi a ajunge la un acord. Totuşi, la fel cum nu se poate argumenta că nu există posibilitatea discuţiei, fără a fi recunoscut şi acceptat întâi ca echitabil controlul anterior al fiecărei persoane asupra propriului corp, nici asupra unei etici a celor veniţi ulterior, care nu vrea să facă această distincţie, nu se poate ajunge de către nimeni la un acord. Pur şi simplu, *a spune* că se poate implică o contradicţie, deoarece capacitatea cuiva de a o spune presupune deja faptul că acel cineva reprezintă o unitate independentă de decizie, la un moment de timp definit.

Prin urmare, trebuie să tragem concluzia că o etică socialistă este un eşec total. În toate versiunile sale practice, nu este cu nimic mai bună decât o regulă de tipul „eu pot să te lovesc, dar tu nu poţi să mă loveşti”, care nu reuşeşte să treacă nici măcar testul universalizării. Iar dacă ar adopta reguli universalizabile, care în cele din urmă s-ar traduce prin ceva de genul „fiecare poate să lovească pe fiecare”, atunci astfel de reguli nu pot fi universal acceptabile, din cauza specificărilor lor materiale. Simplul fapt de a le formula şi de a argumenta în favoarea lor trebuie să presupună dreptul de proprietate

al persoanei asupra propriului corp. Astfel, doar regula capitalistă de tipul primul venit-primul proprietar poate fi cu adevărat susţinută, deoarece este implicată în conceptul argumentării. Şi nicio altă etică nu ar putea fi justificată, deoarece a justifica ceva în cursul argumentării implică presupunerea validităţii acestei etici a teoriei naturale a proprietăţii.

[1] Pentru o astfel de poziţie, cf. A.J. Ayer, *Language, Truth and Logic*, New York, 1950.

[2] Asupra poziţiei emotiviste, cf. C.L. Stevenson, *Facts and Values*, New Haven, 1963; şi *Ethics and Language*, London, 1945; cf., de asemenea, instructivei discuţii din G. Harman, *the nature of Morality*, New York, 1977; expunerea clasică a ideii că „raţiunea nu este şi nu poate fi nimic mai mult decât roaba pasiunilor" poate fi găsită în D. Hume, *Treatise on Human Nature*, (ed. Selby-Bigge), Oxford, 1970.

[3] Cf., de asemenea, cap. 6, mai sus.

[4] Pentru diferite abordări „cognitiviste" ale eticii, cf. K. Baier, *The Moral Point of View*, Ithaca, 1958; M. Singer, *Generalization in Ethics*, London, 1863; P. Lorenzen, *Normative Logic and Ethics*, Mannheim, 1969; S. Toulmin, *The Place of Reason în Ethics*, Cambridge, 1970; F. Kambartel (ed.), *Praktische Philosophie und konstruktive Wissenschaftstheorie*, Frankfurt/M, 1974; A. Gewirth, *Reason and Morality*, Chicago, 1978.

[5] O altă tradiţie cognitivistă este reprezentată de diferiţii teoreticieni ai „drepturilor naturale". Cf. J. Wild, *Plato's Modern Enemies and the Theory of Natural Law*, Chicago, 1953; H. Veatch, *Raţional Man. A Modern Interpretation of Aristotelian Ethics*, Bloomigton, 1962; şi *For an Ontology of Morals. A Critique of Contemporary Ethical Theory*, Evanston, 1968; şi *Human Rights. Fact or Fancy?*, Bâton Rouge, 1985; L. Strauss, *Natural Right and History*, Chicago, 1970.

Cf. K.O. Appel, *Transformation der Philosophie*, vol.2, Frankfurt/M, 1973, în special eseul „Das Apriori der Kommunikations gemeinschaft und die Grundlagen der

Ethik”; de asemenea J. Habermas, „Wahrheitstheorien”, în H. Fahrenbach (ed.), *Wirklichkeit und Reflexion*, Pfullingen, 1974; *Theorie des kommunikativen Handelns, vol.1*, Frankfurt/M, 1981, pp.44 ş.u; şi *Moralbewusstein und kommunikatives Handeln*, Frankfurt/M, 1983.

Să observăm asemănarea structurală dintre „partea *a priori* a argumentaţiei” şi „partea *a priori* a acţiunii”, adică faptul, explicat în cap.6, că nu există niciun mod de a infirma propoziţia că fiecare ştie ce înseamnă a acţiona, deoarece încercarea de a o infirma ar presupune că cel ce încearcă ştie deja cum să efectueze anumite activităţi. Într-adevăr, există o legătură strânsă între lipsa oricărei îndoieli asupra cunoaşterii sensului pretenţiilor de validitate şi cea asupra cunoaşterii sensului acţiunii. Pe de o parte, acţiunile sunt mai fundamentale decât argumentaţia, cu a cărei existenţă apare ideea de validitate, deoarece argumentaţia este în mod clar doar o subclasă a acţiunii. Pe de altă parte, a spune ceea ce tocmai am spus despre acţiune şi argumentaţie şi despre relaţia lor reciprocă presupune deja existenţa argumentaţiei şi, deci, în acest sens (epistemologic), argumentaţia trebuie considerată mai fundamentală decât acţiunile non-argumentative. Dar, cum tot epistemologia este cea care ne spune că, deşi acest lucru ar putea să nu fie *cunoscut* înaintea oricărei argumentaţii, *de fapt* dezvoltarea unei argumentaţii *presupune* acţiunea prin aceea că pretenţiile de validitate pot fi discutate argumentativ într-o manieră explicită doar dacă persoanele care o fac ştiu deja ce înseamnă să posede o cunoaştere implicată în acţiune; rezultă atât sensul acţiunii, în general, cât şi cel al argumentaţiei, în special, trebuie considerate ca fiind două fire întreţesute, printr-o necesitate logică, în cunoaşterea *a priori*.

[6] Din punct de vedere metodologic, abordarea noastră prezintă o strânsă asemănare cu ceea ce A. Gewirth a descris ca „metoda dialectic necesară” (*Reason and Morality*, Chicago, 1978, pp. 42 – 47) – o metodă de raţionament *a priori* modelată după ideea kantiană a

deducţiilor transcendentale. Din nefericire, totuşi, Gewirth a ales, în importantul său studiu, un punct de pornire greşit pentru analizele sale. El încearcă să deducă un sistem etic nu din conceptul de argumentaţie, ci din cel de acţiune. Oricum, această încercare nu are cum să reuşească, deoarece din faptul corect menţionat că un agent trebuie cu necesitate să presupună existenţa anumitor valori sau bunuri, nu rezultă că acestea sunt universalizabile şi ar trebui de aceea să fie respectate de alţii ca fiind, de drept, ale agentului. (Despre cerinţa ca propoziţiile normative să fie universalizabile, cf. discuţiei care urmează în text.) Mai curând, ideea de adevăr sau, în domeniul moralei, de drepturi sau bunuri universalizabile, apare doar odată cu argumentaţia ca o subclasă specială a acţiunii, dar nu cu acţiunea ca atare, lucru demonstrat clar de faptul că Gewirth, la rândul său, atunci când încearcă să ne convingă de adevărul necesar al sistemului său etic, nu este angajat într-o simplă acţiune, ci într-o argumentaţie specifică. Totuşi, dacă argumentaţia este recunoscută ca singurul punct corect de pornire pentru metoda dialectic necesară, atunci, aşa cum se va vedea, va rezulta o etică capitalistă (adică non-gewirthiană). Despre eroarea încercării lui Gewirth de a deduce drepturi universalizabile din noţiunea de acţiune, vezi şi remarcile pătrunzătoare ale lui M. MacIntyre în *After Virtue*, Notre Dame, 1981, pp; 64 – 65; J. Habermas, *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln*, Frankfurt/M., 1983, pp. 110 – 111; şi H. Veatch, *Human Rights*, Bâton Rouge, 1985, pp. 159 – 160.

[7] Putem descrie acum în oarecare detaliu şi relaţia dintre abordarea noastră şi una bazată pe „drepturile naturale”. Tradiţia filosofică de gândire a legii naturale sau a drepturilor naturale susţine că normele universal valabile pot fi recunoscute prin intermediul raţiunii, ele avându-şi temeiul în chiar natura umană. Un reproş destul de comun la adresa acestei poziţii, chiar din partea cititorilor care o priveau cu simpatie, a fost acela că conceptul de natură umană este mult „prea difuz şi prea

variat pentru a oferi un set determinat de prevederi ale legii naturale" (A. Gewirth, „Law, Action, and Morality", în *Georgetown Symposium on Ethics. Essays în Honor of H. Veatch* (ed. R. Porreco), New York, 1984, p.73. Mai mult, descrierea dată de această tradiţie raţionalităţii este la fel de ambiguă prin aceea că nu pare să distingă între rolul raţiunii de a stabili legi empirice ale naturii, pe de o parte, şi cel de a stabili legi normative ale comportamentului uman, pe de altă parte. (Cf., de exemplu, discuţiei din H. Veatch, *Human Rights*, Bâton Rouge, 1985, pp. 62 – 67.)

Recunoscând în conceptul mai bine precizat de argumentaţie (în locul celui mai larg al naturii umane) punctul necesar de pornire pentru deducerea unei etici, şi atribuind raţionamentului moral statutul de raţionament *a priori*, distins clar de rolul jucat de raţiune în cercetarea empirică, abordarea noastră nu pretinde doar că ar evita încă din start aceste dificultăţi, ci şi că este mai directă şi mai riguroasă. Totuşi, a mă disocia astfel de tradiţia drepturilor naturale nu înseamnă că nu aş fi de acord cu aprecierea ei critică la adresa celei mai mari părţi a teoriei etice contemporane; într-adevăr, sunt de acord cu respingerea complementară operată de H. Veatch tuturor eticilor dorinţei (teleologice, utilitariste) şi ale datoriei (deontologiste) – vezi *Human Rights*, Bâton Rouge, 1985, cap.1. Nici nu pretind că ar fi imposibil ca abordarea mea să fie interpretată ca integrându-se în cele din urmă într-o tradiţie „corect concepută" a drepturilor naturale. Ce pretind, totuşi, este că abordarea care urmează este clar diferită de ceea ce a devenit de fapt abordarea drepturilor naturale, şi că, aşa cum este prezentată ea acum, nu datorează nimic acestei tradiţii.

[8] Principiul universalizării joacă un rol într-adevăr proeminent în toate abordările cognitiviste ale moralei. Pentru expunerea clasică, cf. I. Kant, „Grundlegung zur Metaphysik der Sitten" şi „Kritik der praktischen Vernunft", în Kant, *Werke* (ed. Weischedel), vol. IV, Wiesbaden, 1956.

[9] Am putea observa aici că doar datorită existenţei

raritătii există o problemă a formulării de legi morale: în măsura în care bunurile sunt superabundente (sunt bunuri „gratuite"), nu este posibil niciun conflict asupra bunurilor şi nu este nevoie de niciun fel de coordonare a acţiunilor. Rezultă, prin urmare, că *orice* etică, corect concepută, trebuie să fie formulată ca o teorie a proprietăţii (adică o teorie a atribuirii drepturilor de control exclusiv asupra unor mijloace rare), pentru că doar aşa poate fi rezolvat un conflict altfel inevitabil şi de nerezolvat. Din nefericire, filosofii moralei, în ignoranţa lor totală în ceea ce priveşte economia, nu au reuşit să vadă cu destulă claritate acest lucru. Mai curând, aşa cum face, de exemplu, H. Veatch (*Human Rights*, Bâton Rouge, 1985, p. 170), ei par să creadă că se pot descurca fără o definiţie precisă a proprietăţii şi a drepturilor de proprietate, rezultatul fiind în mod necesar o rătăcire pe marea vaguităţii şi a găselniţelor. Despre drepturile omului ca drepturi de proprietate, cf., de asemenea, M.N. Rothbard, *The ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982, cap.15.

[10] Cf. J. Locke, *Two Treatises on Government* (ed. P. Laslett), Cambridge, 1970, în special 2, 5.

[11] Despre principiul non-agresiunii şi cel al apropierii originare, cf. de asemenea M.N. Rothbard, *For A New Liberty*, New York, 1978, cap.2; şi *The ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982, cap. 6 – 8.

[12] Aceasta este, spre exemplu, poziţia adoptată de J.J. Rousseau, atunci când ne cere să ne opunem încercărilor de apropiere privată a resurselor naturale date, prin să spunem, fixarea de graniţe ale acestora. În faimoasa lui maximă, el spune: „Feriţi-vă să-l ascultaţi pe impostor; sunteţi pierduţi dacă uitaţi că fructele pământului ne aparţin tuturor, dar pământul însuşi nimănui". („Discourse upon the Origin and Foundation of Inequality among Mankind", în J.J. Rousseau, *The Social Contract and Discourses* (ed. G. Cole), New York, 1950, p. 235). Totuşi, este posibil să argumentezi astfel doar dacă este presupus faptul că revendicările privitoare la proprietate pot fi justificate prin decret. Căci cum altfel ar

putea „toţi” (chiar şi aceia care nu au făcut nimic cu resursele în cauză) sau „nimeni” (nici măcar cei care le-au utilizat de fapt) să aibă proprietatea asupra ceva, decât dacă revendicările privitoare la proprietate s-ar putea întemeia pe un decret?!

[13] Despre problema deductibilităţii propoziţiilor de tip „trebuie” din propoziţii de tip „este”, cf. W.D. Hudson (ed.), *The Is-Ought Question*, London, 1969; pentru opinia că dihotomia fapte-valori este o idee eronată, cf. literaturii asupra drepturilor naturale, citată mai sus în nota 4.

[14] M.N. Rothbard scrie, în *The ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982, p.32: „Acum, *orice* persoană participantă la orice tip de discuţie, fie ea şi una asupra valorilor, în virtutea participării sale, este în viaţă şi afirmă viaţa. Pentru că dacă s-ar fi opus *cu adevărat* vieţii, ea nu ar fi avut ce căuta într-o asemenea discuţie, şi nici nu ar avea ce căuta în viaţă. Prin urmare, *presupusul* opozant al vieţii o susţine de fapt chiar prin procesul discuţiei, iar prezervarea şi ducerea mai departe a vieţii primeşte, deci, statutul unei axiome incontestabile”. Cf., de asemenea, D. Osterfeld, „The Natural Rights Debate”, în *Journal of Libertarian Studies*, VII, I, 1983, pp.106 ş.a.

[15] Cf., de asemenea, M.N. Rothbard, *The ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982, p.45.

[16] Despre importanţa definirii agresiunii ca agresiune fizică, cf. de asemenea M.N. Rothbard, *The ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982, cap.8 – 9; „Law, Property Rights and Pollution”, în *Cato Journal*, Spring 1982, în special pp.60 – 63.

[17] Despre ideea violenţei structurale ca distinctă de violenţa fizică, cf. D. Senghaas (ed.), *Imperialismus und strukturelle Gewalt*, Frankfurt/M, 1972.

Ideea de a defini agresiunea ca o invazie a *valorii* proprietăţii este subiacentă teoriilor dreptăţii atât la J. Rawls, cât şi la R. Nozick, oricât de diferiţi ar fi părut multor comentatori aceşti doi autori. Căci altfel cum am putea crede că aşa-zisul principiu al diferenţei – „Inegalităţile sociale şi economice urmează să fie astfel

rânduite încât să… existe o aşteptare rezonabilă ca ele să fie în avantajul sau beneficiul tuturor – inclusiv al celor mai puţin avantajat". (J. Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge, 1971, pp.60 – 63, vezi şi pp.75 ş.a.) – este justificat, decât dacă Rawls nu crede că, pur şi simplu sporindu-şi avuţia relativă, o persoană mai bogată comite o agresiune, iar o persoană mai puţin bogată poate emite o revendicare validă împotriva primei doar pentru că poziţia ei relativă, în termenii valorii, s-a deteriorat? Şi cum ar putea Nozick să pretindă că este justificabil ca o „agenţie de protecţie dominantă" să-şi scoată în afara legii concurenţii, indiferent care ar fi acţiunile acestora (R. Nozick, *Anarchy, State and Utopia*, New York, 1974, pp.55 ş.a.)? Sau cum ar putea el să creadă că excluderea legală a aşa-numitelor schimburi non-productive (schimburi în care situaţia uneia dintre părţi ar fi mai bună dacă cealaltă parte nu ar exista, sau cel puţin dacă nu ar avea nimic de-a face cu aceasta – cum ar fi, de exemplu, cazul unui şantajist şi a celui şantajat) este moralmente corectă, indiferent dacă aceste schimburi presupun sau nu o invadare fizică (*ibid.*, pp.83 – 86), dacă nu ar fi de părere că există un drept de a conserva *valoarea* proprietăţii (mai degrabă decât integritatea ei fizică)?! Pentru o critică devastatoare, în special a teoriei lui Nozick, cf. M.N. Rothbard, *The ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982, cap.29; despre folosirea greşită a analizei curbelor de indiferenţă, atât la Rawls, cât şi la Nozick, cf. aceluiaşi autor, „Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics", *Center for Libertarian Studies, Occasional Paper No.3*, New York, 1977.

[18] Cf., de asemenea, M.N. Rothbard, *The ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982, p.46.

[19] Pentru o încercare filosofică stângace de a justifica o etică a noilor-veniţi, cf. J. Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge, 1971, pp.284 ş.u; J. Sterba, *The Demands of Justice*, Notre Dame, 1980, în special pp.58 ş. u, pp. 137 ş.u; despre absurditatea unei astfel de etici, cf. M.N. Rothbard, *Man, Economy and State*, Los Angeles,

1972, p.427.

[20] Ar trebui să observăm aici, de asemenea, că doar dacă drepturile de proprietate sunt conceptualizate ca drepturi asupra proprietăţii private, apărute în timp, devine posibilă încheierea contractelor. În mod destul de clar, contractele sunt acorduri între un număr finit de unităţi fizic independente care se bazează pe recunoaşterea reciprocă a revendicărilor de proprietate ale fiecărui contractant asupra lucrurilor dobândite anterior acordului, şi care devin apoi obiectul transferului de titluri de proprietate asupra unor bunuri specificate de la un anume proprietar anterior la un anume proprietar ulterior. Nimic de tipul contractelor nu poate fi conceput în cadrul conceptual al unei etici a celor veniţi ulterior.

8.
FUNDAMENTELE SOCIO-PSIHOLOGICE ALE SOCIALISMULUI
sau
TEORIA STATULUI

În capitolele precedente, am demonstrat faptul că socialismul, ca sistem social implicând o redistribuire a titlurilor de proprietate dinspre proprietarii-utilizatori şi dinspre contractanţi înspre non-utilizatori, non-proprietari şi non-contractanţi, duce cu o necesitate la o reducere a producţiei de avuţie, de vreme ce utilizarea şi contractarea resurselor sunt activităţi costisitoare, a căror efectuare a devenit chiar şi mai costisitoare acum, în comparaţie cu alternativele disponibile pentru agenţi. În al doilea rând, un astfel de sistem nu poate fi susţinut ca reprezentând o ordine socială echitabilă sau dreaptă din punct de vedere moral, deoarece a argumenta astfel, sau în general a argumenta în favoarea sau împotriva *a ceva*, fie că este vorba despre o poziţie morală, non-morală, empirică sau logico-analitică, presupune cu necesitate validitatea regulii „primul venitprimul proprietar” a teoriei naturale a proprietăţii şi a capitalismului, pentru că altfel nimeni nu

ar putea rămâne în viaţă pentru a-şi da acordul asupra a ceva, ca unitate fizică independentă.

Dacă nu poate fi formulat niciun argument economic, şi niciunul moral în favoarea socialismului, atunci acesta se reduce la o problemă cu semnificaţii pur socio-pshologice. Care sunt, deci, fundamentele socio-psihologice ale socialismului? Sau, de vreme ce socialismul a fost definit ca o politică *instituţionalizată* de redistribuire a titlurilor de proprietate în defavoarea proprietarilor-utilizatori şi contractanţilor, cum este posibilă o instituţie care să introducă o expropriere mai mult sau mai puţin totală a proprietarilor naturali?

Dacă există o instituţie căreia i se permite să apropieze titluri de proprietate altfel decât prin apropiere originară sau prin contract, atunci trebuie să convenim că ea va fi vătămătoare la adresa celor care se consideră proprietarii naturali ai acestor lucruri. Prin asigurarea şi posibil prin creşterea venitului său monetar şi/sau non-monetar, o astfel de instituţie îl reduce pe cel al altor oameni – ceva categoric diferit de situaţia unei relaţii contractuale în care nimeni nu câştigă pe seama altcuiva, ci toată lumea are un profit, pentru că altfel, pur şi simplu, nu ar avea loc niciun fel de schimb. În acest caz, ne-am putea aştepta la apariţia unei rezistenţe faţă de punerea în practică a unei astfel de politici. Această înclinaţie spre rezistenţă poate fi, desigur, mai mult sau mai puţin intensă, se poate modifica în timp şi poate să devină mai mult sau mai puţin pronunţată şi să reprezinte o ameninţare mai mare sau mai mică la adresa instituţiei care urmăreşte o politică de redistribuire. Dar, în tot cursul existenţei sale, instituţia redistributivă trebuie să ia în calcul această tendinţă. Şi, în special, trebuie să o ia în calcul dacă presupunem că cei ce reprezintă instituţia sunt oameni obişnuiţi care, la fel ca şi ceilalţi oameni, au nu doar interesul de a-şi stabiliza veniturile pe care le obţin ca reprezentanţi ai instituţiei, ci şi pe cel de a-şi spori aceste venituri atâta cât este posibil. Cum, şi exact aceasta este problema, pot ei să-şi stabilizeze şi eventual să-şi

sporească venitul prin schimburi non-contractuale, chiar dacă unii ar fi victimizaţi în mod necesar prin acest lucru – iar aceştia, în timp, sunt tot mai mulţi, şi au tot mai mult de suferit?

Răspunsul poate fi divizat în trei componente, care vor fi discutate pe rând: (1) prin violenţă agresivă; (2) prin coruperea publicului, permiţându-i (sau mai degrabă permiţând unui segment al publicului) să se bucure de o parte din bunurile expropriate de la proprietarii naturali; (3) prin coruperea publicului (sau a unui segment al lui), permiţându-i să ia parte la aplicarea respectivei politici de expropriere.

Pentru a-şi asigura existenţa, orice instituţie care aplică o teorie socialistă a proprietăţii trebuie să se bazeze pe ameninţarea continuă cu violenţa. Orice astfel de instituţie îi ameninţă cu agresiunea fizică, încarcerarea, robia, sau chiar cu moartea, pe cei care nu sunt dispuşi să accepte apropierea non-contractuală a unei părţi a proprietăţii lor, iar dacă este necesar trebuie să îşi ducă ameninţarea până la capăt, pentru a rămâne „demnă de încredere” în ceea ce priveşte păstrarea specificului său. Deoarece aici avem în vedere o instituţie – adică o organizaţie care îndeplineşte aceste acţiuni în mod regulataproape că nu mai este nevoie să explicăm de ce aceasta refuză să folosească termenul de „agresiune” pentru a-şi caracteriza practicile, şi de ce adoptă un alt nume pentru ele, ale cărui conotaţii să fie neutre sau, dacă este posibil, chiar pozitive. De fapt, reprezentanţii ei s-ar putea nici să nu creadă că ei sunt agresori atunci când acţionează în numele organizaţiei. Oricum, nu contează aici numele sau termenii, ci mai degrabă semnificaţia lor. **[1]** Dacă ne raportăm la conţinutul acţiunilor sale, violenţa este piatra de temelie a existenţei socialismului ca instituţie. Şi, pentru a nu lăsa loc nici unei posibile neînţelegeri, violenţa pe care se bazează socialismul nu este acel tip de violenţă pe care l-ar folosi sau cu care ar ameninţa un proprietar natural pentru a se apăra faţă de cei care-i încalcă proprietatea. Nu este acea ameninţare

defensivă cu, să spunem, pedeapsa capitală, adresată unui potenţial ucigaş, dacă acesta ar omorî pe cineva în realitate. Mai curând, este vorba despre o violenţă agresivă direcţionată împotriva unor victime inocente. O instituţie care pune în practică socialismul se bazează pe tipul de ameninţare pe care un potenţial ucigaş o adresează oamenilor inocenţi (adică oamenilor care nu au vătămat fizic pe nimeni, în niciun fel) de a-i ucide dacă nu-i îndeplinesc cererile, sau chiar de a-i ucide de „dragul" de a ucide.

Nu este deloc dificil să recunoaştem adevărul acestor lucruri. Pentru a o face, nu trebuie decât să presupunem boicotarea oricărei relaţii de schimb cu reprezentaţii socialismului, pentru că aceste relaţii, indiferent care ar fi motivele, nu mai par profitabile. Ar trebui să fie clar faptul că, într-un sistem social bazat pe teoria naturală a proprietăţii – în capitalismoricine ar avea, oricând, dreptul la boicot, atâta vreme cât el este într-adevăr cel care a apropiat bunurile în cauză folosindu-le înaintea oricui altcuiva sau dobândindu-le prin contract de la un proprietar anterior. Oricât de mult ar fi afectată de acest boicot o persoană sau o instituţie, va trebui să-l tolereze şi să sufere în tăcere, sau dacă nu să încerce să-l convingă pe iniţiatorul boicotului să renunţe la poziţia sa, făcându-i o ofertă mai lucrativă. Dar lucrurile nu stau la fel şi cu o instituţie care pune în practică ideile socialiste privitoare la proprietate. Încercaţi, de exemplu, să nu vă mai plătiţi impozitele, sau să condiţionaţi plata lor de îmbunătăţirea serviciilor pe care instituţia vi le oferă în schimb – veţi fi amendaţi, agresaţi, încarceraţi, sau poate chiar mai rău. Sau, pentru a folosi un alt exemplu, încercaţi să ignoraţi reglementările sau controlul impus de această instituţie asupra proprietăţii dumneavoastră. Încercaţi, adică, să precizaţi faptul că nu aţi consimţit la aceste limitări ale utilizării proprietăţii dumneavoastră şi că, ignorând aceste prevederi, nu aţi vătăma integritatea fizică a proprietăţii nimănui şi că, prin urmare, aveţi dreptul de a ieşi din jurisdicţia lor, „de a renunţa la statutul de membru", ca să

spunem aşa, şi de a trata cu acea instituţie de pe picior de egalitate. Din nou, chiar dacă am presupune că nu aţi comite vreo agresiune împotriva cuiva prin secesiunea dumneavoastră, această instituţia v-ar invada pe dumneavoastră şi proprietatea dumneavoastră, şi nu ar ezita să vă pună capăt independenţei. De fapt, dacă nu ar face-o, ar înceta să mai fie ceea ce este. Ar renunţa la statutul său şi ar deveni un proprietar obişnuit sau o asociaţie contractuală a unor asemenea proprietari. Doar pentru că nu renunţă poate exista socialismul. Într-adevăr, şi acesta este motivul pentru care titlul acestui capitol a sugerat faptul că problema fundamentele socio-psihologice ale socialismului este aceeaşi cu cea a fundamentelor statului, dacă nu ar exista nicio instituţie care să aplice ideile socialiste privitoare la proprietate, atunci statul nu ş-ar mai avea rostul, deoarece statul nu este nimic altceva decât o instituţie construită pe baza impozitării şi a intervenţiei nesolicitate şi non-contractuale în utilizarea pe care indivizii privaţi o pot da proprietăţii lor. Nu poate exista socialism în lipsa statului, şi atâta timp cât există stat, există şi socialism. Prin urmare, acea instituţie care traduce socialismul în faptă este statul; şi cum socialismul se bazează pe violenţa agresivă împotriva victimelor inocente, violenţa agresivă este parte a naturii oricărui stat. **[2]**

Dar socialismul, sau statul ca întruchipare a ideilor socialiste, nu se bazează exclusiv pe agresiune. Reprezentanţii statului nu se angajează doar în acte agresive pentru a-şi stabiliza veniturile, deşi fără agresiune nu ar exista stat! Atâta vreme cât relaţia dintre stat şi proprietarii privaţi este exclusiv una parazitară, iar activităţile reprezentanţilor statului constau exclusiv din intervenţia nesolicitată asupra drepturilor de proprietate ale altor oameni, creată pentru a spori veniturile primilor pe seama unei scăderi a veniturilor celorlalţi, iar aceşti agenţi ai socialismului nu fac apoi cu venitul lor nimic altceva decât să-l consume pentru propriile scopuri private, şansele ca statul să crească iar socialismul să se

extindă sunt cel puţin foarte limitate. Cu siguranţă, un om sau un grup de oameni, înzestrat cu suficientă energie agresivă, poate inspira teamă unui grup mai mic sau mai mare de persoane căruia, din diverse motive, îi lipsesc astfel de trăsături, şi poate stabili o relaţie constantă de exploatare. Dar este imposibil de explicat astfel faptul, caracteristic fiecărui stat şi sistem social de tip socialist, că grupul de oameni reprezentând statul poate ţine sub ascultarea sa un grup de zece, o sută sau chiar o mie de ori mai numeros, şi să obţină de la acesta veniturile incredibil de mari pe care le obţine de fapt, doar prin insuflarea fricii.

S-ar putea crede că o sporire a gradului de exploatare ar putea explica mărimea venitului. Dar, din raţionamentele economice ale precedentelor capitole, ştim că un mai mare grad de exploatare a proprietarilor naturali reduce cu necesitate iniţativa acestora de a munci şi de a produce, şi prin urmare există o limită strictă a măsurii în care o persoană (sau un grup de persoane) poate duce o viaţă confortabilă cu veniturile obţinute prin coerciţie de la alte persoane (sau de la alt grup de o mărime relativ egală), care ar trebui să susţină prin propria muncă acest stil de viaţă. Astfel, pentru ca agenţii socialismului să poată duce o viaţă atât de confortabilă şi prosperă cât este ea de fapt, este esenţial ca numărul celor supuşi exploatării să fie considerabil mai mare şi să crească într-un ritm mai rapid decât cel al reprezentanţilor statului însuşi. Astfel, ne întoarcem la întrebarea despre cum pot puţini să-i conducă pe mulţi.

Nu ar fi deloc o explicaţie convingătoare a acestei probleme să spui că statul ar putea proceda pur şi simplu prin îmbunătăţirea armelor sale; prin ameninţarea cu bomba atomică în locul ameninţării cu puşca; şi că astfel şi-ar putea spori numărul supuşilor. Deoarece trebuie să presupunem, în mod realist, faptul că este greu să ţii secretă tehnologia acestor arme îmbunătăţite, în special dacă ele sunt folosite în fapt; *mutatis mutandis*, modurile în care victimele pot rezista s-ar îmbunătăţi şi ele odată cu

îmbunătăţirea instrumentelor prin care statul insuflă teama şi, prin urmare, un astfel de progres poate cu greu explica ceea ce trebuie explicat. [3] Suntem nevoiţi, deci, să tragem concluzia că problema explicării modului în care cei puţini îi pot conduce pe cei mulţi este într-adevăr una reală, şi că socialismul împreună cu statul (ca întruchipare a socialismului) trebuie să se bazeze nu doar pe agresiune, ci şi pe un sprijin public activ.

David Hume este unul dintre exponenţii clasici ai acestei intuiţii. În eseul său „Despre primele principii ale guvernământului", el argumentează:

Nimic nu apare a fi mai surprinzător, pentru aceia care privesc lucrurile omeneşti cu un ochi filosofic, decât uşurinţa cu care cei mulţi sunt guvernaţi de cei puţini, şi supunerea implicită cu care mulţi îşi abandonează propriile sentimente şi pasiuni în favoarea celor ale conducătorilor lor. Atunci când ne întrebăm prin ce mijloace este înfăptuită această minune, vom află că, deoarece Forţa este întotdeauna de partea celor guvernaţi, guvernanţii nu au în sprijinul lor decât opinia. Prin urmare, guvernământul nu este fundamentat decât pe opinie, iar această maximă se aplică de la cele mai despotice şi mai militare cârmuiri, până la cele mai libere şi mai populare. Sultanul Egiptului sau împăratul Romei ar putea să-şi conducă supuşii inofensivi, la fel ca pe animale, împotriva sentimentelor şi înclinaţiilor acestora. Dar el trebuie, cel puţin, să-şi conducă mamelucii sau trupele pretoriene, ca oameni, prin mijlocirea opiniilor acestora. [4]

Cum este obţinut în realitate acest sprijin? O componentă importantă a naşterii sale este ideologia. Statul dedică mult timp şi multe eforturi convingerii publicului că el nu este *în realitate* ceea ce este şi că acţiunile sale au consecinţe pozitive, mai curând decât negative. Astfel de ideologii, răspândite pentru a stabiliza existenţa statului şi pentru a-i spori veniturile, pretind că socialismul oferă un sistem economic superior sau o ordine socială mai dreaptă decât capitalismul, sau pretind că nu există dreptate înainte ca statul să apară şi să declare pur

şi simplu anumite norme ca fiind drepte. [5] Iar astfel de ideologii, azi mai puţin atrăgătoare, dar extrem de puternice cândva sunt, de exemplu, şi cele potrivit cărora statul este sanctificat prin intermediul religiei, sau cele potrivit cărora conducătorii nu sunt oameni obişnuiţi, ci supraoameni înzestraţi cu puteri de tip divin, şi care trebuie să fie ascultaţi în virututea superiorităţii lor naturale. Am dedicat mult spaţiu în capitolele anterioare pentru a demonstra că astfel de idei sunt false şi nejustificate, şi mă voi întoarce la sarcina de a analiza şi demasca o altă ideologie la modă în ultimul capitol al acestui tratat. Dar, indiferent de falsitatea acestor ideologii, trebuie să recunoaştem că ele au într-adevăr efect asupra unor oameni şi că ele contribuie – unele mai mult decât altelela supunerea acestora faţă de o politică a invaziei agresive a drepturilor de proprietate ale proprietarilor naturali.

Există totuşi o componentă şi mai importantă a asprijinului public, iar aceasta nu este reprezentată de propaganda verbală, ci de acţiuni mai degrabă clare şi tangibile. În loc să fie un simplu consumator parazitar al bunurilor produse de alţi oameni, statul, pentru a câştiga o poziţie stabilă şi pentru a-şi spori venitul atât cât este posibil, adaugă politicilor sale o seamă de ingrediente pozitive, gândite pentru a fi în folosul unor persoane din afara propriului personal. El fie că se implică ca agent al transferului de venit (ca organizaţie care îi oferă lui B un venit monetar sau non-monetar pe care îl obţinuse de la A fără consimţământul acestuia – natural, după ce a oprit un comision pentru actul transferului, niciodată lipsit de costuri), fie că se angajează în producerea de bunuri şi servicii, folosind mijloacele de producţie expropriate anterior de la proprietarii naturali şi oferă astfel ceva care are o valoare pentru utilizatorii/cumpărătorii/consumatorii acestor bunuri. În ambele cazuri, statul obţine un sprijin pentru rolul său. Beneficiarii transferului de venit, la fel ca şi utilizatorii/consumatori ai bunurilor şi serviciilor produse de stat devin în diverse grade dependenţi, pentru

menţinerea veniturilor curente, de continuarea unei politici de stat date, iar înclinaţia lor de a se opune socialismului întruchipat de conducerea exercitată de stat este redusă în consecinţă.

Dar aceasta nu este decât o jumătate a tabloului. Realizările pozitive ale statului nu sunt făcute doar cu scopul de a oferi ceva drăguţ oamenilor, aşa cum se întâmplă atunci când faci cuiva un tablou. Nici nu sunt făcute pur şi simplu pentru a câştiga un venit cât mai mare, din schimburi, pentru organizaţia care le face, aşa cum se întâmplă atunci când instituţiile obişnuite, orientate către profit, se angajează în schimburi comerciale. Mai degrabă, ele sunt făcute pentru a asigura existenţa unai instituţii construite prin violenţă agresivă, şi pentru a contribui la creşterea ei. Astfel, contribuţiile pozitive care vin de la stat trebuie să servească unui *scop strategic*. Ele trebuie concepute pentru a înfrânge rezistenţa împotriva sau a câştiga sprijinul pentru continuarea existenţei unui agresor ca agresor. Desigur, statul poate greşi în acţiunile sale, la fel ca orice instituţie obişnuită, deoarece deciziile sale asupra măsurilor care-i servesc cel mai bine scopurile strategice trebuie să fie luate *anticipând* anumite rezultate aşteptate. Iar dacă greşeşte cu privire la reacţiile faţă de politicile asupra cărora se decide, venitul său poate să scadă în loc să crească, punându-i astfel în primejdie însuşi existenţa, la fel cum o instituţie orientată către profit poate să sufere pierderi sau chiar să devină falimentară dacă publicul nu este dispus să cumpere de bunăvoie ceea ce era de aşteptat să cumpere. Dar numai dacă este înţeles interesul strategic special al transferurilor şi al producţiei de stat, în comparaţie cu transferurile şi producţia privată, devine posibil să explicăm patternurile structurale tipice şi recurente ale acţiunilor statului, şi să explicăm de ce statele preferă, în mod general şi uniform, să se angajeze în anumite domenii de activitate, mai degrabă decât în altele.

În ceea ce priveşte prima problemă: ar fi ilogic

pentru un stat să-i exploateze pe toţi indivizii în aceeaşi măsură, deoarece astfel ar stârni împotrivirea tuturor, ar întări solidaritatea dintre victime şi, în orice caz, nu ar fi o politică capabilă să-şi câştige prea mulţi prieteni. De asemenea, ar fi ilogic pentru un stat să-şi acorde favorurile tuturor, în mod egal şi nediscriminatoriu. Pentru că, dacă ar face-o, victimele ar fi tot victime, deşi poate într-un grad mai mic. Oricum, ar rămâne mai puţine venituri care să poată fi redistribuite înspre persoane care să profite cu adevărat de pe urma acţiunii statului, şi al căror sprijin sporit să poată compensa lipsa de sprijin din partea celor victimizaţi. Mai curând, politica statului trebuie să fie, şi este condusă pe baza motto-ului „divide et impera”: el îi tratează pe oameni cu măsuri diferite, îi învrăjbeşte, exploatează un grup mai mic şi favorizează unul mai mare pe seama primului, şi contrabalansează resentimentele sau opoziţia sporită a unora prin sprijinul sporit al altora. Politica, sub forma politicii de stat, nu este „arta de a face ceea ce este posibil”, aşa cum le place politicienilor să-şi descrie meseria. Este arta, fondată pe un echilibru al terorii, de a contribui la stabilizarea veniturilor statului la un nivel cât mai înalt prin intermediul discriminării populare şi al unei scheme populare, discriminatorii, de favoruri distribuţionale. Fără îndoială, o instituţie orientată spre profit poate, la rândul ei, să se angajeze în politici de afaceri discriminatorii, dar a urma o politică distiminatorie de angajări sau a nu vinde nediscriminatoriu oricui este dispus să achite preţul cerut pentru un serviciu dat este costisitor, şi există prin urmare o iniţiativă economică de a evita astfel de acţiuni. Pentru stat, pe de altă parte, există toată iniţiativa din lume de a se angaja în astfel de practici discriminatorii. **[6]**

În ceea ce priveşte tipul de servicii pe care statul preferă să le ofere: în mod clar, statul nu poate produce totul, sau cel puţin nu în aceeaşi măsură, căci dacă ar încerca să o facă venitul său ar scădea deoarece statul poate să apropieze doar ceea ce a fost de fapt produs dinainte de proprietarii naturali, iar iniţiativa de a mai

produce ceva pe viitor ar dispărea aproape cu totul într-un sistem de socializare completă. În încercarea de a pune în practică socialismul, este prin urmare de o maximă importanţă ca statul să se angajeze cu predilecţie în producţia de astfel de bunuri şi servicii (şi, *mutatis mutandis*, să-i scoată din cursă pe concurenţii privaţi din aceste domenii ale activităţii productive, şi astfel să le monopolizeze) care au o relevanţă strategică pentru prevenirea sau pentru înăbuşirea unei revolte, rebeliuni sau revoluţii reale. **[7]**

Astfel, toate statele – unele mai mult decât altele, dar fiecare stat într-un grad considerabilau simţit nevoia să ia în propriile mâini, de exemplu, sistemul educaţional. Ele fie conduc direct instituţiile educative, fie le controlează indirect, condiţionând funcţionarea lor privată de obţinerea unei licenţe de stat, şi asigurându-se astfel că aceste instituţii operează într-un cadru predefinit de îndrumări creat de stat. Împreună cu o durată constant crescândă de şcolarizare obligatorie, acest fapt dă statului un enorm avantaj de pornire în competiţia pe care diferite ideologii o poartă pentru minţile oamenilor. Competiţia ideologică ce ar reprezenta o serioasă ameninţare pentru domnia statului poate fi astfel eliminată, ori impactul ei poate fi considerabil redus, în special dacă statul, ca întruchipare a socialismului, reuşeşte să monopolizeze piaţa muncii pentru intelectuali, făcând din licenţa de stat o precondiţie pentru orice activitate în învăţământ. **[8]**

Controlul direct sau indirect asupra transportului şi comunicaţiilor este, pentru stat, de o importanţă strategică similară. Într-adevăr, toate statele au depus mari eforturi pentru a controla râurile, coastele mărilor, strâmtorile, şi în special serviciile poştale, radioul, televiziunea şi sistemele de telecomunicaţii. Oricărui potenţial dizident i se impun restricţii decisive în ceea ce priveşte mijloacele sale de a se deplasa şi de a coordona acţiunile altor indivizi, dacă aceste lucruri se află în mâna sau sub controlul statului. Faptul, binecunoscut în istoria militară, ca sistemele de transporturi şi comunicaţii sunt primele

posturi de comandă ce urmează să fie ocupate de orice stat care îl atacă pe un altul, subliniază cu intensitate importanţa lor strategică centrală în impunerea domniei statului asupra societăţii.

O a treia preocupare de importanţă strategică pentru orice stat este controlul şi posibila monopolizare a banilor. Dacă statul reuşeşte acest lucru şi, aşa cum s-a întâmplat în toată lumea, înlocuieşte un sistem bancar liber şi moneda cu acoperire în metal – de cele mai multe ori, etalonul-aurcu un sistem monetar caracterizat printr-o bancă centrală de stat şi prin bani de hârtie neacoperiţi decât prin hârtie şi prin cerneală, el obţine într-adevăr o mare victorie. În lupta sa permanentă de a-şi spori veniturile, statul nu mai este dependent de metodele la fel de impopulare ale impozitării şi ale deprecierii banilor (micşorării conţinutului de aur al monezilor) care au fost dintotdeauna demascate cu uşurinţă ca frauduloase. Acum, el poate să-şi sporească veniturile şi să-şi micşoreze datoriile prin tipărirea de bancnote, atâta vreme cât banii suplimentari sunt puşi în circulaţie înainte să apară efectele inflaţioniste ale acestei practici sau înainte ca acestea să fi fost anticipate de piaţă. **[9]**

În al patrulea, şi ultimul, rând, statul este interesat de domeniul producţiei de securitate, al poliţiei, apărării şi tribunalelor. Dintre toate bunurile şi serviciile produse sau controlate de stat, acesta este cu siguranţă domeniul cel mai important. De fapt, este atât de important pentru orice stat să câştige controlul asupra acestor lucruri, şi să monopolizeze aceste activităţi, încât „stat” şi „producător de lege şi ordine” au fost doi termeni adesea consideraţi ca fiind sinonimi. Caracterizare greşită, desigur, de vreme ce statul trebuie descris corect ca o instituţie a agresiunii organizate care încearcă doar să *pară* un producător obişnuit, pentru a putea să-şi continue agresiunea împotriva proprietarilor naturali nevinovaţi. Dar faptul că această confuzie există şi este larg împărtăşită poate fi explicat cu referire la observaţia că toate statele trebuie să monopolizeze producţia de securitate datorită importanţei

sale strategice centrale şi, prin urmare, cei doi termeni, deşi diferiţi în privinţa sensului lor intensional, au într-adevăr aceeaşi extensiune.

Nu este greu de văzut de ce, pentru a-şi stabiliza existenţa, un stat nu poate, sub nicio formă, să lase producţia de securitate în mâinile unei pieţe a proprietarilor privaţi. **[10]** De vreme ce statul este în ultimă instanţă fondat pe coerciţie, el are nevoie de o forţă armată. Din nefericire (pentru orice stat), există şi alte state care au armate, ceea ce implică existenţa unor impedimente pentru dorinţa unui stat de a-şi extinde dominaţia şi asupra altor oameni şi de a-şi spori astfel venitul apropiat prin exploatare. Este, de asemenea, un fapt nefericit pentru orice stat că un astfel de sistem de state aflate în competiţie presupune şi că fiecare dintre ele este întrucâtva supus unor limitări privitoare la gradul în care îşi poate exploata proprii cetăţeni, deoarece sprijinul lor ar putea înceta dacă dominaţia este percepută ca fiind mai opresivă decât cea a statelor concurente. Pentru că atunci probabilitatea ca supuşii unui stat să colaboreze cu un competitor în dorinţa acestuia de a „prelua controlul” sau ca ei să voteze cu picioarele la spinare (adică să-şi părăsească ţara şi să se stabilească în alta) ar putea să crească. **[11]** Este chiar mai important, deci, pentru fiecare stat, să evite o astfel de competiţie neplăcută din partea altor organizaţii armate potenţial periculoase, cel puţin *în interiorul* teritoriului pe care se întâmplă să îl controleze. Simpla existenţă a unei agenţii de protecţie private, armată pentru a-şi îndeplini rolul de a-i proteja pe oameni faţă de agresiuni, şi folosind persoane antrenate pentru a mânui astfel de arme, ar constitui o ameninţare potenţială pentru politica statului de a invada drepturile de proprietate ale indivizilor. Prin urmare, astfel de organizaţii, care ar apărea cu siguranţă pe piaţă, deoarece dorinţa fiecăruia de a fi protejat împotriva agresorilor este una reală, sunt scoase cu bucurie în afara legii, iar statul îşi arogă această sarcină sieşi şi controlului său monopolist. De fapt, statele sunt peste tot extrem de

nerăbdătoare să scoată în afara legii, sau măcar să controleze chiar şi simpla posesie de arme de către cetăţenii privaţi – iar cele mai multe dintre ele au şi reuşit acest lucru deoarece un om înarmat este cu siguranţă mai ameninţător pentru un agresor decât unul neînarmat. Este mult mai puţin riscant pentru un stat să menţină o stare de lucruri paşnică, dar să-şi continue propria agresiune, dacă puştile cu care ar putea fi împuşcaţi cei care percep impozitele nu sunt disponibile pentru nicio altă persoană în afara acestora!

Cu privire la sistemul judecătoresc, problema este una similară. Dacă statul nu ar monopoliza producerea de servicii judecătoreşti, ar fi inevitabil ca, mai devreme sau mai târziu (cel mai probabil mai devreme), el să ajungă să fie privit ca instituţia nedreaptă care de fapt este. Dar nicio organizaţie nedreaptă nu are vreun interes în a fi percepută ca atare. În primul rând, dacă statul nu are grijă ca doar judecătorii numiţi şi angajaţi de el să administreze legea, este evident că dreptul public (acele norme care reglementează relaţiile dintre stat şi indivizii privaţi sau asociaţiile de astfel de indivizi) nu ar avea nicio şansă de a fi acceptat de către public, ci ar fi imediat dezvăluit ca sistem al agresiunii legalizate, şi care vine împotriva simţului dreptăţii aproape oricui. Iar, în al doilea rând, dacă statul nu ar monopoliza administrarea dreptului privat (acele norme care reglementează relaţiile dintre cetăţenii privaţi), ci ar lăsa această sarcină în seama unor tribunale şi a unor judecători aflaţi în competiţie, dependenţi de sprijinul financiar deliberat al publicului, este îndoielnic că normele care presupun o distribuţie asimetrică a drepturilor sau obligaţiilor între diferite persoane sau clase de persoane ar avea chiar şi cea mai firavă şansă de a fi general acceptate ca legi valabile. Tribunalele şi judecătorii care ar propune astfel de reguli ar da faliment datorită lipsei unei asistenţe financiare continue. Dar, de vreme ce statul este dependent de o politică de tip *divide et impera* pentru a-şi menţine dominaţia, el trebuie să împiedice, indiferent de costuri,

apariţia unui sistem concurenţial de tribunale de drept privat. **[12]**

Fără îndoială, toate aceste servicii oferite de stat – educaţia, transporturile şi comunicaţiile, banii şi sistemul bancar şi, cel mai important lucru, securitatea şi administrarea dreptăţii sunt de o importanţă vitală pentru orice societate. Toate acestea trebuie cu siguranţă să fie produse şi ar fi, de fapt, produse de piaţă dacă statul nu le-ar fi luat în propriile mâini. Dar aceasta nu înseamnă că statul este un simplu substitut al pieţei. Statul se angajează în aceste activităţi dintr-un motiv cu totul diferit de cele ale oricărei instituţii private – nu pur şi simplu pentru că există o cerere pentru ele, ci mai curând pentru că aceste domenii sunt de o importanţă strategică esenţială pentru asigurarea existenţei continue a statului ca instituţie privilegiată construită prin violenţă agresivă. Iar această intenţie strategică diferită este răspunzătoare pentru un tip special de produse. De vreme ce profesorii, angajaţii din transporturi şi comunicaţii, cei ai băncilor centrale, poliţiei şi tribunalelor, sunt cu toţii plătiţi din impozite, tipul de produse şi servicii oferite de stat, deşi având cu siguranţă o valoare pozitivă pentru unii oameni, nu poate fi vreodată de o asemenea calitate încât *oricine* şi-ar cheltui deliberat banii proprii pentru a le cumpăra. Mai curând, aceste servicii au toate în comun caracteristica că ele contribuie la a-i permite statului să-şi sporească propriul venit obţinut coercitiv, prin avantajarea unora pe seama vătămării altora. **[13]**

Dar se mai pot spune şi alte lucruri despre fundamentele socio-psihologice ale statelor, ca instituţii ale agresiunii continue împotriva proprietarilor naturali, în afara redistribuirii populare de bunuri şi servicii de importanţă strategică. De o importanţă egală pentru stabilitatea şi creşterea dimensiunilor unui stat este şi structura de luare a deciziilor pe care o adoptă: constituţia sa. O afacere obişnuită, orientată spre profit, ar încerca să adopte o structură decizională care să se potrivească cel mai bine scopului său de maximizare a venitului prin

observarea şi prin crearea de oportunităţi antreprenoriale, adică de diferenţe în costurile de producţie şi în cererea anticipată pentru un produs. Prin comparaţie, statul are sarcina total diferită de a adopta o structură de luare a deciziilor care să-i permită să-şi sporească la maximum venitul apropiat coercitiv – dată fiind puterea sa de intimidare şi capacitatea de a mitui anumite persoane, prin acordarea de favoruri speciale, pentru a-l sprijini.

Admit faptul că cea mai bună structură decizională pentru a face acest lucru este o constituţie democratică, adică adoptarea regulei majorităţii. Pentru a sesiza validitatea acestei teze, nu este nevoie să facem decât următoarea asumpţie. Nu doar persoanele care reprezintă de fapt statul au tendinţa (a cărei satisfacere, să notăm în trecere, *lor* le este totdeauna permisă) de a-şi spori veniturile pe seama unei scăderi corelate a veniturilor proprietarilor, producătorilor şi contractanţilor naturali; această sete de putere şi dorinţă de a-i conduce pe alţii există şi printre cei guvernaţi. Nu fiecare o are în aceeaşi măsură; iar la unii ar putea într-adevăr să lipsească. Dar, în mod normal, majoritatea oamenilor o au în diferite ocazii. Dacă lucrurile stau aşa (iar experienţa ne spune că aceasta *este* situaţia), atunci statul trebuie să ia în calcul o rezistenţă izvorâtă din două surse analitic diferite. Pe de o parte, există rezistenţa victimelor pe care le creează orice politică de stat. Statul va încerca să o înfrângă făcându-şi prieteni şi susţinători activi; şi va reuşi să facă acest lucru, în măsura în care oamenii sunt coruptibili prin mituire. Pe de altă parte, dacă există sete de putere în rândul victimelor şi/sau a celor favorizaţi de o politică de stat dată, atunci trebuie să existe de asemenea o opoziţie, sau cel puţin o nemulţumire generată de faptul că orice politică dată de expropriere şi de distribuire discriminatorie exclude automat orice altă politică ce-şi poate găsi avocaţi în populaţia condusă de stat, şi astfel împiedică planul special al acestora privitor la felul în care ar trebui folosită puterea. Prin definiţie, nicio schimbare în politica de expropriere/redistribuire a statului nu poate să

elimine acest gen de nemulţumire, deoarece orice schimbare ar exclude cu necesitate o politică diferită. Astfel, dacă statul vrea să facă ceva pentru a reduce rezistenţa (originală din setea de putere) pe care o stârneşte orice politică particulară, atunci poate să procedeze doar prin adoptarea unei structuri de luare a deciziilor care minimizează dezamăgirea potenţialilor deţinători de putere; prin crearea unei scheme populare de participare la luarea deciziilor, astfel încât fiecare persoană care-şi doreşte o politică ce să-i confere anumite puteri, să aibă o şansă de a o vedea realizată în viitor.

Exact aceasta este funcţia democraţiei. Fondată fiind pe un respect pentru majoritate, ea este prin definiţie o constituţie populară în privinţa luării deciziilor. Şi cum creează într-adevăr la intervale regulate şansa ca fiecare să-şi susţină propriul plan specific de a deţine puterea, ea reduce la maximum nemulţumirea prezentă prin şansa unui viitor mai favorabil. Contrar mitului popular, adoptarea unei constituţii democratice nu are nimic de-a face cu libertatea sau cu dreptatea. **[14]** Cu siguranţă, tot la fel cum statul îşi restrânge utilizarea violenţei agresive atunci când se angajează în producţia de bunuri şi servicii cu o valoare pozitivă, el acceptă constrângeri suplimentare atunci când conducătorii se supun controlului majorităţii celor conduşi. Totuşi, în ciuda faptului că această constrângere îndeplineşte funcţia pozitivă de a satisface anumite dorinţe ale oamenilor prin reducerea intensităţii voinţei de putere nesatisfăcute, aceasta nu înseamnă deloc că statul îşi abandonează poziţia de instituţie a agresiunii legalizate. Mai curând, democratizarea statului este o măsură organizatorică luată cu scopul strategic de a raţionaliza execuţia puterii, sporind astfel volumul venitului care urmează să fie apropiat prin agresiune de la proprietarii naturali. Forma puterii s-a schimbat, dar regula majorităţii este tot o formă de agresiune. Într-un sistem fondat pe teoria naturală a proprietăţii – în capitalismregula majorităţii nu poate juca şi nu joacă niciun fel de rol (în afara faptului că, dacă îşi dă acordul,

desigur, oricine poate să se alăture unei organizaţii care a adoptat regula majorităţii, cum ar fi un club sportiv sau o asociaţie a iubitorilor de animale, a cărei juridicţie este acceptată deliberat de membri pentru perioada apartenenţei la acea asociaţie). Într-un astfel de sistem, sunt valabile doar regulile apropierii originare a bunurilor prin utilizare sau prin achiziţie contractuală de la un proprietar anterior. Apropierea prin decret, sau cea lipsită de consimţământul unui proprietar-utilizator anterior, indiferent dacă este realizată de un autocrat sau de o minoritate împotriva unei majorităţi, ori de o majoritate împotriva unei minorităţi constituie, fără excepţie, un act de violenţă agresivă. Ceea ce distinge o democraţie de o autocraţie, monarhie sau oligarhie, nu este faptul că prima ar fi echivalentă cu libertatea, în timp ce celelalte ar echivala cu agresiunea. Diferenţa dintre ele rezidă numai în tehnica utilizată pentru a administra, a transforma şi a canaliza rezistenţa populară întreţinută de setea nepotolită de putere. Autocratul nu permite populaţiei să influenţeze politica în niciun mod regulat şi formal, deşi el, la rândul său, trebuie să acorde multă atenţie opiniei publice, dacă doreşte să-şi stabilizeze puterea. Astfel, o autocraţie este caracterizată prin lipsa unui debuşeu instituţional pentru potenţialii deţinători de putere. O democraţie, pe de altă parte, posedă o asemenea instituţie. Ea permite majorităţilor, create conform unor reguli formalizate, să influenţeze cu regularitate modificările politicilor sale. În consecinţă, dacă setea nesatisfăcută de putere devine mai tolerabilă atunci când există un debuşeu regulat pentru ea, atunci se creează mai puţină rezistenţă faţă de o conducere democratică decât faţă de una autocrată. Această importantă diferenţă socio-psihologică dintre regimurile autocate şi cele democrate a fost excelent descrisă de către B. de Jouvenel:

Din secolul al doisprezecelea până în secolul al douăzecilea, autoritatea guvernamentală a crescut continuu. Acest proces a fost înţeles de toţi cei care i-au urmărit dezvoltarea; el i-a provocat pe aceştia la proteste

neîntrerupte şi la reacţii violente. În ultimul timp, creşterea a continuat într-un ritm accelerat, iar extinderea autorităţii a adus cu sine o răspândire corespunzătoare a războiului. Dar acum noi nu mai înţelegem acest proces, nu mai protestăm şi nu mai reacţionăm. Această pasivitate a noastră este un lucru nou, pentru care Puterea trebuie să-i mulţumească perdelei de fum în care s-a înfăşurat. Înainte, expansiunea autorităţii putea fi văzută, evidentă în persoana regelui, care nu renunţa la a se pretinde stăpân, şi în care pasiunile umane erau observabile. Acum, mascată în anonimitate, Puterea pretinde a nu avea o existenţă proprie, şi a nu mai fi nimic altceva decât instrumentul impersonal şi lipsit de pasiuni al voinţei generale.

— Dar acest lucru este evident o ficţiune. – … Astăzi, la fel ca întotdeauna, Puterea este în mâinile unui grup de oameni care deţin controlul. Singura schimbare este că a devenit acum mai uşor pentru cei conduşi să-i înlocuiască pe deţinătorii Puterii. Dintr-un punct de vedere, acest lucru slăbeşte Puterea, deoarece voinţele care controlează viaţa unei societăţi pot, după placul acesteia, îl înlocuite cu alte voinţe în care are mai multă încredere. – Dar, deschizând posibilitatea de a obţine Puterea pentru toţi cei talentaţi şi ambiţioşi, acest aranjament face mult mai facilă creşterea Puterii. În „vechiul regim”, spiritele dinamice ale societăţii, care ştiau că nu au nicio şansă de a lua parte la Putere, se grăbeau să-i denunţe cea mai mică expansiune. Pe de altă parte, acum, când fiecare este un potenţial ministru, nimeni nu este preocupat să desfiinţeze o funcţie pe care aspiră să o obţină într-o bună zi, sau să toarne nisip într-un mecanism pe care intenţionează să-l folosească atunci când îi vine rândul. Prin urmare, există o complicitate largă în cercurile politice ale societăţii moderne, în ceea ce priveşte expansiunea Puterii. **[15]**

La o populaţie identică şi o politică identică a ofertei discriminatorii de bunuri şi servicii, un stat democratic are mai multe oportunităţi de a-şi spori venitul apropiat prin agresiune. Şi, *mutatis mutandis*, o autocraţie trebuie să se

mulţumească cu un venit relativ mai mic. În termenii clasicilor gândirii politice, ea trebuie să conducă mai înţelept, adică să conducă mai puţin. De vreme ce ea nu permite nici unei alte voinţe, în afara celei a autocratului şi poate a sfătuitorilor săi apropiaţi, să câştige puterea sau să influenţeze regulat politicile, execuţia puterii unei autocraţii la apare celor conduşi mai puţin tolerabilă. Astfel, stabilitatea ei poate fi asigurată doar dacă gradul total de exploatare statală este relativ redus.

Situaţia ultimelor două secole ilustrează sugestiv validitatea acestei teze. În această perioadă, am trăit experienţa unei substituiri aproape universale a regimurilor relativ autocratic-monarhice cu regimuri relativ democratice. **[16]** (Până şi Rusia Sovietică este notabil mai democratică decât a fost vreodată Rusia ţaristă.) Împreună cu această schimbare, a avut loc un proces de o viteză şi o întindere nemaiîntâlnite: o creştere permanentă şi aparent incontrolabilă a statului. În competiţia dintre diferite state pentru populaţii exploatabile, şi în aceste încercări ale statelor de a limita efectele rezistenţei interne, tendinţa a fost ca statul democratic să obţină o victorie vizibilă asupra celui autocratic, dovedindu-se o variantă superioară a puterii. Ceteris paribus, statul democratic – şi socialismul democratic pe care-l întruchipează este cel care dispune de un venit mai mare şi se dovedeşte superior altor state în războaie. Şi, ceteris paribus, tot acest stat este cel care reuşeşte cea mai bună administrare a rezistenţei interne: este mai uşor, iar istoria a arătat acest lucru în mod repetat, să păstrezi puterea statului democratizându-l, decât operând contrariul şi autocratizându-i structura de luare a deciziilor.

Acestea sunt, deci, fundamentele socio-psihologice ale statului ca instituţia care pune în aplicare socialismul. Orice stat se bazează pe monopolizare sau pe controlul monopolist asupra unor bunuri şi servicii de importanţă strategică pe care le oferă discriminatoriu unor grupuri favorizate de oameni, înfrângând prin aceasta rezistenţa

faţă de o politică de agresiune împotriva proprietarilor naturali. În mod natural, fiecare descriere istorică a statului, a politicilor sale socialiste specifice şi a modificărilor de politică, va trebui să dea seama în mod mai detaliat de felul în care naşterea şi creşterea socialismului au devenit posibile. Dar dacă o astfel de descriere este completă şi nu cade pradă iluziilor ideologice, atunci toate măsurile luate de stat trebuie descrise ca fiind integrate exact acestui cadru instituţional al violenţei, democratizării şi strategiei de tip *divide et impera*.

Orice ar face un stat în termenii contribuţiilor sale evaluate pozitiv în societate, şi oricât de mare sau de mică ar fi măsura în care s-ar putea aduce astfel de contribuţii; fie că statul oferă ajutor mamelor cu serviciu şi copii, că oferă îngrijire medicală, ori că se angajează în construcţia de drumuri sau de aeroporturi; fie că acordă favoruri fermierilor sau studenţilor, că se dedică producţiei de servicii educative, de infrastructură, de bani, de oţel sau de pace; sau fie că face toate aceste lucruri şi multe altele, ar fi complet greşit să le enumerăm pur şi simplu, fără niciun fel de precizări suplimentare. Ceea ce trebuie spus, în plus, este faptul că nu poate face *nimic* fără expropriere non-contractuală anterioară a proprietarilor naturali. Contribuţiile sale la bunăstare nu sunt niciodată un cadou obişnuit, chiar dacă sunt oferite gratuit, deoarece, înainte de toate, statul face cadou un lucru care nu-i aparţine. Chiar dacă îşi vinde serviciile contra cost, şi chiar dacă obţine un profit din vânzare, mijloacele de producţie utilizate au fost întotdeauna expropriate prin forţă. Iar dacă le vinde la preţ subvenţionat, agresiunea trebuie să continue pentru a susţine nivelul curent al producţiei.

Situaţia este similară în privinţa structurilor de decizie ale unui stat. Fie că un stat este organizat democratic sau autocratic, că are o structură decizională centralizată sau descentralizată şi o structură de reprezentare cu unul sau mai multe niveluri; fie că este organizat ca un sistem de partide sau ca un stat

corporatist, ar fi iluzoriu să-l descriem în aceşti termeni şi să nu mai adăugăm nimic. Pentru o descriere completă, trebuie adăugat faptul că, înainte de toate, constituţia unui stat este un instrument organizatoric pentru promovarea existenţei sale ca o instituţie a agresiunii. Şi în măsura în care stabilitatea sa se bazează pe drepturile garantate constituţional de a participa la provocarea unor modificări ale politicilor, trebuie să subliniem că statul se bazează pe o atracţie instituţionalizată exercitată asupra unor energii motivaţionale pe care oamenii, în vieţile lor private, le-ar privi drept criminale şi ar face totul pentru a le suprima. O întreprindere comercială obişnuită are o structură decizională care trebuie să se adapteze scopului de a o ajuta să-şi asigure un profit cât mai mare din vânzarea produselor către clienţi care le cumpără deliberat. Constituţia unui stat nu are nimic în comun cu aceasta şi doar studiile sociologice superficiale „ale organizării" s-ar putea angaja în investigarea similarităţilor şi diferenţelor structurale dintre cele două. **[17]**

Doar o înţelegere profundă a acestor lucruri ne permite să sesizăm în întregime natura statului şi a socialismului. Şi abia apoi poate exista o înţelegere completă a celeilalte laturi a aceleiaşi probleme: ce este necesar pentru a învinge socialismul. Nu putem lupta împotriva statului boicotându-l pur şi simplu, aşa cum putem lupta împotriva unei firme private, deoarece un agresor nu respectă judecata negativă relevată de boicot. Dar nu putem lupta nici prin simpla contrapunere a unei violenţe defensive în faţa agresiunii, deoarece agresiunea de stat este sprijinită în opinia publică. **[18]** Prin urmare, totul depinde de o schimbare în opinia publică. Mai specific, totul depinde de două asumpţii şi de schimbarea care poate fi provocată în ceea ce priveşte statutul realist sau nerealist al acestora. Una dintre aceste asumpţii a fost implicită atunci când am argumentat, mai sus, că statul poate genera un sprijin pentru rolul său producând anumite bunuri şi servicii pentru grupuri favorizate de oameni. Evident, asumpţia este aceea că oamenii pot fi

corupţi să susţină un agresor dacă primesc o parte, oricât de mică, a beneficiilor agresiunii. Şi, pentru că există peste tot state, această asumpţie trebuie considerată a fi azi, din fericire pentru stat, realistă. Dar nu există nicio lege a naturii care să spună că lucrurile trebuie să stea pentru totdeauna astfel. Pentru ca statul să eşueze în atingerea obiectivului său, nu este nevoie de nimic altceva decât de o schimbare în opinia publică: acţiunile care sprijină statul trebuie să ajungă să fie considerate imorale, deoarece este vorba despre un sprijin acordat unei organizaţii a crimei instituţionalizate. Socialismului i s-ar pune capăt doar dacă oamenii nu s-ar mai lăsa corupţi de mita oferită de stat ci, dacă aceasta ar fi oferită, ei, să spunem, şi-ar folosi partea de avuţie pentru a reduce puterea de mituire a statului, continuând să-l privească şi să-l trateze ca pe un agresor care merită să întâmpine rezistenţă, să fie ridiculizat şi ignorat, oriunde şi oricând.

A doua asumpţie era aceea că oamenii au într-adevăr o sete de putere, şi că pot fi corupţi să întreprindă acţiuni de sprijinire a statului dacă li se oferă o şansă de a-şi potoli această sete. Privind faptele, ne putem cu greu îndoi că această asumpţie este azi, de asemenea, una realistă. Dar, din nou, nu este realistă datorită unor legi naturale căci, cel puţin în principiu, poate fi în mod deliberat transformată într-una nerealistă. **[19]** Pentru a provoca sfârşitul etatismului şi al socialismului, nu este nevoie de nimic mai mult decât de o schimbare în opinia publică ce să-i oprească pe oameni a mai folosi debuşeele instituţionale ale participării la politicile statului pentru satisfacerea voinţei de putere, şi să-i facă în schimb să-şi suprime orice astfel de dorinţă, să folosească arma instituţională a statului împotriva lui însuşi şi să insiste, fără a accepta niciun fel de compromisuri, pentru încetarea impozitării şi a reglementărilor impuse proprietarilor naturali, oriunde şi oricând există o şansă de a influenţa politicile statului. **[20]**

[1] Despre diferenţa dintre agresiunea instituţionalizată comisă de stat ca întruchipare a

socialismului şi acţiunea criminală obişnuită, cf. L. Spooner, *No Treason*, Colorado Springs, 1973, pp.19 – 20: „... guvernul, la fel ca un tâlhar de drumul mare, îi spune omului: „Banii sau viaţa". Şi multe impozite, dacă nu majoritatea, sunt plătite sub această ameninţare. E adevărat, guvernul nu-l pândeşte pe om într-un loc izolat, nu-i sare în faţă din marginea drumului şi nu începe, cu un pistol în mână, să-l buzunărească. Dar tâlhăria nu este din acest motiv mai puţin tâlhărie; ba este chiar una mult mai mişelească şi mai ruşinoasă. Tâlharul de drumul mare ia doar asupra sa responsabilitatea, primejdia şi caracterul criminal al propriei acţiuni. El nu pretinde că emite o revendicare de drept asupra banilor tăi, nici că intenţionează să-i folosească pentru propriul tău beneficiu. El nu pretinde a fi altceva decât un tâlhar. Nu a dobândit destulă neruşinare pentru a pretinde că este un simplu „protector" şi că ia banii oamenilor, împotriva voinţei lor, doar pentru a-i putea „proteja" pe acei călători infatuaţi, care se simt absolut capabili să se protejeze singuri, sau care nu apreciază sistemul său specific de protecţie. Este un om cu prea mult bun simţ pentru a avea asemenea pretenţii. Mai mult, după ce ţi-a luat banii, te lasă să pleci, aşa cum, de altfel, ţi-ai dori. Tâlharul nu continuă să te urmărească în drumul tău, împotriva voinţei tale, pretinzând că este adevăratul tău „suveran" datorită „protecţiei" pe care ţi-o acordă. El nu continuă să te „protejeze", comandându-ţi să i te înclini şi să-l serveşti; cerându-ţi să faci una şi interzicându-ţi să faci alta; tâlhărindu-te din nou ori de câte ori are interesul sau plăcerea să o facă; şi etichetându-te drept rebel, trădător sau inamic al ţării tale şi ucigându-te dacă îi conteşti autoritatea sau dacă nu-i satisfaci cererile. Este mult prea gentleman pentru a se face vinovat de asemenea imposturi, insulte şi ticăloşii. Pe scurt, nu încearcă, în afara faptului că te jefuieşte, să te transforme într-un sclav ori într-un naiv. Metodele acelor tâlhari şi ucigaşi ce-şi spun „guvernământ" sunt exact opusul celor ale „tâlharului singuratic".

[2] Despre teoria statului, cf. M.N. Rothbard, „The Anatomy of State", în *Egalitarianism as a Revolt Against Nature*, Washington, 1974; *For A New Liberty*, New York, 1978; şi *The ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982; H.H. Hoppe, *Eigentum, Anarchie und Staat*, Opladen, 1987; cf. de asemenea A. Herbert, *The Right and Wrong of Compulsion by the State* (ed. E. Mack), Indianapolis, 1978; H. Spencer, *Social Statics*, London, 1851; F. Oppenheimer, *The State*, New York, 1926; A.J. Nock, *Our Enemy, the State*, Delevan, 1983; cf. de asemenea remarcii lui J. Schumpeter direcţionate împotriva opiniei prevalente, atunci şi acum, în special printre economişti, că „teoria care priveşte impozitele în analogie cu cotizaţiile la un club sau cu cumpărarea serviciilor unui, să spunem, doctor, nu dovedeşte decât distanţa la care se află această parte a ştiinţelor sociale de normele ştiinţificităţii". (J. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York, 1942, p. 198).

[3] În plus, utilizarea anumitor arme, cum ar fi bombele atomice, împotriva supuşilor ar fi prohibitivă, deoarece conducătorii ar putea cu greu să evite ca, la rândul lor, să fie vătămaţi sau ucişi de aceste arme.

[4] D. Hume, *Essays, Moral, Political and Literary*, Oxford, 1971, p.19; cf. de asemenea E. de La Boetie, *The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude*, New York, 1975.

[5] Expunerea clasică a ideii că în „starea naturală" nu poate fi făcută nicio distincţie între „drept" şi „nedrept" şi că doar statul creează dreptatea, poate fi găsită în T. Hobbes, *Leviathan*, Oxford, 1946. Că această teorie „pozitivistă" a dreptului este de nesusţinut, a fost implicit demonstrat mai sus, în cap.7. În plus, ar trebui să observăm faptul că o astfel de teorie nu reuşeşte nici măcar ceea ce îşi propune să facă: să *justifice* statul. Pentru că, desigur, trecerea de la starea de natură la un sistem etatist poate fi numită „justificată" (prin opoziţie cu „arbitrară") dacă există norme naturale (anterioare statului) care să constituie baza justificativă a acestei

treceri.

Pentru pozitiviştii moderni, cf. G. Jellinek, *Allgemeine Staatslehre*, Bad Homburg, 1966; H. Kelsen, *Reine Rechtslehre*, Wien, 1976; pentru o critică a pozitivismului juridic, cf. F.A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, 3. Vols., Chicago, 1973 – 79.

[6] Pentru expunerea clasică a acestei viziuni asupra politicii, cf. N. Machiavelli, *The Prince*, Harmondsworth, 1961; cf. de asemenea Q. Skinner, *The Foundations of Modern Political Thought*, Cambridge, 1978.

[7] Pentru aceasta şi pentru ceea ce urmează, cf. M.N. Rothbard, *Power and Market*, Kansas City, 1977, pp. 182 ş.a.

[8] Despre rolul intelectualilor şi al profesorilor de avocaţi ai socialismului şi etatismului, cf. B. De Jouvenel, „The Treatment of Capitalism by Continental Historians", în F.A. Hayek, *Capitalism and the Historians*, Chicago, 1954; L.v. Mises, *The Anti-Capitalist Mentality*, South Holland, 1972.

[9] Despre sistemul monetar al pieţei libere şi despre efectele intervenţiei guvernamentale asupra acestui sistem, cf. R. Paul şi L. Lehrman, *The Case for Gold*, San Francisco, 1983, cap. 2, 3; M.N. Rothbard, *What Has Government Done to Our Money?*, Novato, 1973.

[10] Despre problema producţiei de lege şi ordine pe piaţa liberă, cf. cap.10, mai jos.

[11] În această problemă, cf. de asemenea cap.5, n.4

[12] În această problemă, cf. de asemenea cap.10, mai jos.

[13] F. Oppenheimer, *Sistem der Soziologie*, vol. II, *Der Staat*, Stuttgart, 1964. Oppenheimer rezumă astfel caracterul special, discriminatoriu, al bunurilor produse de stat, în special al producţie sale de lege şi ordine (pp. 322 – 323): „norma fundamentală a statului este puterea. Adică, din punctul de vedere al originii sale: violenţa preschimbată în putere. Violenţa este una dintre cele mai puternice norme care dau formă societăţii, dar ea nu este ea însăşi o formă de interacţiune *socială*. Ea trebuie să

devină lege în sensul pozitiv al termenului adică, sociologic vorbind, ea trebuie să permită dezvoltarea unui sistem de „reciprocitate subiectivă”; iar acest lucru este posibil printr-un sistem de restricţii autoimpuse asupra utilizării violenţei şi prin asumarea unor anumite obligaţii în schimbul drepturilor pe care statul şi le arogă. În acest fel, violenţa este transformată în putere, şi apare o relaţie de dominare care este acceptată nu doar de către conducători, ci şi de supuşii lor, în condiţii de dominaţie nu prea severă, ca exprimând o „reciprocitate dreaptă”. Din această normă fundamentală, apar norme secundare şi terţiare: norme de drept privat, de drept constituţional, de dreptul moştenirilor, dreptul obligaţiilor şi de drept penal, care poartă toate amprenta normei fundamentale a puterii şi dominaţiei, şi care sunt toate create pentru a influenţa structura statului astfel încât să sporească exploatarea economică la nivelul maxim compatibil cu continuarea dominaţiei reglementate legal”. Este fundamentală intuiţia că „legea creşte din două rădăcini în esenţă diferite (…): pe de o parte, din legea asocierii dintre egali, care poate fi numită drept „natural”, chiar dacă nu este propriu-zis „natural” şi, pe de altă parte, din legea violenţei transformată în putere reglementată, din legea celor care nu sunt egali”.

[14] Doar faptul că democraţia a devenit o vacă sfântă în politica modernă poate explica de ce măsura în care ideea domniei majorităţii este străbătută de contradicţii interne este de obicei trecută cu vederea: în primul rând, şi este deja un lucru decisiv, dacă acceptăm democraţia ca justificată, atunci ar trebui să acceptăm o abolire democratică a democraţiei şi substituirea ei fie cu autocraţia, fie cu libertarianismul capitalist – ceea ce demonstrează că democraţia ca atare nu poate fi privită ca o valoare morală. În acelaşi fel, ar trebui acceptată ca justificată decizia majorităţilor de a elimina minorităţilor până în punctul în care nu ar mai rămâne decât doi oameni, ultima majoritate, pentru care domnia majorităţii nu ar mai putea fi aplicată, din motive logico-aritmetice.

Aceasta ar dovedi, încă o dată, că democraţia nu poate fi considerată justificabilă în sine. Sau, dacă nu vrem să acceptăm aceste consecinţe şi am adopta în schimb ideea unei democraţii liberale, constituţional limitate, atunci ar trebui să admitem în acelaşi timp şi că principiile din care sunt derivate aceste limitări trebuie să fie logic fundamentale în raport cu regula majorităţii – ceea ce ar indica iarăşi faptul că nu există niciun fel de valoare morală specială în democraţie. În al doilea rând, din acceptarea regulei majorităţii, nu rezultă automat cărei populaţii trebuie să i se aplice. (Majoritatea *cărei* populaţii să decidă?). Există doar trei posibilităţi. Putem aplica din nou principiul democratic la această întrebare, şi decide să optăm pentru ideea că majorităţile mai mari ar trebui să prevaleze întotdeauna în faţa celor mai mici – dar atunci, desigur, nu ar mai fi putea în niciun fel şi salvată ideea democraţiei naţionale sau regionale, deoarece ar trebui să alegem populaţia globală drept grup de referinţă. Sau, putem decide că determinarea populaţiei este o problemă arbitrară – dar, în acest caz, ar trebui să acceptăm ideea unor minorităţi din ce în ce mai mici care să se despartă de restul populaţiei, fiecare individ constituind propria sa majoritate auto-determinantă, ca punct final logic al unui astfel de proces de secesiune şi, încă o dată, ar fi demonstrată nejustificabilitatea democraţiei ca atare. Ca a treia variantă, putem adopta ideea că selectarea populaţiei la care se aplică principiul majorităţii nu este nici democratică, nici arbitrară, ci cumva diferită dar, din nou, ar trebui să admitem că, oricare ar fi acest principiu diferit, trebuie să fie mai fundamental decât regula majorităţii însuşi, iar regula majorităţii ar trebui să fie clasificată ca total arbitrară. Cf., asupra acestei probleme, M.N. Rothbard, *Power and Market*, Kansas City, 1977, pp.189 ş.a., H.H. Hoppe, *Eigentum, Anarchie und Staat*, Opladen, 1987, cap.5.

[15] B. De Jouvenel, *On Power*, New York, 1949, pp.9 – 10; despre psihologia socială a democraţiei, cf aceluiaşi, *On Sovereignity*, Cambridge, 1957; G. Moşca, *The Rulling*

Class, New York, 1939; H.A. Mencken, *Notes on Democracy*, New York, 1926; despre tendinţa conducerii democratice de a „degenera" într-una oligarhică, cf. R. Michels, *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, Stuttgart, 1957.

[16] Asupra acestui proces, cf. R. Bendix, *Kings or People*, Berkeley, 1978.

[17] Despre diferenţa fundamentală dintre organizaţiile private de afaceri şi stat, cf. L.v; Mises, *Bureaucracy*, New Haven, 1944

[18] L. Spooner îi descrie pe susţinătorii statului ca divizându-se în două categorii: „1. Pungaşii, o clasă numeroasă şi activă, care văd în guvernare un instrument de care se pot folosi pentru propria mărire şi avuţie. 2. Naivii – fără îndoială, o clasă foarte largă –, fiecare dintre ei, pentru că i se permite o opinie printre alte milioane în decizia asupra a ceea ce poate face cu propria persoană şi proprietate, şi pentru că i se permite aceeaşi opinie asupra jafului, sclaviei şi crimei la care sunt supuşi alţii, care li se permite altora atunci când este vorba despre jaful, sclavia şi crima la care este supus el însuşi, fiind suficient de stupid pentru a-şi imagina că este un „om liber", un „suveran", că acesta este un „guvernământ liber", „cel mai bun guvernământ din lume" şi alte astfel de absurdităţi". (L. Spooner, *No Treason. The Constitution of No Authority*, Colorado Springs, 1973, p.18)

[19] E. de la Boetie scrie (*The Politics of Obedience: The Discourse of Voluntary Servitude*, New York, 1975, pp.52 – 53): „Cel ce-şi exercită dominaţia asupra ta... nu posedă cu adevărat nimic altceva decât puterea pe care i-ai conferit-o pentru a te distruge... Nu-l mai servi, şi vei deveni pe dată liber. Nu-ţi cer să-ţi pui mâinile pe tiran şi să-l răstorni, ci doar să nu-l mai susţii; iar atunci îl vei vedea cum, la fel ca un colos al cărui piedestal a fost dat la o parte, se va prăbuşi sub propria greutate şi se va sfărâma în mii de bucăţi".

[20] Despre o strategie a libertăţii, şi în special despre importanţa mişcării libertariene pentru atingerea

acestui scop, cf. M.N. Rothbard, *For A New Liberty*, New York, 1978, cap.15; şi *Ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982, partea a 5-a.

9.
PRODUCŢIA CAPITALISTĂ ŞI PROBLEMA MONOPOLULUI

Capitolele anterioare au demonstrat că nu poate fi formulat niciun argument economic, şi niciunul moral în favoarea socialismului. Socialismul este, din perspectivă economică şi morală, inferior capitalismului. Ultimul capitol a arătat de ce socialismul este, cu toate aceste, un sistem social viabil, şi a analizat caracteristicile socio-psihologice ale statului – instituţia care întruchipează socialismul. Existenţa, stabilitatea şi creşterea sa sunt fondate pe agresiune şi pe sprijinul public pe statul reuşeşte să-l provoace pentru agresiunea sa. Dar el obţine acest lucru, în primul rând, printr-o politică de discriminare populară; adică o politică de mituire a unor oameni, prin acordarea de favoruri, pentru sprijinirea exploatării continue a altora; iar în al doilea rând, printr-o politică a participării populare la elaborarea politicilor, adică prin coruperea publicului şi prin convingerea lui să joace jocul agresiunii, acordând potenţialilor deţinători de putere oportunitatea consolidată de a-şi pune în aplicare schemele lor specifice de exploatare cu prilejul uneia dintre modificările viitoare ale politicilor.

Ne vom reîntoarce acum la economie, şi vom analiza funcţionarea unui sistem capitalist de producţie – o economie de piaţă ca alternativă la socialism, rotunjind astfel constructiv argumentul împotriva socialismului. În vreme ce capitolul final va fi dedicat problemei modului în care capitalismul rezolvă problema producţiei aşa-numitelor „bunuri publice”, capitolul de faţă va explica ceea ce putem numi funcţionarea normală a producţiei capitaliste şi o va pune în contrast cu funcţionarea normală a unui sistem al producţiei sociale sau de stat.

Vom trece apoi la ceea ce se crede în general a fi o problemă specială, despre care se pretinde că ar arăta o deficienţă economică specifică într-un sistem de producţie pur capitalist: aşa-numita problemă a producţiei monopoliste.

Ignorând pentru moment problemele speciale ale producţiei monopoliste şi ale producţiei de bunuri publice, vom oferi trei motive structurale pentru care capitalismul este superior din punct de vedere economic în comparaţie cu alternativa socialistă. În primul rând, doar capitalismul poate aloca raţional (adică în funcţie de evaluările consumatorilor) mijloacele de producţie; în al doilea rând, doar capitalismul ne poate asigura că, date fiind calitatea oamenilor şi alocarea resurselor, calitatea bunurilor produse va atinge nivelul optim, judecat din nou din perspectiva evaluărilor consumatorilor; iar în al treilea rând, presupunând alocarea factorilor de producţie şi calitatea produselor ca date, şi judecând din nou din perspectiva evaluărilor consumatorilor, doar un sistem al pieţei poate să garanteze faptul că valoarea factorilor de producţie va fi eficient conservată în timp. [1]

Atâta vreme cât produce pentru piaţă, adică în vederea schimbului cu alţi oameni sau alte firme, şi supusă fiind regulii non-agresiunii împotriva proprietarilor naturali, fiecare firmă obişnuită îşi va folosi resursele pentru producţia unor astfel de bunuri, şi în acele cantităţi care, prin anticipaţie, promit un beneficiu din vânzări care să depăşească cu cât mai mult costurile presupuse de utilizarea resurselor. Dacă beneficiul nu ar depăşi costurile, atunci firma şi-ar folosi resursele pentru producerea acelor bunuri în alte cantităţi sau pentru producerea altor bunuri. Şi fiecare asemenea firmă trebuie să decidă în mod repetat dacă o alocare sau o utilizare dată a mijloacelor sale de producţie ar trebui sau nu să fie menţinută sau dacă, datorită unei modificări a cererii sau anticipării unei astfel de modificări, este nevoie de o realocare a lor pentru alte utilizări. Întrebarea dacă resursele au fost sau nu utilizate astfel încât să producă

maximum de valoare (maximum de profit), sau dacă o realocare dată ar fi cea mai economică, poate, desigur, să primească un răspuns, într-un viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat, în orice sistem economic ori social imaginabil, deoarece este întotdeauna nevoie de timp pentru a produce un bun şi a-l aduce pe piaţă. Totuşi, iar acest lucru este unul decisiv, există pentru fiecare firmă un criteriu obiectiv pentru a decide măsura în care deciziile sale alocaţionale anterioare au fost sau nu corecte. Contabilitatea ne informează – şi în principiu oricine doreşte acest lucru poate să verifice aceste informaţii dacă o alocare dată a factorilor de producţie este sau nu economic raţională, şi în ce măsură, nu doar pentru firmă în întregul ei, ci şi pentru fiecare din subunităţile acesteia, atâta vreme cât există preţuri de piaţă pentru factorii de producţie utilizaţi. Cum criteriul profitului şi pierderilor este un criteriu *ex post*, şi trebuie cu necesitate să fie astfel în orice sistem de producţie datorită factorului timp implicat în producţie, nu poate fi de niciun ajutor pentru a decide *ex ante* alocările viitoare. Cu toate acestea, din punctul de vedere al consumatorilor, procesul alocării şi realocării resurselor poate fi conceput ca raţional, deoarece orice decizie alocaţională este testată constant prin criteriul profitului şi al pierderilor. Orice firmă care nu satisface acest criteriu este condamnată, într-o perspectivă mai apropiată sau mai îndepărtată, să se micşoreze sau chiar să fie eliminată total de pe piaţă, şi doar acele afaceri care reuşesc să satisfacă criteriul profitului şi al pierderilor pot rămâne pe piaţă şi, eventual, pot să crească şi să prospere. Fără îndoială, instituţionalizarea acestui criteriu nu ne asigură (aşa cum niciun alt criteriu nu ne-ar putea vreodată asigura) că fiecare decizie particulară a firmei se va dovedi, în termenii evaluărilor consumatorilor, raţională. Totuşi, prin eliminarea celor cu o slabă capacitate anticipativă şi prin întărirea poziţiei celor care reuşesc constant anticipări corecte, ea ne asigură că schimbările structurale ale întregului sistem de producţie, care au loc în timp, pot fi descrise ca mişcări constante

înspre o utilizare mai raţională a resurselor şi ca un proces nesfârşit de direcţionare şi redirecţionare a factorilor de producţie din domeniile de producţie mai puţin profitabile înspre cele care au, pentru consumator, o mai mare valoare. [2]

Situaţia se schimbă în întregime odată cu intrarea în scenă a statului, iar raţionalitatea este înlocuită, din punctul de vedere al consumatorului (pentru care, să ne amintim, are loc producţia) cu arbitrarul. Fiind diferit de firmele obişnuite prin aceea că i se permite să obţină venituri prin mijloace non-contractuale, statul nu este forţat să evite pierderile dacă doreşte să supravieţuiască, aşa cum trebuie să facă restul producătorilor. Mai curând, pentru că îi este permis să stabilească impozite şi reglementări, statul este în poziţia de a determina unilateral dacă să subvenţioneze sau nu, în ce măsură, şi pentru ce perioadă de timp, propriile activităţi productive. De asemenea, statul poate decide unilateral ce competitor potenţial poate să concureze cu el. În esenţă, aceasta înseamnă că statul devine independent de criteriul cost-profit. Dar dacă nu mai este forţat să testeze continuu prin acest criteriu diferitele utilizări pe care le dă resurselor, adică dacă nu mai este nevoit să-şi reajusteze cu succes alocările resurselor la schimbările în cererea consumatorilor pentru a supravieţui ca producător, atunci succesiunea deciziilor alocative în întregul ei poate fi privit ca un proces decizional arbitrar, iraţional. Nu mai există, pur şi simplu, un mecanism de selecţie care să elimine acele „mutaţii” alocative care ignoră constant, sau prezintă o nepotrivire faţă de cererea consumatorilor. [3] A spune că procesul alocării resurselor devine arbitrar în absenţa funcţionării eficiente a criteriului profitului şi pierderilor nu înseamnă că deciziile care trebuie să fie, într-un fel sau altul, luate, nu sunt supuse nici unei constrângeri, ci sunt pur întâmplătoare. Nu sunt, şi fiecare astfel de decizie înfruntă anumite constrângeri impuse celui care o ia. Dacă, de exemplu, alocarea factorilor de producţie este decisă democratic, atunci este evident că ea

trebuie să facă apel la majoritate. Dar, fie că o decizie este supusă unor astfel de constrângeri sau este luată în mod autocratic, respectând starea opiniei publice aşa cum este ea văzută de autocrat, ea este totuşi arbitrară din punctul de vedere al consumatorilor care cumpără sau nu cumpără, voluntar, produsul în cauză. **[4]** Astfel, alocarea resurselor în aceste condiţii, oricare ar fi ea şi oricum s-ar modifica în timp, presupune o utilizare risipitoare a unor mijloace rare. Eliberat de necesitatea de a obţine profituri pentru a supravieţui ca instituţie deservindu-i pe consumatori, statul înlocuieşte în mod necesar raţionalitatea cu haosul alocaţional. M. Rothbard rezumă precis problema, după cum urmează:

Cum poate el (guvernul, statul) să ştie dacă e cazul să construiască drumul A sau drumul B, dacă să investească într-un drum sau într-o şcoală – de fapt, cât de mult să cheltuiască pentru fiecare din activităţile sale? Nu există un mod raţional de a aloca fondurile, şi nici măcar de a decide ce fonduri să aloce. Atunci când există o criză de profesori, de săli de clasă, de poliţişti sau de străzi, guvernământul şi susţinătorii săi au un singur răspuns: mai mulţi bani. De ce acest răspuns nu este niciodată dat pe piaţa liberă? Motivul este că banii trebuie să fie *retraşi* din alte utilizări în investiţii sau în consum… iar această retragere trebuie să fie justificată. Această justificare este dată de testul profitului şi al pierderii: indicaţia că sunt satisfăcute cele mai urgente nevoi ale consumatorilor. Dacă o firmă sau un produs realizează profituri mari pentru proprietari, iar aceste profituri este de aşteptat să continue, vor fi investiţi bani suplimentari; dacă nu, şi dacă apar pierderi, vor fi retraşi bani din acea industrie. Testul profitului şi al pierderii serveşte ca un ghid critic pentru direcţionarea fluxului de servicii productive. Nu există un astfel de test la dispoziţia guvernământului, care nu are nicio modalitate raţională de a decide cât de mulţi bani să cheltuiască, fie în total, fie într-un domeniu de producţie specific. Cu cât cheltuieşte mai mult, cu atât mai multe servicii poate să ofere – dar unde să se oprească? **[5]**

În afara alocării defectuoase a factorilor de producţie, ce rezultă din decizia de a acorda statului dreptul special de a apropia venituri în mod non-contractual, producţia de stat implică o reducere a calităţii bunurilor produse, oricare ar fi ele. Din nou, o firmă obişnuită, orientată înspre profit, poate să-şi menţină dimensiunile sau chiar să crească doar dacă îşi poate vinde produsele la un astfel de preţ şi într-o astfel de cantitate care să-i permită cel puţin să-şi recupereze costurile de producţie. De vreme ce cererea pentru bunurile sau serviciile produse depinde fie de calitatea lor relativă, fie de preţ acesta fiind unul dintre multele criterii ale calităţiiaşa cum sunt percepute ele de consumatori, producătorii trebuie să se preocupe constant de „calitatea percepută a produsului" sau de „cât de ieftin este produsul". O firmă este dependentă, pentru continuarea existenţei sale, doar de achiziţiile voluntare ale consumatorilor, deci nu există pentru o firmă capitalistă niciun standard de calitate definit arbitrar (inclusiv aşa-numitele standarde ştiinţifice sau tehnologice de calitate) de către un pretins expert sau comitet de experţi. Pentru ea, nu există decât calitatea aşa cum este percepută de consumatori. Încă o dată, acest criteriu nu garantează inexistenţa unor produse sau servicii de slabă calitate sau prea scumpe oferite pe piaţă, deoarece producţia necesită timp, iar testul vânzărilor vine abia după ce produsele au apărut pe piaţă. Iar lucrurile trebuie să stea aşa în orice sistem al producerii de bunuri. Cu toate acestea, faptul că fiecare firmă capitalistă trebuie să se supună acestui test şi să-l treacă pentru a evita eliminarea sa de pe piaţă garantează o poziţie suverană pentru consumatori şi pentru evaluările lor. Doar dacă calitatea produselor este constant îmbunătăţită şi ajustată la gusturile consumatorilor, poate o firmă să supravieţuiască şi să prospere.

Povestea se schimbă imediat ce statul se implică în producerea de bunuri. Odată ce beneficiile viitoare devin independente de vânzări care să acopere costurile – aşa

cum stau în mod tipic lucrurile atunci când statul produce un bunnu mai există niciun motiv pentru care un astfel de producător să fie preocupat de calitatea produsului, în acelaşi mod în care ar trebui să fie preocupată o instituţie dependentă de vânzări. Dacă venitul viitor al producătorului poate fi asigurat, indiferent dacă produsele sau serviciile oferite îşi merită sau nu banii (din perspectiva evaluărilor consumatorilor), de ce să facă acesta eforturi speciale pentru a îmbunătăţi ceva? Mai precis, chiar dacă presupunem că angajaţii statului ca întreprindere productivă cu dreptul de a impozita şi de a reglementa unilateral competitivitatea potenţialilor săi rivali sunt, în medie, la fel de interesaţi sau de dezinteresaţi de munca lor ca şi cei care lucrează într-o firmă dependentă de profituri **[6]** şi, în plus, că ambele grupuri de angajaţi şi de muncitori sunt în medie la fel de interesate sau de dezinteresate de creşterea sau scăderea propriilor venituri, calitatea produselor, măsurată în termenii cererii consumatorilor şi relevată de cantitatea cumpărată, trebuie totuşi să fie mai slabă într-o întreprindere de stat decât într-o firmă privată, deoarece venitul angajaţilor de stat ar fi mult mai puţin dependent de calitatea produselor. În consecinţă, ei vor tinde să dedice relativ mai puţine eforturi pentru a produce produse de calitate, şi mai mult timp şi efort vor fi dedicate pentru a face ceea ce lor, dar nu în mod necesar şi consumatorilor, le-ar plăcea să se întâmple. **[7]** Numai dacă cei ce lucrează la stat ar fi supraoameni sau îngeri, în timp ce toţi ceilalţi ar fi oameni obişnuiţi, inferiori lor, ar putea rezultatul şi unul diferit. Dar acelaşi rezultat, adică o inferioritate a calităţii bunurilor produse de stat, ar fi obţinut şi dacă rasa umană în general ar suferi cumva o îmbunătăţire: dacă ar lucra într-o întreprindere de stat, până şi îngerii ar produce bunuri de o mai slabă calitate decât cele produse de colegii lor îngeri care ar lucra în firmele private, dacă munca ar presupune pentru ei fie şi cele mai mici costuri.

În fine, în afara faptului că doar un sistem al pieţei

poate asigura o alocare raţională a resurselor rare, şi că doar firmele capitaliste pot garanta o producţie despre a cărei calitate să se poată spune că este una optimă, există şi un al treilea motiv structural pentru superioritatea economică, chiar pentru eficienţa de nedepăşit a unui sistem de producţie capitalist. Numai prin operaţiile forţelor pieţei este posibilă utilizarea eficientă a resurselor în timp, în orice alocare dată, adică este posibilă evitarea suprautilizării şi a subutilizării resurselor. Această problemă a fost deja discutată în cap.3, cu referire la socialismul în stil rus. Care sunt constrângerile instituţionale asupra deciziilor unei firme orientate către profit, în privinţa gradului de exploatare sau de conservare a resurselor sale în domeniul de producţie în care sunt ele utilizate? Evident, proprietarul unei astfel de firme ar ar fi şi proprietarul factorilor de producţie sau al resurselor, la fel ca şi al produselor pentru a căror producţie sunt ele utilizate. Astfel, venitul său (cuvânt folosit aici într-un sens mai larg) constă din două părţi: venitul obţinut din vânzarea produselor, după scăderea diverselor costuri de operare; şi valoarea factorilor de producţie, care poate fi transpusă în venit curent, dacă proprietarul s-ar decide să-i vândă. Instituţionalizarea unui sistem capitalist – o ordine socială bazată pe proprietatea privatăimplică astfel stabilirea unei structuri a iniţiativei în care oamenii ar încerca să-şi maximizeze venitul, în privinţa ambelor componente. Ce înseamnă acest lucru? **[8]** Fiecare act de producţie afectează evident ambele dimensiuni menţionate ale venitului. Pe de altă parte, atâta vreme cât factorii de producţie nu sunt nelimitaţi, adică atâta vreme cât ei sunt bunuri rare, şi nu libere, fiecare act de producţie implică o deteriorare a valorii factorilor de producţie. Presupunând că există proprietate privată, se produce o situaţie în care fiecare firmă încearcă în mod constant să nu permită costurilor marginale de producţie (adică scăderii valorii factorilor de producţie ce rezultă din utilizarea lor) să devină mai mari decât beneficiile marginale, şi în care există, cu ajutorul contabilităţii, un instrument de

verificare a succesului sau eşecului unor astfel de încercări. Dacă un producător nu ar reuşi să-şi îndeplinească obiectivul şi dacă scăderea valorii capitalului ar fi mai mare decât creşterea venitului obţinut din vânzări, atunci venitul total (în sensul larg al termenului) al proprietarului s-ar reduce. Astfel, proprietatea privată este un instrument instituţional pentru prevenirea supraexploatării capitalului său, dacă aceasta se întâmplă, pentru pedepsirea, prin pierderi de venit, a proprietarului care a permis să se întâmple. Acest lucru face posibil ca valorile produse să fie mai mari decât cele pierdute în timpul producţiei. În special, proprietatea privată este o instituţie prin care este stabilită o iniţiativă de a ajusta eficient gradul de conservare sau de consum al unei cantităţi date de capital dintr-un domeniu specific de producţie la schimbările anticipate ale preţului. Dacă, de exemplu, preţul viitor al petrolului ar fi de aşteptat să crească deasupra nivelului curent, atunci valoarea capitalului utilizat pentru producţia de petrol ar creşte imediat, la fel ca şi costul marginal presupus de producţia unităţii marginale de produs. Astfel, firma ar fi imediat îmboldită să reducă producţia şi să sporească în concordanţă gradul de conservare, deoarece utilitatea marginală a produsului pe piaţa prezentă se află încă la un nivel nemodificat. Pe de altă parte, dacă ar fi de aşteptat ca preţurile viitoare ale petrolului să scadă sub nivelul prezent, rezultatul ar fi o scădere imediată a valorii capitalului şi a costurilor marginale, iar firma ar începe imediat să-şi utilizeze mai intens capitalul disponibil, deoarece preţurile pe piaţa prezentă ar fi încă relativ mai mari. Şi, fără îndoială, ambele reacţii sunt exact cele dezirabile din punctul de vedere al consumatorilor.

Dacă este comparat modul de funcţionare al unui sistem capitalist de producţie cu situaţia instituţionalizată ori de câte ori statul ia în grija sa mijloacele de producţie, vom vedea că există diferenţe izbitoare. Acest lucru este adevărat mai ales dacă statul este o democraţie parlamentară modernă. În acest caz, managerii unei firme

pot avea dreptul de a primi beneficiile obţinute din vânzări (după scăderea costurilor de operare) dar, cel mai important lucru, ei nu au dreptul de a-şi apropia privat sumele provenite dintr-o posibilă vânzare a factorilor de producţie. În acest context, iniţiativa de a folosi economic în timp un capital dat este drastic redusă. De ce? Deoarece dacă cineva are dreptul de a-şi apropia privat venitul din vânzarea producţiei, dar nu are dreptul de a-şi apropia câştigurile sau pierderile în valoarea capitalului, care rezultă dintr-un grad dat de utilizare a capitalului, atunci structura instituţionalizată a iniţiativei nu este aceea de a maximiza venitul total – adică avuţia socială totală în termenii evaluărilor consumatorilorci mai curând aceea de a maximiza venitul obţinut din vânzări pe seama unor pierderi în valoarea capitalului. De ce, de exemplu, ar trebui un funcţionar guvernamental să reducă gradul de exploatare al unei cantităţi date de capital şi să treacă la o politică de conservare atunci când se aşteaptă ca preţurile bunurilor produse să crească în viitor? Evident, avantajul unei astfel de politici de conservare (valoarea sporită a capitalului ce rezultă de aici) nu poate fi exploatat privat. Pe de altă parte, prin adoptarea unei astfel de politici, venitul său din vânzări ar scădea, ceea ce nu s-ar întâmpla dacă ar renunţa la conservare. Pe scurt, a conserva capitalul ar însemna a avea toate dezavantajele şi niciun avantaj. Prin urmare, dacă managerii de stat nu sunt supraoameni, ci fiinţe umane preocupate de propriile avantaje, trebuie să tragem concluzia că suprautilizarea capitalului existent şi scăderea nivelului de viaţă al consumatorilor sunt consecinţe necesare ale oricărei producţii de stat, în comparaţie cu situaţia existentă în capitalism.

Este destul de sigur că, în acest punct, cineva ar putea argumenta că, deşi nu se îndoieşte de ceea ce s-a spus până acum, lucrurile ar sta de fapt diferit, iar deficienţele unui sistem pur al pieţei libere ar ieşi la lumină imediat ce s-ar examina cazul special al producţiei monopoliste. Iar producţia monopolistă va apărea cu

necesitate în capitalism, cel puţin pe termen lung. Nu doar criticii marxişti, ci şi economiştii ortodocşi formulează adesea acest pretins contra-argument. [9] Ca răspuns la această teză, vom formula patru obiecţii. În primul rând, experienţa istorică arată că, contrar tezei criticilor, nu există o tendinţă de lărgire a monopolurilor într-un sistem neîngrădit al pieţei. În plus, există temeiuri teoretice pentru a ne îndoi că o astfel de tendinţă ar deveni vreodată dominantă pe o piaţă liberă. În al treilea rând, chiar dacă ar avea loc, dintr-un motiv sau altul, un astfel de proces al monopolizării crescânde, el ar fi inofensiv din punctul de vedere al consumatorilor, cu condiţia ca intrarea liberă pe piaţă să fie într-adevăr asigurată. Iar în al patrulea rând, conceptul de preţuri de monopol ca distincte deşi în contrast cu preţurile concurenţiale este, într-o economie capitalistă, iluzoriu.

În ceea ce priveşte dovezile istorice, dacă teza criticilor capitalismului ar fi adevărată, ar trebui să ne aşteptăm la o tendinţă mai pronunţată de monopolizare într-un capitalism de tip laissez-faire relativ mai liber, mai neîngrădit şi mai puţin reglementat decât într-un sistem relativ mai strict reglementat al capitalismului „bunăstării” sau al capitalismului „social”. Totuşi, istoria ne oferă dovezi exact pentru rezultatul contrar. Există un acord general privitor la evaluarea perioadei istorice dintre 1867 şi primul război mondial ca fiind o perioadă relativ mai capitalistă a istoriei Statelor Unite, şi a perioadei ulterioare ca fiind, comparativ, una a înmulţirii reglementărilor economice şi a creşterii legislaţiei privitoare la asistenţa oferită de stat. Totuşi, la o analiză comparativă, vom vedea nu doar că în prima perioadă evoluţia înspre monopolizare şi concentrarea afacerilor a fost mai puţin pregnantă, ci şi că s-a putut observa tot atunci o tendinţă constantă de creştere a severităţii concurenţei şi de scădere aproape continuă a preţurilor. [10] Iar această tendinţă a fost stopată şi inversată doar atunci când, în decursul timpului, sistemul pieţei a devenit din ce în ce mai obstrucţionat şi a fost distrus de

intervenţia statului. Monopolizarea crescândă s-a instalat doar atunci când oamenii de afaceri importanţi au reuşit să convingă guvernul să intervină în sistemul dur al concurenţei şi să adopte o legislaţie regulativă, impunând un sistem al concurenţei „ordonate" pentru a proteja marile firme existente de competiţia ucigătoare care se năştea în jurul lor. **[11]** G. Kolko, un teoretician de stânga şi deci un martor cu siguranţă de încredere, cel puţin pentru criticii de stânga, îşi rezumă cercetările asupra problemei după cum urmează:

A existat în timpul acestei (prime) perioade o tendinţă dominantă de creştere a concurenţei. Concurenţa era inacceptabilă pentru mulţi oameni de afaceri şi lideri financiari importanţi, iar mişcarea de concentrare a fost în mare măsură o reflexie a încercărilor nereuşite ale marilor firme de a aduce sub control tendinţe irezistibile... Pe măsură ce apăreau noi competitori, iar puterea economică se difuza în rândurile unei naţiuni în expansiune, a devenit evident pentru mulţi oameni de afaceri importanţi că doar guvernul central ar putea (controla şi stabiliza) economia... Ca o ironie, contrar consensului istoricilor, nu existenţa monopolurilor a cauzat intervenţia guvernului în economie, ci lipsa lor. **[12]**

Aceste concluzii, care se află în clară contradicţie cu multe dintre opiniile comune asupra subiectului, sunt susţinute, în plus, de consideraţii teoretice. **[13]** Monopolizarea înseamnă că un anumit factor de producţie este retras din sfera pieţei. Nu există comerţ cu acel factor, ci proprietarul lui se angajează tocmai în restrângerea comerţului. Dacă lucrurile stau aşa, atunci nu există preţuri de piaţă pentru factorul de producţie monopolizat. Dar dacă nu există un preţ de piaţă pentru el, atunci proprietarul lui nu mai poate evalua costurile monetare presupuse de retragerea de pe piaţă şi de utilizarea acelui factor într-un mod oarecare. Cu alte cuvinte, proprietarul nu-şi mai poate calcula profiturile şi nu se mai poate asigura, fie şi doar *ex post facto*, că obţine într-adevăr cele mai mari profituri posibile din investiţiile

sale. Astfel, presupunând că antreprenorul este cu adevărat interesat în a realiza cel mai mare profit posibil (lucru pe care, fără îndoială, criticii îl asumă întotdeauna), el ar trebui să ofere continuu pe piaţă factorii de producţie monopolizaţi, pentru a fi sigur că îi utilizează în cel mai profitabil mod şi că nu există o altă utilizare mai profitabilă, care să facă mai profitabilă vânzarea factorilor decât păstrarea lor. Se pare, deci, că am ajunge la rezultatul paradoxal că monopolistul, pentru a-şi maximiza profiturile, trebuie să aibă un interes permanent de a renunţa la poziţia sa de proprietar al factorului de producţie retras de pe piaţă şi, în schimb, să-i dorească includerea în sfera pieţei.

Mai mult, cu fiecare act suplimentar de monopolizare, problema proprietarului factorilor de producţie monopolizaţi – aceea că, datorită imposibilităţii calculului economic, nu se mai poate asigura că acei factori sunt într-adevăr utilizaţi în cel mai profitabil moddevine tot mai acută. Lucrurile stau aşa, în special, pentru că trebuie să facem asumpţia realistă că monopolistul nu doar că nu este omniscient, ci şi că cunoaşterea sa privitoare la bunurile şi serviciile concurente viitoare disponibile pentru consumatori pe pieţe viitoare devine tot mai limitată pe măsură ce procesul de monopolizare avansează. Pe măsură ce factorii de producţie sunt retraşi de pe piaţă, şi pe măsură ce se lărgeşte cercul consumatorilor deserviţi de bunurile produse cu aceşti factori, devine tot mai puţin probabil ca monopolistul, incapabil să mai utilizeze calculul economic, să mai poată stăpâni toate informaţiile relevante necesare pentru a detecta cea mai profitabilă utilizare a factorilor săi de producţie. Devine, în schimb, mai probabil ca, în cursul unui astfel de proces de monopolizare, alţi oameni sau alte grupuri de oameni să perceapă, dată fiind dorinţa lor de a realiza profituri angajându-se în producţie, moduri mai profitabile de a utiliza factorii monopolizaţi. **[14]** Nu neapărat pentru că ei ar fi antreprenori mai buni, ci pur şi simplu pentru că ei ocupă poziţii diferite în timp şi spaţiu,

devenind astfel tot mai conştienţi de oportunităţile antreprenoriale a căror detectare devine tot mai dificilă şi mai costisitoare pentru monopolist, cu fiecare nou pas pe calea monopolizării. De aceea, probabilitatea ca monopolistul să fie convins să-şi vândă factorii de producţie altor producători – *nota bene*: cu scopul de a-şi spori astfel profiturilecreşte cu fiecare pas suplimentar către monopolizare. **[15]**

Să presupunem însă că se întâmplă totuşi, dintr-un motiv sau altul, ceea ce experienţa istorică, la fel ca şi teoria, dovedeşte că este improbabil să se întâmple. Şi să presupunem direct cazul cel mai extrem care poate fi imaginat: cel în care există o singură firmă, un super-monopolist, ca să spunem aşa, care oferă toate bunurile şi serviciile disponibile pe piaţă, şi care este unicul cumpărător de forţă de muncă. Ce implică această stare de lucruri cu privire la satisfacerea consumatorilor presupunând, desigur, că super-monopolistul şi-a câştigat şi menţinut poziţia fără a face apel la utilizarea agresiunii? În primul rând, acest lucru înseamnă, evident, că nimeni nu poate avea nicio revendicare validă împotriva proprietarului acestei firme; ea îi aparţine în întregime şi în mod legitim. În al doilea rând, înseamnă că nu există nicio limitare a dreptului cuiva de a boicota orice schimb posibil. Nimeni nu este obligat să muncească pentru monopolist sau să cumpere ceva de la el, şi fiecare poate face orice doreşte cu câştigurile pe care le-a obţinut din muncă. Le poate consuma sau le poate economisi, le poate folosi pentru scopuri productive sau non-productive, sau se poate asocia cu alţii pentru a-şi uni fondurile pentru orice afacere comună. Dar, dacă lucrurile stau aşa, atunci existenţa monopolurilor nu ne-ar permite să spunem decât atât: este clar că monopolistul în cauză nu a văzut nicio posibilitate de a-şi spori venitul vânzându-şi mijloacele de producţie, sau o parte dintre ele, căci altfel ar fi făcut-o. Şi nimeni altcineva nu a sesizat vreo şansă de a-şi spori venitul licitând pentru factorii de producţie ai monopolistului sau devenind la rândul său un capitalist

economisind, transformând avuţia privată folosită non-productiv în capital productiv sau unindu-şi forţele cu ale altora, căci altfel ar fi făcut-o. Dar atunci, dacă nimeni nu a sesizat, vreo şansă de a-şi spori venitul fără a face apel la agresiune, ar fi evident greşit să vezi ceva în neregulă la un astfel de super-monopol. Dacă el ar lua fiinţă într-adevăr în cadrul creat de o economie de piaţă, acest lucru nu ar dovedi decât că super-monopolistul a oferit într-adevăr consumatorilor bunurile şi serviciile cele mai intens dorite, în cel mai eficient mod.

Rămâne însă problema preţurilor de monopol. **[16]** Nu implică oare un preţ de monopol o ofertă suboptimală de bunuri pentru consumatori, şi nu constituie acest lucru o excepţie importantă de la funcţionarea în general economic superioară a capitalismului? Într-un fel, la această întrebare s-a răspuns deja prin explicaţia de mai sus că nici chiar un super-monopolist, dacă apare prin funcţionarea pieţei, nu poate fi considerat ca dăunător pentru consumatori. Dar, în orice caz, teoria care pretinde că preţurile de monopol sunt categoric diferite de preţurile concurenţiale a fost prezentată într-un limbaj diferit, tehnic, şi prin urmare merită un tratament special. Rezultatul acestei analize, cu nimic surprinzător acum, nu face decât să întărească ceea ce am spus deja: monopolul nu constituie o problemă specială care ne oblige să amendăm regula generală că o economie de piaţă este cu necesitate mai eficientă decât orice sistem socialist sau etatist. Care este definiţia „preţurilor de monopol” şi, prin contrast, a „preţurilor concurenţiale”, conform ortodoxiei economice (care, în această problemă, include şi aşa-numita şcoală austriacă de economie, reprezentată de L. v. Mises)? Definiţia care urmează este una tipică:

Monopolul este o precondiţie pentru apariţia preţurilor de monopol, dar nu este singura precondiţie. Este necesară îndeplinirea unei condiţii suplimentare, mai precis a unei forme anume a curbei cererii. Simpla existenţă a monopolului nu înseamnă nimic în această privinţă. Editorul unei cărţi cu copyright este un

monopolist. Dar el ar putea să nu reuşească să vândă nici măcar un singur exemplar, oricât de mic ar fi preţul cerut. Nu orice preţ la care un monopolist vinde o marfă monopolizată este un preţ de monopol. Preţurile de monopol sunt doar acele preţuri la care este mai avantajos pentru monopolist să restrângă cantitatea totală ce urmează a fi vândută, decât să-şi extindă vânzările până la limita pe care ar permite-o o piaţă concurenţială. [17]

Oricât de plauzibilă ar părea această distincţie, vom argumenta că nici producătorul însuşi, nici vreun observator neutru nu ar putea vreodată să decidă dacă preţurile obţinute în realitate pe piaţă sunt preţuri de monopol sau concurenţiale, pe baza criteriului „ofertei restrânse sau extinse" oferit prin definiţia de mai sus. Pentru a înţelege acest lucru, să presupunem că există un monopolist, în sensul de „unic producător al unui bun dat". Întrebarea dacă un bun dat este diferit sau identic cu alte bunuri produse de alte firme nu este una la care se poate răspunde *ex ante* pe baza unor analize comparative ale acestor bunuri în termenii proprietăţilor lor fizice sau chimice, ci la care trebuie întotdeauna să se răspundă *ex post facto*, pe baza tratamentului şi evaluărilor diferite sau identice pe care le primesc aceste bunuri din partea cumpărătorilor pe pieţe viitoare. Astfel, fiecare producător, indiferent ce ar produce, poate fi considerat, în momentul luării deciziilor, un monopolist potenţial în acest sens al termenului. Care este, atunci, decizia pe care el, la fel ca şi toţi ceilalţi producători, trebuie să o ia? El trebuie să decidă cât de mult să producă din bunul în cauză, pentru a-şi maximiza venitul monetar (consideraţiile privind alte venituri, non-monetare, considerându-se a fi date). Pentru a putea face acest lucru, el trebuie să anticipeze care va fi forma curbei cererii pentru produsul în cauză, atunci când acesta va ajunge pe piaţă, şi trebuie să ia în considerare diferitele costuri de producţie aferente producerii unor cantităţi diferite din acel bun. Pasul următor va fi să stabilească cantitatea pe care o va produce la acel punct în care beneficiile obţinute din vânzări, adică cantitatea de

bunuri produsă înmulţită cu preţul unei unităţi de bun, din care se scad costurile de producţie implicate de producerea acelei cantităţi, vor fi maxime. Să presupunem că se întâmplă acest lucru şi că se întâmplă de asemenea ca monopolistul să aibă dreptate în privinţa curbei viitoare a cererii, prin aceea că întreaga cantitate de pe piaţă va fi vândută la preţul cerut. Acum, se pune întrebarea dacă acest preţ este unul concurenţial sau unul de monopol. Aşa cum a arătat M.N. Rothbard în analiza sa deschizătoare de drumuri dar îndelung neglijată a problemei monopolurilor, nu avem cum să ştim acest lucru. A fost cantitatea de bunuri produsă „restrânsă" pentru a profita de cererea inelastică şi deci a fost vorba despre un preţ de monopol, sau preţul obţinut a fost unul concurenţial stabilit pentru a vinde o cantitate de bunuri extinsă „până la punctul pe care l-ar permite o piaţă concurenţială"? Nu avem niciun mod de a decide. **[18]** În mod clar, fiecare producător va încerca întotdeauna să fixeze cantitatea produsă la nivelul deasupra căruia cererea ar deveni elastică, iar beneficiile sale ar fi mai mici datorită preţurilor reduse. El se angajează astfel în practici restrictive. În acelaşi timp, pe baza estimărilor sale privitoare la forma curbelor viitoare ale cererii, fiecare producător va încerca întotdeauna să-şi extindă producţia până la punctul în care costul marginal de producţie (costul de oportunitate al non-producerii unei unităţi dintr-un bun alternativ cu ajutorul factorilor rari de producţie blocaţi în procesul producerii unei noi unităţi din x) va egala preţul unei unităţi din x pe care se aşteaptă să-l obţină la nivelul respectiv al ofertei. Atât restrângerea, cât şi expansiunea, sunt parte a maximizării profitului şi a formării preţurilor de piaţă, şi niciunul dintre aceste două aspecte nu poate fi separat de celălalt pentru a opera o distincţie validă între acţiunea monopolistă şi cea concurenţială.

Să presupunem acum că, la următorul punct de luare a deciziilor, monopolistul decide să reducă cantitatea de bunuri produsă de la un nivel mai înalt la unul mai jos, şi să presupunem că el reuşeşte într-adevăr să-şi asigure

astfel beneficii mai mari decât anterior. Nu ar fi acesta un exemplu clar de preţ de monopol? Iarăşi, răspunsul trebuie să fie negativ. De data aceasta, motivul va fi imposibilitatea de a distinge între această „restricţie" realocativă şi o realocare „normală" care să ţină cont de schimbările în structura cererii. Orice eveniment care poate fi interpretat într-un fel poate fi interpretat şi în celălalt, şi nu există niciun mijloc de a decide deoarece, încă o dată, cele două sunt în esenţă două aspecte ale unuia şi aceluiaşi lucru: ale acţiunii, ale alegerii. Acelaşi rezultat, adică o restrângere a ofertei, însoţită nu de preţuri mai mari, ci de preţuri suficient de mari pentru a spori beneficiul total obţinut din vânzări, ar fi obţinut dacă monopolistul care, de exemplu, produce un sortiment unic de mere se confruntă cu creşterea cererii pentru merele sale (o formă ascendentă a curbei cererii) şi simultan cu o creştere chiar mai pronunţată a cererii de portocale (o pantă ascendentă chiar mai abruptă a curbei cererii). În această situaţie, de asemenea, el ar obţine beneficii mai mari reducând cantitatea de mere, deoarece între timp preţul de piaţă anterior pentru merele sale a devenit unul subconcurenţial. Iar dacă doreşte să-şi maximizeze profiturile, în loc să-şi extindă pur şi simplu producţia de mere până la limita pe care ar permite-o cererea sporită, ar trebui să utilizeze acum pentru producţia de portocale o parte dintre factorii de producţie pe care-i folosise pentru a produce mere, deoarece între timp au apărut schimbări în sistemul preţurilor relative. Ce se întâmplă însă dacă monopolistul care-şi restrânge producţia de mere nu se angajează în producţia de portocale cu factorii acum disponibili, ci pur şi simplu nu face nimic cu aceştia? Din nou, acest lucru ar indica faptul că, în afara creşterii cererii pentru mere, între timp a avut loc o creştere chiar mai mare a cererii pentru un alt bun – pentru timpul liber (mai precis, a cererii pentru timp liber din partea monopolistului, care este la rândul său un consumator). Explicaţia ofertei restrânse de mere poate fi găsită în modificarea preţului relativ al timpului liber (în locul

preţului portocalelor) în comparaţie cu cel al altor bunuri.

Nici din perspectiva monopolistului însuşi, nici din cea a unui observator neutru, nu se poate distinge conceptual o acţiune restrictivă de o realocare normală care urmează schimbărilor anticipate în structura cererii. Întotdeauna când monopolistul se angajează în activităţi restrictive urmate de creşterea preţurilor, el trebuie prin definiţie să utilizeze factorii de producţie disponibilizaţi pentru un scop considerat mai valoros, ceea ce înseamnă că se adaptează la schimbările în cererea relativă. După cum rezumă M.N. Rothbard:

Nu putem utiliza „restrângerea producţiei" ca test pentru preţul de monopol în contrast cu cel concurenţial. Trecerea de la un preţ subconcurenţial la unul concurenţial implică de asemenea o restrângere a producţiei acelui bun însoţită, desigur, de o creştere a producţiei în alte domenii, cu ajutorul factorilor disponibilizaţi. Nu există niciun mod de a distinge o astfel de restrângere şi expansiunea corelată de pretinsa situaţie a „preţului de monopol". Dacă restrângerea este însoţită de creşterea timpului liber al proprietarului factorului muncă, mai curând decât de creşterea producţiei unui alt bun de pe piaţă, este totuşi vorba despre creşterea cererii pentru un bun de consum – timpul liber. Nu există niciun mod de a determina dacă „restrângerea" a avut ca rezultat un preţ „de monopol" sau unul „concurenţial", sau în ce măsură a fost implicat motivul creşterii timpului liber. A defini preţul de monopol ca preţ obţinut prin vânzarea unei cantităţi mai mici dintr-un produs la un preţ mai mare este prin urmare fără sens, de vreme ce aceeaşi definiţie se aplică atât preţului „concurenţial" cât şi celui „subconcurenţial". **[19]**

Analiza problemei monopolului, deci, nu ne oferă niciun temei pentru a modifica descrierea făcută mai sus modului normal de funcţionare al unei economii a pieţei pure şi superiorităţii sale faţă de orice sistem de producţie socialist sau etatist. Nu doar că este extrem de improbabil, empiric şi teoretic, să aibă loc un proces de monopolizare

ci, chiar dacă ar avea loc, ar fi inovensiv din punctul de vedere al consumatorilor. În cadrul creat de un sistem al pieţei, preţul de monopol nu poate fi distins de o creştere normală de preţ rezultată din creşterea cererii şi din modificarea preţurilor relative. Iar cum fiecare acţiune restrictivă este simultan una de extindere, a spune că o restrângere a producţiei într-un domeniu, însoţită de o creştere a venitului total, implică o alocare defectuoasă a factorilor de producţie şi exploatarea consumatorilor, este pur şi simplu un non-sens. Neînţelegerea prezentă într-un astfel de raţionament a fost evidenţiată cu acurateţe în următorul pasaj, dintr-o lucrare târzie a lui L. v. Mises, în care el respinge implicit propria sa poziţie ortodoxă asupra problemei preţurilor de monopol, citată mai sus. El spune:

Un antreprenor care are la dispoziţie 100 de unităţi de capital foloseşte, de exemplu, 50 de unităţi pentru a produce p şi 50 de unităţi pentru a produce q. Dacă ambele domenii sunt profitabile, este straniu să-l condamnăm că nu a folosit mai mult, să spunem 75 de unităţi, pentru a produce p. El ar putea să crească producţia de p doar reducând corespunzător producţia lui q. Dar am putea găsi acelaşi nod şi în papura producţiei lui q. Dacă cineva îl condamnă pe antreprenor că nu a produs mai mult p, trebuie să-l condamne şi pentru a nu fi produs mai mult q. Ceea ce înseamnă că antreprenorul este condamnat pentru existenţa unei rarităţi a factorilor de producţie şi pentru faptul că pământul nu este ţara unde curge lapte şi miere. **[20]**

Nu există o problemă a monopolului ca problemă specială pentru a cărei rezolvare este cerută acţiunea statului. **[21]** De fapt, doar atunci când intră statul în scenă se naşte o problemă reală, neiluzorie, a monopolului şi a preţurilor de monopol. Statul este singura organizaţie ale cărei preţuri şi practici de afaceri pot fi conceptual distinse de alte preţuri şi practici, şi ale cărei preţuri şi practici pot fi numite „prea mari” şi „exploatatoare” într-un mod complet obiectiv, non-arbitrar. Acestea sunt preţuri şi practici pe care consumatorii nu sunt dispuşi să le

plătească şi să le accepte voluntar, ci care le sunt impuse prin ameninţări cu recurgerea la violenţă. Şi doar pentru o instituţie atât de privilegiată cum este statul este normal să ne aşteptăm şi la un proces permanent de creştere a monopolizării şi concentrării. Prin comparaţie cu toate celelalte întreprinderi, care sunt supuse controlului consumatorilor care le cumpără sau nu, voluntar, produsele, întreprinderea „stat" este o organizaţie care îi poate impozita pe oameni fără a avea nevoie de acceptul lor, şi care poate impune reglementări asupra utilizării pe care o dau oamenii proprietăţii lor, fără a avea nevoie de consimţământul acestora pentru a o face. Acest lucru conferă evident statului, în comparaţie cu alte instituţii, un enorm avantaj în competiţia pentru resurse rare. Dacă presupunem doar că reprezentaţii statului sunt la fel de motivaţi de profit ca şi oricine altcineva, rezultă din această poziţie privilegiată că organizaţia „stat" trebuie să prezinte o tendinţă relativ mai pronunţată de creştere decât orice altă organizaţie. Într-adevăr, deşi nu există dovezi pentru teza că un sistem de piaţă ar provoca o tendinţă de creştere monopolistă, teza că un sistem etatist ar face acest lucru este susţinută de ample dovezi istorice.

[1] Asupra acestui punct, cf. de asemenea cap. 3 mai sus şi cap.10 mai jos.

[2] Despre funcţia profitului şi a pierderii, cf. L.v. Mises, *Human Action*, Chicago, 1966, cap.15; şi „Profit and Loss" în *Planning for Freedom*, South Holland, 1974; M.N. Rothbard, *Man, Economy and State*, Los Angeles, 1970, cap.8.

[3] Despre economia guvernământului, cf. În special M.N. Rothbard, *Power and Market*, Kansas City, 1977, cap.5.

[4] În ceea ce priveşte controlul democratic al alocărilor, diferitele sale deficienţe au devenit destul de evidente. De exemplu, J. Buchanan şi R. Wagner (*The Consequences of Mr. Keynes*, London, 1978, p.19) scriu: „Concurenţa pe piaţă este continuă; la fiecare produs cumpărat, cumpărătorul poate alege între vânzători aflaţi

în concurenţă. Concurenţa politică este intermitentă; în general, consecinţele unei decizii durează pentru un număr determinat de ani. Concurenţa pe piaţă permite mai multor competitori să supravieţuiască simultan… Competiţia politică are un rezultat de tip" totul sau nimic"…În condiţiile concurenţei pe piaţă, cumpărătorul poate avea în mod rezonabil o certitudine cu privire la ceea ce cumpără. În condiţiile concurenţei politice, cumpărătorul cumpără de fapt serviciile unui agent pe care nu-l poate controla… Mai mult, pentru că politicianul trebuie să-şi asigure cooperarea unei majorităţi de politicieni, sensul votului dat unui politician este mai puţin clar decât al votului pentru o firmă privată". (Asupra acestui punct, cf. de asemenea J. Buchanan, „Individual Choice în Voting and the Market", în *Fiscal Theory and Political Economy*, Chapel Hill, 1962; pentru un tratament mai general al problemei, vezi J. Buchanan şi G. Tullock, *The Calculus of Consent*, Ann Arbor, 1962.)

Ceea ce s-a trecut de obicei cu vederea, totuşi – în special de către cei care încearcă să facă o virtute din faptul că democraţia dă fiecăruia o putere de vot egală, pe când suveranitatea consumatorului permite „voturi" inegaleeste deficienţa cea mai importantă: aceea că într-un sistem al suveranităţii consumatorului oamenii pot avea voturi inegale dar, în orice caz, ei îşi exercită controlul exclusiv asupra acelor lucruri pe care le-au dobândit prin apropiere originară sau prin contract, şi prin urmare sunt obligaţi să se comporte moral. Într-o democraţie a producţiei, se presupune că fiecare ar avea ceva de spus în privinţa unor lucruri pe care nu le-a dobândit astfel, şi prin urmare are interesul nu doar de a crea instabilitate legală, cu toate efectele sale negative asupra formării capitalului, ci, mai mult, de a acţiona imoral. Asupra acestui punct, cf. de asemenea L.v. Mises, *Socialism*, Indianapolis, 1981, cap.31; de asemenea cf. cap.8 de mai sus.

[5] M.N. Rothbard, *Power and Market*, Kansas City, 1977, p.176

[6] Aceasta este, fără îndoială, o asumpţie foarte

generoasă, deoarece este aproape cert că aşa-zisul sector public de producţie atrage dintru început un tip diferit de persoane şi se mândreşte cu un număr neobişnuit de mare de angajaţi ineficienţi, leneşi şi incompetenţi.

[7] Cf. L.v. Mises, *Bureaucracy*, New Haven, 1944; Rothbard, *Power and Market*, Kansas City, 1977, pp.172 ş.u; şi *For A New Liberty*, New York, 1978, cap.10; de asemenea M. şi R., *The Tiranny of the Status Quo*, New York, 1984, pp.34 – 51.

[8] Pentru ceea ce urmează, cf. L.v. Mises, *Human Action*, Chicago, 1966, cap.23.6; M.N. Rothbard, *Man, Economy and State*, Los Angeles, 1970, cap.7, în special 7, 4 – 6; „Conservation in the Free Market", în *Egalitarianism As A Revolt Against Nature*, Washington, 1974; şi *For A New Liberty*, New York, 1978, cap.13.

[9] Pentru aceasta şi pentru ce urmează, cf. L.v. Mises, *Socialism*, Indianapolis, 1981, 3.2

[10] J.W. McGuire (*Business and Society*, New York, 1963, pp.38 – 39), spune astfel: „Din 1865 până în 1897, preţurile an de an în scădere au făcut dificilă planificarea viitorului de către oamenii de afaceri. În multe domenii, noile legături feroviare au avut ca rezultat naţionalizarea pieţei la est de Mississippi, şi chiar micile firme din oraşele mici au fost obligate să concureze cu alte firme, adesea mai mari, din alte locuri. Pe scurt, era o epocă minunată pentru consumatori şi înspăimântătoare pentru producători, mai cu seamă deoarece concurenţa devenea din ce în ce mai severă".

[11] Asupra acestui punct, cf. G. Kolko, *The Triumph of Conservatism*, Chicago, 1967; şi *Railroads and Regulations*, Princeton, 1965; J. Weinstein, *The Corporate Ideal in the Liberal State*, Boston, 1968; M.N. Rothbard şi R. Radosh (eds), *A New History of Leviathan*, New York, 1972.

[12] G. Kolko, *The Triumph of Conservatism*, Chicago, 1967, pp.4 – 5; cf. de asemenea cercetărilor lui M. Olson, *The Logic of Collective Action*, Cambridge, 1965, în măsura în care organizaţiile de masă (în special

sindicatele) nu sunt nici ele fenomene de piaţă, ci îşi datorează existenţa acţiunii legislative.

[13] Pentru ceea ce urmează, cf. L.v. Mises, *Socialism,* Indianapolis, 1981, 3.2; şi *Human Action*, Chicago, 1966, cap.25 – 26; M.N. Rothbard, *Man, Economy and State,* Los Angeles, 1970, pp.544 ş.u; pp.585 ş.u; şi „Ludwig von Mises and Economic Calculation under Socialism", în L. Moss (ed.), *The eeconomics of Ludwig von Mises*, Kansas City, 1976, pp.75 – 76.

[14] Cf. F.A. Hayek, *Individualism and Economic Order*, Chicago, 1948, în special cap.9; I. Kirzner, *Competition and Entrepreneurship*, Chicago, 1973.

[15] În privinţa marilor proprietăţi, în special asupra pământului, Mises observă că ele sun create şi menţinute de forţe din afara pieţei; de violenţa coercitivă şi de un sistem legal aplicat de stat care scoate în afara legii sau îngreunează vinderea pământului. „Niciunde şi nicicând nu au luat fiinţă marile proprietăţi asupra pământului prin funcţionarea forţelor economice ale pieţei. Fondate pe violenţă, ele au fost menţinute numai prin violenţă. Imediat ce latifundiile sunt atrase în sfera tranzacţiilor de pe piaţă, ele încep să se sfărâme, până când în cele din urmă dispar cu totul... Că este greu chiar şi azi să fie menţinute latifundiile într-o economie de piaţă, este demonstrat de încercările de a crea instituţii legislative de cum ar fi Fideikomiss şi instituţii legale corelate cum ar fi „moştenirea prin substituţie" în Anglia... Nicicând nu a fost proprietatea asupra mijloacelor de producţie mai puternic concentrată decât în timpul lui Pliniu, atunci când jumătate din provincia Africa era deţinută de şase oameni, sau decât în perioada merovingiană, atunci când biserica poseda cea mai mare parte a pământului francez. Şi nicăieri în lume nu este marea proprietate asupra pământului mai puţin prezentă decât în America de Nord capitalistă". (*Socialism*, Indianapolis, 1981, pp.325 – 326).

[16] Pentru ceea ce urmează, cf. M.N. Rothbard, *Man, Economy and State*, Los Angeles, 1970, cap.10, în special pp. 586 ş.u; de asemenea W. Block, „Austrian

Monopoly Theory. A Critique", în *Journal of Libertarian Studies*, 1977

[17] L.v. Mises, *Human Action*, Chicago, 1966, p.359; cf. de asemenea oricărui manual curent, cum ar fi P. Samuelson, *Economics*, New York, 1976, p.500.

[18] Cf. M.N. Rothbard, *Man, Economy and State*, Los Angeles, 1970, cap.10, în special pp.604 – 614.

[19] M.N. Rothbard, *Man, Economy and State*, Los Angeles, 1970, p.607

[20] L.v. Mises, „Profit and Loss", în *Planning for Freedom*, South Holland, 1974, p.116.

[21] De fapt, din punct de vedere istoric, politica guvernamentală anti-trust a fost exclusiv o practică de a oferi concurenţilor cu mai puţin succes instrumentele legale de a stânjeni operaţiile rivalilor cu mai mult succes. Pentru o reunire impresionantă de studii de caz asupra acestei probleme, cf. D. Armentano, *Antitrust and Monopoly*, New York, 1982; de asemenea Y. Brozen, *Is Government the Source of Monopoly? And Other Essays*, San Francisco, 1980.

10.
PRODUCŢIA CAPITALISTĂ ŞI PROBLEMA BUNURILOR PUBLICE

Am încercat să demontăm socialismul cu ajutorul unor argumente economice şi morale. Reducându-l la un fenomen cu semnificaţii exclusiv socio-psihologice, adică la un fenomen pentru a cărui existenţă nu pot fi găsite nici bune temeiuri economice, nici bune temeiuri morale, rădăcinile sale au fost explicate în termenii agresiunii şi ai influenţei corupătoare pe care o exercită asupra opiniei publice o politică de tip *divide et impera*. În capitolul anterior, ne-am reîntors la consideraţii de tip economic, pentru a da o ultimă lovitură socialismului prin realizarea sarcinii constructive de a explica funcţionarea unei ordini sociale capitaliste, ca ordine rivală socialismului şi economic superioară lui, care poate fi oricând adoptată. În

termenii evaluărilor consumatorilor, capitalismul s-a dovedit a fi superior în privinţa alocării factorilor de producţie, a calităţii bunurilor produse şi a conservării valorii capitalului în timp. Am demonstrat că aşa-zisa problemă a monopolului, pretins asociată unui sistem pur al pieţei, nu constituie deloc o problemă specială. Mai degrabă, tot ceea ce s-a spus privitor la funcţionarea normal mai eficientă a capitalismului este adevărat şi despre producătorii monopolişti, atâta vreme cât ei sunt într-adevăr supuşi controlului consumatorilor care, voluntar, cumpără sau se abţin să le cumpere produsele.

Capitolul final va analiza un caz special, citat chiar mai frecvent decât cel al monopolului, şi despre care se pretinde că ar cere amendarea tezei superiorităţii economice a capitalismului: cazul producţiei aşa-numitelor bunuri publice. În special, vom lua în considerare producţia de securitate.

Dacă ceea ce s-a spus în precedentul capitol despre funcţionarea unei economii de piaţă este adevărat, şi dacă monopolurile sunt complet inofensive pentru consumatori atâta vreme cât aceştia au dreptul de a le boicota şi de a intra liber ei înşişi pe piaţa producătorilor concurenţi, atunci trebuie să tragem concluzia că, din motive atât economice, cât şi morale, producţia tuturor bunurilor şi serviciilor ar trebui lăsată în mâini private. În special, decurge de aici că până şi producţia legii şi ordinii, a dreptăţii şi a păcii – adică a acelor lucruri despre care se crede că sunt cele mai potrivite candidate pentru a fi produse de stat, pentru motivele explicate în cap.8 – ar trebui să fie realizată privat, pe o piaţă concurenţială. Aceasta este şi concluzia pe care G. de Molinari, un faimos economist belgian, a formulat-o încă din 1849 – atunci când liberalismul clasic era încă forţa ideologică dominantă, iar despre „economist şi „socialist” se credea în general (şi pe bună dreptate) că ar fi termeni antonimi.

Dacă există vreun adevăr bine stabilit în economia politică, acesta este că, în toate cazurile, pentru toate mărfurile care servesc nevoilor vizibile sau ascunse ale

consumatorului, interesul acestuia este ca munca şi comerţul să rămână libere, deoarece libertatea muncii şi a comerţului au ca rezultat necesar şi permanent o reducere maximă a preţului; şi că interesele consumatorului unei mărfi trebuie să prevaleze întotdeauna în faţa intereselor producătorului ei. Urmând aceste principii ajungem la următoarea concluzie riguroasă: producţia de securitate trebuie, în interesul consumatorilor acestei mărfi care nu poate fi palpată, să rămână supusă legii liberei competiţii. Rezultă de aici că niciun guvern nu ar trebui să aibă dreptul de împiedica un alt guvern să-l concureze, sau să le ceară consumatorilor de securitate să apeleze exclusiv la el pentru a dobândi această marfă. **[1]**

De Molinari formulează următorul comentariu asupra acestui argument: „Sau este unul logic şi adevărat, sau principiile ştiinţei economice, pe care se bazează, nu sunt valide". **[2]**

Există în aparenţă un mod de a evita această concluzie neplăcută (pentru toţi socialiştii): a argumenta că există bunuri pentru care, din anumite motive speciale, raţionamentul economic de mai sus nu se aplică. Este ceea ce sunt hotărâţi să demonstreze aşa-numiţii teoreticieni ai bunurilor publice. **[3]** Vom demonstra, totuşi, că nu există niciun fel de bunuri sau de motive speciale şi că producţia de securitate, ca exemplu particular, nu ridică alte probleme decât producţia oricărui alt bun sau serviciu, fie că este vorba despre case, brânză, sau asigurări. În ciuda numărului mare de adepţi, teoria bunurilor publice este greşită, prost închegată, străbătută de inconsistenţe şi de greşeli logice interne, atrăgătoare pentru şi făcând apel la prejudecăţi populare şi la credinţe asumate, dar lipsită de orice fel de merit ştiinţific. **[4]**

Cum arată deci, „evadarea" încercată de economiştii socialişti pentru a evita concluziile lui Molinari? Faţă de perioada lui Molinari, a devenit din ce în ce mai comun răspunsul afirmativ la întrebarea dacă există bunuri la care să se aplice tipuri diferite de analiză economică. De fapt, este astăzi aproape imposibil de găsit un singur

manual de economie care să nu opereze distincţia dintre bunurile private, pentru care este admis îndeobşte adevărul superiorităţii economice a unei ordini capitaliste, şi bunurile publice, pentru care această teză este în general negată, şi care să nu sublinieze importanţa vitală a acestei distincţii. [5] Despre anumite bunuri sau servicii, printre care securitatea, se presupune că ar avea trăsătura specială că consumul lor nu poate fi restrâns la cei care le-au finanţat de fapt producţia. Mai curând, pot beneficia de ele şi oameni care nu au participat la finanţarea lor. Astfel de bunuri sunt numite bunuri sau servicii publice (în opoziţie cu bunurile sau serviciile private, de care beneficiază exclusiv cei care au plătit pentru ele). Iar datorită acestei trăsături speciale a bunurilor publice, se argumentează, pieţele nu le pot produce, sau nu în cantităţi şi la calităţi suficiente, fiind necesară prin urmare acţiunea compensatorie a statului. [6] Exemplele date de diferiţi autori pentru pretinsele bunuri publice sunt extrem de variate. Autorii clasifică adesea diferit acelaşi bun sau serviciu, aproape fiecare clasificare a unui bun particular fiind disputată. [7] În mod clar, acest lucru aduce la lumină caracterul iluzoriu al întregii distincţii. Cu toate acestea, câteva exemple care se bucură de un statut extrem de popular ca bunuri publice sunt cel al brigăzii de pompieri care stinge focul izbucnit la casa vecinului, lăsându-l pe acesta să profite de pe urma existenţei brigăzii, deşi nu a contribuit în niciun fel la finanţarea ei; cel al poliţiei care, patrulând în jurul proprietăţii mele, îi sperie şi pe hoţii potenţiali care ar fi atentat la proprietatea vecinului, deşi el nu a contribuit la finanţarea poliţiei; ori cel al farului (un exemplu foarte drag economiştilor [8]), care ajută vapoarele să-şi găsească drumul, deşi proprietarii acestora nu au dat un ban pentru construcţia sau întreţinerea lui.

Înainte de a continua prezentarea şi examinarea critică a teoriei bunurilor publice, să vedem cât de utilă este distincţia dintre bunurile publice şi cele private pentru a decide ce ar trebui să fie produs privat şi ce ar

trebui să fie produs de către stat sau cu ajutorul statului. Nici cea mai superficială analiză nu poate să nu remarce faptul că utilizarea acestui pretins criteriu, în loc să ofere o soluţie palpabilă, nu produce decât încurcături. Deşi, la o primă privire, s-ar părea că unele dintre bunurile produse de stat ar putea într-adevăr satisface criteriul, cu siguranţă că nu este deloc evident câte dintre bunurile şi serviciile produse în realitate de stat ar putea fi clasificate drept bunuri publice. Căile ferate, serviciile poştale, telefoanele, străzile etc. par să fie bunuri a căror folosire poate fi restrânsă la persoanele care le finanţează de fapt, şi prin urmare par a fi bunuri private. Iar lucrurile par să stea la fel şi în cazul multor aspecte ale bunului multidimensional „securitate”: orice lucru pentru care s-ar putea percepe o primă de asigurare s-ar încadra în categoria bunurilor private. Dar aceasta nu este încă totul. La fel cum multe bunuri produse de stat par a fi bunuri private, multe bunuri produse privat par să se potrivească caracterizării bunurilor publice. În mod evident, vecinii mei ar profita de pe urma bine-întreţinutei mele grădini de trandafiri – ei s-ar putea bucura de priveliştea ei fără să mă ajute vreun pic la grădinărit. Acelaşi lucru este adevărat pentru toate tipurile de îmbunătăţiri pe care le-aş putea aduce proprietăţii mele şi care ar creşte valoarea proprietăţilor învecinate. Chiar şi cei care nu pun bani în pălăria muzicianului care cântă pe stradă pot profita de pe urma muzicii sale. Celelalte persoane din autobus au de profitat de pe urma deodorantului meu, deşi nu m-au ajutat să-l cumpăr. Iar oricine intră în contact cu mine profită de pe urma eforturilor mele, depuse fără sprijinul lor financiar, de a mă transforma în cea mai amabilă persoană din lume. Oare toate aceste bunuri – grădinile de trandafiri, îmbunătăţirile aduse proprietăţii, deodorantele, îmbunătăţirile aduse propriului caractereare posedă clar caracteristicile bunurilor publice, trebuie să fie produse de către stat, sau cu ajutorul statului?

Aşa cum indică ultimele exemple de bunuri publice produse privat, există o eroare serioasă în teza

teoreticienilor bunurilor publice că aceste bunuri nu pot fi astfel produse, ci necesită intervenţia statului. În mod clar, ele *pot* fi produse de pieţe. Mai mult, experienţa istorică ne arată că toate pretinsele bunuri publice pe care le produc acum statele au fost la un moment dat produse de antreprenori privaţi, şi chiar astăzi mai sunt produse astfel, în anumite ţări. De exemplu, serviciile poştale au fost cândva private, aproape peste tot; străzile au fost finanţate privat, şi în unele locuri încă mai sunt; chiar şi mult-iubitele faruri maritime au fost originar rezultatul iniţiativei private; **[9]** există forţe de poliţie private, detectivi, şi arbitri; iar ajutorul pentru bolnavi, săraci, orfani şi văduve, a fost dintotdeauna un domeniu tradiţional al organizaţiilor caritabile private. A spune, deci, că astfel de bunuri nu pot fi produse de un sistem pur al pieţei, este o teză falsificată de nenumărate ori de experienţă.

În plus, alte dificultăţi apar atunci când distincţia bunuri private-bunuri publice este utilizată pentru a decide ce trebuie lăsat în seama pieţei şi ce nu. Ce s-ar întâmpla, de exemplu, dacă producţia aşa-numitelor bunuri publice nu ar avea consecinţe pozitive, ci unele negative, sau dacă ele ar fi pozitive pentru unii şi negative pentru alţii? Dar dacă, de exemplu, vecinul a cărui casă a fost stinsă de pompieri ş-ar fi dorit (poate pentru că a asigurat-o pentru o sumă foarte mare) ca ea să ardă, sau dacă vecinii mei nu suportă trandafirii, sau dacă celorlalţi călători li se pare dezgustător mirosul deodorantului meu? În plus, dezvoltările tehnologice pot schimba caracterul unui bun dat. De exemplu, odată cu apariţia televiziunii prin cablu, un bun care înainte era (aparent) public a devenit unul privat. Iar modificările legilor privitoare la proprietate – sau la apropierea proprietăţiipot avea exact acelaşi efect de schimbare a caracterului public sau privat al unui bun. Farul, de exemplu, este un bun public doar atâta vreme cât proprietatea asupra mării este publică (şi nu privată). Dacă, însă, ar fi posibil să obţii părţi de ocean ca proprietate privată, aşa cum s-ar întâmpla într-o ordine

pur capitalistă atunci, cum farul luminează doar un teritoriu limitat, cei ce nu plătesc ar putea fi în mod evident excluşi de la a beneficia de serviciile sale.

Părăsind acest nivel oarecum schematic al discuţiei, şi analizând mai atent distincţia dintre bunurile publice şi cele private, aceasta se va dovedi a fi complet iluzorie. Nu există o dihotomie clară între cele două categorii de bunuri, şi exact acesta este motivul pentru care pot fi întâlnite atâtea dezacorduri privitoare la clasificarea lor. Toate bunurile sunt mai mult sau mai puţin publice sau private îşi modifică constant gradul în care sunt astfel, odată cu modificările valorilor şi evaluărilor oamenilor şi cu schimbările în compoziţia populaţiei. Ele nu cad, o dată pentru totdeauna, într-una din cele două categorii. Pentru a recunoaşte acest lucru, nu trebuie decât să ne amintim ce anume face ca ceva să fie un bun. Pentru ca ceva să fie un bun, trebuie să fie recunoscut şi tratat de cineva ca rar. Nu există, ca să spunem aşa, bunuri-ca-atare, ci bunurile sunt bunuri doar în ochii cuiva. Dar atunci, cum bunurile nu sunt niciodată bunuri ca atare – de vreme ce nicio analiză fizico-chimică nu poate identifica ceva ca un bun economic este clar că nu există niciun criteriu fix, obiectiv, pentru a clasifica bunurile ca publice ori private. Caracterul lor public sau privat depinde de numărul celor care le consideră bunuri, iar gradul în care sunt private sau publice se schimbă odată cu schimbările (ce pot continua la infinit) ale acestor evaluări. Chiar lucruri aparent complet private, cum ar fi interiorul apartamentului meu, sau culoarea lenjeriei mele intime, pot astfel deveni bunuri publice, dacă altcuiva începe să-i pese de ele. **[10]** Iar lucruri aparent publice, cum ar fi exteriorul casei mele, sau culoarea hainelor pe care le port pe deasupra, pot deveni bunuri extrem de private, imediat ce altor oameni încetează să le mai pese de ele. Mai mult, orice bun îşi poate schimba la nesfârşit caracteristicile; se poate transforma dintr-un bun privat sau public într-un rău privat sau public şi invers, în funcţie doar de modificările interesului sau ale nepăsării. Oricum, dacă lucrurile stau

aşa, atunci nicio decizie nu se poate baza pe clasificarea bunurilor drept private sau publice. [11] De fapt, pentru a lua astfel de decizii, nu doar că ar fi necesar, pentru a stabili cine profită de pe urma a ce, şi deci trebuie să participe la finanţare, să-l întrebi practic pe fiecare individ, în privinţa fiecărui bun, dacă îi pasă despre acesta într-un fel sau altul, şi eventual în ce măsură. (Şi cum s-ar putea şti dacă toţi spun adevărul?) Ci ar deveni de asemenea necesar ca toate modificările acestor evaluări să fie monitorizate continuu, rezultatul fiind că nicio decizie definită nu ar putea fi luată vreodată privind producerea a ceva, iar ca o consecinţă a acestei teorii lipsite de sens, vom fi murit cu toţii de mult. [12]

Dar, chiar dacă am fi dispuşi să ignorăm toate aceste dificultăţi şi să admitem, de dragul argumentului, că distincţia dintre bunurile private şi cele publice rezistă examinării, argumentul tot nu ar demonstra ceea ce pretinde că demonstrează. El nu oferă nici temeiuri constrângătoare pentru care bunurile publice – presupunând că ar exista ca o categorie separată de bunuriar trebui să fie produse, nici nu spune de ce statul, şi nu firmele private, ar trebui să le producă. Iată ce spune în esenţă teoria bunurilor publice, după introducerea distincţiei conceptuale mai-sus menţionate: că efectele pozitive ale bunurilor publice pentru oameni care nu au contribuit cu nimic la producerea sau finanţarea lor dovedesc faptul că aceste bunuri sunt dezirabile. Dar, evident, ele nu ar fi produse, ori cel puţin nu într-o cantitate şi la o calitate suficiente, pe o piaţă liberă şi concurenţială, deoarece nu toţi cei care ar profita de pe urma producţiei lor ar contribui şi financiar pentru a o face posibilă. Deci, pentru a se produce aceste bunuri (care sunt evident dezirabile, dar nu ar fi produse altfel), statul trebuie să intervină şi să-şi ofere asistenţa. Acest mod de raţionare, care poate fi găsit aproape în orice manual de economie (nu fac excepţie nici laureaţii Premiului Nobel [13]), este în întregime eronat, din două motive.

În primul rând, pentru a se trage concluzia că statul

trebuie să asigure bunurile publice care altfel nu ar fi produse, în lanţul raţionamentului trebuie să se insinueze o normă. Altfel, din propoziţia că, datorită unor caracteristici speciale ale lor, anumite bunuri nu ar fi produse, nu ar putea nimeni deduce concluzia că aceste bunuri *ar trebui* să fie produse. **[14]** Dar, având nevoie de o normă pentru justificarea concluziei lor, teoreticienii bunurilor publice au părăsit clar câmpul economiei ca ştiinţă pozitivă, *wertfrei*. Ei au trecut în schimb în domeniul moralei sau al eticii, şi ne-am aştepta prin urmare să ne ofere o teorie a eticii ca disciplină cognitivă pentru a legitima ceea ce fac şi pentru a justifica posibilitatea derivării concluziei la care ajung. Dar nicăieri în literatura dedicată bunurilor publice nu poate fi găsit ceva care să semene măcar vag cu o astfel de teorie cognitivă a eticii. Trebuie deci să spunem dintru început că teoreticienii bunurilor publice îşi folosesc prestigiul dobândit ca cercetători în câmpul economiei pozitive pentru a se pronunţa în privinţa unor probleme asupra cărora, aşa cum indică propriile lor scrieri, ei nu au nicio competenţă. Dar dacă, totuşi, au ajuns prin accident la o concluzie corectă, fără a o justifica cu ajutorul unei teorii etice elaborate? Devine evident că nimic nu poate fi mai departe de adevăr, imediat ce formulăm explicit norma necesară pentru a deriva mai-sus menţionată concluzie că statul trebuie să asiste producţia de bunuri publice. Această normă este: ori de câte ori se poate dovedi într-un fel că producţia unui anumit bun sau serviciu are un efect pozitiv asupra cuiva, dar că acesta nu ar fi produs deloc, sau nu ar fi produs într-o anume cantitate şi la o anume calitate dacă nu ar participa şi alţii la finanţarea lui, atunci este permisă utilizarea violenţei agresive împotriva acestor alte persoane, fie în mod direct, fie în mod indirect, cu ajutorul statului, iar aceste persoane pot fi silite să preia o parte din povara financiară necesară. Nu este nevoie de o discuţie amănunţită pentru a arăta că prin introducerea acestei reguli ar rezulta un haos, deoarece ea nu spune în esenţă decât că oricine îl poate agresa pe oricine, de câte

ori are chef. Mai mult, din discuţia asupra problemei justificării propoziţiilor normative (capitolul 7), ar fi trebuit să devină clar că această normă nu ar putea fi niciodată justificată ca echitabilă. Căci a argument astfel şi a căuta acordul asupra acestui argument presupune, contrar a ceea ce spune norma, faptul că integritatea fiecăruia ca unitate fizic independentă de luare a deciziilor este asigurată.

Dar teoria bunurilor publice cade nu doar datorită raţionamentului moral incorect pe care presupune. Chiar şi raţionamentul ei economic, utilitarist, este în întregime greşit. Aşa cum spune teoria bunurilor publice, s-ar putea să fie mai bine să existe bunuri publice decât să nu existe, deşi ar trebui să nu uităm faptul că nu există niciun temei *a priori* pentru care lucrurile trebuie să stea cu necesitate astfel (lucru care ar pune capăt chiar aici raţionamentului teoreticienilor bunurilor publice). Căci, în mod clar, este posibil să existe (şi se ştie că există) anarhişti care condamnă atât de puternic acţiunea statului încât ar prefera să nu existe deloc aşa-numitele bunuri publice decât ca ele să fie produse de stat! **[15]** În orice caz, chiar dacă am admite validitatea argumentului până în acest punct, trecerea de la propoziţia că bunurile publice sunt dezirabile la propoziţia că ele trebuie prin urmare să fie produse de către stat nu este deloc constrângătoare, deoarece nu acestea sunt opţiunile între care avem de decis. De vreme ce banii sau celelalte resurse trebuie retrase din utilizări alternative posibile pentru a finanţa bunurile publice presupus dezirabile, singura întrebare relevantă şi corectă rămâne aceea dacă aceste utilizări alternative ce pot fi date date banilor (adică bunurile private care ar fi putut fi achiziţionate, dar care acum nu mai pot fi, pentru că banii sunt cheltuiţi pentru bunurile publice) nu sunt cumva mai valoroase – mai urgentedecât bunurile publice. Iar răspunsul la această întrebare este absolut evident. În termenii evaluărilor consumatorilor, valoarea bunurilor publice, oricare ar fi nivelul ei absolut, este relativ mai mică decât cea a bunurilor private

concurente, deoarece dacă i-am lăsa să aleagă (şi nu le-am impune una dintre alternative), ei ar prefera fără îndoială să-şi cheltuiască banii în alt mod (căci, altfel, forţa nu ar fi fost necesară). Acest lucru demonstrează, dincolo de orice îndoială, că resursele utilizate pentru producerea de bunuri publice sunt risipite, deoarece consumatorilor li se oferă bunuri sau servicii care, sunt, în cel mai bun caz, de o importanţă secundară. Pe scurt, chiar dacă am presupune că există bunuri publice care să poată fi distinse cu claritate de cele private, şi chiar dacă am admite că un bun public poate fi folositor, bunurile publice ar fi încă în concurenţă cu bunurile private. Şi există doar o singură metodă de a afla dacă ele sunt sau nu dorite mai intens, în ce măsură şi, *mutatis mutandis*, dacă şi până unde producţia lor ar avea loc pe seama non-producţiei sau a producţiei reduse a unor bunuri private dorite mai intens: prin producerea *tuturor* lucrurilor de către firme private aflate în liberă concurenţă. Prin urmare, contrar concluziei la care au ajuns teoreticienii bunurilor publice, logica ne obligă să acceptăm rezultatul că doar un sistem al pieţei pure poate salva, din punctul de vedere al consumatorilor, raţionalitatea unei decizii de a produce un bun public. Şi doar o ordine pur capitalistă ne poate asigura că decizia privind cantitatea produsă dintr-un bun public (dacă acest bun trebuie produs) este la rândul ei raţională. **[16]** Doar o revoluţie semantică de dimensiuni cu adevărat orwelliene ar putea produce un rezultat diferit. Doar dacă am fi dispuşi să interpretăm un „nu” ca însemnând în realitate „da”, „a nu cumpăra ceva” ca „a prefera acel ceva decât ceea ce persoana care nu-l cumpără face în loc să nu-l cumpere”, „forţa” ca „libertate”, „non-contractarea” ca „încheiere a unui contract” etc, ar putea concepţia teoreticienilor bunurilor publice să fie „demonstrată”. **[17]** Dar, atunci, cum am mai putea fi siguri că cineva doreşte cu adevărat să spună ceea ce pare să dorească atunci când o spune, şi nu exact opusul, sau că nu doreşte să spună de fapt nimic, ci emite doar sunete fără sens? În niciun fel! M. Rothbard are deci

perfectă dreptate atunci când comentează încercările ideologilor bunurilor publice de a dovedi existenţa aşa-numitelor eşecuri ale pieţei datorate non-producerii bunurilor publice, sau a producerii lor în cantităţi sau la calităţi „deficitare”. El scrie: „... o astfel de concepţie priveşte complet greşit modul în care ştiinţa economică consideră că acţiunea pieţei libere *este* optimă. Ea este optimă nu din perspectiva opiniilor etice personale ale economistului, ci din perspectiva acţiunilor libere, voluntare, ale tuturor participanţilor, şi din perspectiva satisfacerii nevoilor liber exprimate ale consumatorilor. Intervenţia guvernamentală, prin urmare, se va îndepărta întotdeauna şi cu necesitate de la un astfel de optimum”. **[18]**

Într-adevăr, argumentele presupuse a demonstra eşecuri ale pieţei nu sunt altceva decât o sumă de absurdităţi. Dezbrăcate de hainele jargonului tehnic, tot ceea ce demonstrează ele este următorul lucru: o piaţă nu este perfectă, fiind caracterizată de principiul non-agresiunii operant în condiţii de raritate a bunurilor, şi prin urmare unele bunuri sau servicii, care ar putea fi produse doar dacă ar fi permisă agresiunea, nu vor fi produse. Adevărat. Dar niciun teoretician al pieţei nu ar îndrăzni să nege vreodată acest fapt. Totuşi, iar acesta este lucrul cel mai important, o asemenea „imperfecţiune” a pieţei poate fi apărată, moral şi economic, pe când presupusele „perfecţiuni” ale pieţelor, propovăduite de teoreticienii bunurilor publice, nu pot fi apărate. **[19]** Este destul de adevărat, de asemenea, că o încetare a practicilor curente ale statului de a produce bunuri publice ar implica o anumită schimbare a structurii sociale existente şi a distribuţiei avuţiei; şi că o astfel de modificare ar crea greutăţi unor oameni. De fapt, exact acesta este motivul pentru care există o rezistenţă publică răspândită faţă de ideea unei politici de privatizare a funcţiilor statului, deşi pe termen lung avuţia socială totală ar spori. Cu siguranţă, însă, că acest argument nu poate acceptat ca valid pentru demonstrarea eşecului pieţei.

Dacă unui om i se permisese să-i lovească pe alţii în cap, iar acum nu i se mai permite, el are desigur de suferit. Dar am putea cu greu accepta *acest* fapt ca o scuză pentru menţinerea vechii reguli care-i permitea să lovească. El are de suferit, dar suferinţa lui înseamnă înlocuirea unui sistem în care unii consumatori au dreptul de a decide în ce măsură altor consumatori nu le este permis să cumpere voluntar ceea ce doresc să cumpere cu mijloacele pe care le au la dispoziţie şi pe care le-au dobândit legitim, cu o ordine socială în care fiecare consumator are un drept egal de a decide ce şi cât să fie produs. Şi, fără îndoială, o astfel de substituire ar fi preferabilă din punctul de vedere al tuturor consumatorilor, în postura lor de consumatori voluntari.

Prin urmare, raţionamentul logic ne obligă să acceptăm concluzia lui Molinari, citată mai sus, că toate bunurile şi serviciile ar trebui, în interesul consumatorilor, să fie asigurate prin mijlocirea pieţelor. **[20]** Nu doar că teza potrivit căreia ar exista categorii de bunuri ce pot fi distinse clar (care ar cere formularea de amendamente speciale la teza generală a superiorităţii economice a capitalismului), este una falsă; chiar dacă ar exista astfel de categorii, nu poate fi găsit niciun motiv special pentru care aceste pretinse bunuri publice speciale nu ar trebui să fie la rândul lor produse de firme private, de vreme ce ele se află invariabil în competiţie cu bunurile private. De fapt, în ciuda întregii propagande a teoreticienilor bunurilor publice, eficienţa mai mare a pieţelor, în comparaţie cu cea a statului, a fost observată cu privire la tot mai multe dintre pretinsele bunuri publice. Confruntat fiind zi de zi cu experienţa, cu greu ar putea cineva care studiază serios aceste chestiuni să nege faptul că astăzi pieţele ar putea produce servicii poştale, căi ferate, electricitate, telefoane, educaţie, bani, drumuri, etc., mai eficient (adică mai pe placul consumatorilor) decât statul. Cu toate acestea, oamenii se jenează de obicei să admită, într-un anumit sector, ceea ce logica i-ar obliga să o facă: în domeniul producţiei de securitate. De aceea, în restul

acestui capitol, vom explica funcţionarea superioară a economiei capitaliste în acest domeniu particular – o superioritate pentru care a fost adus deja argumentul logic, dar care va deveni mai convingătoare odată cu adăugarea de material empiric şi cu studierea ei ca problemă de sine stătătoare. **[21]**

Cum ar funcţiona un sistem al producătorilor de securitate non-monopolişti şi concurenţi? Ar trebui să fie clar de la bun început faptul că, răspunzând la această întrebare, părăsim domeniul analizei pur logice, iar din acest motiv răspunsului îi vor lipsi cu necesitate certitudinea şi caracterul apodictic al sentinţelor privitoare la validitatea teoriei bunurilor publice. Problema cu care ne confruntăm este perfect analoagă celei privitoare la modul în care piaţă ar rezolva problema producţiei de hamburgeri, mai ales dacă până în acest moment hamburgerii ar fi fost produşi doar de către stat, şi prin urmare nu ar exista o experienţă trecută. Se pot doar încerca răspunsuri. Nimeni nu ar putea să cunoască cu precizie structura industriei hamburgerilor – câte companii concurente ar lua fiinţă, ce importanţă ar avea această industrie în comparaţie cu altele, cum ar arăta hamburgerii, câte tipuri diferite de hamburgeri ar apărea pe piaţă pentru a dispărea poate din nou datorită lipsei cererii etc. Nimeni nu ar putea şti toate circumstanţele şi toate modificările petrecute în timp, care ar afecta chiar structura producţiei de hamburgeri – modificări în cererea diferitelor grupuri de consumatori, în tehnologie, în preţurile diferitelor bunuri care afectează direct sau indirect industria respectivă, şi aşa mai departe. Trebuie să subliniem faptul că lucrurile nu stau altfel nici atunci când este vorba despre producţia privată de securitate. Dar aceasta nu implică faptul că nu ar putea fi spus nimic determinat în această problemă. Presupunând câteva condiţii generale ale cererii pentru serviciile de securitate, cunoscute a fi mai mult sau mai puţin realiste prin examinarea lumii aşa cum este ea azi, ceea ce poate şi va fi spus este modul în care diferitele ordini sociale ale

producţiei de securitate, caracterizate prin diferite constrângeri structurale, vor reacţiona diferit. [22] Să analizăm pentru început caracteristicile producţiei de securitate monopoliste, conduse de stat, pentru că, cel puţin în acest caz, ne putem referi la dovezi ample privitoare la validitatea concluziilor obţinute, pentru ca mai apoi să comparăm rezultatele acestei prime antize cu ceea ce ar fi de aşteptat să se întâmple dacă un astfel de sistem ar fi înlocuit de unul non-monopolist.

Chiar dacă securitatea este considerată a fi un bun public, ea trebuie să concureze cu alte bunuri pentru alocarea unor resurse rare. Ceea ce se cheltuieşte pentru securitate nu mai poate fi cheltuit pentru alte bunuri care ar putea la rândul lor să sporească satisfacţia consumatorilor. Mai mult, securitatea nu este un bun unic, omogen, ci constă mai curând din numeroase aspecte şi elemente componente. Nu există doar prevenire, detectare şi aplicare a legii, ci şi securitate cu privire la jefuitori, violatori, la cei ce poluează mediul, la dezastrele naturale etc. În plus, securitatea nu este produsă global, ci poate fi oferită în unităţi marginale. De asemenea, oameni diferiţi atribuie importanţe diferite securităţii ca întreg şi diverselor sale aspecte, în funcţie de caracteristicile lor personale, de experienţa trecută privitoare la diverşi factori de insecuritate, şi de timpul şi locul în care se întâmplă să trăiască. [23] Se naşte acum, întorcându-ne la problema economică fundamentală a alocării resurselor rare pentru utilizări concurente, întrebarea: cum poate statul (o organizaţie care nu este finanţată exclusiv prin contribuţii voluntare şi prin vânzarea propriilor produse, ci mai degrabă, parţial sau total, din impozite) să decidă cât de multă securitate să producă, în cât de multe dintre nenumăratele ei aspecte, cui şi unde să i-o ofere, şi în ce cantitate? Răspunsul este că nu există niciun mod raţional de decizie. Din punctul de vedere al consumatorilor, reacţia statului la cererea lor pentru securitate, trebuie prin urmare să fie considerat arbitrară! Avem nevoie de un poliţist şi de un judecător, sau de 100.000 din fiecare? Ar

trebui oare să fie aceştia plătiţi cu 100$/lună, sau cu 10.000 $? Ar trebui oare poliţiştii, oricât de mulţi am avea, să petreacă mai mult timp patrulând pe străzi, urmărindu-i pe hoţi, recuperând bunurile furate, sau spionându-i pe participanţii la infracţiuni în care nu există victime, cum ar fi prostituţia, drogurile sau contrabanda? Şi ar trebui oare judecătorii să dedice mai mult timp şi energie pentru a audia cazurile de divorţ, de încălcare a regulilor de circulaţie, de furt din magazine, de crimă, sau cazurile de încălcare a legilor anti-trust? Cu certitudine, la toate aceste întrebări trebuie să se răspundă cumva, deoarece atâta vreme cât există raritate şi nu trăim în Grădina Edenului, timpul şi banii cheltuiţi pentru un lucru nu pot fi cheltuiţi pentru altul. Statul, la rândul său, trebui să dea un răspuns, dar, orice ar face, el *nu* este supus criteriului profitului şi al pierderii. Prin urmare, acţiunea sa este arbitrară şi implică cu necesitate nenumărate alocări, din perspectiva consumatorilor, defectuoase şi risipitoare. **[24]** Independenţi în mare măsură de dorinţele consumatorilor, producătorii de securitate angajaţi de stat fac în schimb, după cum ştie toată lumea, ceea ce *lor* le place. Taie frunze la câini în loc să facă ceva, iar dacă muncesc preferă să facă ceea ce este mai uşor sau ceea ce le conferă lor putere, mai degrabă decât să servească consumatorilor. Ofiţerii de poliţie se plimbă mult timp cu maşinile, îi hărţuiesc pe cei ce comit mici încălcări ale regulilor de circulaţie, şi cheltuiesc sume enorme de bani pentru a investiga infracţiuni fără victime, care nu sunt pe placul multora (non-participanţi), dar pentru lupta împotriva cărora foarte puţini ar fi dispuşi să plătească, nefiind direct afectaţi. Dar, în privinţa acelui lucru pe care consumatorii îl doresc cu cea mai mare intensitate – prevenirea crimelor grave (adică a celor *cu* victime), detectarea şi pedepsirea eficientă a criminalilor periculoşi, recuperarea daunelor, şi asigurarea unor compensaţii plătite de agresori victimelor agresiunii –, ineficienţa lor este notorie, în ciuda subvenţiilor mereu mai mari de la buget.

Mai mult, şi mă reîntorc aici la problema calităţii scăzute a serviciilor (în condiţiile alocărilor date), orice ar face judecătorii şi poliţiştii angajaţi de stat (aşa arbitrar cum o fac), deoarece venitul lor este mai mult sau mai puţin independent de evaluările date de consumatori respectivelor servicii, ei vor tinde să facă de mântuială. Observăm astfel arbitrarietatea şi brutalitatea poliţiei, precum şi lentoarea proceselor. Mai mult, este de remarcat faptul că nici poliţia, nici sistemul juridic nu oferă consumatorilor ceva care să aducă măcar vag cu un contract de servicii în care să se specifice în termeni lipsiţi de ambiguitate ce procedură trebuie să se aştepte consumatorul că va fi pusă în mişcare într-o situaţie specifică. Mai curând, ambele operează într-un vid contractual care le permite să-şi modifice arbitrar, în timp, regulile de procedură, şi care explică faptul cu adevărat ridicol că rezolvarea disputelor dintre poliţişti şi judecători, pe de o parte, şi cetăţenii privaţi, pe de altă parte, nu este atribuită unei a treia părţi independente, ci tot unui poliţist sau unui judecător, angajat tot de stat, la fel ca şi una din părţile în dispută.

În al treilea rând, oricine a văzut secţii de poliţie şi tribunale conduse de stat, ca să nu mai vorbim despre puşcării, ştie cât de adevărat este faptul că factorii de producţie utilizaţi pentru a ne oferi securitate sunt suprautilizaţi, prost întreţinuţi şi cu aspect dezgustător. Cei care îi folosesc nu au niciun motiv de a-i satisface pe consumatorii care le asigură veniturile. Iar dacă, în cazuri excepţionale, se întâmplă ca lucrurile să nu stea aşa, atunci acest fapt a fost posibil doar la costuri mult mai mari, comparativ, decât pentru orice afacere privată. **[25]**

Fără nicio îndoială, toate aceste probleme, inerente unui sistem de producţie monopolistă a securităţii, ar fi rezolvate relativ rapid odată ce o cerere dată pentru servicii de securitate ar apărea pe o piaţă concurenţială a cărei structură a iniţiativei, pentru producători, este total diferită. Aceasta nu înseamnă că s-ar găsi o soluţie „perfectă” a problemei securităţii. Ar exista încă hoţi şi

criminali; nu toate daunele vor fi recuperate, şi nici toţi ucigaşii prinşi. Dar, în termenii evaluărilor consumatorilor, situaţia s-ar îmbunătăţi în măsura în care natura umană ar permite acest lucru. În primul rând, în măsura în care există un sistem concurenţial, adică atâta vreme cât producătorii de securitate depind de achiziţiile voluntare, a căror majoritate probabil că va lua forma unor contracte de asigurare încheiate în avans faţă de orice „ocurenţă" a insecurităţii sau agresiunii, niciun producător nu ar putea să-şi sporească venitul fără a-şi îmbunătăţi serviciile sau calitatea produselor, aşa cum sunt ele percepute de consumatori. Mai mult, toţi producătorii de securitate luaţi la un loc, nu ar putea să „umfle" importanţa industriei lor decât dacă, din indiferent ce motiv, consumatorii ar începe într-adevăr să evalueze securitatea ca superioară altor bunuri, asigurându-se astfel faptul că producţia de securitate nu ar avea niciodată şi nicăieri loc pe seama non-producţiei, sau a producţiei reduse de să spunem, brânză, ca bun privat concurent. În plus, producătorii de servicii de securitate ar trebui să-şi diversifice ofertele într-un grad considerabil, deoarece există o cerere extrem de diversificată pentru produsele ţinând de securitate printre milioanele şi milioanele de consumatori. Direct dependenţi fiind de sprijinul voluntar al consumatorilor, ei ar avea imediat de suferit financiar dacă nu ar reacţiona adecvat la nevoile, sau la schimbările nevoilor consumatorilor. Astfel, fiecare consumator ar avea o influenţă, oricât de mică, asupra bunurilor care apar sau dispar pe piaţa securităţii. În loc să ofere fiecăruia un „pachet de securitate" uniform, aşa cum este caracteristic unei politici a producţiei de stat, pe piaţă vor apărea o multitudine de pachete de servicii. Ele ar fi croite pe măsura nevoilor de securitate diferite ale diferiţilor oameni, luând în considerare diversele lor ocupaţii, comportamentul lor riscant, diferitele lucruri care trebuie protejate şi asigurate, diferitele locaţii geografice şi diferitele constrângeri temporale.

Dar aceasta este departe de a fi totul. În afara

diversificării lor, s-ar îmbunătăţi de asemenea conţinutul şi calitatea produselor. Nu doar că tratamentul aplicat consumatorilor de către angajaţii firmelor de securitate s-ar îmbunătăţi imediat, şi că ar dispărea în cele din urmă atitudinea de tip „poate că mie nu-mi pasă”, arbitrarietatea şi chiar brutalitatea, neglijenţa şi încetineala sistemelor actuale ale poliţiei şi justiţiei. De vreme ce ele ar fi dependente de sprijinul voluntar al consumatorilor, orice tratament impropriu, impoliteţe sau incompetenţă i-ar putea costa pe angajaţii lor slujbele. Mai mult, particularitatea mai-sus menţionată – aceea că decizia asupra disputelor dintre un client şi producătorul său de servicii este inavariabil lăsată la latitudinea ultimuluiar dispărea aproape cu certitudine, iar arbitrarea conflictelor de către părţi independente va deveni oferta standard a producătorilor de securitate. Cel mai important lucru, însă, ar fi că, pentru a atrage şi păstra clienţii, producătorii unor astfel de servicii ar trebui să ofere *contracte* care ar permite consumatorului să ştie ce cumpără şi i-ar crea posibilitatea de a formula o plângere validă, intersubiectiv verificabilă, dacă acţiunea reală a producătorului de securitate nu s-ar ridica la înălţimea obligaţiilor sale. Iar, mai specific, pentru că ele nu sunt contracte individualizate privitoare la servicii, în care clieţii plătesc exclusiv pentru a-şi acoperi propriile riscuri, ci mai degrabă contracte de asigurare propriu-zise care implică o punere laolaltă a propriilor riscuri cu cele ale altora, contrar practicii etatiste prezente, aceste contracte cu certitudine că nu vor conţine o schemă redistributivă introdusă deliberat pentru a favoriza un grup de oameni pe seama altuia. Altfel, dacă cineva ar simţi că contractul ce i-a fost oferit ar presupune ca el să plătească pentru nevoile şi riscurile speciale ale altora – adică pentru factori de posibilă insecuritate pe care nu i-a perceput ca aplicabili în propriul caz –, el pur şi simplu l-ar respinge, sau şi-ar înceta plăţile.

Totuşi, după ce s-au spus toate aceste lucruri, va apărea inevitabil întrebarea: „Dar oare un sistem

concurenţial al producţiei de securitate nu va avea ca rezultat necesar conflictul social permanent, haosul şi anarhia?” Trebuie făcute câteva menţiuni cu privire la această pretinsă critică. În primul rând, trebuie să observăm faptul că o astfel de impresie nu este deloc în concordanţă cu evidenţa empirică, istorică. Au existat în diferite locuri sisteme de tribunale concurenţiale, cum ar fi cazul vechii Irlande sau al Ligii Hanseatice, înaintea apariţiei statului naţional modern şi, din câte ştim, ele au funcţionat bine. **[26]** Judecând din perspectiva ratei criminalităţii (al proporţiei dintre numărul de infracţiuni şi populaţie), poliţia privată din Vestul Sălbatic (care, în treacăt fie spus, nu era atât de sălbatic cum lasă unele filme să se înţeleagă) avea un succes relativ mai mare decât poliţia de azi, sprijinită de stat. **[27]** Şi, pentru a ne întoarce la experienţa şi exemplele contemporane, există chiar şi azi milioane şi milioane de contacte internaţionale – contacte comerciale şi turisticeşi pare cu certitudine o exagerare să spunem că, de exemplu, în aceste contacte există mai multe fraude, mai multe crime şi mai multe încălcări ale contractelor decât în relaţiile domestice. Iar lucrurile stau astfel, ar trebui să observăm, în lipsa unui mare legislator şi producător de securitate monopolist. În fine, nu trebuie să uităm că şi astăzi, într-un mare număr de ţări, există diverşi producători de securitate în afara statului: investigatori privaţi, detectivi ai companiilor de asigurări, instituţii de arbitraj private. În ceea ce priveşte funcţionarea lor, impresia generală pare să confirme teza că ele au mai mult, şi nu mai puţin, succes în rezolvarea conflictelor sociale decât instituţiile publice corelate.

Toruşi, aceste dovezi istorice sunt discutabile, în special în privinţa posibilităţii de a deriva din ele vreo informaţie generală. Dar există, de asemenea, temeiuri sistematice pentru care teama exprimată în critica de mai sus nu este întemeiată. Paradoxal aşa cum ar părea la o primă privire, acest lucru se întâmplă deoarece stabilirea unui sistem concurenţial al producătorilor de securitate implică crearea unei structuri instituţionalizate a iniţiativei

de a produce o ordine a legii şi a aplicării acesteia care să întrunească cel mai mare grad posibil de consens în privinţa problemei rezolvării conflictelor, şi prin urmare va tinde să genereze mai puţină nelinişte socială şi mai puţine conflicte decât cea monopolistă! **[28]** Pentru a înţelege acest lucru, este necesar să analizăm mai atent singura situaţie tipică ce-i permite scepticului să creadă în virtuţile superioare ale unui ordini a producţiei de securitate organizate monopolist. Aceasta este situaţia unui conflict care apare între A şi B, cei doi sunt asiguraţi la companii diferite, iar acestea nu pot ajunge la un acord imediat privitor la validitatea revendicărilor concurente formulate de clienţi. (Nu ar exista nicio problemă dacă s-ar ajunge la un astfel de acord, sau dacă ambii clienţi ar fi asiguraţi de una şi aceeaşi companie – sau cel puţin nu ar fi cu nimic o problemă diferită de cea apărută într-un sistem al monopolului de stat!) Nu ar duce oare întotdeauna o astfel de situaţie la un conflict armat? Acest lucru este extrem de improbabil. În primul rând, orice confruntare violentă între companii ar fi costisitoare şi riscantă, în special dacă aceste companii au atins o dimensiune respectabilă, lucru important pentru ele, în special pentru a apărea ca garanţi eficienţi ai securităţii în ochii potenţialilor clienţi. Mai important este totuşi faptul că, într-un sistem concurenţial în care fiecare companie este dependentă de continuarea plăţilor voluntare ale consumatorilor, orice confruntare va trebui să fie susţinută deliberat de către fiecare client al ambelor companii. Dacă o singură perosnă şi-ar retrage sumele pe care le-a plătit, deoarece nu ar fi convinsă că lupta armată este necesară pentru rezolvarea conflictului în cauză, atunci s-ar crea imediat o presiune economică asupra companiei, pentru a căuta o soluţie paşnică a conflictului. **[29]** Astfel, orice producător de securitate pe o piaţă concurenţială, ar fi extrem de precaut în privinţa disponibilităţii sale de a se angaja în acţiuni violente pentru rezolvarea conflictelor. În schimb, în măsura în care consumatorii doresc o aplanare paşnică a conflictelor, fiecare producător de securitate ar depune eforturi intense

pentru a oferi astfel de măsuri clienţilor săi şi pentru a stabili în avans, astfel încât toată lumea să ştie, cărui proces de arbitraj ar fi dispus să i se supună, împreună cu clienţii săi, în cazul unor dezacorduri asupra evaluării unor revendicări conflictuale. Iar cum o astfel de schemă ar putea să le apară a fi cu adevărat operaţională clienţilor diferitelor firme doar dacă există între ei un acord asupra unor asemenea măsuri de arbitraj, s-ar dezvolta natural un sistem legal universal acceptabil pentru clienţii tuturor producătorilor de securitate concurenţi, care să guverneze relaţiile dintre companii. Mai mult, presiunea economică pentru generarea unor reguli consensuale privitoare la tratarea conflictelor are consecinţe chiar mai îndepărtate. Într-un sistem concurenţial, arbitrii independenţi cărora li s-ar încredinţa sarcina de a identifica soluţii paşnice ale conflictelor ar fi dependenţi de sprijinul continuu al celor două companii aflate în dezacord, în măsura în care ele ar putea selecta alţi judecători dacă una dintre ele nu ar fi satisfăcută de rezultatul arbitrajului. Astfel, aceşti judecători ar fi presaţi să găsească soluţii problemelor care li se înaintează, de data aceasta nu în raport cu aspectul procedural al legii, ci cu conţinutul ei, soluţii care să fie acceptabile ca drepte şi echitabile pentru toţi clienţii firmelor implicate într-un caz dat. **[30]** Altfel, una sau mai multe companii şi-ar putea pierde o parte din clienţi, ceea ce le-ar face să apeleze la un alt arbitru atunci când se va ivi din nou nevoia. **[31]**

N-ar fi însă posibil ca, într-un sistem concurenţial, o firmă producătoare de securitate să depăşească graniţele legii – adică, sprijinită de propriii ei clienţi, să înceapă să le agreseze pe altele? Fără îndoială, nu avem cum nega că acest lucru s-ar putea să fie posibil, deşi trebuie subliniat din nou faptul că aici ne aflăm în domeniul ştiinţei sociale empirice şi că nu avem cum să ştim cu certitudine. Dar, totuşi, insinuarea tacită că posibilitatea ca o firmă de securitate să iasă în afara legii ar indica în vreun fel o deficienţă severă a filosofiei şi economiei unei ordini sociale pur capitaliste, este greşită. **[32]** În primul rând, ar

trebui să ne amintim că orice sistem social, iar o ordine socială etatist-socialistă nu mai puţin decât o economie a pieţei pure, este dependent pentru a-şi continua existenţa de opinia publică, şi că o stare dată a opiniei publice este întotdeauna cea care delimitează ceea ce poate şi ceea ce nu poate să se întâmple într-o societate dată. Starea curentă a opiniei publice vest-germane, de exemplu, face imposibil sau extrem de improbabil ca un sistem etatist-socialist de tip rus contemporan să poată fi impus publicului din Germania de Vest. Lipsa sprijinului public pentru un astfel de sistem l-ar condamna la eşec şi l-ar face să se prăbuşească. Şi ar fi chiar mai improbabil ca orice astfel de tentativă de a impune o ordine de tip rus să spere că ar putea vreodată reuşi în America, dată fiind opinia publică americană. Astfel, pentru a sesiza corect problema companiilor ce ies în afara legii, întrebarea de mai sus ar trebui formulată astfel: cât de probabil este ca orice astfel de eveniment să se întâmple într-o societate dată, în condiţiile specifice ale stării opiniei ei publice? Astfel formulată întrebarea, este clar că răspunsul ar suna diferit pentru societăţi diferite. Pentru unele, caracterizate prin înrădăcinarea adâncă a ideilor socialiste în rândul publicului, probabilitatea reapariţiei unei companii agresive ar fi mai mare, iar pentru alte societăţi ar exista o şansă mai mică pentru ca acest lucru să se întâmple. Dar, atunci, ar fi oare perspectiva unui sistem concurenţial de producţie a securităţii în orice caz dat mai bună sau mai proastă decât menţinerea unui sistem etatist? Să luăm în considerare, de exemplu, Statele Unite de azi. Să presupunem că, printr-un act legislativ, statul şi-a abolit drepturile de a produce securitate cu bani proveniţi din impozite, şi că ar fi introdus un sistem concurenţial de producere a securităţii. Dată fiind starea opiniei publice, cât de probabil ar fi să apară producători care să iasă din cadrul legii; şi ce s-ar întâmpla dacă ar apărea? Evident, răspunsul ar depinde de reacţiile publicului faţă de această schimbare a situaţiei. Astfel, prima replică adresată acelora care combat ideea unei pieţe private pentru

securitate ar trebui să fie: dar tu? Care ar fi reacţia ta? Teama ta faţă de companiile care folosesc mijloace nelegale ar însemna că te-ai angaja în schimburi contractuale cu un producător de securitate care a agresat alţi oameni şi proprietăţile acestora, sau ai continua să-l sprijini dacă ar face-o? Cu siguranţă, criticul ar fi redus în bună măsură la tăcere prin acest contraatac. Dar mai important decât acest lucru este răspunsul sistematic implicat în acest contraatac personal. Cu siguranţă, schimbarea de situaţie descrisă ar presupune o modificare în structura cost-beneficiu, cu care va trebui să se confrunte fiecare atunci când va lua deciziile. Înaintea introducerii unui sistem concurenţial al producţiei de securitate, fusese legal să participi la şi să susţii agresiunea (statului). Acum, o astfel de activitate ar fi una ilegală. Prin urmare, dată fiind conştiinţa fiecăruia, care face ca propriile decizii să-i apară mai mult sau mai puţin costisitoare, adică mai mult sau mai puţin în armonie cu principiile proprii privind comportamentul corect, sprijinul pentru o firmă angajată în exploatarea unor oameni nedispuşi să-i susţină acţiunile ar fi evident mai costisitor acum decât înainte. Datorită acestui fapt, trebuie să presupunem că ar creşte numărul celor care şi-ar folosi acum banii pentru a susţine o firmă angajată în afaceri cinstite – printre ei găsindu-se chiar şi aceia care altfel ar fi susţinut statul –, şi că ar creşte oriunde s-ar încerca un astfel de experiment social. Prin contrast, numărul oamenilor încă ataşaţi unei politici a exploatării şi a câştigului pe seama altora ar scădea. Cât de drastic ar fi acest efect ar depinde, desigur, de starea opiniei publice. În exemplul examinat – Statele Unite, acolo unde teoria naturală a proprietăţii este extrem de răspândită şi acceptată ca etică privată, filosofia libertariană fiind în esenţă ideologia pe care a fost clădită ţara şi care i-a permis acesteia dezvoltarea**[33]** efectul menţionat mai sus ar fi, în mod natural, extrem de pronunţat. În consecinţă, firmele producătoare de securitate ataşate filosofiei protejării şi aplicării legii libertariene vor atrage cea mai

mare parte a sprijinului şi asistenţei financiare oferite de public. Şi, deşi ar putea fi adevărat că unii oameni, şi printre ei în special cei care profitaseră de vechea ordine, ar putea să continue să-şi dea sprijinul pentru o politică de agresiune, este foarte improbabil că ei ar fi suficienţi ca număr şi forţă pentru a putea reuşi. Mai curând, rezultatul probabil ar fi acela că firmele cinstite ar atinge forţa necesară – singure sau unindu-şi eforturile, şi susţinute de clienţii lor voluntari pentru a controla orice astfel de apariţie a unor producători care să depăşească limitele legii şi pentru a-i distruge oriunde şi oricând iau aceştia fiinţă. **[34]** Iar dacă, împotriva tuturor aşteptărilor, producătorii cinstiţi de securitate ar pierde lupta de păstrare a pieţei libere în producţia de securitate şi dacă ar reapărea un monopol, pur şi simplu am avea din nou de-a face cu un stat. **[35]**

În orice caz, prin introducerea unui sistem social pur capitalist în care producătorii de securitate sunt privaţi – un sistem care să permită libertatea de alegeres-ar obţine cu necesitate o situaţie mai bună decât cea prezentă. Chiar dacă o astfel de ordine s-ar prăbuşi mai apoi datorită faptului că prea mulţi oameni sunt încă ataşaţi unei politici de exploatare şi agresiune împotriva altora, cel puţin omenirea ar avea experienţa unei perioade glorioase. Iar dacă această ordine ar supravieţui, ceea ce pare să fie mai probabil, ar însemna începutul unui sistem încă nemaiîntâlnit ai dreptăţii şi al prosperităţii economice.

[1] G. de Molinari, „The Production of Security", Center for Libertarian Studies, Occasional Paper No.2, New York, 1977, p.3

[2] Ibid., p.4

[3] Pentru diferite abordări ale teoreticienilor bunurilor publice, cf. J. Buchanan şi G. Tullock, *The Calculus of Consent*, Ann Arbor, 1962; J. Buchanan, *The Public Finances*, Homewood, 1970; şi *The Limits of Liberty*, Chicago, 1975; G. Tullock, *Private Wants, Public Means*, New York, 1970; M. Olson, *The Logic of Collective Action*, New York, 1965; W. Baumol, *Welfare Economics*

and the Theory of the State, Cambridge, 1952.

[4] Pentru ceea ce urmează, cf. M.N. Rothbard, *Man, Economy and State*, Los Angeles, 1970, pp.883 ş.u; şi „The Myth of Neutral Taxation" în *Cato Journal*, 1981; W. Block, „Free Market Transportation: Denationalizing the Roads", în *Journal of Libertarian Studies*, 1979; şi „Public Goods and Externalities: The Case of Roads", în *Journal of Libertarian Studies*, 1983.

[5] Cf., de exemplu, W. Baumol şi A. Blinder, *Economics, Principles and Policy*, New York, 1979, cap.31

[6] Un alt criteriu folosit adesea pentru bunurile publice este „non-rivalitatea în consum". În general, cele două criterii par să coincidă: atunci când nu pot fi excluşi blatiştii, non-rivalitatea consumului este posibilă; iar atunci când ei pot fi excluşi, consumul implică rivalitatea, sau aşa pare. Totuşi, după cum argumentează teoreticienii bunurilor publice, această coincidenţă nu este perfectă. Putem concepe, spun ei, o situaţie în care, deşi excluderea blatiştilor este posibilă, includerea lor ar putea să nu presupună niciun cost suplimentar (costul marginal al admiterii blatiştilor ar fi zero), iar consumul bunului în cauză de către blatistul suplimentar admis nu ar trebui cu necesitate să ducă la o scădere a consumului acelui bun disponibil pentru alţii. Un astfel de bun ar fi, de asemenea, un bun public. Şi pentru că excluderea ar fi practicată pe piaţa liberă, iar bunul nu ar deveni disponibil pentru consumul fiecăruia în condiţii de non-rivalitate (chiar dacă acest lucru nu ar presupune costuri adiţionale), acest lucru, conform logicii etatist-socialiste, ar dovedi un eşec al pieţei, adică un nivel suboptimal al consumului. Prin urmare, statul ar trebui să-şi asume sarcina de a produce astfel de bunuri. (O sală de teatru, de exemplu, ar putea fi plină doar pe jumătate, deci admiterea unor spectatori suplimentari, pe gratis, nu ar costa nimic, iar faptul că aceştia ar privi piesa nu i-ar afecta pe spectatorii plătitori; deci piesa ar îndeplini criteriile pentru a fi un bun public. Totuşi, pentru că proprietarul teatrului ar practica excluderea, în loc să le permită blatiştilor să se bucure de

un spectacol „gratuit”, sălile de teatru ar fi candidate potrivite pentru naţionalizare.). Despre numeroasele erori implicate în definirea bunurilor publice în termenii non-rivalităţii consumului, cf. notelor 12 şi 16 de mai jos.

[7] Cf., asupra acestui punct, W. Block, „Public Goods and Externalities”, în *Journal of Libertarian Studies*, 1983

[8] Cf., de exemplu, J. Buchanan, *The Public Finances*, Homewood, 1970, p.23; P. Samuelson, *Economics*, New York, 1976, p.160

[9] Cf. R. Coase, „The Lighthouse în Economics”, în *Journal of Law and Economics*, 1974

[10] Cf., de exemplu, argumentului ironic al lui W. Block că şosetele ar fi bunuri publice din „Public Goods and Externalities”, în *Journal of Libertarian Studies*, 1983

[11] Ca să evităm aici orice neînţelegeri, să spunem că orice producător şi orice asociaţie de producători care iau decizii împreună pot, oricând, să decidă dacă să producă sau nu un bun pe baza evaluării privitoare la caracterul lui public sau privat. De fapt, decizii privitoare la producerea sau nu pe cale privată a bunurilor publice sunt luate constant în cadrul creat de o economie de piaţă. Ce este imposibil de decis este dacă să fie ignorat sau nu rezultatul funcţionării pieţei libere, pe baza gradului în care un bun este public sau privat.

[12] Atunci, de fapt, introducerea distincţiei dintre bunurile private şi cele publice constituie o reîntoarcere în epoca presubiectivistă a economiei. Din perspectiva economiei subiectiviste, nu există niciun bun care să poată fi caracterizat obiectiv drept privat sau public. Acesta este, în esenţă, motivul pentru care cel de-al doilea criteriu propus pentru bunurile publice, non-rivalitatea consumului (cf. notei 6 de mai sus), se prăbuşeşte la rândul său. Căci cum oare ar putea un observator extern să determine dacă admiterea gratuită a unui blatist suplimentar ar duce sau nu la o reducere a posibilităţii altora de a consuma acel bun?! Este clar că nu ar avea cum să o facă cu obiectivitate. De fapt, s-ar putea ca bucuria cuiva de a viziona un film sau de a conduce pe şosea să fie

considerabil redusă dacă mai mulţi oameni ar fi admişi în acel cinematograf sau pe acea şosea. Iarăşi, pentru a afla dacă lucrurile stau sau nu astfel, ar trebui ca fiecare individ să fie întrebat – şi nu toată lumea ar cădea de acord. (Ce s-ar întâmpla atunci?) Mai mult, deoarece chiar şi un bun care permite non-rivalitatea consumului nu este unul gratuit, ca o consecinţă a admiterii blatiştilor suplimentari va apărea *în cele din urmă* „înghesuiala", şi deci fiecare va trebui întrebat despre „limita" potrivită. În plus, consumul meu ar putea fi sau nu afectat, în funcţie de *cine* este admis gratuit, deci ar trebui să fiu întrebat şi asupra acestui lucru. În fine, fiecare ar putea să-şi schimbe, în timp, opiniile asupra acestui lucru. Este deci la fel de imposibil de decis dacă un bun este sau nu un candidat pentru producţia de stat (mai curând decât pentru cea privată), pe baza criteriului non-rivalităţii consumului, ca şi pe baza celui al non-excludabilităţii. (Cf., de asemenea, notei 16 de mai jos.)

[13] Cf. P. Samuelson, „The Pure Theory of Public Expenditure", în *Review of Economics and Statistics*, 1954; şi *Economics*, New York, 1976, cap.8; M. Friedman, *Capitalism and Freedom*, Chicago, 1962, cap.2; F.A. Hayek, *Law, Legislation and Liberty*, vol.3, Chicago, 1979, cap.14

[14] În ultimii ani, economiştii (şi în special cei aparţinând aşa-numitei şcoli de la Chicago) au devenit tot mai preocupaţi de analiza drepturilor de proprietate (cf. H. Demsetz, „The exehange and Enforcement of Property Rights", în *Journal of Law and Economics*, 1964; şi „Toward a Theory of Property Rights", în *American Economic Review*, 1967; R. Coase, „The Problem of Social Cost", în *Journal of Law and Economics*, 1960; A. Alchian, *Economic Forces at Work*, Indianapolis, 1977, partea a 2-a; R. Posner, *Economic Analysis of Law*, Boston, 1977). Astfel de analize, totuşi, nu au nimic de-a face cu etica. Din contră, ele sunt încercări de a substitui stabilirea unor principii etice justificabile cu consideraţii privitoare la eficienţa economică (pentru critica unor astfel de întreprinderi, cf. M.N. Rothbard, *The ethicsof Liberty*,

Atlantic Highlands, 1982, cap.26; W. Block, „Coase and Demsetz on Private Property Rights", în *Journal of Libertarian Studies*, 1977; R. Dworkin, „Is Wealth a Value", în *Journal of Legal Studies*, 1980; M.N. Rothbard, „The Myth of Efficiency", în M. Rizzo (ed), *Time, Uncertainty, and Disequilibrium*, Lexington, 1979). Toate argumentele privitoare la eficienţă sunt în cele din urmă irelevante, pentru că pur şi simplu nu există niciun mod nearbitrar de a măsura, cântări şi agrega costurile şi utilităţile individuale rezultate dintr-o alocare dată a drepturilor de proprietate. Prin urmare, orice încercare de a recomanda un anumit sistem de atribuire a drepturilor de proprietate pe baza presupusei maximizări a „avuţiei sociale" ţine de o vorbărie pseudoştiinţifică (vezi, în special, M.N. Rothbard, „Toward a Reconstruction of Utility and Welfare Economics", Center for Libertarian Studies, Occasional Paper No.3, New York, 1977; de asemenea, L. Robbins, „Economics and Political Economy", în *American Economic Review*, 1981).

„Principiul Unanimităţii", pe care J. Buchanan şi G. Tullock, urmându-l pe K. Wicksell (*Finanztheoretische Untersuchungen*, Jena, 1896), l-au propus în mod repetat ca ghid al politicii economice, nu trebuie nici el confundat cu un principiu etic propriu-zis. Conform acestui principiu, ar trebui să aibă loc doar acele modificări ale politicii economice care întrunesc un consens unanim – lucru ce pare cu adevărat atrăgător; dar atunci, *mutatis mutandis*, acest principiu determină conservarea *status quo*-ului dacă nicio propunere de schimbare nu întruneşte un consens unanim – ceea ce sună mult mai puţin atrăgător, deoarece presupune că orice stare de lucruri dată privind alocarea drepturilor de proprietate trebuie să fie legitimă, fie ca punct de pornire, fie ca stare ce trebuie continuată. Oricum, teoreticienii alegerii publice nu oferă nicio justificare în termenii unei teorii normative a drepturilor de proprietate, aşa cum ar fi necesar pentru acest principiu ambiţios. Prin urmare, principiul unanimităţii nu are niciun fundament etic ultim. De fapt, pentru că ar

legitima orice *status quo* imaginabil, principiul favorit al adepţilor lui Buchanan este cu totul absurd ca criteriu moral (asupra acestui punct, cf. de asemenea M.N. Rothbard, *The ethics of Liberty*, Atlantic Highlands, 1982, cap.26; şi „The Myth of Neutral Taxation", în *Cato Journal*, 1981, pp.549 ş.a.).

Oricum, Buchanan şi Tullock, urmându-l din nou pe Wicksell, renunţă în cele din urmă la principiul unanimităţii, reducându-l la unul al unanimităţii „relative" sau al „quasi-unanimităţii".

[15] Asupra acestui argument, cf. M.N. Rothbard, „The Myth of Neutral Taxation", în *Cato Journal*, 1981, p.533. În trecere fie spus, existenţa unui singur anarhist invalidează de asemenea şi toate referinţele la Pareto-optimalitate ca un criteriu al acţiunii statale economic legitime.

[16] În esenţă, acelaşi raţionament care ne conduce la respingerea teoriei socialist-etatiste construite pe baza caracterului unic al bunurilor publice definite prin criteriul non-excludabilităţii, se aplică şi atunci când aceste bunuri sunt definite prin criteriul non-rivalităţii consumului (cf. notelor 6 şi 12 de mai sus). În primul rând, pentru a deriva propoziţia normativă că ele *ar trebui* să fie oferite din propoziţia factuală că bunurile care permite non-rivalitatea consumului *nu* ar fi oferite pe piaţa liberă tuturor potenţialilor consumatori, această teorie se confruntă cu aceeaşi problemă a necesităţii unei etici justificabile. Mai mult, şi raţionamentul utilitarist este evident eronat. A raţiona, aşa cum fac teoreticienii bunurilor publice, că practica pieţei libere de a exclude blatiştii de la consumul unor bunuri care permit non-rivalitatea consumului la costuri marginale nule, ar indica un nivel suboptimal al bunăstării sociale, şi prin urmare ar necesita acţiunea compensatorie a statului, este greşit din două motive corelate. În primul rând, costul este o categorie subiectivă şi nu poate fi niciodată măsurat obiectiv de către un observator extern. Prin urmare, este cu totul inadmisibil să spui că ar putea fi admişi blatişti suplimentari fără niciun

cost. De fapt, dacă costurile subiective ale admiterii unor consumatori suplimentari ar fi într-adevăr zero, atunci proprietarul-producător privat al bunului în cauză ar face-o el însuşi. Dacă nu o face, atunci acest lucru indică, din contră, că pentru el costurile *nu* sunt zero. Motivul poate fi opinia sa că a o face ar însemna a reduce satisfacţia celorlalţi consumatori şi deci că preţul produsului său ar scădea; sau pur şi simplu ar putea fi acela că nu-i plac blatiştii neinvitaţi, ca atunci când, de exemplu, aş obiecta la propunerea de a oferi sufrageria mea liberă unor oaspeţi neinvitaţi, în condiţiile non-rivalităţii consumului. În orice caz, pentru că, indiferent de motiv, nu se poate presupune că costurile ar fi zero, este greşit să vorbeşti despre un eşec al pieţei atunci când anumite bunuri nu sunt oferite gratuit. Pe de altă parte, pierderile de bunăstare socială ar deveni cu adevărat inevitabile dacă am accepta recomandarea teoreticienilor alegerii publice de a permite statului să ofere gratuit acele bunuri despre care se pretinde că nu presupun rivalitea consumului. În afara sarcinii insurmontabile de a determina ce anume satisface acest criteriu, statul, fiind independent de achiziţiile voluntare ale consumatorilor, s-ar confrunta în primul rând cu problema la fel de insolvabilă de a determina *cât de mult* din respectivul bun public să producă. În mod clar, deoarece bunurile publice nu sunt libere, ci sunt supuse, la un anumit nivel de consum, „înghesuielii”, nu există niciun punct de oprire pentru stat, deoarece la orice nivel al oferteiar exista încă unii consumatori care trebuie să fie excluşi şi care, dacă oferta ar fi mai mare, ar putea fi blatişti. Dar, chiar şi dacă această problemă ar putea fi rezolvată miraculos, în orice caz, costurile de producţie (sporite cu necesitate) şi operarea bunurilor publice distribuite gratuit pentru un consum lipsit de rivalitate, ar trebui să fie finanţate din impozite. Iar atunci, faptul că unii consumatori ar fi forţaţi să devină blatişti dovedeşte dincolo de orice îndoială că, din punctul de vedere al consumatorilor, aceste bunuri publice sunt inferioare ca valoare faţă de bunuril private concurente, pe care ei nu le

mai pot acum achiziţiona.

[17] Cei mai importanţi campioni moderni ai discursului orwellian cu sens dublu sunt J. Buchanan şi G. Tullock (cf. lucrărilor lor citate în nota 3 de mai sus). Ei pretind că guvernământul este fondat pe un „contract constituţional" prin care fiecare individ îşi dă „acordul conceptual" de a se supune puterii coercitive a guvernământului, înţelegând că toţi ceilalţi sunt şi ei supuşi aceleiaşi puteri. Prin urmare, guvernământul este doar aparent coercitiv, în realitate fiind supunerea fiind voluntară. Există câteva obiecţii evidente la acest argument curios. În primul rând, nu există niciun fel de dovadă empirică privitoare la existenţa vreunei constituţii care să fi fost acceptată voluntar de toţi cei supuşi puterii coercitive. Mai rău, chiar ideea tuturor oamenilor exercitând coerciţia asupra lor înşişi este pur şi simplu de neconceput, aşa cum este de neconceput să negi legea contradicţiei. Căci, dacă coerciţia acceptată voluntar este într-adevăr voluntară, atunci ar fi posibil să renunţi la supunerea faţă de acea constituţie, iar statul nu ar fi nimic mai mult decât un club la care se poate adera voluntar. Dacă, totuşi, nu există „dreptul de a ignora statul" – iar faptul că nu există acest drept este, desigur, trăsătura caracteristică a statului în comparaţie cu un clubatunci ar fi logic inadmisibil să pretinzi că acceptarea coerciţiei exercitate de stat este voluntară. Mai mult, chiar dacă toate aceste lucruri ar fi posibile, contractul constituţional tot nu ar putea crea obligaţii pentru nimeni altcineva în afara celor care l-au semnat iniţial.

Cum au putut Buchanan şi Tullock să ajungă la astfel de idei absurde? Printr-un truc semantic. Ceea ce era „de neconceput" şi „dezacord" în discursul preorwellian este pentru ei „conceptual posibil" şi „acord conceptual". Pentru cel mai instructiv scurt exerciţiu de a raţiona în acest fel, cf. J. Buchanan, „A Contractărian Perspective on Anarchy", în *Freedom în Constituţional Contract*, Collège Station, 1977. Aflăm de aici (p.17) că până şi acceptarea limitei de viteză de 55 de mile pe oră este poate voluntară

(Buchanan nu este foarte sigur), deoarece este fondată în cele din urmă pe acordul conceptual pe care l-am dat cu toţii constituţiei, şi că Buchanan nu este de fapt un etatist, ci un anarhist (p.11).

[18] M.N. Rothbard, *Man, Economy and State*, Los Angeles, 1970, p.887

[19] Acest lucru, înainte de orice, trebuie ţinut minte atunci când trebuie să evaluăm validitatea argumentelor etatist-intervenţioniste cum ar fi cel care urmează, al lui J.M. Keynes („The end of Laissez Faire", în J.M. Keynes, *Collected Writings*, London, 1972, vol.9, p.291): „Cea mai importantă agendă a statului se leagă nu de acele activităţi pe care indivizii privaţi deja le îndeplinesc, ci de acele funcţii care cad în afara sferei individului, de acele decizii pe care nu le ia *nimeni* dacă nu le ia statul. Lucrul important pentru guvernământ nu este să facă, ceva mai bine sau ceva mai rău, lucruri pe care indivizii le fac deja, ci să facă acele lucruri care nu sunt făcute deloc". Acest raţionament nu doar *pare* greşit, ci chiar este.

[20] Unii libertarieni minarhişti obiectează că existenţa unei pieţe presupune recunoaşterea şi aplicarea unui corp comun al legii, şi deci a unui guvernământ, ca agenţie de aplicare a legii şi judecător monopolist. (Cf., de exemplu, J. Hospers, *Libertarianism*, Los Angeles, 1971; T. Machan, *Human Rights and Human Liberties,* Chicago, 1975). Acum, este cu siguranţă corect că piaţa presupune recunoaşterea şi aplicarea acelor reguli subiacente funcţionării ei. Dar de aici nu rezultă că această sarcină trebuie să fie încredinţată unei agenţii monopoliste. De fapt, piaţa presupune şi un limbaj comun sau un sistem de semne; dar cu greu am putea argumenta convingător că guvernământul trebuie deci să asigure respectarea regulilor lingvistice. Deci, la fel ca un sistem lingvistic, regulile comportamentului pe piaţă apar spontan şi pot fi aplicate prin „mâna invizibilă" a interesului personal. Oamenii nu ar putea profita de avantajele comunicării fără a respecta regulile comune ale limbajului, şi nu ar putea beneficia de productivitatea sporită a unei economii de

schimb bazate pe diviziunea muncii fără a respecta reguli comune de comportament. În plus, aşa cum am demonstrat în capitolul 7, regulile pieţei pot fi justificate *a priori* ca drepte, independente de orice guvernământ. Mai mult, tocmai un sistem concurenţial de administrare şi aplicare a legii este cel care generează cea mai mare presiune pentru a elabora şi promulga reguli de comportament care să încorporeze cel mai mare grad imaginabil de consens. Şi, desigur, regulile care îndeplinesc această condiţie sunt exact cele pe care raţionamentul *a priori* le stabileşte ca fiind presupoziţia necesară a argumentării şi a acordului argumentativ.

[21] În treacăt fie spus, aceeaşi logică ce ne obligă să acceptăm ideea producţiei de securitate de către firme private ca cea mai bună soluţie, din punct de vedere economic, pentru problema satisfacerii consumatorilor, ne obligă de asemenea, în ceea ce priveşte poziţiile moral-ideologice, să abandonăm teoria politică a liberalismului clasic şi să facem un pas mic dar cu toate acestea decisiv către teoria libertariană, sau către anarhismul proprietăţii private. Liberalismul clasic, având în L.v. Mises cel mai proeminent reprezentant din acest secol, susţine un sistem social fondat pe regulile fundamentale ale teoriei naturale a proprietăţii. Acestea sunt şi regulile susţinute de libertarianism. Dar liberalismul clasic şi-ar dori ca aceste legi să fie aplicate de o agenţie monopolistă (guvernământul, statul) – adică de o organizaţie care nu este dependentă exclusiv de sprijinul voluntar, contractual, al consumatorilor respectivului serviciu, ci are dreptul de a determina unilateral propriul venit, adică impozitele percepute consumatorilor pentru ca statul să-şi poată îndeplini funcţia în domeniul producţiei de securitate. Oricât ar părea de plauzibil acest lucru, el este clar inconsistent. Ori sunt valide principiile teoriei naturale a proprietăţii, în care caz statul, ca monopolist privilegiat, este imoral, ori sunt corecte afacerile conduse prin agresiune – prin utilizarea forţei şi a mijloacelor non-contractuale de achiziţionare a resurselor –, caz în care

trebuie să se renunţe la teoria naturală a proprietăţii. Este imposibil să susţii ambele concepţii fără a fi inconsistent, cu excepţia, desigur, a cazului în care poate fi găsit un principiu mai fundamental şi decât teoria naturală a proprietăţii, şi decât dreptul statului la violenţă agresivă şi din care ambele să poată fi derivate logic, împreună cu limitările specifice privitoare la domeniul de validitate al fiecăreia. Totuşi, liberalismul nu a oferit niciodată un astfel de principiu, şi nici nu va fi vreodată capabil să o facă deoarece, aşa cum am demonstrat în capitolul 7, a argumenta în favoarea a orice presupune dreptul de a fi liber în faţa oricărei agresiuni. Dat fiind că validitatea morală a principiilor teoriei naturale a proprietăţii nu poate fi contestată argumentativ fără a o accepta implicit, logica ne obligă să abandonăm liberalismul şi să acceptăm în schimb copilul său mai radical: libertarianismul, filosofia capitalismului pur, care cere ca producţia de securitate să fie asigurată la rândul ei de firme private.

[22] Asupra problemei producţiei concurenţiale de securitate, cf. G. de Molinari, „The Producţionf of Security", Center for Libertarian Studies, Occasional Paper No.2, New York, 1977; M.N. Rothbard, *Power and Market*, Kansas City, 1977, cap.1; şi *For A New Liberty*, New York, 1978, cap.12; de asemenea: W.C. Wooldridge, *Uncle Sam the Monopoly Man*, New Rochelle, 1970, cap.5 – 6; M. şi L. Tannehill, *The Market for Liberty*, New York, 1984, partea a 2-a.

[23] Cf. M. Murck, *Soziologie der oeffentlichen Sicherheit*, Frankfurt/M, 1980

[24] Despre deficienţele deciziilor alocative controlate democratic, cf. mai sus, cap.9, nota 4.

[25] Molinari rezumă astfel (G. de Molinari, „The Producţionf of Security", Center for Libertarian Studies, Occasional Paper No.2, New York, 1977, pp.13 – 14): „Dacă... consumatorul nu este liber să cumpere securitate oriunde doreşte, vom vedea de îndată apariţia unei profesii a arbitrarului şi proastei conduceri. Aplicarea dreptăţii devine înceată şi costisitoare, poliţia coruptă, libertatea

individuală nu mai este respectată, preţul securităţii este abuziv crescut şi repartizat inechitabil, în conformitate cu puterea şi influenţa unei clase de consumtori sau a alteia".

[26] Cf. literaturii citate mai sus în nota 21; de asemenea: B. Leoni, *Freedom and the Law*, Princeton, 1961; J. Peden, „Property Rights în celtic Irish Law", în *Journal of Libertarian Studies*, 1977.

[27] Cf. T. Anderson şi P.J. Hill, „The American Experiment în Anarcho-Capitalism: The Not So Wild, Wild West", în *Journal of Libertarian Studies*, 1980

[28] Cf., asupra a ceea ce urmează, H.H. Hoppe, *Eigentum, Anarchie und Staat*, Opladen, 1987, cap.5.

[29] Comparaţi acest lucru cu politica statului de a se angaja în războaie fără a avea sprijinul tuturor, deoarece are dreptul de a-i impozita pe oameni; şi întrebaţi-vă dacă riscul războiului ar fi mai mic sau mai mare dacă cineva ar avea dreptul de a nu-şi mai plăti impozitele atunci când are senzaţia că felul statului de a-şi conduce relaţiile externe nu-i mai este pe plac!

[30] Putem observa aici că normele care întrunesc cel mai înalt grad de consens posibil sunt, desigur, cele presupuse prin argumentaţie şi a căror acceptare face posibil orice consens, aşa cum s-a arătat în cap.7.

[31] Din nou, comparaţi cu judecătorii angajaţi de către stat care, pentru că sunt plătiţi din impozite şi sunt deci relativ independenţi de satisfacerea consumatorilor, pot să dea decizii care în mod clar nu sunt acceptate de toată lumea ca echitabile; şi întrebaţi-vă dacă riscul de a nu descoperi adevărul într-un caz dat ar fi mai mare sau mai mic dacă ar exista posibilitatea de a exercita presiune economică ori de câte ori apare sentimentul că un judecător nu a fost suficient de atent în evaluarea faptelor şi judecarea unui caz, sau pur şi simplu că a făcut o nedreptate strigătoare la cer.

[32] Pentru ceea ce urmează, cf; în special M.N. Rothbard, *For A New Liberty*, New York, 1978, pp.233 ş.a.

[33] Cf. B. Bailyn, *The Ideological Orgins of the American Revolution*, Cambridge, 1967; J.T. Main, *The*

Anti-Federalists: Critics of the Constitution, Chapel Hill, 1961; M.N. Rothbard, *Conceived în Liberty*, 4 vol., New Rochelle, 1975 – 1979.

[34] În mod natural, companiile de asigurări ar avea un rol extrem de important în controlul asupra apariţiei unor companii care ar depăşi limitele legii. M. şi L. Tannehill observă: „Companiile de asigurări, un sector foarte important al oricărei economii absolut libere, ar avea o iniţiativă specială de a se disocia de orice agresor şi, în plus, de a-şi folosi împotriva lui considerabila lor influenţă în afaceri. *Violenţa agresivă cauzează pierderi în valoare*, iar industria de asigurări ar suporta cele mai mari costuri în majoritatea unor astfel de pierderi. Un agresor neîmpiedicat este un pericol umblător, şi nicio companie de asigurări, oricât de puţin ar avea de-a face cu agresiunea iniţială, nu ar fi doritoare să-şi asume riscul ca acesta să-l agreseze data viitoare pe unul dintre clienţii ei. În plus, agresorii şi cei care se asociază cu ei, este mai probabil să fie implicaţi în situaţii violente şi, deci, rreprezintă un risc mare pentru orice companie. O companie de asigurări ar refuza probabil să-i asigure pe aceşti oameni, din dorinţa de a minimiza orice pierderi viitoare pe care le-ar cauza agresiunile lor. Dar, chiar dacă compania nu ar fi motivată de o astfel de dorinţă, ar fi totuşi obligată să ridice drastic nivelul primelor de asigurare sau să renunţe cu totul la aceşti clienţi pentru a evita asumarea riscului suplimentar presupus de înclinaţia lir spre violenţă. Într-o economie concurenţială, nicio companie de asigurări nu şi-ar putea permite să continue să-i acopere pe agresori şi pe cei care fac afaceri cu agresorii şi să transfere costurile asupra clienţilor săi cinstiţi; şi-ar pierde curând clienţii în favoarea unor firme cu o reputaţie mai bună care şi-ar putea permite să ceară un preţ mai mic pentru asigurarea oferită.

Ce ar însemna pierderea asigurării într-o economie liberă? Chiar dacă agresorul ar putea dispune de destulă forţă pentru pentru a se apăra de orice agresiune sau răzbunare, ar trebui să se descurce în lipsa totală a unor

lucruri economic necesare. Nu şi-ar putea cumpăra protecţie prin asigurări împotriva accidentelor auto, dezastrelor naturale, sau împotriva disputelor contractuale. Nu ar avea niciun fel de protecţie împotriva proceselor în care i se cer daune pentru accidente petrecute pe proprietatea sa. Este foarte posibil că ar trebui să se descurce şi fără serviciile pompierilor, de vreme ce astfel de companii sunt dezvoltarea naturală a firmelor ce oferă asigurare împotriva incendiilor.

În plus faţă de sancţiunile dure impuse prin ostracizarea în afaceri ce ar rezulta natural din actul său agresiv, el ar avea probleme cu proprii angajaţi... Căci dacă un agent al unui serviciu de apărare ar îndeplini un ordin care ar implica folosirea intenţionată a forţei, atât agentul cât şi antreprenorul sau managerul care a emis ordinul, la fel ca şi orice alt angajat care avea cunoştinţă despre acesta, ar fi răspunzători pentru toate daunele cauzate". (M şi L. Tannehill, *The Market for Liberty*, New York, 1984, pp.110 – 111).

[35] Procesul transformării unei agenţii care depăşeşte limitele legii într-un stat ar fi chiar mai complicat, de vreme ce aceasta ar trebui să redobândească „legitimitatea ideologică" ce marchează existenţa statelor de azi, şi pentru dezvoltarea căreia a fost nevoie de secole de propagandă neobosită. Odată ce această legitimitate este pierdută prin experienţa unui sistem pur al pieţei libere, este greu de văzut cum ar putea fi redobândită cu uşurinţă.